

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΟΡΤΑΤΣΗ

Κ Α Τ Σ Ο Υ Ρ Μ Π Ο Σ

Η νέα ΣΚΗΝΗ
Μάιος 1993

Εύχαριστοῦμε θερμά κι ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὸν καθηγητὴ κ. Στυλιανὸ Ἀλεξίου καὶ τὴν κ. Μάρθα Ἀποσκίτη γιὰ τὴν πολὺτιμη βοήθειά τους στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Ἐπίσης, τὸν καθηγητὴ κ. Νικόλαο Παναγιωτάκη, διευθυντὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας, γιὰ τὴν πολὺπλευρὴ συμβολή του στὴν προετοιμασία τῆς παράστασης τοῦ ἔργου. Κι ἀκόμη, τὴ φίλη Μαρία Βασιλάκη, εἰδικὸ ἐπιστήμονα στὸ Πανεπιστήμιο Κρήτης, γιὰ τὸ ζωντανὸ ἐνδιαφέρον της. Τὸν Ἰάκωβο Δρόσο, γιὰ τὴν συνεργασία του στὴν ἐπιλογή τῶν μουσικῶν θεμάτων τῶν τραγουδιῶν καὶ τὴν χορογράφο Μαρίκα Ρόμπου πού ἐδίδαξε τὸν Κρητικὸ χορὸ τοῦ τέλους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

9	ΔΙΑΝΟΜΗ.
17	ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΥ.
24	<i>Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΣΤΟ ΧΑΝΔΑΚΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΧΟΡΤΑΤΣΗ. ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ:</i> 1. Έργα και ημέρες του Γεωργίου Καραντινού. 2. Παράδοση ρουχισμού, σκευών, εικόνων και κοσμημάτων για προίκα. 3. Οί Κρητικές ξέρουν να «τυλίγουν» τους Ίταλους στρατιώτες που ύπηρετούν στην Κρήτη και να τους έκμεταλλεύονται. 4. Ό Γερμανός περιηγητής Reinhold Lubenau στο Χάνδακα. 5. Η συνοικία του Δερματά και τὰ θαλάσσια τείχη του Χάνδακα. 6. Ό Χάνδακας είναι πόλη βρώμικη και δλιγάνθρωπη. 7. Βίος και πολιτεία του Άνδρέα Μαρά. 8. Θρήνος του Φαλλίδου του φτωχού. 9. Νυχτερινές σερενάτες στο Χάνδακα. 10. Σύμβαση διδασκαλίας τής ελληνικής και τής Ιταλικής γλώσσας. 11. Ό Χάνδακας θυμάται τον καιρό τής ειρήνης.
	<i>Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΡΤΑΤΣΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ</i>
69	Χρονολόγιο.
85	Κοινωνία, Οικονομία και Πολιτισμός στην Κρήτη (16ος-17ος αϊ.).
89	Άκαδημίες και λογοτεχνική παραγωγή στην Κρήτη.
95	Τò Κρητικό Θέατρο.
104	Γεώργιος Χορτάτσης (μέσα 16ου-άρχες 17ου αϊ.). Σχέδιο βιογραφίας.
	<i>ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ, ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΥ</i>
109	Χρονολόγηση του <i>Κατσούρμπου</i> .
115	Ίταλικές πηγές και επιδράσεις στην κρητική κωμωδία.
121	Οί Ιταλικές ποιητικές θεωρίες στον <i>Κατσούρμπο</i> .
131	Οί παραστάσεις του <i>Κατσούρμπου</i> στη Νεοελληνική Σκηνή.
	<i>ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΟΡΤΑΤΣΗ ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΣ</i>
139	Σημείωμα για τήν έκδοση.
145	ΤΟ ΕΡΓΟ.
233	Γλωσσάριο.
258	Πίνακας κυρίων ονομάτων.
260	Βιβλιογραφία.
263	Οί Συντελεστές τής παράστασης.
269	Πηγές τής εικονογράφησης.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΟΡΤΑΤΣΗ

Κ Α Τ Σ Ο Υ Ρ Μ Π Ο Σ

Σκηνοθεσία : ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ

Σκηνικά : ΝΙΚΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

Κοστούμα : ΙΩΑΝΝΑ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Μουσική : ΝΙΚΟΣ ΚΥΠΟΥΡΓΟΣ

Φωτισμοί : ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΕΛΛΗΣ

Βοηθός Σκηνοθέτη : ΣΤΑΘΗΣ ΛΙΒΑΘΙΝΟΣ

Φιλολογική επίμελεια κειμένων : ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

Στη ζωγραφική του σκηνικού συνεργάστηκε ο ΜΑΝΩΛΗΣ ΖΑΧΑΡΙΟΥΔΑΚΗΣ.

Περρουνές : ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

Κατασκευή σκηνικού : ΗΛΙΑΣ ΛΕΔΑΚΗΣ

Ράψιμο κοστούμιών : ΕΛΕΝΗ ΜΕΛΙΣΣΑΡΗ

Ἡ νέα ΣΚΗΝΗ εὐχαριστεῖ θερμὰ τὸν χορογράφο ΔΗΜΗΤΡΗ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ γιὰ τὴν δημιουργικὴ συνεργασία καὶ τὴν αποφασιστικὴ συμβολή του στὴν σκηνογραφία τοῦ Κατσούρμου.

ΔΙΑΝΟΜΗ

ΕΡΩΤΑΣ, κάνει τόν πρόλογο	ΘΑΝΑΣΗΣ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ
ΝΙΚΟΛΟΣ, σκολίτης και αγαπητικός	ΝΙΚΟΣ ΖΟΡΜΠΑΣ
ΚΑΤΣΑΡΑΠΟΣ, δούλος του φαγάς	ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΧΑΝΟΣ
ΠΟΥΛΙΣΕΝΑ, ρουφιάνα	ΡΑΝΙΑ ΣΧΙΖΑ
ΚΑΣΣΑΝΤΡΑ, ψιχοπαίδα κι αγαπητική τοῦ Νικολό· ὕστερα ξεφανερώνεται θιγατέρα τοῦ Ἀρμένη	ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΓΚΑΤΖΙΟΥ
ΑΝΝΟΥΣΑ, φαμέγια τῆς Πουλισένας	ΚΕΡΑΣΙΑ ΣΑΜΑΡΑ
ΑΡΜΕΝΗΣ, γέρος κι αγαπητικός τῆς Κασσάντρας	ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΙΧΕΛΗΣ
ΜΟΥΣΤΡΟΥΧΟΣ, δούλος του	ΘΑΝΑΣΗΣ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ
ΚΟΥΣΤΟΥΛΙΕΡΗΣ, μπράβος κοδάρδος κι ἀμορόζος τῆς Πουλισένας	ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΧΑΝΟΣ
ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΣ, δούλος του ριδικολόζος	ΝΙΚΟΣ ΖΟΡΜΠΑΣ
ΔΑΣΚΑΛΟΣ,	ΣΤΑΘΗΣ ΛΙΒΑΘΙΝΟΣ
ΑΡΚΟΛΙΑ, γριά ρουφιάνα και δασκάλα	ΝΑΤΑΣΣΑ ΣΑΝΙΚΑ
ΑΝΕΖΑ τοῦ στενοῦ, γριά ρουφιάνα	ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΓΚΑΤΖΙΟΥ
ΑΝΝΙΤΣΑ, φαμέγια τῆς Ἀρμένισσας	ΝΑΤΑΣΣΑ ΣΑΝΙΚΑ
ΑΡΜΕΝΙΣΣΑ,	ΚΕΡΑΣΙΑ ΣΑΜΑΡΑ
ΓΙΑΚΟΥΜΟΣ, τσιταδίνος, πατέρας τοῦ Νικολό	ΘΑΝΑΣΗΣ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ

Ραφιγουράρεται χώρα μέ πόρτες και στενά, παραθύρι της Πουλισένας.

ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΥ

Ἡ υπόθεση τοῦ *Κατσούρμπου*, πού ξετυλίγεται στό Κάστρο τῆς Κρήτης (Ε93), εἶναι ἐξαιρετικά ἀπλή καί ὑποτυπώδης καί στηρίζεται στό μοτίβο τῆς ἀνεύρεσης τοῦ χαμένου παιδιοῦ ἀπό τοὺς γονεῖς του. Στό περιθώριο ἀναπτύσσονται καί μερικά ἄλλα ἐπεισόδια πού εἶτε δὲν παίζουν κανένα οὐσιαστικό ρόλο στήν κυρίως υπόθεση, εἶτε συνδέονται ἐντελῶς χαλαρά μ' αὐτήν. Θέμα του εἶναι ὁ ἔρωτας δύο νέων, τοῦ Νικολοῦ καί τῆς Κασσάντρας, ψυχοκόρης τῆς Πουλισένας, ἡ ὁποία θέλει νά τὴν ἐκμεταλλεῦται. Τὴν Κασσάντρα ὁμως ἐπιθυμεῖ καί ὁ Ἀρμένης, ἓνας εὐκατάστατος γέρος, καί γιὰ νά τὴν κάνει δική του ὑπόσχεται νά δώσει χρήματα καί ἀκριβὰ φορέματα στήν Πουλισένα.

Οἱ πρῶτες ἀκτίνες τοῦ ἡλίου βρίσκουν τὸ Νικολὸ κάτω ἀπὸ τὸ παράθυρο τῆς Κασσάντρας νά τραγουδάει μὲ τὴν κιθάρα του τὸν ἔρωτά του γι' αὐτήν. Τὸν συντροφεύει ὁ δοῦλος του Κατσάραπος, πού σκέπτεται μόνον τὸ φαγητό. Μόλις ἀντιλαμβάνονται τὴν Πουλισένα καί τὴν ὑπηρέτριά της Ἀννούσα νά βγαίνουν ἀπὸ τὸ σπίτι, αὐτοὶ φεύγουν βιαστικά. Ἡ Πουλισένα φανερώνει στήν Ἀννούσα ὅτι συμφώνησε μὲ τὸ γέρο Ἀρμένη νά τοῦ δώσει τὴν Κασσάντρα τὸ βράδυ καί στὴ δικαιολογημένη ἀπορία τῆς Ἀννούσας γιὰ τὴν ἠθικὰ ἐλεγχόμενη ἐπιλογή της, ἐκείνη τῆς ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ Κασσάντρα δὲν εἶναι παιδί της, ἀλλὰ ψυχοκόρη της. Στὴ σκηνὴ ἐμφανίζονται ὁ Μούστρουχος μὲ τὸν ἀφέντη του τὸν Ἀρμένη, πού ἀναφέρεται στὰ παθήματά του ἀπὸ τὸν παράφορο ἔρωτά του γιὰ τὴν Κασσάντρα. Εἶναι εὐτυχισμένος, γιατί, ἐπιτέλους, θὰ τὴν κάνει δική του, καί γιὰ νά ἀνταποκριθεῖ στὶς ὑποχρεώσεις του στήν Πουλισένα, στέλνει τὸ δοῦλο του στό σπίτι γιὰ νά κλέψει δύο φορέματα τῆς γυναίκας του. Ὁ Μούστρουχος διστάζει, γιατί ἀναλογίζεται τὴν ἀντίδραση τῆς Ἀρμένισσας μόλις μάθει τὴν ἀλήθεια, δέχεται ὁμως, ὅταν ὁ Ἀρμένης τοῦ δίνει δύο χρυσὰ τεσκίγια ὡς δῶρο.

Ἡ δευτέρα πράξη ἀνοίγει μὲ τὴν ἐμφάνιση στὴ σκηνὴ δύο νέων προσώπων, τοῦ μπράβου Κουστουλιέρη καί τοῦ δούλου του Κατσούρμπου. Ὁ Κουστουλιέρης καμώνεται τὸν ἀτρόμητο πολεμιστὴ καί τὸν ἄριστο χειριστὴ

τοῦ σπαθιοῦ, στό μάθημα ὁμως τῆς ξιφομαχίας πού ἐπιμένει νά δώσει στόν Κατσοῦρμπο, αὐτός τόν νικά. Ὁ Κουστουλιέρης σκοπεύει νά συναντήσει τήν Πουλισένα, πού εἶναι ἀγαπητική του, ὅταν ὁμως χτυπά τήν πόρτα της, ἡ Κασσάντρα βγαίνει στό παραθύρι καί τοῦ ἀνακοινώνει ὅτι ἡ Πουλισένα δέν θέλει πιά νά τόν ξαναδεῖ. Ὁ Κουστουλιέρης ὀργίζεται καί ὑπόσχεται νά ἐπιστρέψει γιά νά τιμωρήσει τήν ἀχάριστη ἀγαπητική του. Στό μεταξύ ὁ Μούστρουχος κλέβει τά φορέματα καί τά πάει στό σπίτι τῆς μεσίτρας Ἀρκολιάς, ὅπου βρῖσκεται ὁ Ἀρμένης καί ἡ Πουλισένα. Ξεπροβάλλουν ὁ Νικολός ἀπό τὸ δρόμο καί ἡ Κασσάντρα ἀπό τὸ παραθύρι καί μέ λόγια θερμὰ ἐπιβεβαιώνουν τὸν ἔρωτά τους. Ἡ Κασσάντρα γνωρίζοντας ὅτι ὁ ἀγαπημένος της δέν ἔχει τὰ χρήματα πού χρειάζονται γιά νά τῆ διεκδικήσει ἀπό τὸν πλούσιο Ἀρμένη, ἀποφασίζει νά τὸν βοηθήσει νά τὰ βρεῖ καί τοῦ ρίχνει ἀπό τὸ παραθύρι δύο βραχιόλια μέ τὴν ὑπόδειξη νά τὰ δώσει ἐνέχυρο. Τὰ βραχιόλια αὐτά τῆς τὰ εἶχε ἀγοράσει ἡ Πουλισένα ὅταν ὁ ἄντρας της τὴν ἀπελευθέρωσε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καί τὴν ἔφερε σπίτι τους γιά νά τὴν ὑπηρετεῖ. Ξαφνικά ἐμφανίζεται ὁ Δάσκαλος τοῦ Νικολοῦ καί κατηγορεῖ τὴν Πουλισένα ὅτι τοῦ ξεμυάλισε τὸ μαθητή. Ὁ Νικολός φεύγει καί μπαίνει στὴ σκηνή ὁ Ἀρμένης φανερά εὐχαριστημένος γιά τὴν ἐξέλιξη τῆς προσωπικῆς του ὑπόθεσης. Στὶς βαριές κατηγορίες τοῦ Δασκάλου ἐναντίον τῆς Πουλισένας ὁ Ἀρμένης δέν συμφωνεῖ, καί λογομαχοῦν. Στό μεταξύ ἡ Ἀρκολιά καθ' ὁδὸν πρὸς τὸ σπίτι τῆς Πουλισένας τῆς ἀναπτύσσει τὴ θεωρία της γιά τὸ πῶς πρέπει νά συμπεριφέρεται κάθε πόρνη στοὺς ἄνδρες γιά νά κερδίζει χρήματα, κι ἀκόμη, γιά τὸ πῶς πρέπει νά χειριστεῖ τὴν ὑπόθεση τῆς Κασσάντρας μέ τὸν Ἀρμένη. Ἡ Ἄννουσα παρακολουθεῖ τὴ συζήτηση καί, ὅταν μένει μόνη της, ἐκφράζει τὴ συμπάθειά της γιά τοὺς δύο νέους.

Ἐχει φτάσει τὸ μεσημέρι καί ὁ Νικολός συναντᾷ τὴν Ἄννουσα στό δρόμο καί τῆς ζητᾷ νά τὸν βοηθήσει. Ἐκείνη δέχεται κι ὁ Νικολός τῆς δίνει 36 δουκάτα πού εἶχε πάρει ἀπὸ τὴν ὑποθήκευση τῶν δύο βραχιολιῶν, καί ἐπιπλέον, ἓνα δουκάτο γιά τὸν κόπο της. Ὁ ἴδιος συμφωνοῦν νά παραμείνει ἐκεῖ καί νά τὴν περιμένει νά τοῦ φέροι τὴν ἀπόφαση τῆς Πουλισένας. Τὸ Νικολό πού ἀδμονοεῖ, βρῖσκει ὁ δούλος του Κατσάραπος, πού τὸν ψάχνει γιά νά τοῦ πεῖ ὅτι τὸν καλεῖ ὁ πατέρας του στό σπίτι γιά νά φᾶνε. Ὁ Νικολός ἀναγκάζεται νά φύγει ἀφήνοντας στὴ θέση του τὸν Κατσάραπο μέ τὴ ρητὴ ἐντολὴ νά μὴν φύγει ἀπὸ ἐκεῖ, ἀλλὰ νά περιμένει τὸ μήνυμα τῆς Ἄννουσας. Εἶναι ὁμως μεσημέρι καί τοῦ Κατσάραπου ἀνοιξε ἡ ὄρεξη· χωρὶς νά τὸ πολυσκεφετεῖ, ἐγκαταλείπει τὴ θέση του καί πάει κι αὐτός νά φάει

μέ τά δύο τεσσαρογάζετα πού τοῦ εἶχε δώσει ὁ Νικολός μέ τόν ὄρο νά μή φύγει ἀπό ἐκεῖ. Στό μεταξύ ἡ Πουλισένα συμφώνησε νά δώσει τήν Κασσάντρα στό Νικολό καί ἡ Ἀρκολιά ἀναφέρει στήν Ἀννούσα τὸ σχέδιο μέ τὸ ὁποῖο θά ἐξαπατήσουν τὸν Ἀρμένη: τήν ὥρα πού ὁ Ἀρμένης θά περιμένει τήν Κασσάντρα νά πλαγιάσει κοντά του, ἐκείνη θά τοῦ ζητήσει νά κλείσει τὸ φῶς γιά νά γδυθεῖ, στήν πραγματικότητα ὁμως γιά νά φύγει ἀφήνοντας στή θέση της τήν Ἀννούσα, πού θά παίξει τὸ ρόλο ἐκείνης χωρὶς αὐτὸς νά καταλάβει τίποτε, ἐνῶ ἡ Κασσάντρα θά βρεθεῖ μέ τὸ Νικολό. Ἐμφανίζεται ἡ γριὰ ρουφιὰνὰ Ἀνέζα καί μέ ἐπιδέξιο τρόπο μαθαίνει ἀπὸ τήν Ἀννούσα τὸ σχέδιο αὐτό. Ὅμως ἡ Ἀνέζα ἔχει πολλὰ παράπονα ἀπὸ τήν Ἀρκολιά καί τήν Πουλισένα καί γιά νά τις ἐκδικηθεῖ πού δέν τήν συμβουλευονται πιά στίς ἐρωτοδουλειές τους, ἀποφασίζει νά μαρτυρήσει τίς κινήσεις τοῦ Ἀρμένη στή γυναίκα του καί τοῦ Νικολοῦ στόν πατέρα του Γιάκουμο. Στό μεταξύ, ὁ Κουστουλιέρης φτάνει στό σπίτι τῆς Πουλισένας, λογομαχεῖ μαζί της, ὅταν ἐκείνη τοῦ ζητᾶ νά μὴν τήν ἐνοχλήσει ἄλλη φορὰ, καί τὸν διασύρει ἀδειάζοντας ἀπὸ τὸ παραθύρι πάνω του τὸ κανάτι της. Σὲ λίγο φτάνει στό σπίτι τῆς Πουλισένας καί ὁ Κατσάραπος· μεθυσμένος ὅπως εἶναι, πέφτει καί κοιμᾶται στὰ σκαλοπάτια της. Στό σπίτι τῆς Πουλισένας φτάνει καί ὁ Μούστρουχος· ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀγορὰ μέ ψώνια γιά νά ἐτοιμάσει τὸ βραδινὸ δεῖπνο. Βλέπει τὸν Κατσάραπο νά κοιμᾶται καί τὸν ξυπνάει γιά νά τὸν διώξει ἀπὸ ἐκεῖ. Οἱ δύο δοῦλοι λογομαχοῦν καί στό τέλος ὁ Μούστρουχος τὸν χτυπάει μέ γροθιές.

Στό μεταξύ ἡ Ἀνέζα κράτησε τὸ λόγο της καί ἀποκάλυψε στό Γιάκουμο ὅτι ὁ Νικολός ἔδωσε χρήματα στήν Πουλισένα. Τώρα, ὁ ἄτυχος πατέρας εἶναι ὀργισμένος μέ τὸ γιό του καί ψάχνει παντοῦ νά τὸν βρεῖ· φοβᾶται μήπως τοῦ ἔκλεψε τὰ χρήματα αὐτά, εἶναι μάλιστα ἀποφασισμένος νά ζητήσει ἀπὸ τὸ Δούκα, ἂν χρειαστεῖ, ἀκόμη καί νά φυλακίσει τὸ Νικολό, μέχρις ὅτου ἐκεῖνος τοῦ φανερώσει ποῦ καί πῶς τὰ βρῆκε. Τὸ Γιάκουμο ὁμως συναντᾷ ὁ Δάσκαλος, πού εἶναι κι αὐτὸς ὀργισμένος μέ τὸ μαθητὴ του, καί στή συζήτηση πού ἔχουν, ὁ καθένας ἀπὸ τὴν πλευρὰ του καταφέρεται ἐναντίον τοῦ Νικολοῦ. Αἴφνης, ἐμφανίζεται ὁ Νικολός, χαρούμενος γιατί ἡ Πουλισένα συμφώνησε νά τὸν δεχτεῖ τὸ βράδυ στό σπίτι της ὡς ἀγαπητικὸ τῆς Κασσάντρας. Ὁ Γιάκουμος μέ τὸ Δάσκαλο προσπαθοῦν νά τὸν πιάσουν, ἐκεῖνος ὁμως σπρώχνει τὸ Δάσκαλο, τὸν ρίχνει κάτω καί ξεφεύγει ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν ὀργισμένο πατέρα του. Οἱ περιπέτειες τοῦ Δασκάλου δέν ἔχουν τελειωμό. Ταλαιπωρημένο καί μέ ροῦχα σκισμένα ἀπὸ

τὸ πέσιμό του τὸν συναντοῦν ὁ Κουστουλιέρης καὶ ὁ Κατσοῦρμπος, ὁ ὁποῖος βλέποντάς τον ἀπὸ μακριά, τὸν θεωρεῖ ζητιάνο. Ὁ Κουστουλιέρης θέλει νὰ βγάλει πάνω του τὴν ὀργή του γιὰ τὴν Πουλισένα, ὁ Δάσκαλος ὁμως καταφέρνει νὰ τὸν ἡσυχάσει μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι οἱ δύο τους στολίζουν τὴ χώρα, αὐτὸς μὲ τὴ σοφία κι ἐκεῖνος μὲ τὰ ἄρματα, δέχεται μάλιστα νὰ τοῦ ψάλλει τὰ κατορθώματα καὶ ὡς ἀπόδειξη τοῦ ταλέντου του, τοῦ διαβάζει ἓνα ὀκτάστιχο ἐπίγραμμα ποῦ ἔγραψε γιὰ τὸ στρατιωτικὸ Rangone. Παρόλα αὐτά, δὲν ἀργοῦν νὰ φτάσουν στὴν παρεξήγηση καὶ σ' αὐτὸ βοηθάει ἡ γλώσσα τοῦ Δασκάλου καὶ ἡ ἀμάθεια τοῦ Κουστουλιέρη καὶ τοῦ Κατσοῦρμπου. Ἐρχονται καὶ οἱ τρεῖς στὰ χέρια, καὶ στὸ τέλος ὁ Δάσκαλος χτυπáει τὸν Κουστουλιέρη μὲ τὸ βιβλίο ποῦ κρατáει καὶ φεύγοντας τοῦ παίρνει τὸ σπαθί. Ἡ Ἀνέζα ἀκολουθώντας τὸ σχέδιό της φανερώνει στὴν Ἀρμένισσα τὶς πράξεις τοῦ Ἀρμένη κι αὐτὴ, μὲ τὴ σειρά της, γεμάτη παράπονο καὶ θυμὸ γιὰ τὴ στάση του, ἀποκαλύπτει στὴν Ἀννίτσα, τὴν ὑπηρετριά της, τὶς περιπέτειες τῆς οἰκογενείας της καὶ τὴν τύχη μιᾶς θυγατέρας της, ποῦ τὴν ἔχει χάσει, ἂν καὶ ἔχει πληροφορίες ποῦ λένε ὅτι ζεῖ στὴ χώρα. Ἀπελπισμένη, ἀνέθεσε τὴν ἀνεύρεσή της στὸ Μούστρουχο.

Ἐπιτέλους, ὁ Ἀρμένης φτάνει χαρούμενος στὸ σπίτι τῆς Πουλισένας καὶ χτυπáει τὴν πόρτα της. Ἐχει κάθε λόγο νὰ χαίρεται, γιὰτὶ σὲ λίγο θὰ γευθεῖ τὸν ἔρωτα τῆς Κασσάντρας. Ξαφνικὰ παρουσιάζεται μπροστά του ἡ Ἀρμένισσα, ποῦ τοῦ ζητáει τὰ δύο πολυτελῆ φορέματά της καί, ὅταν ἐκεῖνος κάνει πὼς δὲν καταλαβαίνει, τὸν χτυπáει καταμεσὶς στὸ δρόμο καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς Ἀννίτσας τὸν σέρνει ὡς στὸ σπίτι της καὶ τὸν κλειδαμπαρώνει. Ὁ Μούστρουχος συνδυάζοντας τὶς πληροφορίες ποῦ εἶχε διαθέσιμες, συμπεραίνει ὅτι ἡ Κασσάντρα εἶναι ἡ χαμένη κόρη τοῦ ἀφέντη του καὶ ἔρχεται νὰ τοῦ τὸ πει. Τὴν ὥρα ποῦ φτάνει στὸ σπίτι τοῦ Ἀρμένη, τὸν βλέπει νὰ ξεγλυστῶ ἀπὸ αὐτὸ μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς σκάλας καὶ μὲ μεγάλο κίνδυνο νὰ τσακιστεῖ πέφτοντας. Ὁ Ἀρμένης ἀκούει τὴν εἶδηση τοῦ Μούστρουχου καὶ τρέχει στὸ σπίτι τῆς Πουλισένας ὅπου στὸ μεταξὺ καταφθάνει καὶ ἡ Ἀρμένισσα, ἡ ὁποία χωρὶς χρονοτριβὴ ζητáει ἀπὸ τὴν Πουλισένα πληροφορίες γιὰ τὴν Κασσάντρα. Ἡ Πουλισένα, ποῦ μόλις τοὺς εἶδε ἀπὸ μακριά νὰ ἔρχονται βιαστικά, φοβήθηκε ὅτι ἤθελαν νὰ τῆς πάρουν πίσω τὰ φορέματα καὶ τὰ χρῆματα, ἀκούει μὲ κάποια ἀνακούφιση τὸ αἶτημα τῆς Ἀρμένισσας καὶ καλεῖ τὴν Κασσάντρα στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ της ζητώντας ἀπὸ αὐτὴ νὰ μάθει λεπτομέρειες γιὰ τὴ ζωὴ της. Ἡ Κασσάντρα ἀναφέρεται στοὺς γονεῖς της, στὴν καταγωγὴ της ἀπὸ τὴ Νάξο καὶ στὴν αἰχμαλωσία της ἀπὸ τοὺς

Τούρκους ως την άφιξη της στην Κρήτη. Τα στοιχεία αυτά είναι άρκετά για να αποδείξουν ότι η Κασσάντρα είναι η χαμένη κόρη τους. Όλοι χαίρονται για την αποκάλυψη της αλήθειας και ο Άρμένης ευχαριστεί το Θεό που δεν άμαρτησε. Στο σπίτι της Πουλισένας καταφθάνουν ο Γιάκουμος, ο Νικολός, ο Δάσκαλος και ο Κατσάραπος. Ο Κατσάραπος κατηγορεί το Δάσκαλο ότι διαφθείρει τους μαθητές του διαβάζοντάς τους έρωτικά ποιήματα, κατηγορία όμως που εκείνος τη θεωρεί απαράδεκτη και την απορρίπτει. Η Πουλισένα βγαίνει στο παραθύρι και προσκαλεί το Γιάκουμο και το Νικολό να μπουν στο σπίτι της· σκοπεύει να τους αποκαλύψει όσα πρόσφατα γεγονότα είχαν συμβεί. Ο Δάσκαλος δεν αντιλαμβάνεται την πρόθεση της Πουλισένας και προσπαθεί μάταια να μεταπείσει το Γιάκουμο, λίγο αργότερα όμως κι αυτός με τη σειρά του επιδιώκει να γίνει αγαπητικός της Πουλισένας, χωρίς όμως επιτυχία. Οί γονείς των δύο νέων δέχονται το γάμο της Κασσάντρας με το Νικολό και προξενεύουν το Μούστρουχο με την Άννίτσα και τον Κατσάραπο με την Άννούσα, ο τελευταίος όμως απορρίπτει την πρόταση προτιμώντας την ελευθερία του. Όλοι έτοιμάζονται να γιορτάσουν το ευχάριστο γεγονός, όταν, αναπάντεχα, εμφανίζεται μπροστά τους ο Κουστουλιέρης πάνοπλος, απειλώντας να τιμωρήσει το Δάσκαλο που του είχε αρπάξει το σπαθί. Με την ψύχραιμη παρέμβαση της Πουλισένας και την υπόσχεση του Δασκάλου ότι θα επιστρέψει στον Κουστουλιέρη το σπαθί, έκτονώνεται η ένταση, και χαρούμενοι όλοι τους, μπαίνουν στο σπίτι της Πουλισένας για να γιορτάσουν το γάμο των δύο νέων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ε. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

PUTTANA.

Anche le Puttane si distinguevano dal portamento dell' Abito girando per la città. Fu loro proibito per legge 1428, e 1447. Di dormire nelle Taverne, di uscire da luoghi tolerati, di alloggiare nella propria Casa Forastieri, e di andare a Caratterij di Monache. Queste in quel secolo erano nelle Contrade di S. Samuele, di S. Apollinare, e di S. Germiniano. A' Capi de' Sestieri apparteneva divertire l' inconvenienti, e d' invigilare sopra il loro vestire, perche non volevano adornarsi con oro, argento, e seta, fuorchè con la scuffia in seta. Serbavano esse un bastone in figura di servo di Cristo, e di orolo, per non esser insidiate da Vagabondi. Il sig. di San Vio nella Relazione di Venezia, al Capitolo delle Donne di mal vive, così si esprime: Sono duecento cinquant' anni, che in quella Città mancando Puttane, fu necessitata la Repubblica di farne venire gran numero di Forastiere. Soggiunse il Dogliani: Con questo mezzo sappe provvedere alla sicurezza delle Donne di onore le quali ogni giorno erano pubblicamente violentate, e che anche li luoghi piu rispettabili non erano di asilo alla castità. Costoro univano sopra la faccia li Bettecci precedenti del Quattro, o della Francia, o dall' antico stomachico, uso Romano. Certa cosa è che l' uoda tale non ossio l' Alpi, che nella scorsa età, con poco grato genio degli Romani, da dio ebbe origine certe acque piu semplici, e meno corrosive.

Il destino vuole, che si debba offerire la meditazione sopra questa sfortunata alla sig. Durante, Cavellini.

Ἄνθολογοῦνται ἀποσπάσματα ἢ ὁλόκληρα κείμενα ἀπὸ δημοσιευμένες πηγές τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰώνα πού ἀναπλάθουν πτυχές τῆς καθημερινῆς ζωῆς στὸ Χάνδακα πού ὑποδηλώνονται στὴν κωμωδία. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς ὑπ' ἀριθμὸν I, II, VII, VIII, X καὶ XI μαρτυρίες πού δημοσιεύονται αὐτοῦσιες, μὲ ἐπεμβάσεις μόνο στὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ στίξη γιὰ τὴν καλύτερη κατανόησή τους ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἀναγνώστη, οἱ ὑπόλοιπες ἔχουν μεταφραστεῖ ἢ παραφραστεῖ κατευθείαν ἀπὸ τὴν ξενόγλωσση πηγὴ τους. Σὲ ὅσες δὲν δηλώνεται ὁ μεταφραστής, αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπιμελητὴς τῆς μικρῆς αὐτῆς Ἄνθολογίας.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ε. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

I

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΥ

Ἐπιστολή τοῦ Γεωργίου Καραντινοῦ στὸν Ἰωάννη Γληγορόπουλο στὴ Βενετία.

Πρὸς τὸν μπαγλυκύτατον καὶ πολλὰ μου ἠγαπημένο Ἰωάννη τὸν Γληγορόπουλο πολλές ὑγεῖες καὶ πολλὰ χαιρετίσματα ἀπὸ ἐμένα τὸν γαβρό σου τὸ Γεώργιο τὸν Καραντινὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἀδελφή σου τὴ Μαρία πολλὰ γλυκέα χαιρετίσματα καὶ καταφιλήματα, καὶ ὄλοι μας κ' ἐδικοί μας πολλὰ σέ χαιροτοῦ, ἴτις δεόμεσταν Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ εὐρεῖ σε ἡ γραφή μας ἐν ὑγείᾳ καὶ χαρᾷ, διότις καὶ ἐμεῖς μὲ τὴ δύναμη τοῦ παναγάθου Χριστοῦ καλῶς ἔχομε ἕως τὸ σήμερο.

Ξεῦρε, ἠγαπημένε μου κουνιάδο, τὸ πῶς ἐμάθαμε περὶ τῆς γραφῆς σου πῶς εἶσαι καλὰ καὶ φχαριστᾶς, καὶ τοῦ διδασκάλου σου τὸ πῶς σοῦ κάμνει καλὴ συντροφιὰ, καὶ ἔδοξάσαμε τὸν Θεόν. Κ' ἐρωτῶ καὶ τοὺς ἀθρώπους ὅπου ἔρχονται ἀπ' αὐτοῦ καὶ λέσι μου ὀγιά σένα καὶ χαιρομαι κ' ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφή σου. Καὶ γράφεις μου ἀπάνου εἰς τὸν ἀφέντη μου καὶ εἰς τὴν κερά μου, καὶ δὲ κατέχεις, κουνιάδο μου, ὅτ' ἐγὼ ἄλλο κανεὶ δὲν ἔχω παρὰ ἐτούτους κ' ἐσᾶς. Τὸ λοιπόν, κουνιάδο μου, κάτεχέ το κ' ἔτζι τοὺς ἀπρεξάρω 'δὲ πλέα, οὐδὲ λιγώτερον, παρὰ ὡσάν ἐσένα ὅπου εἶσαι παιδὶν τως κ' ἐτούτοι ἐμένα ὡσάν ἐσένα. Παρακαλῶ σε, κουνιάδο μου, νὰ μοῦ ἀγοράσεις νὰ μοῦ πέψεις ἀπὸ τὲς μπουρνιὲς τοῦ σι-

ροπίου όπου ἔχον τὰ κουτσουνάρια, όπου μπορεῖς νά τές ἔχεις ἀτοῦ ἰε' εἰς τὸ δουνκάτο ἢ ἐλιγώτερο, καὶ τ' ἄλλα όπου σοῦ ἐπαράγγειλα, ἐρδίνιασέ τα, καί, ἃ θέλει ὁ Θεός, τὸ χρόνο όπου ἔρχεται θέλω σοῦ πέψει στάμενα νά μοῦ τ' ἀγοράσεις, ὁγιατι ὀνιμόδου θέλω νά κάμω τ' ἀργαστήρι όπου κατέχεις, ὄξω ἀπὸ θάνατο. Καί γιὰ τοῦτο δέ σοῦ ἤπεψα στάμενα, διατι πάσχω, ἂν ἤμπορέσω, νά πιάσω τίποτας νά περιμαζώνω ἀπ' ὀλίγου ὄ,τι μπορέσω, νά μὴδὲ τὰ γυρεῦω οὔλα ἀπάνω στήν ὦρα. Τὸ λοιπόν, κάμει θέλω ὄτι μπορέσω νά εὔρω νά σοῦ πέψω, νά μοῦ τ' ἀγοράσεις. Καί παρακαλοῦμε σε νά μᾶς γράφεις πάντα νά μαθάνομε περὶ τῆς ὑγείας σου καὶ πέμπομέ σου δυὸ ποκάμισα καὶ κοντύλους π' με τὸν Θεόδωρον όπου ἔρχεται ἀτοῦ με τὸ γρίπον τοῦ Ἀντωνίτζη τοῦ μακαρίτου, ὁγιατι ἔναι θαρρετός μὰ κ' ἐδικός. Ὅχι ἄλλο. Κύριος ὁ Θεός τοῦ ἀξιώσει μας τοῦ ἰδεῖ σε, καὶ Αὐτὸν δοξάσομε.
< 21 Αὐγούστου 1497 >

Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs au XVe et XVIe siècles*, tome second, Paris 1885, σ. 295-296. Μ.Ι. Μανούσασας, Ἡ ἀλληλο-γραφία τῶν Γρηγοροπούλων χρονολογούμενη (1493-1501), Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, τ. 6 (1956) 179-180.

Ἐπιστολή τοῦ Γεωργίου Καραντινοῦ στὸν Ἰωάννη Γρηγορόπουλο στὴ Βενετία.

Πρὸς τὸν μπαγλυκύτατον καὶ πολλὰ μου ἠγαπημένο καὶ ἀκριβόν μου κουνιάδο κυρὸ Ἰωάννη τὸ Γληγορόπουλο πολλές ὑγείες καὶ πολλὰ γλυκιά καταφιλήματα ἀπὸ ἐμένα τὸν γαβρό σου Γεώργιο τὸ Καραντινό, ὁμοίως καὶ ἡ ἀδελφή σου ἡ Μαρία πολλὰ πολλὰ σὲ χαιρετᾷ καὶ καταφιλεῖ καὶ δέεται περὶ ἐσοῦ νὰ εἶσαι πάντα καλά, ὁμοίως καὶ ὁ πατέρας μας καὶ ἡ μητέρα μας πολλὰ πολλὰ σὲ χαιρετοῦ καὶ ἡ εὐχή τως μετὰ σὲ ἀτοῦ εἰς τὰ ξένα ὅπου εἶσαι, ἴτις δεόμεσταν Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ εὐρεῖ σε ἡ γραφή μας ἐν ὑγείᾳ καὶ μεγάλῃ χαρᾷ, διότις καὶ ἐμεῖς δυνάμει τοῦ Θεοῦ καλῶς ἔχομε τὸ σῶμα, τὸ δὲ ἡ ψυχὴ ὁ Κύριος οἶδε.

Ξεῦρε, κουνιάδο μου, τὸ πὼς ἐπαρλάβαμε τὴν γραφὴ σου καὶ ἐδοξάσαμε τὸν Θεὸν ὅπου ἐμάθαμε περὶ τῆς ὑγείας σου. Καὶ ἔλαβα τὰς μπουρνίας πού μοῦ ἔστειλες, ἤγουμε θ', ὡς καθὼς γράφεις. Καὶ γράφεις ὅτι νὰ δώσω δουκάτον ἓνα τοῦ πατέρα μας, καὶ ἤδωκά το. Καὶ πέμπω σου τὰ βαρέλια ὅπου ἐπέστειλες, γεμάτα κρασί γλυκὺ, ὡς καθὼς μοῦ γράφεις, μὲ τὸν καρaboκύρη τὸν Παλαμίδες. Καὶ τὰ ποκάμισα ὅπου μοῦ γράφεις, μὴν ἔχεις καμίαν ἔγνοια ὅκαι τὸ γληγορύτερο ὅπου νὰ μπορέσω θέλω σοῦ τὰ πέψει· καὶ τὸ κουβetsούρι πέψει σοῦ τὸ θέλω. Κουνιάδο μου, ἡ μπορ-

νία τῆς μοστάρδας ἔναι μιτση καὶ ἀγόρασέ μου ἄλλη μεγάλη καὶ νὰ ἔχει τὰ γράμματα τῆς μοστάρδας, καὶ τὲς ἄλλες μπουρνιές καὶ τὲς σκάτολες ὅπου σοῦ γράφω μὲ ἄλλας μου γραφάς, πέψε μου τες καὶ τὰ στάμενα γράψε μου ὅ,τι ὀρίζεις νὰ τὰ κάμω, ἢ νὰ σοῦ τὰ πέψω ἢ νὰ τὰ δώσω τοῦ πατέρα μας, ὡς καθὼς σοῦ τὸ ἔγραψα καὶ μὲ ἄλλα μου χαρτία, καὶ τὴ κνισάρα μὴν ἀπομείνει ἀτοῦ, διότις μοῦ κάμνει χρεῖα διὰ τὲς σπετσίεις νὰ τὴν ἐπέψεις μὲ τὸν καρβοκύρη τὸν Παλαμίδες· ἔναι φίλος μου καὶ γνωρίζει με καλὰ καὶ τὸ γένος καὶ τὴν πατρίδα μου καὶ λέγει μὲ τ' ὄνομά μου [... καὶ] ἀγαπᾷ με, καὶ [...] ὀγιά σεγουρτὰ πέψε μου τὴ μετὰ τοῦτον καὶ δός του ἐγνώρα καλὴ ἀτοῦ, [...] ἀπὸ τὰ χρειασιδία τίβοτας πέψε μου. Ὅχι ἄλλο διὰ τὴν ὥρα. Ὁ κουνιάδος μου ἔναι καλὰ καὶ χαιρετᾷ σε καὶ εἶχαμε χαρτὶ τὲς ἡμέρες τοῦτες [...] καὶ ἡ φαμελιά του. Καὶ γράφεις μας, κουνιάδο μου, ἃ σοῦ κάμνει χρεῖα τίβοτας ἀπὸ ἴδῳ, γράψε μου θαρρετὰ κ' ἐγὼ εἶμαι ἕτοιμος νὰ σοῦ τὸ πέψω. Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ ἀξιώσει μας τοῦ ἰδεῖ σε, καὶ Αὐτὸν δοξάσομεν.

Μηνὸς Ὀκτωβρίου, εἰς τὴν [...] <1498>.

ρει τὸ χρόνο τοῦτον καὶ τότες λογαριάζει νὰ πάρει τὴ φαμελιά του νάρθει ἐδῶ, καὶ ὁ Θεὸς νὰ πέψει καὶ ὀγιά λόγου του καλὸ. Κουνιάδο μου, ἔχω σου μεγάλη κακὴ καρδιά τὸ πὼς δὲ μᾶς γράφεις τὸ τί γίνεσαι, μάλιστα καὶ τὸ περισσότερο ὀγιατὶ ἤγραψες τοῦ γονῆ μας κ' ἐμένα οὐδὲ μοῦ ἔγραψες κ' ἔχω το παραπόνεση. Τὸ λοιπὸν, γράφε μας νὰ γροικοῦμε πὼς εἶσαι καλὰ καὶ πέμπομέ σου ἓνα ζευγάρι ποκάμισα μὲ τοῦ Ἀντωνίτση τὸ γρίπον μὲ ὄνομαν ἄθρωπον τοῦ κύρ Θεοδώρου, ὁποῦ σοῦ ἔφερε καὶ τὴν ἄλλη φορὰ τὰ ἄλλα. Κ' ἐγὼ γράφει σου ἤθελα νὰ μοῦ πέψεις τίβοτας ἀπὸ τὰ χρειασιδία ὁποῦ κατέχεις, μὰ κατέχω καὶ στενὸς θὲς εἶσαι, ὀγιατὶ ἄλλουνοῦ ἴσαι ὀμπλεγάδος. Καὶ ὁ Θεὸς νὰ πέψει νὰ ἔβγεις ἀπὸ τὸ φαστίδιο αὐτοῦνο νὰ κάμεις κ' ἐσὺ καλὸ ἐδικό σου. Ὅχι ἄλλο ὀδιά τὴν ὥρα, εἰ μὴ τοῦ ἀξιώσει μας ὁ Θεὸς τοῦ ἰδεῖ σε, καὶ Αὐτὸν δοξάσομε.

Μηνὸς Γεναρίου εἰς τὲς κη', 1500.

Ἐπιστολή τοῦ Γεωργίου Καραντινοῦ στόν Ἰωάννη Γρηγορόπουλο στή Βενετία.

Πρὸς τὸν παγκυτάτον καὶ πεθυμημένο μου κουνιάδο κύρ Γιάννη τὸν Γληγορόπουλο, πολλές ὑγείες καὶ πολλά χαιρετίσματα ἀπὸ ἐμένα τὸν κουνιάδο σου τὸν Γεώργη τὸν Καραντινὸ καὶ ἡ ἀδελφή σου πολλά σέ χαιρετᾷ καὶ ὁ Φρατζέσκος ὁ ἀνιψιός σου, τὸ παιδί μας, πολλά σέ καταφιλεῖ καὶ ὄλοι οἱ ἐδικοὶ καὶ φίλοι πολλά σέ χαιρετοῦ.

Ἦξευρε, ἠγαπημένε μου κουνιάδε, πὼς εἴμεσταν καλὰ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ ἕως τὸ σήμερον· ἂν ποτες καὶ σὺ νὰ εἶσαι καλὰ. Ἀφέντης καὶ ἡ κερὰ μου ἔναι καλὰ καὶ χαιρετοῦ σε καὶ πέμπου σου τὴν εὐχή τως, καὶ ὁ κουνιάδος μου ὁ κύρ Μανοῦσος ἔναι καλὰ καὶ 'ν' ἐδῶ ἀπὸ πολὺ καιρὸν καὶ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ ἐμπαίνει κ' ἐβγαίνει εἰς τὸν φόρον καὶ κανεῖς οὐδέν τοῦ λέγει τίβοτας, ἀμὴ ἦκαμα καὶ ἦκαμε καὶ ἀγάπη μὲ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικόλα καὶ εἶναι ἀγαπημένοι. Τὸ λοιπὸν, κουνιάδο μου, μὴ ἔχεις ἔγνωια τίβοτας. Κουνιάδο μου, κάτεχε τὸ πὼς ἔδωκα τὰ στάμενα ὅπου ἔσαστήκαμε μὲ τοὺς ἐδικοὺς τοῦ σκοτωμένου, ἦγουμε δουκάτα τέσσαρα, ὡσάν σοῦ τὸ θέλει γράψει ἀφέντης. Τὸ λοιπὸν, κουνιάδο μου, ἀβιζάρω σε κ' ἐδὰ ὅσα σέ ἀβιζάρισσα καὶ μὲ ἄλλα μου χαρτιά, ἀμὴ ρεσπόσταν δὲν εἶχα καὶ δὲν κατέχω τὴν αἰτία ἀπὸ ποῦ ἔναι κ' ἔχω τὸ κακὴ καρδιά νὰ μὴ μπορῶ νὰ 'χω χαρτί ἀπὸ σένα νὰ μάθω τὸ τί γίνεσαι. Τὸ λοιπὸν, κουνιάδο μου, παρακαλῶ σε εἰς ὅ,τι σοῦ γράφω νὰ μὴ ἀμελέσεις, ὡσάν σοῦ τὸ 'γραψα μὲ ἄλλα χαρτιά. Ὁ φτωχὸς ὁ μαστρο Νικολὸς ἐπόθανε καὶ 'πόμεινε τὸ ἀργαστήρι καὶ βάλασί με καὶ ἦκαμα μέσα ἑπτὰ μῆνες πρὸς β' δουκάτα τὸ μήνα. Τὸ λοιπὸν, ἦδωκε βουλή τὸ ἀρχοντόπουλο ὁπῶχει τὸ ἀργαστήρι, ἦγουμε ὁ Γεωργίτσης ὁ Μπαρμπαραγόπουλος, νὰ τὸ ἀνοίξομε, νὰ βάλει ἐκεῖνος τὰ στάμενα καὶ τὸ ἀργαστήρι κ' ἐγὼ τὴν τέχνη μου καὶ ὅ,τι κερδαίσομε νὰ 'ν' εἰς τὸ μέσο. Τὸ λοιπὸν, ἐγὼ ἐμίσεισα ἀπὸ 'κεῖ καὶ ὀρδινιάζω τοῦ ἀργαστηρίου τὰ πράματα, καὶ τὲς σκόλες τὸ ἀνοίγομε μὲ τὴν εὐχὴν τοῦ Θεοῦ πρῶτον, καὶ δευτέρον τῶ γονέω μας. Τὸ λοιπὸν, πέψε μου, κουνιάδο μου, βούθησέ μου σέ παρακαλῶ νὰ μοῦ πέ-

ψεις ὅ,τι σοῦ γράφω: πρῶτον μπουρνίες τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ λαδιοῦ καὶ τοῦ ἔλετοναρίου καὶ σιροπίου ἕως πενήντα, καὶ μία μεγάλη ὀγιά τῆ μουστάρδα ὁμορφη, καὶ σκάτουλες ὡς πενήντα πρῶτες καὶ δευτερες καὶ τρίτες, καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελες μπορέσει ὁμορφο γιά τ' ἀργαστήρι· καὶ μὴν ἔχεις ἔγνοια εἰς ὅ,τι ἐξοδιάσεις, ὅσα νὰ τὰ κρατεῖς εἰς τὴ χέρα σου. Ἀγόρασέ μου μιὰ κνισάρα ὀγιά τέσ σπεταίες. Ὅχι ἄλλο εἰ μὴ ὁ Θεὸς μετὰ σένα καὶ ἀξιώσει μας τοῦ ἰδεῖ σε, καὶ Αὐτὸν δοξάσομε.

Ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Μανουὴλ Γρηγορόπουλου ἔχει προστεθεῖ ἡ ἐπόμενη σημείωση:

Ἥγαπημένε ἀδελφέ, ὑπὲρ ὧν πραγμάτων γαμβρός σοι γράφει, εἰ ἔστι σοι εὐοδον, ἄπερ σοι γράφει, αὐτῷ πέμψον. Περὶ δὲ τῶν δ' χρυσίνων τανῶν ὑπεσχέθην ἡμῖν δῶσαι. Οὐκ οἶδα δέ, εἰ τὴν ὑπόσχεσιν πληρώσει περὶ ὧν καὶ αὐτὸς πρὸ πολλοῦ αὐτῷ ἔγραψας δῶσαι. Καὶ ἡμεῖς γενώμεθά σοι πρὸς ταῦτα χρεοφειλέται. Καὶ ἐρῶσον.

[1 Ἀπριλίου 1501]

Ἐπιστολή τοῦ Μανουῆλ Γρηγορόπουλου στὸν ἀδερφό του Ἰωάννη στὴ Βενετία.

Εἴης ὑγιαίνων, παμφίλτατέ μοι ὁμαίμων, ὑγιαίνοντες δὲ καὶ αὐτοὶ πανοίκως, οἶον πατὴρ καὶ μήτηρ κάδελφή καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς υἱὸς τοῦνομα Φραγκίσκος· καὶ ἡ σὺν ἐμοὶ καὶ τὰ ἐξ ἡμῶν καὶ πάντες καλῶς ἔχομεν καὶ τὸν Θεὸν ὑπὲρ σοῦ καλῶς ἔχειν δέοιμεν. Προέπεμψά σοι, φίλτατε, καὶ ἄλλην ἐπιστολήν τοῦ γνωρίσαι τὰ ἡμέτερα ὡς ἀπὸ μέρους. Καὶ νῦν γνῶθι, φίλτατε, ὅτι ἐπανέβημεν Κρήτην δε πανοίκως καλῶς ἔχοντες ὡς ἀπὸ μέρους. Ἐσμέν δὲ ἐν τῷ ἡμετέρῳ οἴκῳ, τοῦ τιμίου πατρὸς φημι· κάκεινος σὺν τῇ ἡμετέρᾳ μητρὶ εἰσὶν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἡμετέρου δυστυχοῦς γαμβροῦ, ὄνπερ ἐκτήσατο, διαιτῶντες δὲ σὺν τῇ ἡμετέρᾳ δυστυχεῖ ἀδελφῇ. Ὁ γὰρ ἐκεῖνης ἀνήρ ἀπῆλθεν τῶν τῆδε πρὸς τὰς ἄνω μονάς. Φεῦ! οἴμοι τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, κάκεινον ἐνέκοψαν τῶν ἐνθεν· καὶ τοῦτο, φίλτατε, ἐγεγόνει πρὸ μηνῶν ἑπτὰ, πρὸ τοῦ με γενέσθαι Καρπάθῳ. Ἄλλ', ἵνα μὴ μηνυταὶ κακῶν σοι φανῶμεν, ἔδοξεν ἡμῶν μὴ οὕτω ταχέως μηνῦσαι σου· ἄλλ' ἐπειδὴ ἀδύνατόν ἐστιν μὴ μαθεῖν ἢ παρ' ἄλλου μαθεῖν πρὸ παρ' ἡμῖν καὶ ἀκηδία δόξει φανῆναι πρὸς ἡμᾶς τὸ πρᾶγμα· τὸ δ' αἴτιον τῷ κείνου μόρῳ λέξομαι, φίλτατε, δι' οὕπερ μὴ ἀρπαγῆς τὸν νοῦν.

Ἴσθι δ' οὖν, ἀγαπητέ, ὅτι ὡς εἷς τῶν ἀφρονεστάτων ἀλλὰ καὶ ληστῶν καὶ κλεπτῶν καὶ τῶν καταδίκων, οὕτωπερ τῷ δυστυχεῖ ἔλαχε, οὐκ οἶδ' ὅπως λέξομαι τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων ἀμηχάνῳ. Οἴμαι δὲ πρὸς τὴν ἡμετέραν καὶ μόνην νοουθεσίαν καὶ παιδείουσι καὶ παντοίαν ἀπώλειαν, ταῦτα παρήσαν. Ἐπειδὴ πολλὰ ἀμαρτάνοντες μόνοι, μόνοι καὶ τὰς ποινὰς δικαίως ἂν ἀπολαύσαντες. Ἐγένετο δὲ τις ἀκέστῳ τῶν ὑμετέρων μερῶν, νέος ὢν τοῦνομα Πομπίλιος καὶ πρὸς τὰ ἡμέτερα γενόμενος καὶ φήμης αὐτοῦ κρατούσης παρὰ τῶν Κρητῶν ὅτι κάλλιστος ὢν πρὸς τὴν τέχνην, δς εἶθε μὴ γενέσθαι ὅτι οὖς ἔλαβε θεραπεύσων πάντας ἀπέκτεινε. Ἄλλ' εἰδὼς τοὺς Κρητὰς ὄντας νεήλυδας καὶ ἀδοκίμους, παρὰ πάντων πλανῶνται. Οὕτινος φιλιωσάμενος ὁ ἡμέτερος δυστυχῆς γαμβρός, ὑπῆρχε γὰρ τὸ τότε ὁ ἡμέτερος εἰς

τὸ ἐργαστήριον τοῦ μάκαρος τοῦ ποτὲ Νικολάου, κάκεινος προσκαλεσάμενος ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸν ἡμέτερον γαμβρόν, παρέδωκεν αὐτῷ τὴν οἰκειάν σύνευνον τὰ τε τέχνα καὶ τὸ ἐργαστήριον κυβερνᾶν καὶ διακρατεῖν καὶ πράσσειν καὶ ὡς ἴδιος πατὴρ πρὸς τέχνα καὶ γυναῖκα γενέσθαι καὶ μισθὸν λαμβάνειν καθ' ἔτος χρυσίους κε' ἄνευ τῶν ἐξόδων· ὃς ἐλάμβανεν οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλ' ὅ,τι ἐβούλετο, ὡς ἴδιος κύριος· ἀλλὰ καὶ ἀνάδοχον αὐτὴν τὴν τοῦ Νικολάου γυναῖκαν πρὸς τὸν αὐτοῦ ἡμέτερον υἱὸν ἐκτίσατο. Ἄλλ' οὐκ ἐχρόνισε πρὸς τοῦτο ἡ τύχη. Ποιήσας οὖν μῆνας ἕξ ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ, εἰδὼς ὁ ἀκέστωρ τὸ ἀκέφαλον καὶ ὅτι αὐτὸς ὠφελήθησεται ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ὁ ἡμέτερος, προσεκολλήθη αὐτῷ, ἐμβιβάζων αὐτῷ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ νύκτα συνόντες, συνεσθίοντες καὶ πίνοντες, καὶ πολλὰ βουλευσάμενοι ἐσκέψαντο ἵνα κολληθῶσι τῷ ἄρχοντι Γεωργίῳ τῷ Μπαρμπαρίῳ καὶ ἐμβιβάσωσιν αὐτῷ ὅπως ἕξωσιν τὴν γυναῖκα τοῦ οἴκου καὶ τοῦ ἐργαστηρίου, ὡς αὐτὸς ὁ ἄρχων κύριος ὦν ἐκείνου, καὶ ἐμβάλῃ αὐτὸς ὁ ἄρχων τὸ ἐργαστήριον καὶ τὰς ἐξόδους καὶ ὁ ἡμέτερος τοὺς κόπους καὶ ὁ ἱατρός τὴν τέχνην, καὶ μοιράζειν. Ὡς εἶδον ἐκεῖνοι λοιπόν, οὕτω ἐβουλευσάντο καὶ οὕτω ἐποιήσαντο. Καὶ ὤρισεν τὴν γυναῖκαν ὁ ἄρχων μίαν καὶ δις καὶ πολλάκις καὶ ἐχολάθη πολλὰ πρὸς τὸν ἡμέτερον ἢ γυνὴ ὡς ἀχάριστον εὐρεθέντα πρὸς τὸν εὐεργέτην καὶ πατήσαντα τοῖς τῆς φιλίας νόμοις. Ἄλλ' ὁμως διωρίσατο ἡ ἐξουσία μετὰ τὴν παρεχομένην Λαμπρᾶν ἀπᾶραι τοῦ οἴκου ἢ χήρα καὶ ὁ ἄρχων ἔδωκε τῷ ἡμετέρῳ γαμβρῷ χρυσίους τ' ἀγοράσειν πᾶν ὃ χρῆζει τὸ ἐργαστήριον. Δαπανήσας δὲ πάντα ὁ δυστυχῆς εἰς τὰ εἶδη, οὐκ ἐπαύσατο ἡμέραν καὶ νύκτα πυκτεύων, δουλεύων ἐν πυρὶ ἐξελεῖν τὰ τῶν βοτανῶν ὕδατα καὶ τρίβειν ἐν τῷ ἰγδίῳ πλεῖον ἢ μῆνας τρεῖς ἐν τῷ αὐτοῦ οἴκῳ κομίζων πάντα, καὶ ὁ ἄρχων σὺν τῷ ἱατρῷ καθ' ἑκάστην ἐρχόμενοι καὶ θεωροῦντες τὰ γενόμενα. Εἶχον ἐλπίδας χρηστάς καὶ ἀληθῶς εἰ εἶχον τελέσαι, εὖ ἂν εἶχε πρὸς τὴν ἡμετέραν ὠφέλειαν, ὅτι παρὰ πάντων ἦν ἀγαπώμενος ὁ ἡμέτερος γαμβρός. Δι' ὃ ὡς ἐτέλεσε σχεδὸν τὰ πάντα καὶ ἐτοιμῶς ἔχοντες ἀπᾶραι αὐτὰ εἰς τὸ ἐργαστήριον μόνον προσδοκώμενοι τὴν διορίαν τὴν πρὸς τὴν χήραν, ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς Ἀπόκρεω, μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐγεγόνει πρὸς τὴν ἀγορὰν ὠνήσασθαι μέλι χρυσίων ὡς τριῶν· ἔμπροσθεν τῆς θύρας τοῦ φόρου διεμάχοντο δύο, ἕτερος δὲ τις λαβὼν πέτραν ἔρριψεν πρὸς τὸν ἀντιμαχόμενον τοῦ οἰκειοῦ αὐτοῦ, κάκεινου ἀστοχήσαντος, ἐπληξεν τὸν ἡμέτερον καθεζόμενον ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ πραγματευόμενον, ὡς ἔφην, τὸ μέλι, ἔκρουσε δὲ αὐτῷ ἄνω τοῦ κροτάφου τῆς κεφαλῆς. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· παραγενόμενος δὲ ὁ

ιατρός ἰατρῆύσων αὐτόν, ἀέβαλεν αὐτόν λέγων πρὸς αὐτόν «πορευού, ἔχω τὸν ἡμέτερον ὡς φροντίζει τὰ ἡμέτερα». Κάκεινου ἀπελθόντος ἦλθεν ὁ αὐτοῦ φίλος ὁ Πομπίλιος καὶ λαβὼν αὐτόν εἰς δούλος αὐτοῦ ὄγροϊκος καὶ ἀμαθῆς ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν Μπουρλάκων ἔθηκεν εἰς τὴν πληγὴν ἄλας καὶ καπνίαν. Ἐγὼ δὲ ἤμην ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μαθὼν ἐπορευόμην καὶ ἰδὼς εἶπον: «γαμβρέ, ἄφες ἔλθειν ἰατρός». Κάκεινος μοι ἔφην: «οὐ, οὐκ ἔστιν ἐπικίνδυνον». Κἀγὼ ἔφην αὐτῷ: «ἀιὰ τοῦτο κρεῖττον». Ποιήσας δὲ ἐν τῷ ταμείῳ αὐτοῦ ἡμέραν μίαν καὶ νύκτα μίαν ἀνέστη ἐργαζόμενος τὰ τοῦ ἰργαστηρίου ἐν πυρὶ καὶ ἰγδίῳ καὶ οὐκ ἐπαύσατο ἡμέρας ἢ νύκταν καὶ ἡμέρον ἐργαζόμενος καὶ περιπατῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν ταῖς πλατείαις καὶ πᾶν ἐναντίον ποιησάμενος, οἷον λουσίαν, συνουσίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοῦ φίλος ὁ ἰατρός ἐδίδαξεν αὐτόν μὴ νηστεύειν. Ἀλλὰ μετηλλάγη καὶ ἡ αὐτοῦ σύνεσις, κατὰ τὸν εἰπόντα ὁμιλίαι κακαὶ φθερουσιν ἤθη χρηστά. Ἦγάπα δὲ καὶ ἑτέραν γυναῖκα, τοῦ Γαβαλά τὴν θυγατέραν, τὴν ἄλαλον, καὶ δι' ἐκείνης ἔλαβε καὶ τὴν αὐτῆς ἀδελφὴν ἐν τῷ οἰκίῳ οἴκῳ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς ἐκαλοποίησεν ποιήσας ἐξόδους μεγάλας. Ἀλλὰ καὶ εἰς χοροὺς καὶ τραγωδίας ἐδόθη δι' ἐκείνης καὶ τὸν ἡμέτερον πατέρα καὶ μητέρα καὶ ἡμᾶς βδελυξάμενος, πρὸς ἐκείνους μόνον ῥέπων. Δι' ὃ, ἀγαπητέ, ποιήσας ἡμέρας ἡ' μετὰ τῆς πληγῆς καὶ πάντες πρὸς αὐτόν λέγοντες: «φύλαξον σεαυτὸν καὶ ἰατρευσον» οὐκ ἠθέληεν ἀκοῦσαι, ὅτι γε ὁ νοῦς τῶν τοιούτων ἀνθρώπων ζεζοφωμένος ἐστὶ τῇ ἀγάπῃ. Τάληθες οὐκ ἦν ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τοσοῦτων ἐναντίων ποιησαμένου ἀνάγκη ἦν εἰς τὸ χεῖρον ἔλθειν. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ αὐτοῦ διήλθεν εἰς ἅπαν τὸ σῶμα τὸ ἄλγος καὶ κατέλαβεν αὐτὸ καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν κλίνην, τῇ δὲ ἰθ' ἦλθεν ὁ αὐτοῦ φίλος ὁ ἰατρός καὶ ὄντως ἡμέτερος ἐχθρὸς καὶ ἰδὼν αὐτόν λέγει: «οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς πληγῆς, ἀλλὰ λοιμικῆς». Ἡμεῖς δὲ, ἀπόντος ἐκείνου, λέγομεν πρὸς αὐτόν: «οὐχί, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πληγῆς καὶ εἰ θέλεις, κομίσομέν σοι ἰατρόν». Κάκεινος οὐκ ἐπέισθη τοῖς ἡμέτεροις λόγοις καὶ ποιήσας ἡμέρας δύο οὐκ ἠδύνατο λαλῆσαι. Ἡμεῖς δὲ πορευθέντες εἰς πάντας τοὺς ἰατροὺς, καὶ ἐλθόντες καὶ ποιησάμενοι συμβούλιον εἶπον ὅτι ἐκ τῆς πληγῆς διέρχεται. Καὶ οὔτε διαθήκην ἠθέλησε ποιῆσαι οὔτε ἐπαγγελίαν· καὶ μόλις καὶ τῶν θείων μυστηρίων μετήξας, ἀπέθανεν. Καὶ ἐλθὼν ὁ ἄρχων ἔλαβεν πάντα τὰ τοῦ ἰργαστηρίου. Καὶ ὅσα μὲν ἐχρεώσται, καθ' ἐκάστην αἰτοῦνται καὶ ἅπερ αὐτῷ ἐχρεώστων τινές, οὐκ ὁμολογῶσι, ὅτι οὐκ ἔχομεν δεῖξαι αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν. Ἐσηκώθη δὲ καὶ ὁ Φερέτος αἰτῶν τὰ προικία τῆς αὐτοῦ ἀδελφῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ Μπαρμπαρῖγος τοὺς χρυσίους αὐτοῦ σώους. Κεῖν δὲ, ἐπιμάρτυς Θεός, οὐκ εὐρέθη, εἰ μὴ ἡμισον χρυσίου.

Λοιπὸν ἐγὼ διήλθον ἐς Κάρπαθον καὶ ἐπάρας ἦλθον Κρήτην· καὶ διὰ τὰ λεγόμενα πάντα οὐ δύναμαι ἐᾶσαι ἀδελφὴν χήραν οὕτωςί καὶ γυναῖκαν καὶ παῖδας ἐλθεῖν αὐτόθι. Φίλτατε, μὴ λυποῦ περὶ τῶν σύμβάντων. Οὕτωςί ὁ Θεὸς βούλεται. Περὶ δὲ τῶν πραγμάτων ὡνπερ ἔστειλας, προέγραψά σοι περὶ αὐτῶν. Φίλτατε, πάντες σε ἀσπαζόμεθα καὶ μᾶλλον ἢ σὴ νύμφη. Ἐρῶωσο. Μανουήλος

Ἐγράφη μηνὶ Νοεμβρίῳ η΄, ἐν Κρήτη. Σπουδαίως ἐνεγράφει.

17 Ὀκτωβρίου 1555

Σιγουριτάν γεμάτην καὶ ἀνέκοφτην κάμνω ἐγὼ Ἰωάννης Στραβοσχιάδης, σγουράφος τὴν τέχνην, τοῦ ποτὲ κύρ Γεώργη, οἰκῶν εἰς τὴν Ἐξώπορταν τοῦ Χανδάκου τῆς Κρήτης, μὲ τὰ μέρη μου, ὡσάν κομεσάριος τῆς ποτὲ κερὰ Μαρίας, γυνῆς σου τοῦ κύρ Πέρο Λευτερέο, ὡσάν φαίνεται μὲ τὸ τεσταμέντο τῆς καμωμένο διὰ τούτου τοῦ νοταρίου αφνε' Σεπτεμβρίου 12, μὲ τὰ μέρη μου, ἐσένα τοῦ λεγομένου κύρ Πέρο Λευτερέο τοῦ ποτὲ παπᾶ κύρ Μάρκου, πρεζέντε καὶ κοτέντος, καὶ τῶν μερῶν σου, εἰς τὰ κατωγραμμένα πράγματα ὅπου μοῦ τὰ ἔδωκες τὴν σήμερον καὶ ἐκονσινιάρισές μου τα ὀμπροσθὰς τῆς κερὰ Κατερίνας, γυνῆς τοῦ κύρ Γεώργη Παπαδόπουλου, καὶ τῆς κερὰ Κάντιας, γυνῆς τοῦ κύρ Ἰωάννη Βλάχου, τῶν ἄλλων κομεσαρίων, κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λεγομένου τεσταμέντου τῆς ποτὲ κερὰ Μαρίας, τῆς γυνῆς σου, τὰ ὅποια πράγματα ὅπου μοῦ

ἔδωκες καὶ ἔκονσινιάρισές μου τὴν σήμερον εἶναι ταῦτα, ἦγουν: δακτυλῖδια χρυσά τέσσερα, τὰ δύο μεγάλα καὶ τὰ δύο μικρά καὶ ἔχουν καὶ πέτρες. ἦγουν τὰ μεγάλα τὸ ἓνα μὲ σαφεῖρι καὶ τὸ ἄλλο μὲ ρουμπι καὶ τὰ δύο τὰ μικρά τὸ ἓνα μὲ πέτραν κόκκινην καὶ τὸ ἄλλο μὲ σαφεῖρι, καὶ κοῦπες τέσσερες ἀργυρῆς βουλωμένες, ἡ μία μικρὴ καὶ αἱ τρεῖς μεγάλες, καὶ μία σαλιέρα εἰς δύο κομμάτια ἀργυρῆ, καὶ ἕνδεκα μαχαίρια μεγάλα καὶ τὰ μανίκια τοὺς ἀργυρά, τὸ ἓνα μεγάλο καὶ τὰ δέκα μικρά, καὶ ἓνα πάπλωμα μπλάβο καινούργιο σκακάδι, καὶ ταπέδα τρία, τὰ δύο καινούργια καὶ τὸ ἄλλο τῆς τάβλας παλαιό, καὶ δώδεκα πετσέτες βενέτικες, καὶ τρεῖς πέτσες πολιτικὲς μὲ χρυσοὺς σταυροὺς καὶ μπόλια μαγνήνη μὲ χρυσόν, πλεκτήν, καὶ δύο κασέλες μεγάλες, καὶ μία κασέλα καρένια, καὶ δύο σφορτσέργια, τὸ ἓνα πράσινο καὶ τὸ ἄλλο πλουμιστό, καὶ στάνια μικρά καὶ μεγάλα κομμάτια εἴκοσι ἕξι, καὶ τέσσερα ταψά, καὶ μία σάρτσα μαύρη καινούργια, καὶ ἓνα ζευγάρι κάρτιες καινούργιες φιορέτι, καὶ ἓνα χάρκωμα μὲ τὰ ἀφτιά τριῶν μιστάτων, καὶ μία σοῦβλα μεγάλη, καὶ μία σάρα, καὶ δύο καντιλέρια καινούργια μπρούτζινα, καὶ ἓνα πτερόν καὶ μία προσκεφαλάδα, καὶ εἰκόνισμα κνιζόλα ἀπόχει τὴν ἁγίαν Παρασκευὴν καὶ τὸν μέγαν Νικόλαν, καὶ ταῦτα εἶναι ἀπὸ λογαριασμὸν τῆς λεγομένης ποτὲ κερά Μαρίας, τῆς γυναικὸς σου. Ἄκομῃ ἐγὼ ὁ ρηθεὶς Ἰωάννης Στραβοσχιάδης, ὄνομα τὸ ἄνωθεν, ἔλαβα ἀπὸ σένα τὸν λεγόμενον κύρ Πέρο Λευτερέο καὶ ταῦτα τὰ κατωγραμμένα πράγματα ὅπου ἔναι ἀπὸ λογαριασμὸν τῆς κερά Ἀνέζας Κονταρίνας, θυγατρὸς τῆς λεγομένης ποτὲ κερά Μαρίας τῆς γυναικὸς σου, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ μοῦ ἔδωκες καὶ ἔκονσινιάρισές μου ὀμπρὸς τούτου τοῦ νοταρίου καὶ τῶν κατωγραμμένων μαρτύρων κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λεγομένου τεσταμέντου τῆς λεγομένης ποτὲ κερά Μαρίας τῆς γυνῆς σου, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ εἶναι οὕτως: μία κότα κόκκινη βελούδη, καὶ ἓνα μανδύλι χρυσό, καὶ μία σκούφια χρυσὴ καινούργια, καὶ ἓνα ζωνάρι χρυσό, πλεκτό, τιράδο, καὶ δύο φασκιῆς μὲ χρυσάφι καὶ μὲ μετάξι γαζωμένες, καὶ δύο πέτσες, ἡ μία κόκκινη μαγνήνη καὶ ἡ ἄλλη ἄσπρη λινὴ, πολιτικὲς μὲ γαζώματα μὲ χρυσάφι, καὶ μία καδενέλλα ἀργυρῆ, ὅπου κρεμοῦν τὰ κλειδιά, καὶ μία πέτσα γαζωτὴ μὲ τὲς κορωνέτες τῆς, καὶ μία σκούφια ἀμπάσι ὀρμιζένια, καρνάδα μὲ τὸ ἄστρον μαργαριταρένιο καὶ τριγύρω μὲ μαργαριτάρια, καὶ μία σκούφια κόκκινη στανιουνένια μωροῦ παιδιοῦ ἀντίγκα, κουκισμένη μὲ μαργαριτάρια, καὶ ἓνα ζευγάρι χερότια γαζωτά, βαλμένα μέσα εἰς μία σκάτολα, καὶ τρία ταβλομάνδηλα, τὸ ἓνα ντί ρένι καὶ τὰ δύο βενέτικα, καὶ ὀκτώ πετσέτες, καὶ λουτρομπόλια γαζωτὴ, καὶ μία κάπα μωροῦ παιδιοῦ πράσινη, καμωμένη ἀτόρνο μὲ

πλεκτά χρυσά, και ένα παπλωματόπουλο, και τρινα μεταξωτή της κούνιας πύλαια, και άλλο ένα παπλωματόπουλο της κούνιας πράσινο ορμεζίνι, και ένα ροκέτι μεταξωτό άνιψητο, και ένα ζευγάρι φελούς κίτρινους τσαντουένιους, και τρία ψίδια λινά, τὰ δύο γαζωτά και τὸ ένα σκλέτο, και τρία ταπέδα, τὸ ένα μοσσιά και τὸ άλλο μεγάλο της τάβλας και τὸ άλλο ροδίτικο, καινούργια, και μία καρπέτα μεγάλη καινούργια, πλατιά, και δύο παπλώματα, τὸ ένα κόκκινο μεταξωτό και τὸ άλλο πιπιτισάδιο, και μία σάρτσα παγονάτσα ράμικη, και δύο ζευγάρια σινδόνια γαζωτά, τὸ ένα με μαυρο και ἄσπρο μετάξι και τὸ άλλο με κλωστές, και ένα ζευγάρι μανικότια πράσινα, τσαντουένια, με τὸ χρυσὸ κορδόνι, και δώδεκα πῆχες πανί βαμβακερὸ, και πέντε δακτυλίδια χρυσά, τὰ τέσσερα με πέτρες, τὸ ένα τὸ χοντρὸ με σαφείρι και τὸ άλλο με μπαλάσι και τὸ άλλο με τουρκέζε, και ένα σφοντύλι ἀργυρὸ, και ένα ροκοχάρτι μαργαριταρένιο, και κάμποσο μαργαριτάρι, τὰ ὅποια αὐτὰ τὰ πράγματα, ὅπου ἔναι ἀπὸ λογαριασμὸν της ποτέ κερὰ Ἀνέζας Κονταρίνας εὑρεθήκασι μέσα εἰς ἐμὰ κασέλα και εἰς ένα σφορτσέρι, ὅπου τὰ ἔχεν δώσει εἰς προφύλαξιν της λεγομένης ποτέ κερὰ Μαρίας της γυναικός σου ὁ γαμβρὸς της ὁ μισερ Πέρος Κονταρῆς διὰ νὰ σωθοῦν εἰς τὴν πανδρεϊάν της λεγομένης κερὰ Ἐλιᾶς της θυγατρὸς του, τὰ ὅποια εἶχεν φυλαμένα ἢ λεγομένη ποτέ κερὰ Μαρία ἢ γυναίκα σου μέσα εἰς τὸ σπίτι τοῦ λεγομένου σου κύρ Πέρο Λευτερέο και ἦσαν κλειδωμένα μέσα εἰς τὴν λεγομένην κασέλα και εἰς τὸ σφορτσέρι και ἐκράτει τὰ κλειδιά ἢ λεγομένη κερὰ Ἐλιὰ Κονταροπούλα, τὴν ὅποιαν ἐκράξαμεν και ἦλθεν και ἦνοιξεν τὴν ἄνωθι κασέλαν και σφορτσέρι και ἐβγάλαμεν τὰ ἄνωθι πράγματα, και ἐκονσινιάρισέν μου τα ἐμένα τοῦ ἄνωθι Ἰωάννη Στραβοσχιάδη, τὰ ὅποια ἀπὴν τὰ ἐβγάλαμεν ἔξω και εἶδαμέν τα, τὰ ἐβάλαμεν πάλι μέσα εἰς τὴν λεγομένην κασέλα και σφορτσέρι και ἐκλείδωσάν τα πάλι ἢ ἄνωθι κερὰ Ἐλιὰ, τὰ ὅποια ἐπῆρα ἐγὼ εἰς τὸ σπίτι μου και τὰ κρατῶ νὰ τὰ φυλάγω ὥσθε νὰ τὴν πανδρεύσομεν τὴν λεγομένην κερὰ Ἐλιὰ, νὰ τὰ δώσω και νὰ τὰ κονσενιάρω τοῦ ἀνδρὸς ὅπου της ἠθέλαμεν πάρει, κατὰ τὴν φόρμαν τοῦ λεγομένου τεσταμέντου της λεγομένης ποτέ κερὰ Μαρίας της γυναικός σου. Τὸ λοιπὸν, διὰ ὅλα τὰ ἀνωγραμμένα πράγματα ὅπου ἐπαράλαβα ἐγὼ ὁ ἄνωθι Ἰωάννης Στραβοσχιάδης, ὄνομα τὸ ἄνωθι, στρέφω ἐσένα τοῦ λεγομένου Πέρο Λευτερέο πάντα ἀναπαημένον και σιγοῦρον ἐσένα και τὰ μέρη σου, ὄνομα τὸ ἄνωθι, ξεκαθαρίζοντας και ἡμεῖς αἱ ἄνωθι Κατερίνα, γυνὴ τοῦ λεγομένου κύρ Γεωργίτη Παπαδόπουλο, και Κάντια, γυνὴ τοῦ κύρ Ἰωάννη Βλάχου, ὡσαν κομεσάριες και ἡμεῖς της λεγομένης ποτέ κερὰ Μαρίας Λευτερέο, πρεζέντι

καί κοντέντι εἰς ὄλα τὰ ἄνωθι ὡς ἄνω εἶρηται. Ἐκομῆ ἐγὼ ἡ ἄνωθι Κατερίνα Παπαδοπουλίνα ὁμολογῶ καί ἐπαράλαβα τὴν ἄνωθι κασελέττα τὴν καρένια, διατι τὴν ἔχω χρεία. Ἐπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐγὼ ὁ ρηθεῖς Πέρος Λευτερέος τοῦ ποτέ παπᾶ κύρ Μάρκου πρεζέντι καί κοτέντο εἰς ὄλα τὰ ἄνωθι.

Μάρτυρες παρακαλετοὶ παπᾶ κύρ Ἀντώνιος Χαλκιόπουλος, νοτάριος, καί κύρ Ἰωάννης Κυριακόπουλος τοῦ ποτέ κύρ Μανώλη, καί Δημήτρης Σεβαστός τοῦ ποτέ κύρ Πέρο.

Κωνσταντῖνος Δ. Μέρτζιος, Σταχυολογήματα ἀπὸ τὰ κατάστιχα τοῦ νοταρίου Κρήτης Μιχαὴλ Μαροῦ (1538-1578), *Κρητικά Χρονικά*, τ. 15-16 (1961-1962), <Πεπραγμένα τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, τεῦχος δεύτερον>, σ. 272-275.

ΟΙ ΚΡΗΤΙΚΕΣ ΞΕΡΟΥΝ ΝΑ "ΤΥΛΙΓΟΥΝ" ΤΟΥΣ ΙΤΑΛΟΥΣ
ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΠΟΥ ΥΠΗΡΕΤΟΥΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΝΑ ΤΟΥΣ
ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΟΝΤΑΙ.

Οί περισσότεροι από τούς Ίταλούς μι-
σθοφόρους στρατιώτες πού ύπηρετούν
άπό χρόνια στην Κρήτη, είναι παντρε-
μένοι, έχουν γυναίκες και παιδιά και
κατά τό πλείστον άσχολούνται με κά-
ποια τέχνη, έτσι πού τώρα πιά έχουν γί-
νει ένα με τούς ντόπιους. (...) Κύρια
αίτια τοϋ φαινομένου αυτού είναι ή πα-
νουργία τών γυναικών τοϋ τόπου πού
χωρίς νά ακολουθοϋν έντελώς τά ιτα-
λικά ήθη, άποδεικνύονται επιδέξιες νά
κάμπτουν τήν αντίσταση τών στρα-
τιωτών και νά τούς δέχονται στά σπίτια
τους. "Όταν, λοιπόν, τούς σπιτώσουν
γιά καλά, τούς άποσποϋν τά κάθε λογι-
ής έσοδα, άκόμη και τά ρούχα τους, και με

τίς πλεκτάνες τους τούς κάνουν νά μη θέλουν πιά νά τίς παρατήσουν. Έτσι,
κάθε Ίταλός στρατιώτης έχει μία τουλάχιστον γυναίκα, με τήν όποίαν συζεί
καί, τελικά, ένδίδει και τήν παντρεύεται. Η συμβίωση αυτή Ίταλών στρα-
τιωτών και Έλληνίδων είναι, λοιπόν, φαινόμενο συχνό και είναι ή αίτια
πού άπό τόν τελευταίο πόλεμο (1570) ώς τώρα έχουν γεννηθεί πάνω άπό
8.000 παιδιά, τά όποια, όταν μεγαλώνουν, άσχολοϋνται με χειρωνακτικές
και άγροτικές έργασίες.

Relazione del chiarissimo signor Giulio de Garzoni del sindacato de Levante nel 1584 [= Άγαθά-
γελος Ξηρουχάκης, Η βενετοκρατούμενη Άνατολή, Κρήτη και Έπτάνησος, έν Άθήναις 1934,
σ. 262-263].

Κατά τὸ μεσημέρι, στίς 23 Νοεμβρίου [1588] φτάσαμε στὸ κανδιότικο λιμάνι, στὴν Κάνδια. Μόλις φτάσαμε καὶ ρίξαμε ἄγκυρα, στάλθηκε ἕνας φύλακας στὸ πλοῖο μας γιὰ νὰ δεῖ τίς ἄδειες μας καὶ τὰ διαβατήρια, καθὼς ἐπίσης καὶ γιὰ νὰ μᾶς ἐξετάσει ἂν εἴμασταν ὄλοι μας ὑγιεῖς, καὶ ἀπὸ ποῦ ἐρχόμασταν. Καὶ ἀφοῦ δώσαμε ἱκανοποιητικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ ταξίδι μας, (...) μᾶς δώσανε ἄδεια νὰ κατεβούμε στὴ στεριά, πράγμα ποῦ καὶ κάναμε.

Ρώτησα ἀμέσως γιὰ τὸ μοναστήρι τῶν Φραγκισκανῶν, παρέδωσα τὰ γράμματα καὶ γνωρίστηκα μὲ τοὺς καλογέρους. Πῆγα ἐπίσης καὶ στοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑπῆρχε δῆθεν μιὰ ὀμάδα ἀπὸ χίλιους περίπου στρατιῶτες· καὶ ἐπειδὴ εἶχα φάει ἄσχημα στὸ πλοῖο, ἔφαγα στοὺς Γερμανοὺς στρατιῶτες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν μαζί τίς γυναῖκες τους καὶ μαγεῖρναν γερμανικὰ φαγητά. Πολλοὶ στρατιῶτες ποῦ δὲν εἶχαν μαζί τους τίς γυναῖκες τους, πήγαιναν ἐπίσης γιὰ φαῖ στὸ τραπέζι τους. Κατὰ τὸ βράδυ ἐπέστρεψα πάλι στὸ πλοῖο γιὰ νὰ μάθω ἂν θὰ μέναμε ἐδῶ πολὺ καιρὸ. Ὁ караβοκύρης μου ἀπάντησε ὅτι αὐτὸς διαπραγματευόταν νὰ πάρει γιὰ τὴ Βενετία κρασιά καὶ ἔτσι ἤθελε νὰ πουλήσει μερικὰ ἀπὸ τὰ παστὰ ψάρια, ἔτσι θὰ μποροῦσα νὰ μείνω τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὴν τρίτη μέρα στὴν πόλη, πράγμα ποῦ ἄκουσα μὲ χαρὰ.(...)

[26 Νοεμβρίου] Ἐφοῦ πήραμε τὸ μεσημεριανὸ μας φαγητό, ἐπισκεφθήκαμε τὴν ὠραία ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Τίτου. Ἐκεῖ μᾶς ἔδειξε ὁ Ἑλληνας ἱερέας τὴν κάρα τοῦ Τίτου, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐδῶ ἐπίσκοπος, πλαισιωμένη ἀπὸ χρυσάφι. Μπορεῖ νὰ ἦταν τὸ κεφάλι κάποιου ἄλλου χωριότη. Φυλάγεται σὲ μιὰ ἀσημένια θήκη.

Ἡ πόλη Κάνδια (...) εἶναι περικτειχισμένη μὲ πύργους καὶ προμαχῶνες καὶ φαρδεῖς τάφρους ποῦ εἶναι ἐπενδυμένοι μὲ πέτρες. Ἔχει στὸ λιμάνι ἕνα γερὸ πύργο, ὄχι πολὺ μεγάλο, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προφυλάγονται ὅλα τὰ πλοῖα καὶ τὰ κάτεργα στὸ λιμάνι, ἐπειδὴ οἱ Βενετιᾶνοι ἔχουν πολὺ χοντρά κανόνια: εἶναι ἕνα ὠραῖο λιμάνι. (...) Μπροστὰ ἀπὸ τὴν πόλη ὑπάρχουν τριάντα ὠραῖοι ἀνεμόμυλοι. Ἡ χώρα προσφέρει ἐπίσης 2.000 ἐφίππους καὶ 50 κάτεργα.

Στήν πόλη μπορεί ν' αγοράσει κανείς απ' όλα τά καλά, και αυτό γιατί είναι ένα πάρα πολύ παραγωγικό νησί. Ὑπάρχει μεγάλη ποσότητα ἀπό τὸ καλύτερο ἐλαιόλαδο, μέλι, κερὶ, φοίνικες καὶ τυρὶ. (...) Ἔχει ἐπίσης ἀφθονο μαλβαζιτικο κρασί. (...) Εἶναι ὠραῖο, διάφανο καὶ ἄσπρο, λίγο κιτρινωπό, ὄχι τόσο καφέ, ὅπως μεταφέρεται στὶς χῶρες μας. Περισσότερο ὁμως καὶ συχνότερα πωλιέται τὸ λάβδανο ἐδῶ, πού τὸ χρησιμοποιοῦν οἱ φαρμακοποιοὶ στὰ κερὰ θυμαμάτος. Μαζεύεται αὐτὸ ἀπὸ εἰδικούς θάμνους πού λέγονται "κάστοι", στὰ ψηλά βουνά καὶ εἰδικὰ στὸ βουνὸ Ἴδα καὶ οἱ καλόγεροι (αὐτοὶ εἶναι οἱ Ἕλληνες μοναχοὶ) τὸ μαζεύουν καὶ τὸ φέρνουν γιὰ πούλημα στήν πόλη.

Οἱ κάτοικοι εἶναι Ἕλληνες, ἀλλὰ μιλᾶνε καλὰ ἰταλικά. Εἶναι ὁμως ἄπιστοι καὶ ὑπουλοὶ ἄνθρωποι, ὅπως πολὺ παραπονιοῦνται οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες καὶ ὅπως ὁ ἀπόστολος Παῦλος στήν ἐπιστολή του γράφει «Κρήτες αἰε ψεῦσται, κακά θηρία, γαστέρες ἀργαί». Κάθε τρία χρόνια διορίζεται σ' αὐτὸ τὸ νησί ἓνας καινούργιος ἀντιβασιλιάς ἢ δούκας ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους καὶ ὁποῖος στρατεύεται στὴ χώρα τῶν Ἐνετῶν, πρέπει νὰ ὑπηρετήσῃ ἐδῶ τρία χρόνια. Μερικοὶ στρατιῶτες τους εὐγενεῖς ταξίδεψαν μὲ τὸ πλοῖο μας ἀπὸ τὴν Κάνδια στὴ Βενετία, ἐπειδὴ εἶχαν ὑπηρετήσῃ πιά τὴ θητεία τους.

Ἐδῶ μπορεί κανεὶς ἰδιαίτερα νὰ παρατηρήσῃ στοὺς Ἕλληνες πού κατοικοῦν ἐδῶ ὅτι εἶναι κακοὶ ἄνθρωποι, ὅταν ζοῦν τὴν ἐλευθερία τους, ἰδιαίτερα οἱ εὐγενεῖς, πού εἶναι περήφανοι, θαρραλέοι, τυραννικοὶ, ἀτιμάζουν τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τῶν ὑπηκόων τους, τοὺς παίρνουν τὰ ὑπάρχοντά τους μὲ τὴ βία, ἐπιδίδονται σὲ κάθε εἶδους ἡδονή, κάνουν ὅ,τι οἱ ἴδιοι θέλουν καὶ πρέπει οἱ ἄρχοντες τῆς Βενετίας νὰ τοὺς ἀφήνουν τὴ δική τους θέληση. Τοὺς ἀπειλοῦν ὅτι θὰ ὑποταχθοῦν στοὺς Τούρκους.

Η ΣΥΝΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΔΕΡΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΤΕΙΧΗ ΤΟΥ
ΧΑΝΔΑΚΑ

Τὸ τεῖχος πρὸς τὸν Ἅγιο Πέτρο πού βρέχεται ἀπὸ τὴ θάλασσα τοῦ γρέκο καὶ τοῦ βοριᾶ καὶ πού συνήθως εἶναι φουρτουνιασμένη, ἔπαθε σὲ πολλὰ μέρη σοβαρὰ ρήγματα, σὲ δύο μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ ἔπεσαν ἀπὸ μέσα οἱ ἐπιχωματώσεις. Ἄν τὰ ρήγματα τοῦ φρουρίου καὶ τοῦ φυλακείου χρειάζονται φροντίδα, τὸ τεῖχος αὐτὸ χρειάζεται ἀλλή τὴση, καὶ ἀκόμη περισσότερη· γιατί τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ τεῖχους πού στηριζόταν πρὶν τὸ μοναστήρι, ἔχει ἐξασθενήσει πολὺ, τόσο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κατασκευὴ του, ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ πολλὰ παράθυρα καὶ τὶς πόρτες τῶν κελιῶν πού ἐβλεπαν πρὸς τὴ θάλασσα. Τὸ τεῖχος

αὐτὸ ἐνώνεται μὲ τὸ τεῖχος τῆς Ἑβραϊκῆς μέχρι τὴν παραλία τοῦ Δερματᾶ. Στὸ μέρος αὐτὸ σχεδίασαν οἱ ἐπικεφαλῆς τοῦ Στρατοῦ μιὰ πύλη πού θά ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς περαστικούς καὶ τοὺς ναυτικούς τῶν μικρῶν καραβιῶν πού πηγαίνουν στοὺς ἀνεμόμυλους καὶ στὸ ναπηγέιο τῶν γαλιονιῶν, ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἐγινε παρὰ μόνον τὸ πρῶτο τόξο, κριθῆκε ἀναγκαῖον νὰ τελειώσει τόσο γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ φρουρίου ὅσο καὶ γιὰ τοὺς δασμούς. Γιατί ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, ὅπως

καί ἀπό ὅλη τήν πλευρά τῆς θάλασσης ὡς ἐκεῖ πού βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα, μπαίνουν καί βγαίνουν καί τήν ἡμέρα καί τή νύκτα ἀνθρώποι καί ζῶα μεταφέροντας λαθραῖα κάθε εἶδους πράγματα· γιατί στά σημεῖα ἐκεῖνα δέν ὑπάρχει παρά μόνο ἓνα ἐπίχωμα σέ ὕψος ἔξι ἢ ὀκτώ πόδια. Ἦταν ἐπίσης στή διάθεση τοῦ καθένα νά κάνει ὅ,τι ἔγκλημα ἤθελε καί, χωρίς κανένα ἐμπόδιο, νά ξεφεύγει ἀσφαλῶς μέ βάρκα. Ὁ ἐκλαμπρότατος Mocenigo ἔχοντας ὑπόψη τά παραπάνω, πολύ περισσότερο δέ ὅτι ἓνα φρούριο τέτοιας σημασίας εἶχε ἓνα ἀνοιγμα μισό μίλι σχεδόν, ἀποφάσισε νά γίνει τὸ ἔργο αὐτό. (...) Ἔτσι θεωρεῖται βέβαιο ὅτι τώρα εἶναι πολύ ἀσφαλισμένο. Μά ἐπειδὴ εἶχαν τή γνώμη ὅτι ἔφερε κάποια δυσκολία σ' ἐκείνους πού ἤθελαν νά ναυπηγήσουν πλοῖα, γιατί σέ κάποιο χῶρο πού ἦταν μέσα ἀπὸ τὸ τεῖχος, ἦταν συνήθεια νά ναυπηγοῦν τὰ γαλιόνια, ἕκαμα, δίχως καμιὰ ἐπιβάρυνση τοῦ Κράτους, ἓνα μικρὸ ναυπηγεῖο ἔξω ἀπὸ τὸ τεῖχος γιὰ εὐκολία τῶν ιδιωτῶν, ἱκανὸ γιὰ πέντε πλοῖα.

Filippo Pasqualigo, Capitano di Candia e Provveditore della Canea. Relazione letta nell'eccellentissimo Consiglio 1594 [= Στέργιος Γ. Σπανάκης, *Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας*, τ. III, Ἡράκλειο 1953, σ. 11-13] (μτφρ. Σπανάκη).

Ο ΧΑΝΔΑΚΑΣ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΗ
ΒΡΩΜΙΚΗ ΚΑΙ ΟΛΙΓΑΝΘΡΩΠΗ

1600ci,

Ὁ Χάνδακας κατοικεῖται ἀπὸ Βενετούς καὶ Κρητικούς εὐγενεῖς ποὺ ἀπέκτησαν τὰ φέουδά τους χάρις τῆς γενναιοδωρίας τοῦ Δόγη. Παρόλα αὐτά, εἶναι πόλη γεμάτη ἐρειπωμένα σπίτια, ἔτσι ποὺ θυμίζει πόλη λεηλατημένη. Αὐτὸ συμβαίνει, γιατί οἱ εὐγενεῖς εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον φτωχοί, δὲν ἐπιδιώκουν τίς ἀνέσεις καὶ ἐπιπλέον ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν μετακομίσει καὶ ζοῦν στὰ φέουδά τους. (...) Τὰ σπίτια, γενικά, δὲν ἔχουν ρυθμὸ ποὺ νὰ τὰ κάνει ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς πλευρᾶς ἀξιοπρόσεκτα, οὔτε καὶ ἡ διαρρυθμισή τους εἶναι τέτοια ποὺ νὰ προσφέρουν ἀνεση στοὺς ἐνοίκους τους. Οἱ περισσότεροι δρόμοι εἶναι στενοὶ καὶ μὲ στροφές, λόγω τῆς εὐκαιριακῆς καὶ αὐθαίρετης δόμησης τοῦ χώρου, ποὺ δὲν ἀκολουθεῖ κανένα πολεοδομικὸ σχέδιο. (...) Ἡ πόλη εἶναι πολὺ βρώμικη, γιατί οἱ κάτοικοί της παρατᾶνε τὰ κάθε λογῆς σκουπίδια τους στοὺς δρόμους καὶ τὰ γουρουνία ποὺ τριγυρίζουν ἐλεύθερα, ἀναζητοῦν σ' αὐτὰ τὴν τροφή τους. Κι ἀκόμη, γιὰ τοὺς πολυάριθμους ὄχτους ποὺ ὑπάρχουν παντοῦ, σὲ κάθε πλευρᾶ τῆς πόλης, καὶ συντηροῦν ἀσταμάτητα ἓνα ἀτέλειωτο πλῆθος ἔντομα ποὺ ταλαιπωροῦν τοὺς κατοίκους ὄχι μόνο στὶς μεγάλες ζέστες τοῦ καλοκαιριοῦ, ἀλλὰ καὶ στοὺς μῆνες ἐκείνους τοῦ χειμῶνα ποὺ σὲ ἄλλα μέρη ἐξαφανίζονται λόγω τοῦ ψύχους.

ἀρχές 17ου αἰῶνα

Χωριό Ἅγιο Σίλα ντιστρέττο Καστελλίου Τεμένου.

Ἐν τῷ χωρίῳ Ἅγιο Σίλα εὐρίσκεται ἓνας κακὸς ἄνθρωπος, ζουράρης, ἀκομή καὶ φονέας, ὀνόματι Ἀνδρέας Μαράς, ὁ ὁποῖος ἦτονε βασταγαρό-
 πουλος, πτωχός, διακονιάρης καὶ ἠϋρηκέν τονε ἀφέντης ὁ ντετόρες ὁ
 Μεζέρης καὶ ἐπῆρεν τονε καὶ ἦβαλέν τονε εἰς τὸ στάβλον του καὶ ἐγοβερνά-
 ριζε τὰ ἄλογά του, καὶ εἶχεν τον φαμέγιο ὡσάν καὶ ἄλλους πολλοὺς ὅπου
 βάνουσιν οἱ ἄρχοντες φαμέγιους καὶ βορδωνάρους. Ἐτσι ἦτον καὶ αὐτός.
 Καὶ ὡσάν ἦκαμεν δαμάκιν καιρὸν καὶ ἦφαγεν καὶ ἐχόρτασεν καὶ ἐξεκάτσω-
 σε, ἐποδιαντράπην καὶ πλακῶνει καὶ μίαν του φαμέγια. Καὶ ὡσάν τὸ ἴμαθεν
 ὁ ἄρχος, τοῦ τὴν ἐβλοῖα καὶ ἀποβγάνει τσι. Καὶ ἐρχονται εἰς τὸ χωριό
 Ἅγιο Σίλα. Καὶ ἀπὸ χρόνον ἕως χρόνον ἔμαθεν καὶ τὴ ζουρα καὶ ἦκαμέν τη-
 νε. Καὶ ὅσον τὴν ἐμάθαινε, τόσον τὸν ἐφώτιζεν ὁ πειρασμὸς καὶ δὲν τὴν
 ἦφηνε, οὐδὲ ἀφήνει τὴν ἕως τὴν σήμερον. Καὶ ἔχει κεσαταρισμένα ἕως ἐδὰ
 φόρισι πενήντα χιλιάδες δουκάτα! Καὶ δὲν εἶχε, ἀπάνω στὴ φέδε μου, ὡσάν
 ὁ Θεὸς ἀληθινός, ἀπὸ τσι γονέους του τίβοτας πράμα ὅτι νὰ ξάζει ἓνα κα-
 τρίνι. Πτωχοὶ καὶ διακονιάροι ἦσανε καὶ ἐδὰ εἶναι ὁ μεγαλύτερος πλούσιος,
 ὅπου νὰ ἴναι ὄλο μὲ τσι ζουρες καὶ δὲν ψηφᾶ, μηδὲ φοβάται μήδε Θεόν, μήδε
 δικαιοσύνη. Καὶ λαλεῖ καὶ πάγει ἕως τὴν σήμερον. Μὰ ἐδὰ τὸν ἐξεβαρεθῆκα-
 μεν καὶ δίδομέ τονε τῆς δικαιοσύνης νὰ κάμει ὡσάν ὀρίζει. Καὶ ἔχει πλέο
 παρὰ τὸ ἓνα μερτικὸν τοῦ χωρίου Ἅγιο Σίλα ἀγορασμένο ὄλο μὲ τροφφα-
 ρίες καὶ μὲ τσι ζουρες. Ἐπῆρε καὶ δύο κατοικιές σπίτια τῶν Δραγανίγων, οἱ
 ὁποῖοι ἦσαν καὶ καβαλάροι ἐπὰ ἄλλον καιρὸν, μᾶς ποθάναν. Ἄκομὴ ἐγόρα-
 σε καὶ ἄλλο ἓνα χωριό, τσι Δεκαρχιώνες, καὶ τοῦ Καλαφάτη κ' ἐκεῖ ἴδὰ τσι
 κάνει τσι ζουρες πάλι περσότερες, ὅπου δίδει ἓνα πράτικο στάρι καὶ παίρ-
 νει ἓνα πρόβατον, δίχως ἄλλα πολλὰ τίβοτας ὅπου κάνει τῶν κακορίζικων
 τῷ χωριατῶν· τὸ ὁποῖον θέλει ζαμινάρει καὶ ἀποκεῖ ἢ δικαιοσύνη νὰ μάθει
 τὴν ἀλήθειαν. Τὸ ὁποῖον ἐπᾶνδρεψε τὴν πρώτην του θυγατέρα καὶ ἦδωκε

τση τριανταδύο χιλιάδες πέρπυρα, ὄλο μέ τσί ζουῖρες. Ἄκομή ἐπάνδρεψε καί τόν ἀφέντην τόν Τζώρτζη τόν υἱόν του, καί ἦδωκέν του καί αὐτουνοῦ ἄλλες τριανταδύο χιλιάδες πέρπυρα νά μὴν παραπονέσει, λέγει, τὸ ἕναν του παιδί ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἄκομή ἔχει ἄλλα δύο παιδιά καί κτάσεται νά δώσει καί αὐτωνῶν τὰ ὁμοια, ἦγουν ἄλλες ἐξηντατέσσερεις χιλιάδες πέρπυρα, διὰ νά τὰ κάμει, λέγει, ὄλα του τὰ παιδιά ἴσα. Καί ἀπομένουσίν του κ' ἐκεινοῦ νά τρώγει ἄνε ζήσει ἀποδὰ κ' ἐκεῖθες ἄλλους ἑκατὸν χρόνους, διατί, μὰ τὸν Χριστόν, τὴ ζούρα δὲν τὴν ἀφήνει ποτέ.

Ἐν πρώτοις, ἕνας Νικολός Σαμπαδῆς ἐπῆγεν καί ἐχρώθηκεν ἀπὸ λόγου του ἐτουνοῦ τοῦ ἄνωθεν Ἄνδρέα τοῦ ζουράρη ἔξι μουζούρια στάρι καί ἦβαλέν του το πέρπυρα δώδεκα τὸ μουζούρι. Ἦτανε τσί πρώτες τοῦ Ἄπριλίη καί τὸν Πρωτοούλιον τὸν πρῶτον ἐρχόμενον τοῦ παίρνει τοῦ ἄνωθεν Σαμπαδῆ ὁδία τὰ ἔξι μουζούρια τὸ στάρι εἰς τὸ ἄλωνι ταγῆ μουζούρια τριανταδύο ἀπὸ πέρπυρα τέσσερα τὸ μουζούρι. Ἄκομή σιτάρι μουζούρια ἑφτά. Ἄκομή καί τορνέσα λίτρες δεκατρεις ὁδία ἔξι μουζούρια στάρι, ὁποῦ κάνοουσίνε πέρπυρα ἑβδομηνταδύο. Καί λόγιασε, ὑψηλοτάτη δικαιοσύνη, ἴντα σηκώνουνε τὰ τριανταδύο μουζούρια ἢ ταγῆ καί τὰ ἑφτά μουζούρια τὸ στάρι καί οἱ δεκατρεις λίτρες τὰ τορνέσα ἀπὸ τοῦ πῆρε γιὰ τὰ ἔξι μουζούρια τὸ στάρι· τὸ ὅποιον ζεῖ τὴν σήμερον νά τὸ μαρτυρήσει ὁ ἄνωθεν Νικολός Σαμπαδῆς.

Ἄκομή καί τὸν Μιχελῆ τοῦ Καπέλα, ὁποῦ τοῦ ἐπῆρεν τὸ περβόλιν του καί τὰ χωράφια του καί ἄλλα τίβοτας, ὁποῦ ξάζουσι ἔξι χιλιάδες πέρπυρα, τὸν καιρὸν τῆ πείνας. Καί ἐπῆρεν τα ὡσάν ἠθελέν τα μοναχὸς του, διατί ἦτονε ἡ πείρα καί κακομοιριά εἰς τὸν κόσμον καί αὐτὸς ἦτονε φαμελίτης καί διὰ νά γλυτώσει τὰ παιδιά του τοῦ τὰ ὄωκε νά μὴν ἀποθάνουσι· καί δὲν ἦκαμεν ὡσάν χριστιανὸς νά τοῦ τὰ πλερώσει εἰσὲ φόβον Θεοῦ, μὰ ἠδιδέν του τόσον κρασί ξιδόκρασο καί τὸ κριθάρι καί ξυλοκέρατα καί μέ ὅ,τι τοῦ ἠθελε φανεῖ· καί ἠδιδέν του κρασί πέντε λίτρες τὸ μίστατο. Καί αὐτὸς ὁ κακορίζικος τὸ ἔφερε εἰς τὴ χώρα κ' ἐδίδασίν του ἔξι γῆ ἑφτά πέρπυρα στὸ μίστατο, καί δὲν ἐμπόρει νά κάμει ἀλλέως παρὰ νά τὸ δώσει νά πάρει ψωμί νά γλυτώσει κ' ἐκεῖνος καί ἡ γυναῖκα του καί τὰ παιδιά του· τὸ ὅποιον ζεῖ τὴν σήμερον νά τὸ μαρτυρήσει κ' ἐκεῖνο καί ἄλλα πολλὰ.

Ἄκομή καί ἕνας Γιάννης Τσαμπάνης καί Κυριακὸς Τσαμπάνης καί Ἀνέζα, ἀδέλφια καί οἱ τρεις, νά ζαμιναριστοῦσι, ὁποῦ τῶς ἐπῆρεν τὸ πρῶμαν τως τῶν κακορίζικων ὄλον τὴν πείνα καί ἦδωκέν τως μίαν ἑβδομηνταρὰ μουζούρια ταγῆ καί ἦβαλέν τως τινε ἔξι πέρπυρα τὸ μουζούρι· καί

αὔτεινοι πάνε εἰς τὴν χώρα νὰ βαρούσινε νὰ τὴν πουλήσου, καὶ ἐδίδασιν τὼς τρία πέρπυρα στὸ μουζούρι. Διαμιὰ λέγει καὶ αὐτὸς ὁ ζουράρης: «νὰ, καὶ ἐγὼ τρία πέρπυρα στὸ μουζούρι καὶ ἀφήτε μὲ τὴνε». Καὶ ἔδεπαδά, ὑψηλοτάτη δικαιοσύνη, ἀδικίαν τὼς τὴν ἤκαμεν νὰ τὼς τὴνὲ δώσει τὴν ταγὴ ὀμπρὸς ἔξι πέρπυρα καὶ ὑστερα τὴνὲ παίρνει ἀπὸ λόγου τὼς πέρπυρα τρία. Καὶ οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐφοβήθηκε, μηδὲ τὴν δικαιοσύνη, μὰ ἤκαμεν ὡσαν ἄσασίνοσ ὁποῦ εἶναι.

Ἄκομὴ καὶ ἓνας Γεωργάκης Κουστομίρης τοῦ ἐπῆρε καὶ ἐκεινοῦ μίαν κασέλα μεγάλη καρένια καὶ ἐστιμάρησέν τὴνε ὁ μαραγκὸς ὀγδοήντα λίτρες τορνέσα, καὶ ἤδωκέν του ἔξι μουζούρια ξυλοκέρατα καὶ ἔξι ἀξάγια κουκιά καὶ ἓνα μουζούρι σάρι ρίγλι. Καὶ ζεῖ τὴν σήμερον καὶ ἄς ζαμιναριστεῖ διὰ κείνο καὶ διὰ ἄλλα πολλὰ πράγματα ὁποῦ κατέχει νὰ πεῖ.

Ἄκομὴ θέλει νὰ ζαμιναριστεῖ καὶ ἡ Κατεριά ἢ Κουστομοπούλα τοῦ ποτὲ Ἀγγελῆ, ὁποῦ τὴν ἐπῆρε ὄλα τὴν τὰ ρούχα καὶ τὰ στολίδια τὴν. Καὶ ὁ Θεὸς κατέχει καὶ ἐπὰ ἴντα τὴν ἐσασινάρησεν καὶ αὐτὴ. Ἄκομὴ καὶ τὸν Δημήτρη τὸν Νταγκιόντζα νὰ ὁμολογήσει καὶ νὰ πεῖ καὶ αὐτὸς τοῖς ζουῖρες ὁποῦ τοῦ κατέχει. Ἄκομὴ θέλει ἔλθει καὶ ὁ Γιαμάς ὁ Κουστομορόπουλος νὰ ζαμιναριστεῖ ἴντὰ ἔχει καμωμένα ἅπάνω διὰ τοῖς ζουῖρες ὁποῦ κάνει. Ἄκομὴ καὶ ὁ Γιάννης Καφάτος, λεγόμενος Φαλιέρος, νὰ ζαμιναριστεῖ καὶ αὐτὸς διὰ τοῖς ζουῖρες ὁποῦ κάνει· καὶ ἐξεφοβήθηκε μονιτάρου καὶ δέρνει ἄνδρες καὶ γυ-

ναίκες· και ὁδία ἄλλα πολλά πράγματα ὁποῦ κάνει. Ἐκομὴ ἐτοῦτος ὁ ἄνωθεν Καράτος ἔχει μιαν θυγατέρα ὀνόματι Μαρία και γυναίκα τοῦ Γιαννά Μπασταρδέλο. Ἦθελεν περάσει ἀπὸ μιαν ἀπιδιά, ὁποῦ εἶναι ἐκεῖ κοντά εἰς τὸ χωριό και ἀνεβαίνει νὰ κόψει ἕνα ἀπιδι νὰ τὸ φάγει, διατὶ ἐβλάφτεν τονε και ἐζητήξεν τονε ἡ ὄρεξή τση· και ἐκεῖνος ἀποκείθες και θωρεῖ τηνε ἀπάνω εἰς τὴν ἀπιδιά και πάγει ἀποκάτω και δίδει τση μιαν πικταρά εἰς τὸ κορμί και ἠδωκεν κάτω κακῶς ἔχοντας. Και ὡσάν ἤπεσε, στένεται και δίδει τση ξυλιές ὅτι ὁποῦ τὴν ἐφῆκε μισαποθαμένη, ἡ ὁποία ζεῖ και αὐτὴ και ὁ ἄνδρας τση νὰ τὸ μαρτυρήσει και ἄλλα πολλά, δίχως νὰ ἔχει νὰ κάμει εἰς τὴν ἀπιδιά.

Ἐκομὴ ἐσκότωσε και τὸ Μανιὸ τὸ Δημητρόπουλον, τὸν ἀμπελικὸν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνας τῶν Σιναΐτων, και ἐπόθανε τσι ὀκτώ μερες. Μάρτυρες ὄλον τὸ χωριό και οἱ πρεσβύτεροι τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνας.

Ἐκομὴ τὸν καιρὸν τῆς πείνας τὸν χειμῶνα, τὴ μεγάλη σαρακοστὴ ἐπῆγε ἕνα κοπέλι ὀκτώ χρονῶν, και ἦτονε και φιλιότσον του, ὁποῦ τὸ βάπτισε, και κόβγει του δύο ἀγκιναρόφυλλα και ἠτρωγένη τα. Και μέσα ὁποῦ τὰ ἔρωγε, πῆγε και βροῖσκει το και δίδει του και σκοτώνει το με ξυλιές και με γλοτσές, και ἀποθαίνει τὸ κακορίζικο. Τὸ ὁποῖον ζεῖ τὴν σήμερον ἡ μάνα του ἡ Καλὴ Βλάχαινα. Και μαρτυρᾷ το και ἡ Κατεριά Φραντζοπούλα και ὁ παπᾶς ὁ ἐνοριτῆς τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸ ἕαψε. Και ἦτονε ἄκομὴ ἡ γουλιὰ τὸ ἀγκιναρόφυλλο εἰς τὸ στόμαν του ὄντεν ἐξεψύχησε. Και ἤβγαλένη τηνε ἀπὸ τὸ στόμαν του ὁ ἄνωθεν παπᾶς, ὁ ὁποῖος τὸ θέλει μαρτυρήσει και αὐτός.

Ἐκομὴ τὴ γρά Μαρία τὴν Ψείραινα, ὁδιατὶ ἐπέρασε τὸν καιρὸν τῆς πείνας ἀπὸ τὸ χωράφιν του και σκύφτει και πιάνει δύο τρεῖς μαντιλίδες νὰ τσι φάγει ἡ κακομοῖρα, γλακᾶ και πιάνει τηνε και βάνει τηνε κάτω και δίδει τση πλέα παρὰ δέκα γλοτσές, διατὶ δὲν ἐβάστα βέργα, μόνον ἕνα κλαδευτήρι εἰς τὸ λουρίν του και βγάνει το και κόβγει τσι πλεξοῦδες τση σύρριζα τῆς κεφαλῆς τση και σκίζει και τὰ ροῦχα τση, ἦγουν τὸ φουστάνι τση και τὸ ποκάμισό τση ἀποπάν· ἔως κάτω. Και ζοῦνε οἱ θυγατέρες τση ἡ Ἐργίνα και ἡ Κατεριά και ἄλλοι ὁποῦ τὸ κατέχουνε, και ὁ Νικολὸς Σαμπαδῆς, ὁποῦ εἶναι γείτονας ἐκεῖ κοντά και κατέχει το, διατὶ ἔναι γείτονας.

Ἐκομὴ και τὴ Μανολιά, τοῦ Μιχαήλ τοῦ Γυαλινᾶ τὴ γυναίκα, ἔπιασε τὸν καιρὸ τῆς πείνας και ἐμάζωνε δροῦβες και ρίχνει τηνε μέσα εἰς ἕνα ρυάκι και γλοτσοκοπᾷ τηνε, και ἦτον και γαστρομένη και ἐποβάλληκε. Και ζεῖ τὴν σήμερον νὰ τὸ μαρτυρήσει.

Ἐκομὴ και ὁ Νικολὸς Μπασταρδέλος λέγει και μαρτυρᾷ πὼς τοῦ ἐπῆρε ἕνα κομμάτι χωράφι γιὰ μιὰ τριακοσαρὰ πέρωτρα και οὐδ' ἐκεῖνα δὲν τοῦ

τά ἴδωκε τορνέσα, μὰ ἤδωκέν του ὁ, τ' ἤθελεν ἐκεῖνος μὲ ξυλοκέρατα καὶ κριθάρι καὶ ταγή καὶ ἤδωκέν το τοῦ γαμπροῦ του. Καὶ λέγουσι πῶς τοῦ τό βαλε πεντακόσα δουκάτα.

Ἄκομῃ ἔχει ἄλλη μίαν κατοικία σπίτια εἰς τὴ Χώρα, στὸ Σῶπορτο, εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Κερῶς τοῦ Ὁδηγήτριας, εἰς τὰ ὁποῖα στέκει ὁ Νικολὸς ὁ Καπλάδοκας ὁ κορδελάς. Ἐκεῖ λέσινε ὅτι πῶς ἔχει καὶ τὴν κασέλαν του, ἀποῦ ἔχει μέσα τὰ τορνέσα του καὶ ἄλλα πολλὰ κατοίβελα. Μὰ εἰς τὸ χωριὸ Ἅγιο Σίλα καὶ τοῖ Δεκαρχιῶτες καὶ εἰς τὸ χωριὸ τοῦ Καλαφάτη, ὁποῦ ἔχει ἀγορασμένα, ἔχει τοῖ καρπούς του τὰ κουράδια του. Καὶ ὄντε θέλει ἡ ὑψηλοτάτη δικαιοσύνη νὰ ζαμινάρει, ἄς πιάσει πάραντας τοῖ κασέλες ὁποῦ ἔχει στὴ Χώρα καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Σίλα. Ἄκομῃ θέλει ζαμιναρῆσθαι καὶ ὁ ἐνορίτης τοῦ χωρίου τοῦ Ἁγίου Σίλα ὅτι πῶς ἐπῆγε καὶ τσακίζει του τὴν ἐκκλησίαν του ὁ γαμπρός του ὁ παπᾶς Μάρκος μὲ τὸν κύρην του τὸν παπᾶ Μιχελῆ τὴ νύκτα πέντε ὥρες νὰ ξημερώσει μὲ τὸ Μανιὸ τὸν Μπαζίλιο· καὶ ἐμπήκασι καὶ ἐλειτουργήσασι καὶ ἐνεχώσασινε καὶ ἓνα λείψανο ἀποῦ ἦτονε ἐκεῖ θαμμένον, διατι τὸ συκοφαντήσανε πῶς ἐκακαθρώπισε. Καὶ ἔδεσάν το μὲ τὸ σκοινὶ καὶ ἐβγάλαν το ὄξω ἀποῦ τὸ μνημαν του. Καὶ εἶχεν του κομανταμέντο ὁ ἄνωθεν παπᾶς ὁ ἐνορίτης πενήντα τσικινία χρυσά καὶ δεκαοκτῶ μῆνες φορτσάδικο καὶ αὐτεῖνοι ἐκοντραφάρασινε τὸ κομανταμέντο μὲ τοῖ σπάλες του αὐτουνοῦ τοῦ ἄνωθεν Ἀνδρέα, διατι ἴνα πεθερός τοῦ ἄνωθεν παπᾶ Μάρκου, καὶ παίρνουνται εἰς τὸ πλοῦτος καὶ εἰς τὰ φαβόρε ὁποῦ ἔχουσινε, καὶ δὲν ἔχουσινε χρεῖα τὴ δικαιοσύνη. Καὶ ἐκερελάρησε ὁ πτωχὸς ὁ παπᾶς Δημήτρης, ἦγουν ὁ φιτσιατόρος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐνορίτης τοῦ χωρίου Ἅγιο Σίλα, καὶ δὲ μπορεῖ ὁ πτωχὸς νὰ κάμει τίβοτας καὶ φέρνει τοῖ μαρτύρους καὶ δὲ θέλουσινε νὰ τοῖ ζαμινάρει ὁ νοδάρος, γιὰτι ἔχει φαβόρε καὶ μιλούσινε τοῦ νοδάρο καὶ κάνει ὄξω τοῦ νοῦ.

Ἐψηλοτάτη δικαιοσύνη, ἐτοῦτα τὰ πράγματα ὁποῦ κάνει, τὰ κάνει διατι παίρνεται εἰς τὸ πλοῦτος καὶ εἰς τὸ βέρος ὁποῦ ἔχει τὸ πολὺ, καὶ δὲ φοβάται μῆδε τὸν θεόν, μῆδε τὴν δικαιοσύνη δὲν ἔχει χρεῖα· καί, μὰ τὴν Παναγιάν τὴν Παρθένον, καὶ τὴν ἀλήθειαν γράφω, ὅτι πῶς ἦτονε ἓνας βασταγαρόπουλος καὶ δὲν εἶχε παρὰ τὴν παλετσοκαμιζόλαν του μόνον καὶ μῆδε κουκούλι ἐφόριε, μῆδε στιβάνι ἐπότασε, καὶ ἐδὰ ξάζει τὸ πράμα ὁποῦ ἔχει ἀγορασμένον ἐπὰ στὸν Ἅγιον Σίλα φόρισι τριάντα χιλιάδες δουκάτα, καὶ τοῖ Δεκαρχιῶτες καὶ εἰς τοῦ Καλαφάτη ἄλλα τόσα. Ἄκομῃ καὶ ἡ θυγατέρα του ἡ Ἀνέζα ἡ παπαδιά εἶπε καὶ λέγει ὁμπροστὰς τοῦ ἐνορίτη τοῦ χωρίου Ἅγιο Σίλα ἀπάνω εἰς τὸν μπόντζο τῆς ὅτι πῶς ἔχει τόλορα καὶ τσικινία ὁ κύρης τῆς νὰ

τά μετρά με τὸ σταρομουζουρο καὶ δὲν ἔχει χρεια κανένα, διατὶ τὸν ἐρίζανε ἐτοῦτοι οἱ ἀπανωγεγραμμένοι ἀποὺ τῶς ἐπῆρε τὰ πράγματᾶ τῶς εἰς τὸν ἀφέντη τὸν γενεράλε τὸ Μολίν, μὰ δὲν ἐμποροῦσανε οἱ πτωχοὶ νὰ βροῦσι τὸ δίκιον τῶς, διατὶ εἶναι πλούσιος καὶ ἐκεῖνοι οἱ κακορίζικοι δὲν εἶχασι νὰ ξοδιάσουσι καὶ ἐπομείνασινε σοσπέζοι, διατὶ δὲν ἐμποροῦσασι νὰ τοῦ στυλιώνουσι οὔδε πολὺ οὔδε λίγο μετὰ λόγου του καὶ ἀποὺ τὴν ἄλλη μερὰ τὸν ἐφοβοῦντανε.

Ἄκομῃ ἤδειξε καὶ τοῦ πατᾶ Δημήτρη τοῦ ἐνορίτη τοῦ χωριοῦ Ἅγιο Σίλα κάποια μονέδα ἀργυρῆ, ὁποὺ τὴ βαστᾶ στὸ σακούλιν του μέσα στὴ μπουζουνάραν του καὶ ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ λάχουσι, πάντα κερδεμένοις ἔβγαίνει, ὁποὺ τὸ ἴπε μοναχὸς του.

Ἄκομῃ λέγουσι ὅτι πῶς βαστᾶ μέσα εἰς τὴ σάρκαν του ἓνα φυλακτᾶρι καὶ ἤκουσέν το καὶ αὐτὸ ὁ παπᾶς, καὶ αὐτὰ θέλουσι εἶσται μὲ ἄρτε μάγικα καμωμένα, καὶ δὲ μπορεῖ ποτέ ἢ δικαιοσύνη νὰ τοῦ κάμει κακὸ. Καὶ πολλὰ βολὲς τὸν ἐκερελάρανε καὶ στέκονται καὶ οἱ κερέλες του, ἀλλὰ δὲν τὸ ἔχει χρεια· τὸ ὁποῖον πάντα τὸν ἐρίζανε εἰς τὸν ἀφέντη τὸν γενεράλε εἰς τὴ Χώρα καὶ εἰς τὴ βίζιτα καὶ πάντα κερδεμένος ἦβγαине. Καὶ ὅλος ὁ λαὸς ὁποὺ ἐπήγαινε στὰ χέρια του, ἄλλοι ἐκερδαίνασι καὶ ἄλλοι ἐχάνασι, μὰ αὐτὸς πάντα ἐκέρδαινε, ἢ δίκιον εἶχε ἢ ἄδικο, διατὶ βαστᾶ ἀπάνω του τὰ μαγικά, μὰ ἀποὺ θέλει νὰ τονέ πιάσει, ἄς κατέχει καλὰ νὰ βάλει τὸ χέριν του πάρφτας εἰς τὴ μπουζουνάραν του νὰ πιάσει τὸ σακούλι του καὶ ὅ,τι ἄλλο ἤθελε βρεθεῖ μέσα στὴ μπουζουνάραν του, ἀκομῃ καὶ τὸ φυλακτᾶρι ὁποὺ ἔχει μέσα στὴ σάρκαν του.

Ἄκομῃ ἔχει καὶ ἓναν υἱὸν ὀνόματι ἀφέντη Τζώρτζη καὶ μαθαίνει τονε νὰ γενεῖ χειρότερος ἀπὸ κείνο· καὶ ἐποκότησε καὶ πάγει καὶ δέρνει τὸ γραμματικὸν τοῦ ἀφέντη τοῦ Νικολάκη Λουμπάρδο μέσα στὸν τόπον του. Καὶ ἐβάστα καὶ ἓνα στελέτο προῖμπιτο, τὸ ὁποῖον ζεῖ νὰ τὸ μαρτυρήσει ὁ γραμματικὸς καὶ ὁ παπᾶς. Ἄκομῃ νὰ ἴρθούσινε οἱ ἀφέντες οἱ καβαλάροι νὰ ζαμναριστοῦσι, ἤγουν ἀφέντης ὁ οἰκονόμος τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνας τῶν Σιναῖτων καὶ ὁ ἀφέντης ὁ Νικολάκης Λουμπάρδος, ὁποὺ ἔχει τσι κόπους τῶς σασιναρισμένους καὶ κοντραφάρεῖ τσι διαλαλημοὺς καὶ κουμανταμέντα ὁποὺ τοῦ ἔχουνε καμωμένα, καὶ δὲν ψηφᾶ τίβοτας· μόνον λέγει νὰ ἴναι καλὰ οἱ ἀφέντες του, μὰ δὲν κατέχομε ποῖοι εἶναι οἱ ἀφέντες του. Καὶ παίρνεται εἰς τὰ φαβόρε καὶ εἰς τὸ πλοῦτος καὶ κάνει ὅ,τι τοῦ φαίνεται, καὶ ἔχει ἐπᾶ εἰς τὸ χωρίον ἐτοῦτο φόρισι πεντακόσια ἑξακόσια ὀζᾶ, ἔτσι πρόβατα, αἰγίδια, ἄρνια, χοίρους, βόδια, ἀγελαδομούσαχα, γάλλους, γαϊδάρους.

πουλάρια, πουλαρίνες· και οί άρχοντες όπου έχουσίνε τόν τόπον, τσί έχει σεντιάδους.

Και τσί άνωθεν μαρτύρους, ήγουν τσί χωριάτες, δντε ζαμινάρουνται, άς τώς δίδουνε φοβερά νά λένε τήν άλήθεια και νά τά όμολογοϋνε τά άνωθεν γεγραμμένα, διατί ναι πλούσιος και θέλουσίνε πεί πώς θέλουσιν πάγει πάλι στά χέρια του.

VIII

ΘΡΗΝΟΙ ΦΑΛΛΙΔΟΥ ΤΟΥ ΦΤΩΧΟΥ

1600-1620

Νέοι ὄμορφοι καὶ πλοῦσοι,
 κάθα ἕνας ἄς μ' ἀκούσει,
 ὄλοι πρὸς ἐμένα ἐλᾶτε,
 τὰ σᾶς λέγω νὰ γροικᾶτε,
 5 κάθα εἷς σας νὰ με κλαίγει
 στὸν καημὸ ὁποῦ με καίγει.
 Γιὰ τῷ Χριστιανῷ τὸ γένος!
 Ἐφαλλίρισα ὁ καημένος.

Εἶχα κύρην εὐγενικό,
 10 μάνα ἀπὸ αἷμα ἄρχοντικό,
 με κανάκια μ' ἀναθρέψα,
 δασκαλιές μ' ἐδασκαλέψα,
 καὶ ἄρχοντικά ἐνεθράφηκα,
 μὰ ἦψα φωτιά καὶ κἀφηκα,
 15 γιὰτὶ ἐγύρισε ὁ τροχὸς
 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχὸς.

Ἐντυμένος τὰ βελουῖδα
 ν' ἀπολυταρῶ τὰ σκοῦδα,
 τσαντουσιά καὶ καμοκάδες
 20 κι ἄλλες φορεσές πού νά 'δες,
 με καπέλλο γενουβέζε,
 φεραρόλι ἀλά φραντσέζε,
 μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχὸς,
 ἐφαλλίρισα ὁ φτωχὸς.

25 Μπράβοι πάντα μ' ἀκλουθοῦσα,
 ἀπὸ μακρὰς μ' ἐχαιρετοῦσα
 κ' ἤμουνε συντροφιασμένος
 μέρα νύκτα ὁ καημένος
 κ' εἷς τὸ γιόμα κ' εἷς τὸ δεῖπνο,
 30 ὁποῦ δὲν ἐθώρουν ὕπνο,
 μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχὸς,
 ἐφαλλίρισα ὁ φτωχὸς.

Ὅπου πέρδικα καλή,
ἢ κοιζουλή μου κεφαλή,
35 τὴν ἀγόραζα γιαμιὰ
καὶ δὲν ἐθώρουν ἐζημι,
καὶ σγατσέτα μουρταδῆλες,
† νασουδίκοντζε, νοβέλες, †
ἀμέ ἐγύρισε ὁ τροχός
40 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Τὸ τυρὶ τὸ πιαζεντίνο,
ἀπὸ τὸ καλὸ, τὸ φίνο
ποῦ τὸ 'φέρνα οἱ μαγέροι
εἰς τὸ στρογγυλὸ ταλιρι [...],
45 μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχός,
ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἄσπρα, κόκκινα κρασά,
μοσκάτα ἐκ τῆ Μονοβασά,
ποῦ τὰ 'βάνα στὸ ποτήρι
50 κ' ἦφτασι σὰν τὸ ζαφέρι·
φρεσκαμέντα † καντιφλόρα †
μοῦ τὰ 'φέρνα κάθα ὥρα·
μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχός,
ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

55 Τὸ ποτήρι νὰ γεμίζω,
τῆ γεμάτη γιὰ ν' ἀρχίζω
καὶ γεμάτη νὰ καλέσω
πίνοντας ὥστε νὰ πέσω·
καὶ μὲ τὸ τραγουδι πρῶτας,
60 ἄλλο ἀμπάσσο τραγουδώντας,
μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχός,
ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ὅπου κι ἂ βρεθῶ κι ἂ λάχω
τὰ χαρτιά στὰ χέρια νὰ 'χω,

65 τὰ χαρτιά γῆ καὶ τ' ἀζάρια
γιὰ νὰ πᾶν' τ' ἀπομονάρια,
κ' ἤλεγα πῶς δὲν φαιραίνει
τὸ σακούλι, μὰ πληθαίνει,
μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχός,
70 ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ὅντας ἔβγαίνα ἐκ τῆ μιὰ,
σ' ἄλλη ἐπήγαινα γιαμιὰ
{καὶ δὲν ἐθώρου ἐζημι},
καὶ γλωσσάτα μ' ἐφιλοῦσα
75 κι ἀπὸ πίσω μ' ἀκλουθοῦσα:
μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχός,
ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἐδικοὶ καὶ συγγενοὶ μου,
φίλοι μου κι ἀγαφτικοὶ μου
80 ἤρχουντάνε καθ' ἡμέρα
νὰ μοῦ λὲν τὸ καλησπέρα,
ὄλοι νὰ μὲ συντροφιάζου,
σ' φόρο νὰ μὲ κατεβάζου,
μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχός,
85 ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Μοσκοραῖνα νὰ γυρίζω,
στά στενά νὰ ξετρουμίζω,
νὰ περνῶ, νὰ μὲ θωροῦσι,
ὄλοι νὰ μὲ προσκυνοῦσι:
90 «ἔδε νέος ὁποῦ 'ν' ἐτοῦτος
καὶ ποῦ τὸ 'βρε τόσο πλοῦτος;»
Μὰ σὰν ἐγύρισε ὁ τροχός,
ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Μέρα νύκτα σοναδόρους
95 στά καντούνια κ' εἰς τοὺς φόρους,
τσίτερεις, βιολιά, λαγοῦτα,

ἄρπες, μπάσα καὶ φιαοῦτα,
κλαδοτοίμπαλα, τρουμπέτες,
ἐμ' ἐδά κάνω κροζέτες,
100 γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός,
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Μπλιό ζαμπέτια δὲ μυρίζω,
μὰ βρομῶ ὄλος καὶ σκανίζω,
ἐγδυμνός καὶ ξεσκισμένος
105 κ' εἰς τὰ ράσα τυλιμένος,
πλήσες κόνιδες γεμάτος
κι ὄπου πάω ἀρπῶ σὰ βάτος,
γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

110 Ὅλοι οἱ φίλοι μου μ' ἐφῆκα
κ' οἱ δικοὶ μου μ' ἀρνηθῆκα,
μπλιό κιανεῖς δὲ μοῦ σιμώνει,
ὄγιαυτὸς μὲ κροῦν οἱ πόνοι,
κάθα ὄντας μὲ δοῦσι φεύγου,
115 νὰ χωστοῦσινε γυρεύγου,
γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Πάγω κ' εἰς τῶν ἐδικῶ μου
νὰ τῶς κλάψω τὸν καημό μου,
120 ἀλλ' αὐτεῖνοι δὲ μ' ἀκοῦσι,
κάνου πῶς δὲ μὲ θωροῦσι,
γῆ νὰ ποῦσι: «καὶ νὰ δοῦμε,
γιὰτί τῶρα δὲ μποροῦμε»,
γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός
125 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Λέσι μου: «ἄμε νὰ στοιχίσεις
γιὰ νὰ βρεῖς ψωμί νὰ ζῆσεις
καὶ δὲν εἶν' καιρός, σὰ ζάρεις,

στά στενά νὰ σολατσάρεις».
130 Ὡχ, ὀϊμέ, ζωὴ κριμένη,
τίς μπορεῖ νὰ σ' ἀπομένει;
Γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Γιὰ ἀφορμάρη μὲ κρατοῦσι,
135 κι ὄσοι κι ἂ μὲ δοῦ, γελοῦσι,
γεῖς τ' ἄλλοῦ τῶς λέγει: «βάρε
μὲ τὸ ξύλο τ' ἀφορμάρη»,
ὡς καὶ τὰ μικρὰ κοπέλλια
μ' ἀκλουθοῦσι μὲ τὰ γέλια,
140 γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ροῦχα μπλιό δὲν ἀποτάσσω,
ἄμὲ ἔδα φορῶ τὸ ράσο·
οὐδὲ σκοῦδα, οὐδὲ κατρίνια,
145 μὴδὲ ντόπιες καὶ τσικίγια.
Πέρδικες δὲν ἀγοράζω,
μὰ θωρῶ κι ἀναστενάζω,
γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

150 Ἐκρεμάστηκα στὸ ἀλύθι
κ' ἤπεσα κ' ἐγὼ στά βύθη
κι ἀναστενάζω καὶ πεινῶ,
καλὰ τὰ κλάηματα κινῶ
καὶ κιανεῖς δὲ μὲ λυπᾶται,
155 μὴδὲ μὲ ψυχοπονᾶται,
γιὰτί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ὡ καιροὶ μου περασμένοι
καὶ ζωὴ χαριτωμένη,
160 ποῦ ἴστε τῶρα διαβασμένοι

κ' ἔχω ἐγὼ ζωὴ κριμένη;
Πείνες, δάκρυα, μοιρολόγια
κι ὅπου πάω ἔλιγα λόγια,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
165 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἄπο πίσω μὲ σχουγιάζου
τὰ κοπέλια καὶ φωνιάζου
καὶ γλακοῦσι καὶ γελοῦσι,
μ' ὄ,τι φτάξου, μοῦ κολλοῦσι
170 καὶ δὲν ἔχω τὴν ἑξά μου
πούποτας νὰ πάγω πλιά μου·
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἴντα μέλλει νὰ γενῶ
175 τὸ φτωχό, τὸ ταπεινό,
καὶ ὡς πότες ν' ἀπομένω,
τὸ φαλλίδο τὸ καημένο,
πεῖνες, δίψες καὶ κρυάδες
κι ὅπου πάω ἔχω τραβάγιες,
180 γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Τώρα κάθομαι καὶ κλαίω
καὶ τὰ βάσανά μου λέω,
μὰ μηδένας δὲ μ' ἀκούγει:
185 «Ἦς τον καὶ κεφάλι ἄς κρούγει!»
Κι ὄλοι μ' ἔχου γι' ἀφορμάρη,
ὄγιατι ἔτσι μοῦ τοκάρει:
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

190 Ἦν ἐγὼ ποθὲς σιμῶσω
γιὰ ν' ἀλαφρωθῶ καμπόσο,
ὄλοι φεύγου ἀπὸ σιμά μου·

δεῖτε τὴν κακομοιριά μου!
Δέτε ποῦ ἔθελε μὲ βάλει
195 τὸ κακό μου τὸ κεφάλι,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισε ὁ φτωχός.

Ἦζχ, ὀιμένα, καὶ ὦχ, ἀλί,
ἢ κουζουλή μου κεφαλῆ,
200 εἰσὲ ποῦ μ' ἔχει φερμένο
τὸ φαλλίδο τὸν καημένο.
Τίς μοῦ τό ἔθελε εἶπει
νὰ ἔμπω μέσα στὸ σακί,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
205 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἦρθε ὁ κόμπος εἰς τὸ κτένι
κ' ἡ ψυχὴ μου ἀπολιγαίνει,
καὶ ποτέ μου δὲν ἐθάρρου
νὰ διαβῶ ἔτσι μονιτάρου.
210 Τοῦτο μόνο μοῦ πονεῖ, ^{καὶ}
γιὰ νὰ ἔχω πρέπει ἀπομονῆ,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἐποστάθη τὸ παρίππι
215 κ' ἐδιαβήκασιν οἱ κτύποι·
ἂν εἶχα πηαίνει ἀγάλια ἀγάλια,
νὰ μοῦ λείπασιν τὰ σάλια,
δὲν εἶχα τόσο ἀκουραστῆ,
μηδὲ μοντάρου ἀποσταθῆ,
220 μὰ σάν ἐγύρισε ὁ τροχός,
ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ποῦ ἔναι τὰ μαθήματά μου,
τὰ κανάκια τὰ δικά μου,
ποῦ μοῦ κάνασι οἱ κοπέλες,

225 πού μ' ἔτρωγα ὡσάν τσ' ἀφδέλλες.
Μά ἐδὰ κιαμιὰ δὲ μέ θωρεῖ,
γιατί ἴσθησα σάν τὸ κερί:
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

230 Ἐποκάηκε τὸ φτίλι
κ' ἴσθησα σάν τὸ καντήλι
καὶ γυρίζω σκοτεινός,
πεινασμένος κ' ἐγδυμένος,
κι ὄλοι οἱ ἐδικοὶ κ' οἱ φίλοι
235 μοῦ ἔχου πρικαμένα χεῖλη:
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἐποδιάβη τὸ γλυκὺ
κ' ἦρθε τώρα τὸ πρικύ,
240 καὶ τῆ σάρκα δοκιμάζω
καὶ τῆ μοῖρα μου ἀτιμάζω.
Καὶ τὸ μέλι τὸ πολὺ,
πού ἴφαγα, ἔγινε χολή,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
245 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Μπλιὸ στὴν τάβλα δὲν καθίζω
τὸ ποτήρι νὰ γεμίζω
καὶ τὰ κόκκινα καὶ τ' ἄσπρα
ἐβασιλέψασι σάν τ' ἄστρα.
250 Μοναχὰς μὲ τὸ νερὸ
περνῶ ὁ καημένος τὸν καιρὸ,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Τώρα τί βουλή νὰ πιάσω
255 καὶ πῶς ἔχω νὰ περάσω;
Πῶς νὰ κάμω, πῶς νὰ διάξω

καὶ ποιὰ στράτα ἔχω νὰ πιάσω,
πού ἴμον καλομαθημένος,
ὁ φαλλίδος ὁ καημένος;
260 Ἐδὰ πού ἐγύρισε ὁ τροχός,
ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Λέγω μὲ πολὺ καημὸ
πῶς ἦβαλα στὸ λογισμό
νὰ περάσω τὸν καιρὸ
265 μὲ ψωμί καὶ μὲ νερὸ
καὶ πολλὲς φορὲς καὶ σκλέτος
ἐγὼ ἀδείπνητος νὰ θέτω:
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

270 Κάλλιο παρὰ νὰ στοιχίσω,
νὰ ἴχω βάσανο περίσσο,
νὰ μὲ πέμπουσι νὰ παίρνω
καὶ τὰ φρύγανα νὰ φέρνω,
νὰ ξεσκιζομαι στὸ ράσο
275 καὶ νὰ καίγομαι στὸ δάσο,
ἴπειδὴ ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Καὶ ἄπεις στὸ σπίτι σώσω,
πρίχου νὰ τὰ ξεφορτώσω:
280 «Πήγαινε γοργὸ στὴ βρύση,
μὴν ἀργήσεις νὰ γεμίσεις!
Κάνε, διάσκατσε, δουλειά,
κι ἄφησε τὴν πιβουλιά!»
Καὶ ἀνισῶς καὶ παρωρίσω,
285 γλήγορα νὰ μὴ γυρίσω,
μὲ βρισίες νὰ μοῦ λείσι
καὶ τ' ἀμμάτια μου νὰ κλαῖσι,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

290 «Τὸ ραβδί εἰς τὸ πλευρό σου
βάνω κ' εἶναι ὄγ.ά καλό σου!»
Ἦχ, ὀμιέ, καημό πολύ,
πρικαμένη ἀθιβελλή,
νά με δέρονουσι στή ράχη,
295 νά βροντᾶ μέσ' στὸ στομάχι,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Τὸ λοιπό, καθὼς σᾶς λέγω,
καὶ θωρεῖτε με πῶς κλαίγω,
300 πλιά καλλιὰ νά ξεψυχήσω,
παρὰ ἐγὼ νά πᾶ στοιχίσω,
κι ἄς πατίρει ἡ κεφαλή,
ὅπου 'το τόσα κουζουλή,
καὶ ἐγύρισε μου ὁ τροχός
305 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἦδε βάσινο μεγάλο,
ὅπου δὲν εὐρίσκεται ἄλλο,
ὅπου μ' εὔρε τὸν καημένο,
τὸν περίσσα πρικαμένο,
310 καὶ δὲ μὲ ψυχοπονᾶστε
σήμερο ὅσοι μ' ἀφουγκρᾶστε,
μὰ γελώντας μὲ θωρεῖτε
κι ἀφορμάρη μὲ κρατεῖτε,
γιατί ἐγύρισε ὁ τροχός
315 κ' ἐφαλλίρισα ὁ φτωχός.

Ἦρχοντες, ἀφουκραστήτε,
ὅσοι πρὸς ἐμὲ θωρεῖτε,
ξόμπλι ἐπάρετε ἀπὸ μένα,
νά κρατῆτε φυλαμένα
320 καὶ καλὰ χωσμένα μέσα
στὸ σακούλι τὰ τορνέσα,
μὴ γυρίσουν οἱ τροχοὶ
καὶ φαλλίρετε, φτωχοί.

J /

1625-1645

Τὸ καλοκαίρι, στὶς μεγάλες ζέστες, οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἄλλοι εὐκατάστατοι πολίτες, μόλις βράδιαζε, ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ σπίτια τους μὲ μιὰ πουκαμίσα μόνο, ἓνα λινὸ πανταλόνι καὶ ὑποδήματα, σέρνοντας πίσω τους μουσικοὺς ποὺ ἔπαιζαν διάφορα ὄργανα, μανικόρδια, λαγούτα, βιολιά, μπάσα, φλάουτα καὶ κιθάρες. Τοὺς ὄργανοπαῖκτες δὲν τοὺς πλήρωναν, γιατί (...) ἦταν ὄλοι τους εὐποροὶ κουρεῖς τῆς πόλης, ποὺ μὲ τὴ θέλησή τους καὶ γιὰ δική τους διασκέδαση συμμετεῖχαν στὶς μουσικὲς αὐτὲς νυχτερινὲς περιπλανήσεις συνοδευόμενοι ἀπὸ καλλίφωνα ἀγόρια ἢ κορίτσια, ποὺ τραγουδοῦσαν ἑλληνικὰ ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ ἰταλικά τραγούδια, γυρνώντας στὶς συνοικίες τῆς πόλης μέχρι ἄργα, μιὰ ἢ δύο ὥρες προτοῦ ξημερώσει. Οἱ εὐγενεῖς εἶχαν μαζί τους καὶ τοὺς πάνοπλους μπράβους τους καί, κάθε φορὰ ποὺ συναντοῦσαν στὸν δρόμο κάποιον ποὺ δὲν τοὺς ἄρεσε, τὸν τρομοκρατοῦσαν ἢ καὶ τὸν ξυλοκοποῦσαν πρὸς μεγάλη ταραχὴ τῶν

κουρέων μουσικῶν ποὺ συνέχιζαν νὰ παίζουν ξντρομοὶ τὰ ὄργανά τους. Καμιά φορὰ ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ πίσω incognito καὶ ἐπίσημοὶ Βενετοὶ ἀξιωματοῦχοι τῆς πόλης. Ἡ μουσικὴ συνοδεία, κρατώντας φανάρια, σταματοῦσε κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα συγγενῶν καὶ φίλων τραγουδώντας σερενάτες, ἐνῶ τὰ παιδιά ἀπὸ τὶς γειτονιὲς ἀπ' ὅπου περνοῦσαν, σηκώνονταν ἀπὸ τὰ κρεβάτια τους καὶ τοὺς ἀκολουθοῦσαν, σχηματίζοντας μιὰ πολυπρόσωπη καὶ πολυθόρυβη κουστωδία.

ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

6 Νομβρίου 1645

Με δύναμιν τοῦ παρόντος φανεροῦ ἰσχυρομένου τὰ κατωγεγραμμένα μέ-
ρη ἤλθασιν ντακόρδο εἰς τὸν κάτωθεν σασμόν, ἦγου ὁ ἀφέντης Τζώρτζης
Πρωτονοτάρης, νοτάριος πούμπλικος, ποτὲ ἀφέντη Ἰωάννη ἀποὺ τὴν
μπαροδσαν χώρα προμετάρει νὰ μαθητεύσει μετὴν αἶδα καὶ φώτισιν τοῦ
παντοκράτορος Θεοῦ τὸν Τζώρτζη Σεβαστό, υἱὸ τοῦ μισέρ Μανέα, γραμμα-
τα ρωμείκα καὶ φράγκικα νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει εἰσὲ βολγάρε καὶ ὄχι
ἑλληνικά, μηδὲ τὴν λατίνα, μὰ ἀπλῶς βολγάρε καὶ τοῦτο ὀρδεναριαμέντε
καὶ ὄχι σουπερφλουομέντε καὶ νὰ τονὲ διαβάζει καὶ νὰ τὸν ἀρμηνεύγει καλὰ
καὶ ἐμπιστεμένα ὡσάν καλὸς σου διδάσκαλος ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου ὁ αὐτὸς σου
διδάσκαλος κατέχει καὶ ὅπου ὁ ἀφέντης ὁ Θεὸς τονὲ φοίτησε ἀρχίζοντάς
τονε εἰς ὄλα ἀποὺ τὴν ἀρχὴν εἰς τέρμενον χρόνους τέσσερεις πρώτους ἐρχο-
μένους ἀρχίζοντας ἀποὺ τὴν πρώτην τοῦ Ὀκτωβρίου πρώτου περασμένου
καὶ ἔχουν νὰ φινίρουν ὄλον τὸν Σεπτέμβριον 1649, καὶ ἂ δὲν τοῦ τὴν θέλει
μάθει ὡς ἄνωθεν τέρμενον, νὰ εἶναι κρατημένος ὁ αὐτὸς ἀφέντης Πρωτο-
νοτάριος νὰ γιαγέρνει ὅ,τι θέλει ἔχει ἐπαρμένα ἀποὺ τὴν κάτωθεν πλερω-
μὴν· καὶ ἀποὺ τὸ ὄλον μέρος ὁ ἄνωθεν μισέρ Μανέας Σεβαστός, κύρης τοῦ
ἄνωθεν Τζώρτζη, προμετάρει καὶ ὀμπλιγάρεται νὰ δώσει καὶ νὰ μετρήσει
τοῦ λεγομένου ἀφέντη Πρωτονοτάρη ὀδιὰ πλερωμὴν του νὰ μάθει ὡς ἄνω-
θε τὸ ἄνωθέν του παιδι εἰς ὄλους τοὺς ἄνωθε χρόνους τέσσερεις ρεάλια
εἰκοσιπέντε ἀπὸ λίρες ἔντεκα ἦμισυ τὸ ἓνα καθὼς τὴν σήμερον κορέρουσιν
εἰς τὸν φόρο, μοντάρουσιν λίρες ἀπὸ γατζέτες 10, κάμνουν διακόσες
ὀγδοήντα ἐφτάμισι, εἰσὲ πάγες 8 καὶ ράτες ὀκτώ ἀπὸ ἕξι ὡς ἕξι μῆνες πρὸς
λίρες σαράντα ἕξι τὴν κάθα πάγα, ἀρχίζοντας νὰ κάμει τὴν πρώτην πάγα
τὴν πρώτην τοῦ Ἀπριλίου πρώτου ἐρχομένου 1646, καὶ ἔτσι νὰ κοντινούα-
ρει ἀπὸ πάγα ἕως πάγα καὶ ἀπὸ ἕξι ὡς ἕξι μῆνες, καὶ νὰ τοῦ πέμπει ἀκομὴ
καὶ τὰ κανίσκια του Χριστοῦγεννα καὶ Λαμπρῆ, κατὰ τὸ ὀρδενάριο, δὲν
ἀτεντέροντας ἀληθινὰ εἰς κάθα πάγα καὶ εἰς κάθα πράγμα ἂ τέμπο ντέμι-

το νά μπορεῖ νά τά σκωδέρνει ἀπού τόν αὐτόν μισέρ Μανέα καί ἀπού τά καλά του μετά κείνην τήν στράτα καί ἐξεκουσιόν παράτα όπου σκωδέρνουνται τά πάκτη τοῦ κάθα χρόνου κορέντε, δίχως κοντραδισιόν καμίαν, καί ἐτοῦτο μέ τὸ πάτο ἐσπρέσο ἀνάμεισάς τως κονκλοῦζον καί σταμιπλιδόν μέ ξεκαθαροσύνη νά εἶναι κρατημένος ὁ ἄνωθε μισέρ Μανέας νά πέμπει καί νά κάνει νά πηαίνει καθημερνὸ τὸ ἄνωθέν του παιδι εἰς τοῦ ἄνωθέ του διδασκάλου καματερήν καί σκόλην κοντινουαλμέντε καί προνταμέντε ἐκεῖ όπου θέλησε ὁ αὐτός του διδάσκαλος, ἔτσι εἰς τὸ καντζέλον του, ὡσάν καί εἰς τὸ σπίτιν του γή όπου ἄλλοῦ θέλει εὐρίσκεσται

ὀδιά νά τονέ μαθαίνει ἀρετὴ ὡς ἄνωθε·

εἰ δέ καί δέν θέλει πηαίνει, νά

εἶναι τὸ ντάνος τοῦ αὐτοῦ

Σεβαστοῦ καί ὁ ἄνωθε ἀφέ-

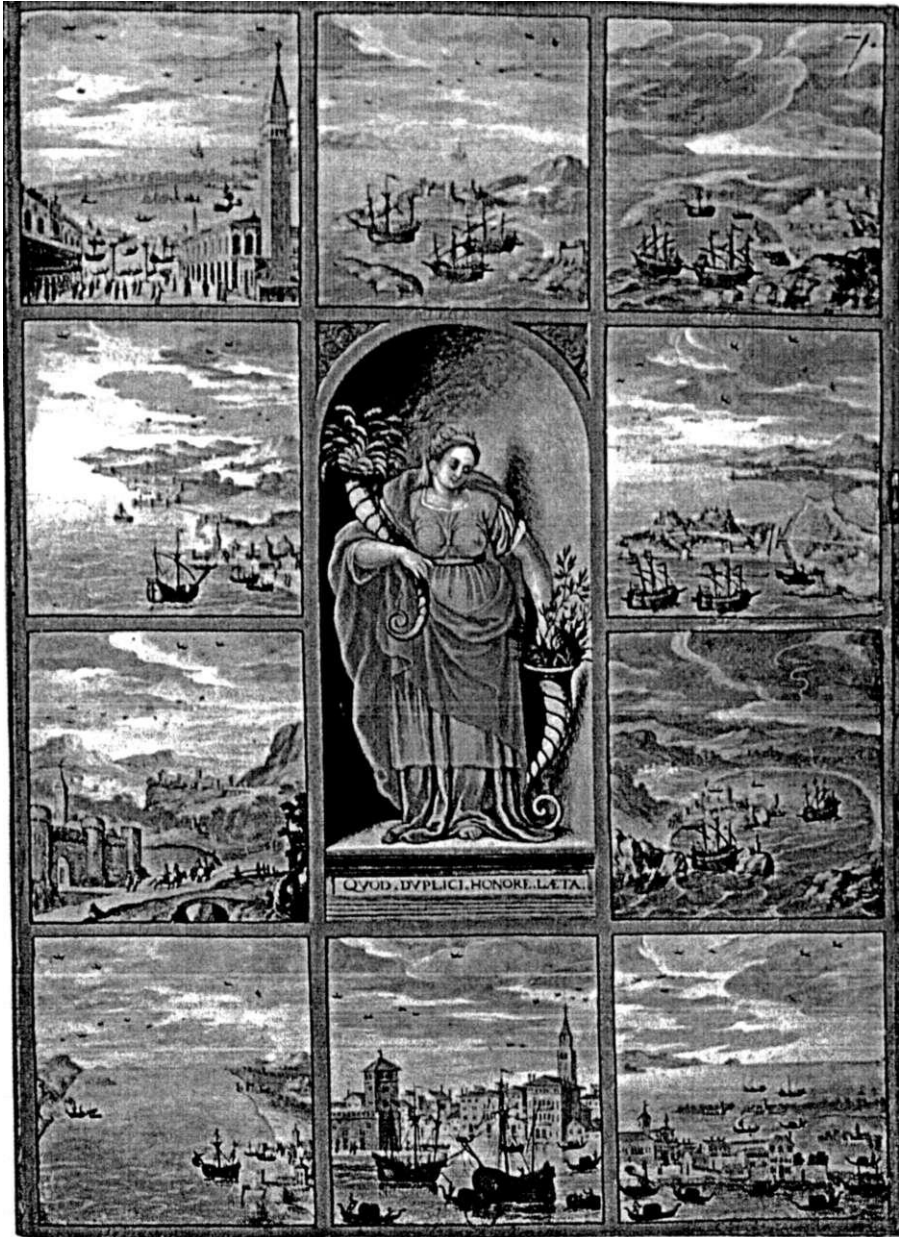

ντης Πρωτονοτάρης νά μπορεῖ νά πλερώνεται ἀπὸ τὸν ἄνωθε μισὲρ Μανέα σωστά ἀπὸ πάγαν ἕως πάγα ὡσάν καὶ ἤθελεν κοντινούρει τὸ ἄνωθε κοπέλι. Καὶ ἂν τοῦ λάχει θάνατος τοῦ αὐτοῦ κοπελίου, ὅπου ὁ Θεὸς νά μὴν τὸ ὀρίσει, πρὶν περάσου οἱ ἄνωθε χρόνοι 4, νά μπορεῖ νά πλερώνεται ὁ ἄνωθέν του διδάσκαλος εἰς ὄλον τὸν καιρὸν μοναχῆς ὅπου τὸν ἤθελεν διαβάζει ὅτι τοῦ θέλειν τὸ καριαροῦτο (:) πορτσιὸν κατὰ τὴν ἄνωθε προμυσίον τῆς ἄνωθε πλερωμῆς ἄλλεῶς μὲ τὴν ἄνωθε στράτα· πάλι καὶ λάχει θάνατος τοῦ ἄνωθε ἀφέντη Πρωτονοτάρη, γῆ μεγάλην ἀρρώστεια, γῆ τίβοτας ντεσγρουτσία ἀπὸ Θεοῦ γῆ ἀπὸ ἀφεντιάς, ὅπου νά μὴν μπορεῖ νά σεντέρει νά μαθαίνειν τὸ ἄνωθε κοπέλι, νά εἶναι λίμπερος ἀπὸ τὸ ἄνωθε ὄμπλιγο καὶ νά μπορεῖ νά πλερώνεται γῆ οἱ κληρονόμοι καὶ διάδοχοί του ἕως ὄλον ἐκεῖνον τὸν καιρὸ ὅπου τῶς ἤθελεν διαβάζει ἅ ράτα πορτσιὸν τῆς ἄνωθε προμυσίον τῆς πλερωμῆς ὅπου ὁ ἄνωθε τοῦ ἄξεν ὀδιά τσι λεγομένους χρόνους 4, πάντα μὲ τὴν ἄνωθε στράτα ὅπου σκοδέρνουνται τὰ πάκτη τοῦ κάθα χρόνου κορέντε· καὶ ἔτσι καὶ τὰ δύο μέρη εἶναι πρεζέντοι καὶ κοντέντοι εἰς ὄλα τὰ ἄνωθεν καὶ τὰ ἐξῆς (:) εἰς τὸ παρακάλεμα τοῦ ἄνωθε μισὲρ Μανέα Σεβαστοῦ καμωμένο εἰς τὸ σπίτι καὶ κατοικίαν του εἰς τὴν παροῦσαν χώρα, εἰς τὴν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς βόλτας ὅπου κ' ἐπῆγα ἐγὼ ὁ νοτάριος, ἦσαν πρεζέντοι ὀδιά μάρτυρες παρακαλετοὶ ὁ εὐγενῆς ἀφέντης Νικολὸς Βλάχος ποτέ ἀφέντη Κωνσταντῆ καὶ ὁ μισὲρ Νικολὸς Ντολτζῆς λεγόμενος Τσιλαχῆς ποτέ Γεωργίου καὶ οἱ δύο κατοικοῦμενοι εἰς τὴν ἄνωθε ἐνορία τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸ παρακάλεμα τοῦ ἄνωθε ἀφέντη Πρωτονοτάρη καμωμένο εἰς τὸ καντζέλο του ἐπῆγα ἐγὼ ὁ νοτάριος καὶ ἦσα πρεζέντοι ὡσεὶ μαρτύροι παρακαλετοὶ ὁ εὐγενέστατος ἀφέντης Τζώρτζης Θεριανὸς ποτέ πανεβλαβεστάτου ἀφέντη παπᾶ Στεφανῆ καὶ ὁ εὐγενέστατος ἀφέντης Κωσταντῆς Χαρκιόπουλος ποτέ ἀφέντη Γεωργάκη, οἱ δυὸ ἀπὸ τὴν παροῦσα χώρα.

Ο ΧΑΝΔΑΚΑΣ ΘΥΜΑΤΑΙ ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

μετά τὸ 1669

Ἔφρου, καημένοι Κρητικοί, καὶ ποῦ 'ναι τ' ἄλογά σας
καὶ ποῦ 'ναι τὰ μουλάρια σας καὶ τὰ λαγωνικά σας;
Γῆ ποῦ 'ναι τὰ γεράκια σας καὶ ποῦ 'ναι οἱ λογισμοί σας
καὶ ποῦ 'ν' τὰ σπίτια τὰ ψηλά, ποῦ 'ν' οἱ γραμματικοί σας;
Ποῦ 'ναι τὰ λάδια, τὰ κρασά, τὰ σάρια, τὰ μετᾶξα,
γῆ ποῦ 'ν' τὰ περιβόλια σας, τὰ μοναστήρια τ' ἄξα;
Στ' ἄλογα νὰ καθίζετε κ' εἰς τὰ χωριά νὰ μπῆτε,
νὰ ξεκαλοκαιρεύσετε, περίσσα νὰ χαρῆτε!
Οἱ βρύσες ποῦ 'ναι, τὰ νερά κ' οἱ ἀνθισμένοι κῆποι,
π' ὅσοι κι ἂν τὰ κοιτάζανε, ποτὲ δὲν εἶχαν λύπη;
Τὰ ρόδα, τὰ τραντάφυλλα κ' οἱ μυρισμένοι κρίνοι
κ' οἱ δούλοι οἱ ἐμπιστικοὶ τάχατες ποῦ 'ν' ἐκείνοι,
νὰ πιάσουν ὁμορφο χορὸ μὲ τέχνες νὰ πηδοῦνε
κι ἄλλοι νὰ ρίκτουν τουφεκιές κι ἄλλοι νὰ τραγουδοῦνε;
Βιολιά νὰ παίξουν, τσίτερες, λαγοῦτα νὰ λαλοῦσι,
ὄληνυκτὶς νὰ χαίρουνται καὶ νὰ μὴν κοιμηθοῦσι;
Τ' ἀηδόνια νὰ σφυρίζουνε κι ὀμπρός τως νὰ πετοῦσι,
καὶ γιάντα τοῦτα οἱ Κρητικοὶ ὄλα νὰ στερευτοῦσι;
Τώρα σπαχῆδες τὰ 'χουνε, γιανίτσαροι τὰ ρίζου,
κ' οἱ Τοῦρκοι στὰ περβόλια τως πᾶνε καὶ σιργιανίζου.

QVOD DVPLICI HONORE LETA.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

1500-1570 περίοδος ύφεσης στη λογοτεχνική παραγωγή της Κρήτης. Οί νέοι δημιουργοί απαγκιστρώνονται από τη λογοτεχνική παράδοση της προηγούμενης περιόδου, που συνδύαζε τη βυζαντινή με τη δυτική μεσαιωνική λογοτεχνία, και συνδέονται με τη σύγχρονή τους Ιταλική. Σημειώνεται αλλαγή στους πολιτιστικούς προσανατολισμούς του πληθυσμού των πόλεων με τη βαθμιαία βελτίωση των συνθηκών ζωής του, με την παγίωση της κοινωνικής και της θρησκευτικής ειρήνης, με τη διάδοση του αλφαριθμητισμού και της παιδείας και με την ουσιαστικότερη έπαφή του με την Ίταλία. Κυριαρχία του έντυπου λόγου στις πόλεις. Συνειδητή στροφή στη χρήση του κρητικού ιδιώματος ως γλώσσας λογοτεχνικής.

1500.1.1 *Ριμάδα του Ἀπολλωνίου*, του Γαβριήλ Ἀκοντιάνου.

16ος ἀρχές *Θησέος καὶ γάμοι τῆς Ἐμίλιας*, ἀνωνύμου. *Ἡ ἀπαρνημένη τῶν Χανίων*, ἀνωνύμου. *Συναξάριον τῶν εὐγενικῶν γυναικῶν καὶ τιμωτάτων ἀρχόντισσων*, ἀνωνύμου. *Ἐπαινος τῶν γυναικῶν*, ἀνωνύμου. *Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη*, ἀνωνύμου.

1500-1525 *Ριμάδα του Ἱμπερίου καὶ Μαργαράνας*, ἀνωνύμου.

1508 post *Συμφορὰ τῆς Κρήτης*, του Μανόλη Σκλάβου. *Τὸ τραγοῦδι τῆς Φιαγκούστας*, ἀνωνύμου.

1509. *Ἀπόκοπος*, του Μπεργαδῆ, (α' ἔκδ. ἐπιμ. Νικόλαος Καλλιέργης).

1504 *Arcadia*, ποιμενικὸ εἰδύλιο του Jacopo Sannazaro.

1508 *Cassaria*, κωμωδία του Lodovico Ariosto.

1509 *Gli Suppositi*, κωμωδία του Ariosto. *Moriae encomium*, του Ἐράσμου. *Mambriano*, του Francesco Cieco.

1513 *Il Principe*, του Nicolò Macchiavelli.

PAX EVANGELIUM
TIBI MARCE MEVS

1517 † Μάρκος Μουσοῦρος.

1518 Γέννηση τοῦ μουσικοσυνθέτη Φραγκίσκου Λεονταρίτη στοῦ Χάνδακα.

1526-1527 Ὁ Ἀντώνιος Molino παριστάνει κωμωδίες στὴν Κέρκυρα καὶ στὴν Κρήτη.

1529 *Θησέος καὶ γάμοι τῆς Ἐμίλιας*, ἀνωλύμου (α' ἔκδ.).

1540 *ante Ὁ κάτης καὶ οἱ ποντικοί*, ἀνωλύμου.

1541 Γέννηση Δομηνίκου Θεοτοκοπούλου στοῦ Χάνδακα.

1514 Ἰδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου τῆς Ρώμης (-1521).

1515 *Sofonisba*, τραγωδία τοῦ Giovan Giorgio Trissino.

1516 *Orlando Furioso*, τοῦ Ariosto (α' ἔκδ.). *Rosmunda*, τραγωδία τοῦ Giovanni Rucellai.

1517.10.31 Ὁ Λούθηρος δημοσιεύει 95 θέσεις ἐναντίον τοῦ Πάπα.

1518 *Mandragola*, κωμωδία τοῦ Macchiavelli.

1521 *Orlando Furioso*, τοῦ Ariosto (β' ἔκδ. μὲ προσθήκες).

1524 *Sofonisba*, τραγωδία τοῦ Trissino (α' ἔκδ.).

1525 *Prose della lingua volgar*, τοῦ Pietro Bembo. *Clizia*, κωμωδία τοῦ Macchiavelli.

1527 Ἀλωση καὶ λεηλασία τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς Ἰσπανοὺς.

1528 *Il Cortegiano*, τοῦ Baltassar Castiglione (α' ἔκδ.).

1529 † Baltassar Castiglione. *Poetica*, τοῦ Trissino. *Il Pedante*, κωμωδία τοῦ Francesco Belo.

1532 *Orlando Furioso*, τοῦ Ariosto (ὀριστικὴ ἔκδ.).

1533 *Antigone*, τραγωδία τοῦ Luigi Alamani. *Commedie* τοῦ Τερεντίου (ἰταλικὴ μεταφρ.). *Il Marescalco*, κωμωδία τοῦ Pietro Aretino.

1534 *Cortigiana*, κωμωδία τοῦ Aretino. *Gargantua*, τοῦ François Rabelais.

1536 *Poetica volgare*, τοῦ Bernardino Daniello.

1536-1543 Κωμωδίες τοῦ Alessandro Piccolomini.

1541 Πρῶτὴ παράσταση τῆς *Orbecche*, τραγωδίας τοῦ Giovanni Battista Giralaldi στὴ

ΑΓΓΕΛΙΣ ΒΕΟΛΚΕΥΣ ΚΙΒΙΣ ΡΑΥΑΝΙΝΥΣ
COGNOMENTO RUZANTE

1545-1555 *Ίστορία της Κρήτης*, του Ἀντωνίου Καλλέργη· συγκρότηση της βιβλιοθήκης του.

1549 Γέννηση του Μελετίου Πηγᾶ καὶ τοῦ Μάξιμου Μαργούνιου στὸ Χάνδακα.

16ος μέσα Διείδυση τοῦ Μεταρρυθμιστικοῦ πνεύματος στὴν Κρήτη: Ἀντώνιος Καλλέργης (1546-1555), Ἰωάννης Κασσιμάτης, Μανούσος Μαράς, Francesco Gentile da Lucca (1568).

1560-1570 περ. *Κυπριώτικα ἐρωτικά ποιήματα*.

Φερόρα. *Altile*, τραγωδία μὲ εὐχάριστο τέλος, τοῦ Giraldi. *Canace*, τραγωδία τοῦ Sperone Speroni. *Il Ragazzo*, κωμωδία τοῦ Lodovico Dolce.

1542 † Angelo Beolco detto Ruzante (γεν. 1496).

1543 Σχόλια τοῦ Francesco Robortello στὴν *Ποιητική* τοῦ Ἀριστοτέλη. *Orbecche*, τραγωδία τοῦ Giraldi (α΄ ἔκδ.). Andrea Vesalio, *De humani corporis fabrica*. Κοπερνίκιος, *De revolutionibus orbium coelestium*. Ἀναθεωρημένη ἔκδ. τῆς ἐρωτικῆς μυθιστορίας *Innamoramento delli nobilissimi amanti Paris e Viena*. (α΄ ἔκδ. 1482).

1544 *Andria* καὶ *Eunucho* τοῦ Τερεντίου, ἔμμετρη ἰταλική μετάφραση τοῦ Giovanni Giustiniani di Candia. (-1565) Κωμωδίες τοῦ Francesco d'Ambrà.

1545 *Egle*, ποιμενικὸ δρᾶμα τοῦ Giraldi. *Secondo libro di Perspettiva*, τοῦ Sebastiano Serlio.

1546 *Orazia*, τραγωδία τοῦ Aretino.

1547 *L'Italia librata da' Gotthi*, τοῦ Trissino.

1549 *La Spagnolas*, κωμωδία τοῦ Andrea Calmo (α΄ ἔκδ.).

1554 *Il sacrificio*, ποιμενικὸ δρᾶμα τοῦ Agostino Becari. *Discorsi intorno al comporre dei romanzi, delle commedie e delle tragedie*, τοῦ Giraldi. *Novelle*, τοῦ Matteo Bandello.

1555 *Dialogo delle imprese*, τοῦ Paolo Giovio.

1559 *De Poeta*, τοῦ Antonio Minturno.

1562 Ἰδρυση τῆς Ἀκαδημίας τῶν Βινί στοῦ Ρέθιμνο με πρωτοβουλία τοῦ Φραγκίσκου Barozzi.

1564 *Κατήχησις Μαρτείνου τοῦ Λουθηρου, ἡ μικρὰ καλουμένη* (α' ἔκδ. Βασιλεία).

1565 Πολιορκία τῆς Μάλτας ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1567 Ὁ Δομηνικός Θεοτοκόπουλος στὴ Βενετία.

1569 ante *Βίος τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Νικολάου*, τοῦ Μοσχολέου Θεολογίτη.

1570 Γέννηση Κωνσταντίνου-Κυρίλλου Λούκαρι στοῦ Χάνδακα. Κατάκτηση τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

1570 post *Θρήνος τῆς Κύπρου*, ἄνωνύμου.

1571 Παράσταση τῶν *Περσῶν* τοῦ Αἰσχύλου στὴ Ζάκυνθο με ἔρασιτέχνες ἠθοποιούς στὴν ἰταλική γλώσσα. *Μάλτας πολιορκία*, τοῦ Ἀντωνίου Ἀχέλη (α' ἔκδ.). Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου.

1572 post † Φραγκίσκος Λεονταρίτης.

1573 *Κατήχησις ἢ πρώτη παιδείσις τῆς Χριστιανῶν εὐσεβείας* (Λονδίνο).

1574 Ἐξουσιοδότηση τῶν Βενετικῶν Ἀρχῶν γιὰ τὴν ἔκδοση ἀτιτλης τραγωδίας τοῦ Ἰωάννη Κασσιμάτη.

1574-1577 Ὁ Giacomo Foscarini γενικός προβλεπτής καὶ ἐξεταστής στὴν Κρήτη.

1575 περ. † Γεώργιος Χορτάτης τοῦ Εὐδοκίμου, τέως γραμματικός τοῦ Ματθαίου Καλλέργη.

1561 ante † G.A. Giancarli, Βενετὸς κωμωδιογράφος.

1561 *Μεταμορφώσεις* τοῦ Ὀβιδίου σὲ ἰταλική μετάφραση τοῦ Giovanni Andrea dell'Anguillara (α' ἔκδ.). *Poetices libri VII*, τοῦ Giulio Cesare Scaligero.

1562 Ἐναρξη τῶν θρησκευτικῶν πολέμων.

1563 Λήξη τῆς Συνόδου τοῦ Trento. Ἐναρξη τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης.

1564 Γέννηση Shakespeare. Πίνακας ἀπαγορευμένων βιβλίων.

1570 *Poetica d' Aristotile, vulgarizzata e sposta*, τοῦ Lodovico Castelvetro. † Andrea Calmo (γεν. 1510 περ.).

1571 *La Fanciulla*, κωμωδία τοῦ Giovanni Battista Marzi (α' ἔκδ.).

1572 Σφαγή τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου.

1572-1590 Κωμωδίες τοῦ Sforza Oddi.

1573 *Aminia*, ποιμενικὸ δρᾶμα τοῦ Torquato Tasso.

1577 Έμφάνιση κομήτη στον ουρανό της Κρήτης.

1578 *Fedra*, τραγωδία του Francesco Bozza Candiotto, φουιτητή του Πανεπιστημίου της Πάδοβας (α' έκδ.).

1581 Μάιος Θάνατος του άξιωματικού Baltassar Rangone στο Χάνδακα.

1581-1583 περ. *Κατσοῦριμος*, κωμωδία του Γεωργίου Χορτάτση.

1583 *Διάλογος ανθρώπου και Χάρου*, άνωνύμων.

1586-1588 *Όμιλίες* του Μελετιού Πηγά.

1587 Κτίζεται η πρόσοψη του Καθολικού της μονής Άρκαδίου κατά μίμηση σχεδίου του Sebastiano Serlio. Συνταιριάζονται Ιταλικά μανιερίστικα πρότυπα.

1588 *Ό* Ιταλός μουσικός Giulio Zenaro από τό Salò στην Κρήτη. *Καθίδρουσις Ρωσικού Πατριαρχείου*, του Άρσενίου Έλασσόνος. Διεξάγεται στο Χάνδακα έορταστική γκιόστρα προς τιμήν του γενικού προβλεπτή Ιωάννη Mocenigo.

1577 Ίαν. Ίδρωση του Έλληνικού Κολ-
λεγίου του Άγιου Άθανασίου στη Ρώμη.

1578 *Adriana*, τραγωδία του Luigi Grotto, (α' έκδ.).

1579 *Shepherd's Calendar*, ποιμενικό ποίη-
μα του Spenser.

1580 Όλοκληρώνεται η κατασκευή του θε-
άτρου Olimpico της Vicenza βάσει άρχιτε-
κτονικών προτύπων της κλασικής έποχής
(άρχιτέκτονας Άνδρέας Palladio). *La
Gerusalemme Liberata*, του Torquato Tasso
(α' έκδ.). *Essais*, του Montaigne.

1582 Άρχή Γρηγοριανού ήμερολογίου. *Il
Calendaio*, κωμωδία του Giordano Bruno.

1583 *La Calisto*, ποιμενικό δράμα του Luigi
Grotto. *L'amante furioso*, κωμωδία του
Raffaello Borghini. *Aminta*, του Tasso (α'
έκδ.).

1584 *Turcograecia*, του Martinus Crusius.

1585 Παράσταση της τραγωδίας *Edipo re*
του Σοφοκλή στο Teatro Olimpico της
Vicenza σε μετάφραση του Orsatto Giusti-
niani. *Ars comica ex Aristotele derivata*, του
Antonio Riccoboni.

1586 *Lo Isaach*, θρησκευτικό δράμα του
Luigi Croto (α' έκδ.).

1587 *Il Re Torrismondo*, τραγωδία του Tor-
quato Tasso (α' έκδ.).

1587-1588 Θεωρητική άντιδικία μεταξύ
του βενετοκύπριου Ίάσωνα Δενόρε και του
Battista Guarini για τη νομιμότητα του
μικτού είδους στην ποιμενική κωμωδία.
The tragical history of Dr. Faustus, του Chri-
stopher Marlowe.

1589 post *Πιστικός Βοσκός*, ποιμενικό δράμα άνωνύμου.

1590 πρ. Ίδρυση τής Ἀκαδημίας τών *Stravaganti* στό Χάνδακα.

1590 *Κλίμαξ τοῦ Παραδείσου*, τοῦ Μαξιμου Μαργουνίου.

1590-1604 *Πανώρια*, ποιμενική κωμωδία τοῦ Γεωργίου Χορτάτση.

1595-1610 *Ἐρωφίλη*, τραγωδία τοῦ Γεωργίου Χορτάτση.

1592-1595 Ἐπιδημία πανώλης στήν Κρήτη.

1594 Διεξάγεται στά Χανιά έορταστική γκιάστρα μέ τή συμμετοχή βενετοκρητικῶν εὐγενῶν καί άξιωματικῶν τής φρουρᾶς τής πόλης μπροστά στίς τοπικές Βενετικές Ἀρχές.

1594 post *La nobilissima barriera della Canea*, τοῦ Giovan Carlo Persio (φιλολογικό ψευδώνυμο τοῦ Piero Zancarolo;).

1594-1615 *Historia Candiana*, τοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου.

1595-1601 Παράσταση τοῦ *Κατσούρμπου*, κωμωδίας τοῦ Γεωργίου Χορτάτση.

1598-1602 *Όμιλίες* τοῦ Κυρίλλου Λούκαρι.

1599 *Κλίνη τοῦ Σολομώντος*, τοῦ Ἰωάννη Μορτζήνου.

16ος τέλη *Βοσκοπούλα*, ποιμενικό εἰδύλλιο άνωνύμου.

17ος άρχές *Στάθης*, κωμωδία άνωνύμου.

Ό Πιστικός Βοσκός, ποιμενικό δράμα άνωνύμου. *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*, θρησκευτικό δράμα άνωνύμου. Παράσταση *commedia dell'arte* στό Χάνδακα (;). *Θρηνηνος τοῦ Φαλλίδου τοῦ φτωχοῦ*, άνωνύμου.

1589 *L' Olimpia*, κωμωδία τοῦ Giambattista Della Porta (α΄ έκδ.). *Il Pastor Fido*, ποιμενικό δράμα τοῦ Battista Guarini (α΄ έκδ.).

1590 *La prigione d'Amore*, κωμωδία τοῦ Sforza Oddi (α΄ έκδ.). *Aminta*, ποιμενικό δράμα τοῦ Tasso (β΄ έκδ.).

1592 *La Fantesca*, κωμωδία τοῦ G.B. Della Porta (α΄ έκδ.).

1594 *Dafne*, ποιμενική όπερα τοῦ Ottavio Rinuccini.

1598 *Della poesia rappresentativa e del modo di rappresentare le favole sceniche*, τοῦ Angelo Ingegneri (α΄ έκδ.).

1600-1613 Ἐρωτόκριτος, ἐρωτική μυθιστορία τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου.

1601 † Μελέτιος Πηγάς, πατριάρχης Ἀλεξανδρείας.

1602 † Μάξιμος Μαργουίνιος, ἐπίσκοπος Κυθήρων. *Dottrina cristiana breve - Διδασκαλία χριστιανική σύντομος*, τοῦ Bellarmino, μετφρ. σὲ λαϊκὴ γλῶσσα.

1604 post † Μαρκαντώνιος Βιάρως (γενν. 1542).

1606 Ἀπέλαση τῶν Ἰησουιτῶν ἀπὸ τὴν Κρήτη.

1607 Ἱστορία Μιχαήλ τοῦ Γενναίου, τοῦ Γρηγορίου Παλαμῆδη.

1610 ante † Γεώργιος Χορτάτης (γενν. 1550 περ.).

1611.3.10 Διαθήκη τοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου τοῦ Ἰακώβου. Παράσταση τοῦ *Pastor Fido*, ποιμενικοῦ δράματος τοῦ G.B. Guarini στὸ Χάνδακα «per opera del capitano Livio Paolazzo da Udine».

1613 † Βιτσέντζος Κορνάρως τοῦ Ἰακώβου (γενν. 1553).

1614 † Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (el Greco) στὸ Τολέδο.

1616/7 † Ἀνδρέας Κορνάρως τοῦ Ἰακώβου (γενν. 1548).

1618 post Παραστάσεις κωμωδιῶν στὸ Χάνδακα στὸ Καρναβάλι: nel Carnevale et in altri tempi non facevano far oppere se non di comedie e nel sermon greco; nell'assedio però erano muttate le osanze primiere per amor o per forza e nella più parte avevano tralasciato li costumi del paese (Ἰωάννης Κομνηνὸς Παπαδόπουλος).

1602 *Il Pastor Fido*, ποιμενικὸ δράμα τοῦ Battista Guarini (δρυστ. ἔκδ.).

1604 *La Sorella*, κωμωδία τοῦ G.B. Della Porta. (α' ἔκδ.).

1605 *Δὸν Κιχώτης*, τοῦ Θεοβάντες.

1607 *Macbeth*, τραγωδία τοῦ Shakespeare. *Filli di Sciro*, ποιμενικὸ δράμα τοῦ Guidubaldo Bonarelli.

1610 *The Faithful Shepherdess*, ποιμενικὸ δράμα τοῦ Fletcher.

1615 *Δὸν Κιχώτης*, τοῦ Θεοβάντες (δρυστ. ἔκδ.).

1616 *Adone*, τοῦ G.B. Marino. † Shakespeare, Θεοβάντες.

1619. Σεπτ. Παράσταση της *Amorosa Fede*, ποιμενικό δράματος του Άντωνίου Παντίμου στο γάμο του Φραγκίσκου Querini με την Καλλέργα Καλλέργη (ναός Άγιου Πνεύματος, Χάνδακας).

1620 *Amorosa Fede*, ποιμενικό δράμα του Άντωνίου Παντίμου (α΄ έκδ.).

1625 Άκαδημία των *Vigilanti* στη Ζάκυνθο.

1627 *Βοσκοπούλα*, ποιμενικό ειδύλιο άνωνύμου (α΄ έκδ., έπιμ. Νικόλαος Δρυμηνός).

1628 Ό Πατριάρχης Κύριλος Λούκαρις έγκαθιστά τυπογραφείο στην Κωνσταντινούπολη.

1630-1635 χγφ. Έρωφίλης (του Birmingham), γραφέας Μάρκος Άντώνιος Φόσκολος.

1631 *Χρονογραφία*, του ψευδοΔωροθέου.

1632.2.10 *Βαρλαάμ και Ίωάσαφ*, μετάφραση του Νικηφόρου Βενετζά σε κρητική διάλεκτο.

1632-1637 Λειτουργία της Άκαδημίας των *Sterili* στα Χανιά.

1635 Άντιγράφεται τό Νανιανό χειρόγραφο της *Θυσίας του Άβραάμ*.

1636 Μητροφάνης Κριτόπουλος, πατριάρχης Άλεξανδρείας.

1637 Έρωφίλη (α΄ έκδ., έπιμ. Ιερέας Ματθαίος Κιγάλας).

1638 Μαρτυρικός θάνατος του πατριάρχη Κων/πόλεως Κυρίλλου Λούκαρι. *Βοσκοπούλα* (β΄ έκδ.).

1640 περ. *Βασιλιάς ό Ροδολίνος*, τραγωδία του Ίωάννη Άνδρέα Τρωΐλου.

1641 *Άμαρτωλών σωτηρία και Παράδεισος*, του Άγαπίου Λάνδου (α΄ έκδ.).

1619-1649 Τριακοναετής πόλεμος.

1622 *Congregatio de Propaganda Fide*.

1626 *Collegium de Propaganda Fide*.

1631 Συγγραφή και θεατρικό ανέβασμα του *Zeno*, τραγωδίας του Άγγλου Ιησουΐτη Joseph Simoi στην Άγγλία.

1633 Δίωξη Γαλιλαου.

1634 παράσταση του *Zeno*, τραγωδίας του Joseph Simon στη Ρώμη.

1636 *Cid*, του Corneille.

1637 *Les Discours de la methode*, του Descartes.

1642-1660 Το θέατρο στην Άγγλία τίθεται υπό απαγόρευση· επικράτηση των πουριτανών.

1643 Γεωπονικόν, Ἁγαπίου Λάνδου (α΄ ἔκδ.).

1645-1669 Κρητικὸς πόλεμος.

1645 Ἡ Σητεία πέφτει στὰ χέρια τῶν Τούρκων.

1646 Εὐγένεια, τραγωδία τοῦ Ζακύνθιου Θεοδώρου Μοντσελέζε (α΄ ἔκδ.).

1647-1669 Παραστάσεις τῆς Ἐρωφίλης στὸν πολιορκημένο Χάνδακα: saepe in urbe Creta publice data semper placuit (Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος).

1647 Βασιλιάς ὁ Ροδολίνος, (α΄ ἔκδ., ἐπιμ. Ἰωάννης Ἀνδρέας Τρώιλος).

1648 Ἐρωφίλη (β΄ ἔκδ.).

17ος αἰ. μέσα χγρ. Πανώριας καὶ Κατσούρμπου (ΕΒΕ 2978), ἀπὸ τὰ Ἑπτάνησα (Κεφαλλονιά). Φιορεντίνος καὶ Ντολτσέτα, ἀνωνύμου.

1650 post † Ἰωάννης Ἀνδρέας Τρώιλος (γενν. 1590 περ.).

1655 Φορτουνάτος, κωμωδία τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου Φοσκόλου.

1655 εἰ. Πρόλογος τῆς Ἀφροδίτης, πρόλογος χαμένης κωμωδίας.

1656 Ἰδρυση τῆς Ἀκαδημίας τῶν Assi-curati στὴν Κέρκυρα.

1658 Πιστικὸς Βοσκός, μετάφραση τοῦ Pastor Fido τοῦ Guarini ἀπὸ τὸ Ζακύνθιο Μιχαὴλ Σουμάκη.

1659 Θησαυρὸς τῆς Ἐγκυκλοπαιδικῆς βάζσεως τετράγλωσσος, τοῦ Γερασίμου Βλάχου (α΄ ἔκδ.). Περὶ ἡρώων, στρατηγῶν, φιλοσόφων, ἁγίων καὶ ἄλλων ὀνομαστῶν ἀνθρώπων, τοῦ Νεοφύτου Ροδινοῦ (α΄ ἔκδ., Ρώμη).

1659-1660 Ἐπιτομὴ τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας, τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων (α΄ ἔκδ.).

1648 Zeno, τραγωδία τοῦ Ἁγγλοῦ ἱησοῦ-τη μοναχοῦ Joseph Simon.

1650 *Andromède*, τοῦ Corneille.

1662 Μάρτ. † Μάρκος Ἀντώνιος Φόσκο-
λος (γενν. 1597).

1665 περ. Γέννηση Πέτρου Κατααίτη στο
Ληξούρι.

1668 *Ληλασία τῆς Παροικίας Πάρου*,
άνωνύμου.

1669 Σεπτ. Παράδοση τοῦ Χάνδακα στοὺς
Τούρκους.

1673 *Ἐρωφίλη*, (γ' ἔκδ. ἐπιμ. Ἀμβρόσιος
Γραδενίγος). Χγφ. *Πανώριος* (Δαπεργόλα).

1680 *Διήγησις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακε-*
δόνο, άνωνύμου (α' ἔκδ.).

1681 *Κρητικὸς Πόλεμος*, τοῦ Μαρίνου
Τζάνε Μπουνιαλιῆ (α' ἔκδ.). *Τέχνη Ρητο-*
ρικῆς, τοῦ Φραγκίσκου Σκούφου (α'
ἔκδ.). *Ζήνων*, τραγωδία άνωνύμου (γράφει-
ται στὴ Ζάκυνθο).

1683 Φεβρ. Παράσταση τοῦ *Ζήωνα* στὴ
Ζάκυνθο ἐνώπιον τῶν Βενετικῶν Ἀρχῶν.

1684 *Κατάνυξις ὠφέλιμος*, τοῦ Μαρίνου
Τζάνε Μπουνιαλιῆ (α' ἔκδ.).

1688 † Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλιῆς στὴ
Βενετία.

1696-1697 *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*, (α' ἔκδ.,
ἐπιμ. Ιερέας Μάρκος - Μάξιμος Μαράς).

17ος αἰ. τέλη *Καλλίμαχος καὶ Ροδάμνια*
θεατρικὸ ἔργο άνωνύμου ἀπὸ τὴν Πάρο.

1713 ἀρχές *Ἐρωτόκριτος*, τοῦ Βιτσέντζου
Κορνάρου (α' ἔκδ. ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο
Bortoli).

1664 *Le Tartufe*, τοῦ Molière.

1665 *Dom Juan*, τοῦ Molière.

1666 *Le Misanthrope*, τοῦ Molière.

1667 *Paradise Lost*, τοῦ Milton.

1668 *L'Avare*, τοῦ Molière.

1670 *Le Bourgeois Gentilhomme*, τοῦ
Molière. *Traité de l'origine des romans*, τοῦ
Pierre-Daniel Huet.

1671 *Les Fourberies de Scapin*, τοῦ Molière.

1673 *Le Malade imaginaire*, τοῦ Molière.

1688 *Glossarium ad scriptores mediae et
infimae graecitatis*, τοῦ Du Cange.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ (16ος-17ος αι.)

Ἡ κρητικὴ λογοτεχνία ἔχει τὶς ρίζες της στὴν κοινωνία τῶν ἀστικῶν κέντρων, πού εἶχε ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται ἀπὸ τὶς πρώτες κιόλας δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη. Ἡ πραγματικότητα αὐτὴ μετέβαλε εἰρηνικά τὸ κοινωνικὸ σχῆμα πού εἶχε διαμορφωθεῖ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες τῆς Βενετοκρατίας στὴν Κρήτη (1211-1669) μετὰ ἀπὸ συνεχεῖς ἀγῶνες τῶν κατακτητῶν γιὰ νὰ ὑποτάξουν τὸ γηγενὴ πληθυσμὸ, εὐνόησε καὶ ἐνίσχυσε τὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία καὶ τὶς ἄλλες πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ζυμώσεις τῆς ἐποχῆς καὶ ὑποστήριξε ποικιλότροπα κάθε ἄλλη ἀνάλογη φιλόδοξη προσπάθεια.

Μετὰ τὴν πτώση τῆς Κύπρου στοὺς Τούρκους (1570) καὶ μπροστὰ στὸν κίνδυνο τῆς ἐπικείμενης Τουρκικῆς εἰσβολῆς στὴν Κρήτη ἢ Βενετία ἀναθεώρησε τὴν ὡς τότε πολιτικὴ της καὶ πῆρε εὐεργετικὰ μέτρα γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους τοῦ νησιοῦ, πού ἄλλωστε ἀποτελοῦσαν καὶ τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅργάνωσε σὲ συστηματικότερη βάση τὴν ἄμυνα καὶ ἐπιτάχυνε τὴν ἐκτέλεση τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων, χρηματοδότησε τὴν ἀνέγερση δημοσίων κτιρίων καὶ ἄλλων κοινωφελῶν κτισμάτων κατὰ μίμηση αὐτῶν πού ὑπῆρχαν στὴ Βενετία καὶ στὴν ἐπικράτειά της (Terrafirma), θέσπισε σὲ τακτὰ χρονικά διαστήματα τὴν ἀποστολὴ ἀνώτατων ἀξιωματοῦχων της μὲ ἔργο τὸν αὐστηρὸ ἔλεγχο τῆς ἐξουσίας τῶν ἐπὶ θητεία ἀντιπροσώπων της καὶ περιέστειλε δραστηκὰ τὴν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες προκλητικὴ καὶ ἀναποτελεσματικὴ προσηλυτιστικὴ δράση τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐξίσου σημαντικὲς ἦταν καὶ οἱ οικονομικὲς μεταρρυθμίσεις πού εἰσήγαγε καὶ πού ἀπέβλεπαν στὴν ἀποδοτικότερη ὀργάνωση τοῦ ἐμπορίου. Ἡ συνεχῶς αὐξανόμενη ἐμπορευματοποίηση τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς (ἐξαγωγές, λ.χ., κρητικοῦ κρασιοῦ γίνονταν στὴν Ἀγγλία, τὶς Κάτω Χῶρες καὶ τὴ Βαλκανικὴ) καὶ ὁ ἐκχρηματισμὸς τῆς οἰκονομίας ἐνέπλεξαν ὄλο καὶ πολυπληθέστερα κοινωνικά στρώματα στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν κρητικῶν πόλεων καὶ τὶς ἀνέδειξαν σὲ σημαντικοὺς σταθμοὺς τοῦ διεθνοῦς διαμετακομιστικοῦ καὶ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Πρωτεύουσα τοῦ Κρητικοῦ Βασιλείου (Regno di Candia) ἦταν ὁ Χάνδακας, ἔδρα τῶν Βενετικῶν Ἀρχῶν ἐπικεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦταν ὁ Γενικὸς Προβλεπτῆς καὶ ἄλλοι ἀνώτεροι καὶ ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι, πού παρέμεναν συνή-

θως για τρία χρόνια στο νησί. Ο πληθυσμός του Χάνδακα κατά τον τελευταίο αιώνα της Βενετοκρατίας κυμαινόταν γύρω στους 15.000 κατοίκους. Σ' αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται οι έμποροι, που παρέμεναν για μικρό χρονικό διάστημα ασχολούμενοι με τη διακίνηση των κρητικών προϊόντων στις αγορές της Δύσης. Ζούσαν ακόμη και 800 περίπου Έβραιοι, που είχαν εγκατασταθεί στη συνοικία τους, την Όβριακή, δίπλα στα θαλάσσια τείχη του, και ασχολούνταν με το εμπόριο, τη βυρσοδεψία και την τοκογλυφία. Το πολύγλωσσο αυτό μωσαϊκό συμπληρωνόταν με τους μισθοφόρους στρατιώτες (τη μιλίτσια), που αποτελούσαν τη φρουρά της πόλης, και τους καθολικούς μοναχούς, μερικοί από τους οποίους εργάζονταν ως οικοδιδάσκαλοι στα αρχοντικά των Βενετών, ιδίως, εγγενών ή λειτουργούσαν σχολεία στις μονές όπουμόναζαν.

Ο όγκος και η θεματική ποικιλία των δημόσιων και ιδιωτικών εγγράφων της βενετικής Διοίκησης (Duca di Candia) και των νοταρίων (Notai di Candia) που σώζονται σήμερα κυρίως στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας αποτυπώνει με ενάργεια το πραγματικό επίπεδο της αστικής ζωής στο Χάνδακα και αναδεικνύει τους άστούς σε πρωταγωνιστές του οικονομικού αυτού όργανου. Στο αρχεϊακό υλικό καθρεφτίζεται επίσης η πολιτισμική άνοδος του αστικού πληθυσμού, με κριτήριο το βαθμό αλφαριθμητισμού των κατοίκων: λ.χ., στα γραμμένα στην ελληνική 18 σωζόμενα κατάστιχα (1538-1578) του νοταρίου Μιχαήλ Μαρά παρελάνουν 148 νοτάριοι, 68 γιατροί, 63 δικηγόροι, 41 ζωγράφοι και πλήθος άλλων πολιτών που ασκούσαν κάθε λογής επαγγέλματα. Πολλοί από τους γιατρούς και τους δικηγόρους του Χάνδακα ήταν πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου της Πάδοβας, δεν έλειπαν όμως και πολλοί άλλοι που είχαν σπουδάσει σε άλλες όχι λιγότερο γνωστές πανεπιστημιούπολεις τη Ίταλικής χερσονήσου (Φερράρα, Μπολόνια). Κοντά σ' αυτούς δεν ήταν και λίγοι οι μόνιμοι ή για μικρό χρονικό διάστημα εγκατεστημένοι στις κρητικές πόλεις ξένοι, που, όπως είπαμε, έκαναν εμπόριο ή ασκούσαν άλλα έξισου επικερδή επαγγέλματα. Η συντεχνιακή οργάνωση των επαγγελματιών αυτών αποδεικνύεται από τις περισσότερες από είκοσι συνεχνίες που λειτουργούσαν κατά τον τελευταίο αιώνα της Βενετοκρατίας στο Χάνδακα και στις άλλες πόλεις της Κρήτης, συμβάλλοντας όχι μόνο στην οικονομική ζωή του, αλλά και προσφέροντας σημαντικό κοινωνικό έργο. Όλοι αυτοί, έμποροι, τεχνίτες, ναυτικοί, γιατροί, δικηγόροι, στελέχη της διοίκησης αποτελούσαν τους δυναμικότερους φορείς του νέου πνεύματος: την κυριαρχία της τηβέννου διαδέχθηκε η δύναμη του χρήματος.

Η κοινωνική, οικονομική και πνευματική ανέλιξη των άστών κατοίκων των κρητικών πόλεων που ταξίδευαν συνεχώς στη Δύση και γνώριζαν από πρώτο χέρι τις χάρες και τις χαρές της Αναγέννησης και διέθεταν σημαντικό μέρος των εσόδων τους για την πανεπιστημιακή μόρφωση των παιδιών τους στην

Ίταλία, υπήρξε αποτέλεσμα βαθιών αλλαγών που συντελέστηκαν ειρηνικά στις φεουδαρχικά οργανωμένες δομές της κοινωνίας και ανέδειξαν τις κρητικές πόλεις σε πολυάνθρωπα έμπορικά κέντρα, όπου οι άστοι ήλεγχαν το μεγαλύτερο μέρος των οικονομικών δραστηριοτήτων που ξεδιπλώνονταν σ' αυτά. Η αυστηρά οργανωμένη φεουδαρχική δομή της κρητικής κοινωνίας των προηγούμενων αιώνων άργά-άργά παρήκμασε και παραχώρησε τη θέση της σε μία κοινωνική οργάνωση, όπου κυριαρχούσε ο πλούτος, ανεξάρτητα αν αυτός προερχόταν από τη συστηματική έκμετάλλευση της γης ή από το εμπόριο αγροτικών και μεταποιημένων προϊόντων. Φέουδα δέν διέθεται μόνον οι βενετοκρητικοί ευγενείς, κληρονόμοι του παρελθόντος, αλλά και άστοι, που τά άποκοτούσαν με άγορά από τους οικονομικά άσθενέστερους ευγενείς γαιοκτήμονες. Οι Βενετοί άξιοματούχοι που υπηρετούσαν στην Κρήτη ήταν κατηγορηματικοί, όταν στις έπίσημες αναφορές τους προς τό Δόγη και τη Βενετική Γερουσία περιέγραφαν τη νέα κοινωνική και οικονομική κατάσταση του νησιού. «Από τους κατοίκους των πόλεων, γράφει ό γενικός προβλεπτής Ίωάννης Mocenigo (1589), άλλοι είναι Βενετοί ευγενείς, άλλοι Κρητικοί ευγενείς και άλλοι γηγενείς Έλληνες που άποτελούν την τάξη των άστών και του όχλου. Μολονότι οι Βενετοί ευγενείς έλκουν την καταγωγή τους από άστικές και ευγενικές οικογένειες της Βενετίας, έντούτοις λόγω διαφόρων τυχαίων περιστατικών έξέπεσαν και έχασαν τά προνόμια της τάξης τους. Οι περισσότεροι από τους Βενετούς αυτούς ευγενείς ζούν έλληνικά, όπως και οι υπόλοιποι κάτοικοι των κρητικών πόλεων, έξ αίτίας της ίσχυρης επίδρασης του τόπου, του σεβασμού στα ήθη και στα έθιμα και στις γυναίκες τους, οι όποιες δέν μιλούν μόνον την έλληνική γλώσσα, αλλά και άκολουθούν τό όρθόδοξο δόγμα. Άν μάλιστα δέν υπήρχε ή άπαγόρευση όσοι Βενετοί ευγενείς ζούν έλληνοπρεπώς νά χάνουν τά προνόμια της τάξης τους, πιστεύω ότι έλάχιστοι από αυτούς θα άκολουθούσαν άκόμη σήμερα τό καθολικό δόγμα». Από τά μέσα του 16ου αιώνα ή οικονομική δύναμη πέρασε άνεπιστρεπτι στους γεμάτους σφρίγος και δύναμη άστους και σε όσους γόνους της παλιάς φεουδαρχικής τάξης προσπαθούσαν νά μείνουν μέσα στις ραγδαίες αυτές εξέλιξεις. «Στά χέρια τους, παρατηρεί και πάλι ό Ίωάννης Mocenigo, συγκεντρώνονται τά πιο πολλά από τά ποσά που δαπανά ή Γαληνοτάτη για τό μισθοδοσία των στρατιωτών. Έτσι οι περισσότεροι από τους ευγενείς και πολλοί από τους άστους πλούτισαν κι άρχετοί από αυτούς έγιναν πάμπλουτοι, όπως άποδεικνύεται από τά πανάκριβα ρούχα που φορούν - ιδίως από τά πολυτελή ένδύματα των γυναικών τους -, από τίς γιορτές, τά συμπόσια και τίς κηδείες που κάθε άλλο παρά ταπεινές τελετές μοροούν νά θεωρηθούν αν άναλογιστεί κανείς τη μεγαλοπρέπεια με την όποία γίνονται. Αυτά δέν γίνονταν παλιότερα στην Κρήτη, μόνον από τον τελευταίο πόλεμο και δώθε. Στο παρελ-

θόν ντύνονταν λιτά και δέν χρησιμοποιούσαν τόσα πολλά άργυρά σκεύη στην καθημερινή τους ζωή όπως σήμερα. Οί τωρινές έξεντρικότητες και οί επιδείξεις αυτές φανερώουν τον πλούτο τους, που άπικτήθηκε και αύξηθηκε λόγω των δημοσίων έργων, του στρατού και των τεράσιων δαπανών για την άμυνα του νησιού». Οί έμποροι, οί ναυτικοί, οί βιοτέχνες οί γιατροί, οί δικηγόροι δίπλα σέ όσους εύγενείς ασχολούνταν μέ την έμπορευματοποίηση της άγροτικής παραγωγής τους άποτελούσαν τους κύριους μοχλούς της οικονομικής αύτης ανάπτυξης. Παράλληλα, ή έξομάλυνση των δογματικών διαφορών που ή συμβίωση επέβαλε μέ τό χρόνο μεταξύ των όρθοδόξων και των καθολικών, έξασθένησε τίς θρησκευτικές αντίθεσεις και τίς έθεσε στο περιθώριο.

Η διαμόρφωση των νέων αυτών κοινωνικών, οικονομικών και θρησκευτικών συνθηκών στη βενετοκρατούμενη Κρήτη όδήγησε στη συνεννόηση και τό συγκρητισμό και, τελικά, στη διαμόρφωση του λαμπρού πολιτισμικού φαινομένου στον τελευταίο αιώνα της Βενετοκρατίας που όνομάζουμε κρητική Άναγέννηση. Ο συγκρητισμός διαπιστώνεται:

1.- μέ την παγίωση της έσωτερικής ειρήνης, μετά τους πρώτους (13ος-15ος αι.), τους ταραγμένους από έπαναστάσεις, αιώνες της Βενετοκρατίας στην Κρήτη.

2.- μέ την άναγκαία εκ των πραγμάτων «υιοθέτηση» της ελληνικής γλώσσας (δηλ. της κρητικής διαλέκτου) από τους Βενετούς εύγενείς και της Ιταλικής γλώσσας από τους Κρητικούς, που τή χρησιμοποιούσαν στις οικονομικές, ιδίως, δραστηριότητές τους.

3.- μέ την ύποστολή του καθολικού δόγματος από τους Βενετούς (κυρίως από τίς γυναίκες και τους οικονομικά έξαθλιωμένους εύγενείς) και μέ τή μεταπήδησή τους στην όρθοδοξία.

4.- μέ την ένδυνάμωση ενός συνεκτικού δεσμού κοινής καταγωγής και βενετοκρητικής συνείδησης. Οί βενετοκρητικοί εύγενείς, άσχετα μέ την άπώτερη καταγωγή τους, άναγνωρίζουν την Κρήτη ως πατρίδα τους. Είναι χαρακτηριστική ή ρήση του βενετοκρητικού εύγενή Θωμά Τριβιζάνου: «εί και τό γε νύν έχον καυτός διατρίβων περι Ίταλίαν τυγχάνω, οί τάγαθά της Έλλάδος μετώκισται, άλλ' ούν ού προδίδωμι τό Μινώιον γένος. Κρήτη μοι, Κρήτη, κυδιάνειρα πατρίς. Ούκ άπαναίνομαι την Έλλάδα, έστ' άν ό Άπόλλων αυτός τάς άκτίνας προβάλλοι μοι».

ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ
ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Ἡ διάδοση τοῦ ἀλφαριθμητισμοῦ καὶ τῆς παιδείας στὸν ἀστικό πληθυσμὸ τῶν κρητικῶν πόλεων, ἡ ὀργανωμένη κυκλοφορία τῶν ἐντύπων κάθε θεματικῆς κατηγορίας, στὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τους τυπωμένων στὴ Βενετία, καὶ ἡ σύσταση ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν, ἰδίως ἀπὸ Κρητικούς πού εἶχαν σπουδάσει στὴν Ἰταλία, ἀποτελοῦν συστατικά στοιχεῖα τῆς θαλερῆς πνευματικῆς ζωῆς στὴν Κρῆτη τὸ 16ο καὶ 17ο αἰῶνα. Ἐπιστέγασμα τῶν πνευματικῶν ζυμώσεων πού ἀναπόφευκτα ἔνα τέτοιο κλίμα προκαλοῦσε, ἦταν ἡ ἴδρυση καὶ ἡ λειτουργία Ἀκαδημιῶν. Οἱ Ἀκαδημίες, πού εἶχαν κάνει τὴν ἐμφάνισή τους στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνα ὡς συνέπεια τοῦ οὐμανιστικοῦ καί, ἀργότερα, τοῦ ἀναγεννησιακοῦ κινήματος, ἦταν σύλλογοι λογίων πού ἀσχολοῦνταν μὲ φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ θέματα καὶ καλλιεργοῦσαν τὸν ἐντεχνο λόγο. Τὰ μέλη τους ἔγραφαν ποίηση καὶ ρητορικοὺς λόγους καὶ στίς τακτικῆς συγκεντρώσεις τους παρουσίαζαν τὰ ἔργα τους ἐνώπιον τῶν συναδέλφων τους. Ἡ ἴδρυση τῶν Ἀκαδημιῶν στὴν Κρῆτη ὀφείλεται στὴ διάθεση ὄλων ἐκείνων πού γνώρισαν ἀπὸ κοντὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἰταλίας καὶ θέλησαν νὰ τὴ μεταλαμπαδεύσουν στὸ γενέθλιο τόπο τους, ὅταν ἐπέστρεφαν ἐκεῖ. Ἀλλὰ καὶ ἡ παραμονὴ γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα στὸ νησί Ἰταλῶν μὲ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα, πού ἐργάζονταν ὡς στρατιωτικοὶ ἢ ὡς ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Διοικήσεως, συνέτεινε ὥστε νὰ βοηθήσουν καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν ἐμπειρία τους καὶ νὰ τονώσουν μὲ τὴ συμμετοχὴ τους τὴ δράση τῶν κρητικῶν Ἀκαδημιῶν. Τέτοιες Ἀκαδημίες ἦταν: στὸ Ρέθυμνο ἡ Ἀκαδημία τῶν Vini, πού ἰδρύθηκε τὸ 1562 μὲ πρωτοβουλία τοῦ βενετοκρητικοῦ λογίου καὶ μαθηματικοῦ Φραγκίσκου Barozzi. Στὸ Χάνδακα λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1590 περίπου ἡ Ἀκαδημία τῶν Stravaganti. Τέλος, στὰ Χανιά τὸ 1637 ὑπῆρχε ἡ Ἀκαδημία τῶν Sterili.

Ἐλάχιστα πράγματα εἶναι γνωστὰ γιὰ τὴν Ἀκαδημία τῶν Vini, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι σώθηκε ὁ ἐναρκτήριος λόγος πού ὁ Φραγκίσκος Barozzi ἐκφώνησε στὴν τελετὴ ἱδρύσεώς της. Περισσότερα στοιχεῖα σώζονται γιὰ τὴν Ἀκαδημία τοῦ Χάνδακα. Ἰδρυτὴς καὶ ἰσόβιος πρόεδρος της ἦταν ὁ βενετοκρητικὸς εὐγενῆς, ποιητὴς καὶ συγγραφέας μιᾶς ἀνέκδοτης ἀκόμη *Ἱστορίας τῆς Κρήτης* Ἀνδρέας Κορνάρος, καὶ μέλος της ὁ ἀδελφός του Βιτσέντζος, κατὰ τὴν πιθανότερη ἀποψη ὁ ποιητὴς τοῦ *Ἐρωτοκρίτου*. Ὡς μέλη της ἀναφέρονται πολλοὶ

Ίταλοί (Ίωάννης Aquila, Νικόλαος Crasso, Μαρκεντώνιος Trivisano, Romano Alberti, Camilo Donato, Γερρόνιμος Polverini, κ.ά., ο οποίος είχε εγκατασταθεί μόνιμα ή περιπεδημούσαν στην πόλη· κι ανάμεσά τους εξέχουσα θέση κατείχε ο Ναπολιτάνος άξιοματικός και ποιητής Giambattista Basile) κυρίως όμως Κρητικοί (Ίωάννης Βεργίτης, Άνδριανός Σπιέρας, Δανιήλ Φουρλάνος, Φραγκίσκος Barozzi, Μάρκος Κονταράτος, Πέτρος Πατελίρος, Βίκτωρ Μεσέρης, Σάβντος Pasqualigo, Νικόλαος Bon, κ.ά.). Άπό τις πάγες δημόσιες εκδηλώσεις της Άκαδημίας ήταν ή επίσημη ύποδοχή (ή αναχώρησή για τή Βενετία) άξιοματούχων της Βενετικής Διοίκησης και της Λατινικής Έκκλησίας στο Χάνδακα. Κάποιο μέλος της Άκαδημίας εκφωνούσε έγκωμιαστικό λόγο για τόν τιμώμενο, ο όποιος δεχόταν ως άναμνηστικό δώρο συλλογή έπιγραμμάτων, που είχαν γράψει γι' αυτόν τά ύπόλοιπα μέλη της Άκαδημίας. Τέτοια ρητορικά και ποιητικά κείμενα γράφτηκαν για τόν στρατηγό Ίωάννη Bembo (1598), τόν προβλεπτή Σεβαστιανό Lando (1603), τόν δούκα Δελφίνο Venie (1608-1610) και τόν γενικό προβλεπτή Ίωάννη Ίάκωβο Zane (1614), ή για τόν θάνατο του Καμίλλου Donato, νεαρού γιου του γενικού προβλεπτή Νικολάου Donato, κ.ά.. Δέν έλειπαν και οί παραστάσεις θεατρικών έργων, που άνεβάζονταν με δαπάνες της Άκαδημίας. Σώζεται ποίημα του Άνδρέα Κορνάρου που έγραψε με τήν εύκαιρία της παράστασης του *Pastor Fido* του Guarini στο Χάνδακα τόν 1611 «per opera del Capitan Livio Paolazzo da Udine».

Σχετικά πρόσφατα έντοπίστηκε στις βιβλιοθήκες της Βενετίας και της Φλωρεντίας μεγάλος άριθμός ποιητικών, φιλοσοφικών, φιλολογικών, ιστορικών και ρητορικών κειμένων που γράφτηκαν μέσα στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της Άκαδημίας του Χάνδακα από μέλη της στην Ίταλική γλώσσα. Πρόκειται για μία παράλληλη, έξισου έγδιαφέρουσα και σημαντική με τήν έλληνόγλωσσα, λογοτεχνική παραγωγή, που, όταν εκδοθεί στο σύνολό της, θα βοηθήσει στην καλύτερη άποτίμηση της κρητικής Άναγέννησης.

* * *

Τόν πολιτιστικό κλίμα που είχε διαμορφωθεί στην Κρήτη τόν 14ο και 15ο αιώνα ήταν προέκταση της βυζαντινής παράδοσης και δέν συνδέεται άμεσα με τήν Άναγέννηση, που στά τέλη του 15ου και στο πρώτο ήμισυ του 16ου αιώνα βρισκόταν στη θαλερώτερη καρποφορία της στην Ίταλία. Ώστόσο, ή διεύσδυση του πολιτισμικού αυτού ρεύματος στην Κρήτη είχε άρχισει δειλά δειλά να συντελείται. Οί ένδείξεις, άν και λιγοστές, δέν λείπουν: ό Χριστόφορος Buondelmonti άπό τή Φλωρεντία, που περιηγήθηκε τήν Κρήτη γύρω στά 1410, αναφέρει ότι συνάντησε στη μεγαλοπρεπή έπαυλή του στην Ήπισκοπή Πεδιάδας ένα βενετοκρητικό εύγενή που του άρεσε να διαβάξει λατινικά βιβλία

καί τό Δάντη. Τά αὐτοβιογραφικά σατιρικά ποιήματα τοῦ Στεφάνου Σαχλίκη (1331-1403 ante) ἔχουν παραλληλιστεῖ μέ τίς *Frottole* τοῦ Ἰταλοῦ ποιητῆ Φραγκίσκου di Vannizzo. Ὁ εὐγενής Μαρίνος Φαλιέρος (1393-1474) γράφει τά ἔργα του ἀκολουθῶντας ἰταλικά πρότυπα καί ὁ Μπεργαδῆς, ὁ ποιητής τοῦ Ἐποικοῦ, δέν ἀπολείεται νά διασκευάζει κάποιο ἰταλικό κείμενο γιά τόν ἄλλο Κόσμο, φαίνεται πάντως νά γνωρίζει τή *Θεία Κωμωδία* τοῦ Δάντη. Ἡ ἐρωτική μυθιστορία *Διήγησις Ἀπολλωνίου* (Χανιά 1500) τοῦ Γαβριήλ Ἀκοντιάνου ἔχει πιθανότατα ἰταλικό πρότυπο. Παρόλα αὐτά, ἡ λογοτεχνική δημιουργία τῆς πρώτης αἰτῆς περιόδου στήν Κρήτη κινεῖται πάνω σέ πατημένο ἔδαφος: ἠθικοδιδασκαλική καί θρησκευτική ποίηση, ἐρωτικές μυθιστορίες, ἱστορίες τῶν ζώων. Πρόκειται γιά λογοτεχνική παραγωγή πού βρίσκεται κάτω ἀπό τή βαριά σκιά τῆς βυζαντινῆς παράδοσης.

Ἀπό τό δεύτερο τέταρτο τοῦ 16ου αἰώνα παρατηρεῖται συνολική στροφή στόν ἰδεολογικό ὀρίζοντα. Ἡ μεγάλη ἀλλαγὴ πού σημαδεύει τό πέρασμα στήν ὀψιμη Ἀναγέννηση συνδέεται μέ τή στάση τῶν δημιουργῶν ἀπέναντι στή γλώσσα. Ἡ δημόδης λογοτεχνία εἶναι σέ γλώσσα μικτή. Ἡ γλώσσα τοῦ Λεονάρδου Δελλαπόρτα, τοῦ Σαχλίκη, τοῦ Φαλιέρου καί τοῦ Μπεργαδῆ εἶναι γεμάτη ἀρχαϊσμούς καί μέ λίγιστα ἰδιωματικά γλωσσικά στοιχεῖα. Ἀκριβῶς, στή γλωσσική καί συντακτική τους στριφνότητα βρίσκεται ἡ αἰτία πού τά ποιήματά τους δέν ἀπομνημονεύθηκαν καί δέν παραδόθηκαν μέ τόν προφορικό λόγο, ἀλλά σώζονται μόνο σέ χειρόγραφα. Ἀντίθετα, στήν ὠριμότερη φάση τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας οἱ δημιουργοί κάνουν συνειδητὴ χρήση τοῦ ἰδιώματος, τό ὅποιο ἀναδεικνύουν σέ γλώσσα λογοτεχνική. Οἱ δημιουργοί ἀπομακρύνουν ἢ ἀφομοιώνουν, κατά τρόπον ὅμως δημιουργικό, τά λόγια γλωσσικά στοιχεῖα τῆς προηγούμενης περιόδου καί ἐπιζητοῦν τήν κυριολεξία στή διατύπωση τῶν νοημάτων μέ λόγο πυκνὸ καί ἀκριβή. Ἡ συνειδητὴ αὐτὴ ἐπιλογή τῆς γλώσσας ἀκολουθεῖ τό γλωσσικὸ προσανατολισμὸ τῆς Ἀναγέννησης, πού ἤθελε τὴ χρήση τῶν ἐθνικῶν γλωσσῶν καί στή λογοτεχνικὴ δημιουργία.

Ἡ εἰδολογικὴ ταυτότητα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰώνα τῆς Βενετοκρατίας ἀποδίδει μέ ἰδιαίτερη ἐπιτυχία τὴν ἀλλαγὴ τῶν λογοτεχνικῶν ἐνδιαφερόντων τῶν δημιουργῶν σέ σύγκριση μέ ἐκεῖνα τῆς προηγούμενης περιόδου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν *Ἐρωτόκριτο*, πού συνδέεται ἐν μέρει μόνον κατὰ τὸ εἶδος, ὄχι ὅμως κατὰ τὸ ὕφος καί τὸ ἦθος τῶν ἥρώων, μέ τὰ ὑστεροβυζαντινὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα, τά ἔργα πού ἀποτελοῦν τό, λεγόμενο, Κρητικὸ Θέατρο εἶναι ὡς πρὸς τὸ εἶδος ἐντελῶς νέα (τραγωδία, κωμωδία, ποιμενικὸ καί θρησκευτικὸ δράμα) στή λογοτεχνικὴ παραγωγή τῆς Κρήτης καί ἀκολουθοῦν τὰ πολιτισμικὰ δρώμενα τῆς Εὐρώπης πού ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 16ου αἰώνα καί ὡς τὰ μέσα τοῦ ἐπόμενου αἰώνα σκέφτεται καί ἐκφράζεται μέ τὸ θέα-

τρο. Πρόκειται, συνεπώς, για φαινόμενο σύγχρονο με την αντίστοιχη ευρωπαϊκή λογοτεχνική παραγωγή την όποιαν, άλλωστε, χρησιμοποιεί και ως πρότυπο.

Σώζονται, ως γνωστόν, δύο τραγωδίες, η *Έκωφίλη* (μετά το 1595) του Γεωργίου Χορτάση και ο *Βασιλιάς Ροδολίνος* 1645) του Ίωάννη Ανδρέα Τρωΐλου, ενώ μιὰ τρίτη, ο *Ζήνων*, έχει γραφεί από άνωνυμο σήμερα Κρητικό στα Έπτάνησα γύρω στα 1680· τρεις κωμωδίες, ο *Κατσοδρημπος* (λίγο μετά το 1581) του Χορτάση, ο *Στάθης* (αρχές 17ου αί.) άνωνύμου και ο *Φουρτουνάτος* (1655) του Μάρκων Αντωνίου Φοσκόλου. Η *Πανόρια* (τέλη 16ου αί.), τὸ τρίτο έργο του Χορτάση, ανήκει στο έδος τής ποιμενικής κωμωδίας, όπως και ο *Πιστικός Βοσκός*, άνωνύμου. Η *Θυσία του Άβρααμ* (αρχές 17ου αί.), που αποδίδεται στον Κορνάρο, είναι θρησκευτικό δράμα Κι άκόμη, τουλάχιστον 18 Ίντερμέδια, ανεξάρτητα δηλ. ως προς τὸ θέμα σσηνικά έπεισόδια που παίζονταν ανάμεσα στις πράξεις των θεατρικών αυτών έργων. Δίπλα στην έλληνόγλωσση αυτή θεατρική παραγωγή, που ασφαλώς και δέν ήταν ή μόνη, σώζονται και μερικά άλλα Ιταλόγλωσσα θεατρικά έργα που γράφτηκαν από Κρητικούς, όπως ή τραγωδία *Fedra* (1578) του Francesco Bozza και τὸ ποιμενικό δράμα *Amorosa Fede* (1620) του Άντωνίου Πανδήμου.

Οί δημιουργοί άντλούν τὰ θέματά τους από τή σύγχρονή τους Ίταλική λογοτεχνία. Έργα, όπως ή *Sofonisba* του Trissino, ή *Orbecche* του Giralaldi, ο *Re Torrismondo* και ή *Gerusalemme Liberata* του Tasso, ή *Adriana* και ο *Isach* του Groto, ο *Pastor Fido* του Guarini, οί κωμωδίες τοί Piccolomini, του Marzi, του Della Porta, κ.ά., που σημάδεψαν τήν έποχή τους και έγιναν μεγάλες έκδοτικές έπιτυχίες, υπήρξαν πρότυπα του Χορτάση, του Τρωΐλου, και των άλλων άνωνυμων Κρητικών δημιουργών. Κατά κανόνα τὸ λογοτεχνικό αποτέλεσμα τής μεταφορᾶς αυτής των Ιταλικών κειμένων στην έλληνική πραγματικότητα ήταν ποιοτικά καλύτερο. Ουσιαστικά, τὰ ξένα πρότυπα στην έλληνική τους έκδοχή απέκτησαν ανθρωπινότερο χαρακτήρα και τή φρεσκάδα μιᾶς γλώσσας που απέδιδε πιστά τīs ψυχολογικές καταστάσεις των ήρώων τους.

Οί ήρωες των λογοτεχνικών έργων τής δεύτερης, όπως αποκαλείται, άκμής σκέπτονται και ενεργοῦν ως ολοκληρωμένες προσωπικότητες, με συναίσθηση και συνέπεια στα λόγια και στις πράξεις τους. Οί ενεργείες τους έχουν νεῦρο και ή πορεία τής ζωής τους για τήν πραγμάτωση τῶ στόχων τους γίνεται μέσα από συνεχείς συγκρούσεις και αντιθέσεις με τὸ κοινωνικό περιβάλλον τους. Η ψυχολογική φόρτιση και ο έσωτερικός άγώνας αναλύονται με προσοχή από τους δημιουργούς σε όλες τīs δυνατές πτυχές τους και αναδεικνύουν τους ήρωες σε ανθρώπινες οντότητες. Άποτυπώνεται έτσι ο νέος ανθρώπινος τύπος που εισάγει ή Άναγέννηση. Άνάλογο Ικμάδα ζωής δέν διαθέτουν οί ήρωες των λο-

γοτεχνικῶν ἔργων τῆς πρώτης ἀκμῆς (ὡς τὸ 16ο αἰῶνα), ποὺ εἶναι ἐπίτεδοι καὶ ἀναιμικοί, χωρὶς πάθος γιὰ ζωὴ καὶ χωρὶς ἰδανικά. Ὁ Ἀβραάμ, λ.χ., τῆς *Θυσίας* δὲν ὑποκύπτει ἀγόγγυστα στὴ μοίρα του, ἀλλὰ παλεύει ὡς τὴν ἔσχατη στιγμή σ' ἓναν ἀγῶνα ποὺ τὸν φέρνει ἀντιμέτωπο ὄχι μόνο μὲ τὸ περιβάλλον του (τὴ Σάρρα καὶ τὸν Ἰσαάκ), ἀλλὰ κυρίως μὲ τὸν ἑαυτό του. Ὁ ἀνώνυμος ποιητὴς τοῦ ἔργου ἀναδεικνύει τὸν ἥρωά του σὲ πρόσωπο πραγματικά καὶ ὄχι κατ' ἐφημισμὸ δραματικό, μὲ ἀπόλυτη συνείδηση τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν εὐθυνῶν του. Τὸ κρητικὸ ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνα μὲ τὴν ἔνταση καὶ τὸν παλμὸ ποὺ τὸ διακρίνει, δὲν ἔχει σὲ τίποτε νὰ κάνει μὲ τὸ ἀναγεννησιακὸ ἰταλικὸ πρότυπο τοῦ ἦ, ἀκόμη περισσότερο, μὲ τὰ δυτικὰ μεσαιωνικά ὁμόθεμα μυστήρια.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ε. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

ἈΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ
ὑπὸ ἈΝΤΩΝΙΟΥ

ἙΛΛΗΝΙΚΟῦ ΘΕΑΤΡΟΥ
ΠΑΝΔΗΜΟΥ

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

Με τόν ὄρο Κρητικό Θέατρο ἐπικράτησε νά ὀνομάζουμε τά λιγοστά θεατρικά ἔργα πού σώθηκαν ὡς τίς μέρες μας ἀπό τή δραματογενική παραγωγή πού ἐμφανίζεται στήν Κρήτη τίς τελευταίες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰώνα καί συνεχίζεται καί μετὰ τήν τουρκική ἀπόβαση στό νησί, μέσα στόν πολιορκούμενο Χάνδακα, γιά νά διακοτεῖ ὀριστικά καί ἀμετάκλητα μέ τήν κατάληψη τῆς πόλης στά 1669. Συνολικά μᾶς ἔχουν σωθεῖ ὀκτώ πρωτότυπα ἔργα καί μιᾶ μετάφραση, ὄλα ἔμμετρα: τά πρωτότυπα εἶναι τρεῖς τραγωδίες (ἡ *Ἐρωφίλη*, ὁ *Ροδολίνος* καί ὁ *Ζήνων*), τρεῖς κωμωδίες (ὁ *Κατσοῦρμπος*, ὁ *Στάθης* καί ὁ *Φορτουνάτος*), ἕνα ποιμενικό δράμα (ἡ *Πανώρια*) καί ἕνα θρησκευτικό δράμα (ἡ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*). Ἀπό τίς τραγωδίες γνωστότερη, καί τώρα ὅπως καί τότε, εἶναι ἡ *Ἐρωφίλη* τοῦ Γεωργίου Χορτάση ἀπό τὸ Ρέθυμνο. Ὁ *Ροδολίνος* γράφτηκε ἀπό τόν ἐπίσης Ρεθύμνιο Ἰωάννη Ἀντρέα Τρωῖλο, ἀλλά, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ ποιητής του, δέν παραστάθηκε ποτέ. Ἡ τρίτη τραγωδία, ὁ *Ζήνων*, ἄγνωστου ποιητῆ, εἶναι ἀμφίβολο ὄχι μόνο ἂν παραστάθηκε στήν Κρήτη, ἀλλά καί ἂν γράφτηκε κᾶν στό νησί. Πιθανότατα εἶναι ἔργο ἑπτανησιακό, ἴσως ὁμως γραμμένο ἀπό Κρητικό. Καί γιά τίς τρεῖς τραγωδίες ἔχουν βρεθεῖ συγκεκριμένα ἰταλικά πρότυπα: γιά τήν *Ἐρωφίλη* ἡ τραγωδία *Orbecche* τοῦ Giambattista Giraldi, γιά τόν *Ροδολίνο* ὁ *Re Torrismondo* τοῦ Torquato Tasso, καί γιά τόν *Ζήωνα* ἡ ὁμώνυμη λατινική τραγωδία τοῦ Ἀγγλοῦ Ἰησουΐτη Joseph Simons, ἔργο τοῦ λεγόμενου ἰησουΐτικῦ θεάτρου. Τραγωδία μέ θέμα θρησκευτικό μποροῦμε νά ὀνομάσουμε καί τήν ἀνώνυμη *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*, πού ἔχει ὡς πρότυπό τῆς τὸ ἔργο *Isach* τοῦ Luigi Grotto. Συγγενέστερο πρὸς τήν κωμωδία παρὰ πρὸς τήν τραγωδία εἶναι τὸ μεικτὸ εἶδος τοῦ ποιμενικοῦ δράματος μέ ὑπόθεση συμβατικά τοποθετημένη σ' ἕνα περιβάλλον ἀρκαδικό, πρωταγωνιστὲς βοσκούς καί βοσκοπούλες καί μιᾶ τυπικά εὐτυχισμένη κατάληξη. Στὸ εἶδος αὐτὸ ἀνήκει ἡ *Πανώρια* τοῦ Χορτάση, καθὼς καί τὸ ἑνατο ἔργο, ἡ κρητική μετάφραση τοῦ κορυφαίου ποιμενικοῦ δράματος τῆς ἐποχῆς, τοῦ *Pastor Fido* τοῦ Battista Guarini. Συγκεκριμένο πρότυπο τῆς *Πανώριας* δέν ἔχει βρεθεῖ, ἴσως γιὰ τὸν ἴδιο λόγο: στή λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς οἱ ὑποθέσεις τῶν ποιμενικῶν δραμάτων ἦταν βασικά ὁμοιόμορφες, καί οἱ χαρακτῆρες τους λίγο πολὺ στερεότυποι. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καί μέ τίς κωμωδίες τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου. Ὅλες ἀντλοῦν ἀπὸ τὸν

κοινό θησαυρό θεμάτων, επεισοδίων, καταστάσεων και τύπων που πρόσφερε η ιταλική κωμωδιογραφία της εποχής. Και οι τρεις πάντως κρητικές κωμωδίες έχουν υπόθεση που εκτυλίσσεται στην Κρήτη (και ειδικότερα στην πόλη του Χάνδακα, το Κάστρο, το σημερινό Ήράκλειο), στη σύγχρονη τους εποχή. Ξέρουμε τα ονόματα των δύο από τους τρεις κρητικούς κωμωδιογράφους: το *Κατσοῦριμπο* είναι ο Χορτάτης, και το *Φορτουνάτου* ο Μαρκαντώνιος Φόσκολος.

Από τα έργα αυτά τρία μόνο ευτύχησαν να τυπωθούν στον καιρό τους, η αργότερα: *Ἡ Ἐρωφίλη*, ὁ *Ροδολίνος* καὶ ἡ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*. Ὅλα τὰ ἄλλα μᾶς παραδόθηκαν ἀπὸ χειρόγραφα. Εἰδικὰ ὁ *Ροδολίνος* ἀποτελεῖ ἀτυπη περίπωση, ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας του μερίμνησε νὰ τὸν τυπώσει στὴ Βενετία. Παρόμοια φιλοδοξία δὲν φαίνεται ἂν εἶχε κανεὶς ἀπὸ τοὺς κρητικούς δραματούργους. Ἡ πρώτη ἐκδοσὴ τῆς *Ἐρωφίλης*, τὸ 1637, σαράντα περίπου χρόνια μετὰ τὴ συγγραφή της, καὶ ὀπωσδήποτε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Χορτάτη, ὀφείλεται, βέβαια, καὶ στὴ δημοτικότητι πού ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει τὸ ἔργο αὐτό, περισσότερο ὁμως ὀφείλεται στοῦ τυχαίου ἴσως περιστατικὸ ὅτι ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ἐκτύπωσή του ἕνας Ζακυνθινὸς ἄρχοντας, ὁ Φίλιππος Καρρέρ. Ἡ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ* πρωτοτυπώθηκε κι αὐτὴ πολὺ ἄργα, στὰ 1696-7, ἴσως ἕναν ὀλόκληρο αἰῶνα μετὰ τὴ συγγραφή της. Γίνεται λοιπὸν ἀμέσως φανερό ὅτι ἡ αἰτία τῆς συγγραφῆς τῶν ἔργων τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου ἦταν κυρίως ἡ ψυχαγωγία, ἡ ἐξυπηρέτηση συγκεκριμένων, ἐφήμερων, θεατρικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τόπου, ὅπου δημιουργήθηκαν τὰ ἔργα αὐτά.

Ἡ *Ἐρωφίλη* μᾶς σώθηκε καὶ σὲ τρία χειρόγραφα, δύο κρητικὰ γραμμένα μὲ ἰταλικούς χαρακτήρες, καὶ ἕνα ἑπτανησιακὸ μὲ ἑλληνικούς. Ἡ συγκριτικὰ πλούσια χειρόγραφη παράδοσις τῆς *Ἐρωφίλης* ἀποτελεῖ μιὰν ἀκόμη ἀπόδειξη τῆς δημοτικότητος τοῦ ἔργου, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Κρήτη. Φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς της γνώρισε μεγάλη ἐπιτυχία καὶ δὲν ἔπαψε νὰ παίζεται σὲ ἐπίσημες καὶ σὲ λαϊκὲς παραστάσεις: γενικὰ, θεωρήθηκε ὡς τὸ κορυφαῖο ἔργο τῆς κρητικῆς δραματοποιίας. Αὐτό, ἄλλωστε, τὸ διαπιστώνουμε κι ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πού ἄσκησε στὴν κατοπινὴ κρητικὴ καὶ στὴν ἑπτανησιακὴ δραματοποιία. Παρόμοια ἐπιτυχία φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ἡ *Πανώρα*, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι κι αὐτὴ μᾶς σώθηκε σὲ τρία χειρόγραφα, καὶ τὰ τρία ἑπτανησιακά. Ἑπτανησιακὸ ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ μοναδικὸ, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τίς ἐκδόσεις, χειρόγραφο τῆς *Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ*, ὅπως ἑπτανησιακὰ εἶναι καὶ τὰ μοναδικὰ χειρόγραφα πού μᾶς παρέδωσαν τὸν *Κατσοῦριμπο*, τὸν *Στάθη* καὶ τὸν *Ζήνωνα*. Μόνον τὸ χειρόγραφο τοῦ *Φορτουνάτου*, μοναδικὸ κι αὐτό, εἶναι γραμμένο στὴν Κρήτη, ἀπὸ τὸν ἴδιο μάλιστα τὸν ποιητὴ.

Ἀξίζει νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο στὸν ἀπολογισμό αὐτόν. Πέντε ἀπὸ τὰ ἐννιά

Έργα που μας σώθηκαν, σώθηκαν σε ένα και μοναδικό χειρόγραφο αντίγραφο, όφειλουμε δηλαδή τη διάσωσή τους σε άπλη εύνοια της τύχης. Κι από τα χειρόγραφα αυτά μόνο το ένα προέρχεται από την Κρήτη. "Αν εξαιρέσουμε συνεπώς τις βενετικές εκδόσεις των τριών έργων, τα μοναδικά λείψανα της αξιόλογης θεατρικής δραστηριότητας στην Κρήτη που προέρχονται από την Κρήτη είναι τα τρία χειρόγραφα που προαναφέραμε, τα δύο της *Έρωφίλης* και το αυτόγραφο του *Φορτοινάτου*. Ό απολογισμός αυτός μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος της κρητικής δραματουργίας έχει αμετάκλητα χαθεί. Ειδικά για τις κωμωδίες έχουμε την αξιόπιστη πληροφορία, από πηγή που, όπως θά δοθε, δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί, ότι στην πόλη του Χάνδακα παιζόνταν κάθε χρόνο την εποχή του Καρναβαλιού κωμωδίες στα ελληνικά, ασφαλώς περισσότερες από μία κάθε χρόνο, και διαφορετικές κάθε χρόνο. Κι αυτό σημαίνει ότι μόνο στον Χάνδακα πρέπει να γράφτηκαν και να παραστάθηκαν μέσα στον 17ο αιώνα 50 τουλάχιστον ελληνικές κωμωδίες. Στον αριθμό αυτόν πρέπει να προστεθούν τα θεατρικά έργα που δεν ήταν κωμωδίες, τα έργα που γράφονταν στα Χανιά και στο Ρέθυμνο, τα έργα που γράφονταν για να παιζόνταν άλλες εποχές του χρόνου, και, τέλος, τα έργα που δεν γράφονταν για να παιχτούν (όπως ο *Ροδολίνος*). Ότι από τη μεγάλη αυτή συγγραφική παραγωγή μας σώθηκαν μόνον οκτώ πρωτότυπα έργα, δείχνει πόσο ανυπολόγιστα μεγάλες πρέπει να είναι οι απώλειές μας σε κείμενα του Κρητικού Θεάτρου. Τη διαπίστωση αυτή πρέπει να την έχουμε πάντοτε υπόψη μας κάθε φορά που επιχειρούμε μία συνολική θεώρηση του Κρητικού Θεάτρου.

"Αν τα έργα που μας έχουν σωθεί είναι λίγα, λιγότερες ακόμη είναι οι σωζόμενες πληροφορίες για τις παραστάσεις τους (πού; πότε; πώς; γιατί;) και γενικότερα για τη θέση και τη λειτουργία τους στο πλέγμα της αστικής κοινωνίας των κρητικών πόλεων που τα δημιούργησε, τα συντήρησε και τα καλλιέργησε.

Τα έργα του Κρητικού Θεάτρου γράφτηκαν χωρίς άλλο για να παρασταθούν, για να εξυπηρετήσουν συγκεκριμένες θεατρικές ανάγκες της εποχής και του τόπου τους (με εξαίρεση τον *Ροδολίνο*, που, όπως είπαμε, ο συγγραφέας του δηλώνει ότι δεν τον προόριζε για τη σκηνή). Οι πληροφορίες όμως που έχουμε για θεατρικές παραστάσεις στην Κρήτη είναι πενιχρότατες και, το κυριότερο, καθόλου διαφωτιστικές. Τις πληροφορίες αυτές τις έχουν εξετάσει εξονυχιστικά κατά καιρούς διάφοροι μελετητές: ευκαιριακά, αλλά με γνώση και καιριότητα, ο Στυλιανός Άλεξίου, ο κορυφαίος μελετητής της κρητικής λογοτεχνίας, σε διάφορες μελέτες του, πιο συγκεντρωτικά ο Άλέξης Σολομός, αξιόλογος άνθρωπος του θεάτρου αλλά έρασιτέχνης ιστορικός του, ο Βάλτερ Πούχχερ, εξαιρετος ιστορικός του ελληνικού θεάτρου, και τελευταία ο Πάνος Βασιλείου σε μία χρήσιμη μελέτη του για το κοινό των παραστάσεων του Κρητικού

Θεάτρον. Πράγματι, εκτός από τις έμμεσεσμαρτυρίες που άντλούσε από τή ίδια τή κείμενα τών έργων, από τής σκηνικές οδηγίες που τή συνοδεύουν και από διάφορες άλλες δευτερεύουσες πηγές (από τή χειρόγραφα που διασώζουν τή έργα ή από τής έντυπες εκδόσεις τους), ούμιαστικά μής ήταν ως τώρα γνωστές έξι μόνο συγκεκριμένες μαρτυρίες για θεατρικές παραστάσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Άς τής έξετάσουμε μιά μι.

Ή πρώτη χρονολογικά, στην όποια έχο αφιερώσει ειδική μελέτη, άνάγεται στή χρόνια γύρω στή 1530, δηλαδή άρκετα πριν από τή εμφάνιση του κυρίως Κρητικού Θεάτρου. Μιά διάσημη, άργότερα, προσωπικότητα τής λογοτεχνικής, τής θεατρικής και τής μουσικής ζωής τής βενετίας, ό Antonio Molino έπονομαζόμενος Burchiella, άναφέρεται ότι στή νύχτα του, ταξιδεύοντας στην Άνατολή, για νά διασκεδάσει τήν άνία του, άρχισε νά παριστάνει κωμωδίες (*recitar comedia*) στην Κέρκυρα και στην Κρήτη. Τί είδους κωμωδίες ήταν αυτές δέν τώ μαθαίνουμε, και πάντως δέν έχει σωθεί κανένα θεατρικό έργο του. Έχουν όμως σωθεί πολύστιχα κωμικά ποιήματα του με ήρωα ένα φανταστικό Έλληνοαλβανό στρατιώτη, τώ Manoli Blessi, ποι μιλούσε gregheco, μιά έκδοχή τής ιταλικής γλώσσας, προφερομένης κωμικά από Έλληνες, με έμβόλιμες λέξεις και φράσεις ελληνικές. Πιθανότατα λοιπόν οι *comedia* του Molino στην Κρήτη δέν ήταν τίποτε άλλο από δημόσιες απαγγελίες τών κωμικών αυτών στιχουργημάτων του (ό όρος *commedia* μποροΰσε τότε νά έχει ευρύτερες ύποδηλώσεις). Οι άλλες πέντε μαρτυρίες άνάγονται όλες στή πρώτο μισό του 17ου αιώνα. Τς άναφέρω συνοπτικά κατά χρονολογική σειρά:

Ένα ποίημα του Andrea Cornaro γράφτηκε με τήν ευκαιρία μής παράστασης του *Pastor Fido* του Guarini, που δόθηκε τώ 1611 στην πόλη του Χάνδακα με τήν πρωτοβουλία κάποιου άξιωματικού τής μισθοφορικής φρουράς από τώ Udine. Πληροφορία άξιοπρόσεκτη, γιατί μής ύποδεικνύει ένα χώρο θεατρικής δραστηριότητας, τώ χώρο τών στρατώνων τής πόλης. Ή πληροφορία είναι άξιοπρόσεκτη και για τόν επιπρόσθετο λόγο ότι συνδέει τή θεατρική αυτή δραστηριότητα στούς κρητικούς στρατώνες με έναν άλλο, παράλληλο, χώρο θεατρικής δραστηριότητας, τήν Άκαδημία τών Stravaganti του Χάνδακα, τής όποίας ίδρυτής και πρόεδρος ήταν ό ποιητής Andrea Cornaro.

Ή δεύτερη πληροφορία προέρχεται επίσης από τόν Andrea Cornaro, που σε κάποιο λευκό φύλλο χειρογράφου του έγραψε ένα βιαστικό σημείωμα για κάποια παράσταση κωμωδίας (*comedia spia*, τή χαρακτηρίζει, χρησιμοποιώντας έναν όρο άσυνήθιστο και δυσερμήνευτο) και για τήν άντικατάσταση ενός ήθοποιού από κάποιον άλλον (Aniello Coppolia στή θέση του Zoilo Bella Barba, Napoletano). Όπως ύποστήριξα παλαιότερα, πρόκειται για παράσταση ιταλικού θιάσου τής *commedia dell'arte*, πατροναρισμένη από τήν Άκαδημία. Θά

ἀποδεχόμενοι και σήμερα την έρμηνεία αυτή (πού φαίνεται ή πιό εύλογη), άν δέν θεωρούσα μάλλον άπίθανη, για πολλούς λόγους, την άφιξη όλόκληρου Ιταλικού θιάσου στην Κρήτη για θεατρικές παραστάσεις. Την ίδια, βέβαια, εποχή Ιταλικοί θιάσοι της *commedia dell'arte* άλώνιζαν τη Γαλλία και την Κεντρική Ευρώπη και έφταναν ώς την Άγγλία, για ταξίδια τους όμως στην Άνατολή δέν ύπάρχει καμιά άπολύτως μαρτυρία.

Ή τρίτη πληροφορία είναι ή, μαρτυρημένη στην ίδια την έκδοσή του, παράσταση του Ιταλικού ποιμενικού δράματος *Amorosa Fede* του έλληνορθόδοξου νεαρού σπουδαστή του Πανεπιστημίου της Πάδοβας Άντωνίου Παντίμου από τό Ρέθιμο, έργου γραμμένου ειδικά για τις γιορτές των γάμων δυό βλαστών άρχοντικών οικογενειών της Κρήτης, του Φραγκίσκου Querini με την Καλλέργα Καλλέργη. Ό γάμος αυτός γνωρίζουμε ότ. έγινε στις 26 Σεπτεμβρίου 1619 και τό έργο τυπώθηκε τον έπόμενο χρόνο στη Βενετία. Τά άρχοντικά των πλούσιων κρητικών πατρικών και αστών ήταν ένας άλλος παράλληλος χώρος θεατρικής δραστηριότητας, ό κύριος ίσως και πάντοτε στενά σχετιζόμενος με τις παραστάσεις που οργανώνονταν ή πατρονάρονταν από τις κρητικές Άκαδημίες.

Για την τέταρτη πληροφορία έγινε ήδη λόγος. Είναι ίσως ή σημαντικότερη, και μäs άποκαλύπτει μιá σημαντική έκφανση της θεατρικής δραστηριότητας στη βενετοκρατούμενη Κρήτη: τις παραστάσεις που δίνονταν δημόσια, για τό εύρύτερο κοινό, σε πλατείες, ή σε άλλους άνοιχτούς χώρους της πόλης. Ή πληροφορία προέρχεται από τά ανέκδοτα Ιταλικά άπομνημονεύματα ενός Κρητικού πρόσφυγα που κατέφυγε στην Πάδοβα μετά την άλωση του Χάνδακα, του Ίωάννη Παπαδοπούλου, "Έλληνα καθολικού, άνώτερου ύπαλλήλου της βενετικής διοίκησης. Τά άπομνημονεύματα γράφτηκαν τό 1696, όταν ό Παπαδόπουλος ήταν, όπως γράφει, 78 έτών και άναφέρονται στην ειρηνική δεκαπενταετία των έτών 1630-1644, φαίνεται όμως ότi άποτυπώνουν μιá κατάσταση πραγμάτων άρκετά παλαιότερη. Πρόκειται για πολυτιμότερη πηγή της κοινωνικής ιστορίας του Χάνδακα στο πρώτο μισό του 17ου αιώνα. Άνάμεσα στα πολλά και συναρπαστικά που γράφει ό Παπαδόπουλος για την καθημερινή ζωή στην πόλη, κάνει λόγο και για θεατρικές παραστάσεις. Γράφει τά έξής ενδιαφέροντα αλλά δυστυχώς σιβυλλικά: «Nel Carnevale et in altri tempi non facevano far opere senon di Comedie, e nel sermon greco, nell'assedio pero erano mutate le osanze primiere per amor o per forza e nella più parte avevano tralasciato li costumi del paese» («Στό Καρναβάλι και σε άλλες εποχές δέν παράγγελναν τη συγγραφή άλλων θεατρικών έργων παρά μόνο κωμωδιών, και μάλιστα σε ελληνική γλώσσα, κατά την πολιορκία όμως οι άνθρωποι άλλαξαν τις προηγούμενες συνήθειές τους, έπειδή έτσι τους άρεσε, ή έπειδή έξαναγκάστηκαν, και κατά ένα μεγάλο μέρος έγκατέλειψαν τις συνήθειες του τόπου»). Ποιές ήταν οι «συνή-

θεις τοῦ τόπου» πού ἐγκαταλείφθηκαν, σέ θεατρικά συμφοριζόμενα, καί τί ἀκριβῶς θέλει νά πει στό σημεῖο αὐτό ὁ Παπαδόπουλος δέν θά τό μάθουμε ποτέ. Ἄς σταματήσουμε μόνο στήν ἀρκετά σαφή πληροφορία του ὅτι παριστάνονταν κάθε χρόνο στό καρναβάλι ἑλληνικές κωμωδίες (καί ὄχι μόνο στό Καρναβάλι ἀλλά καί «σέ ἄλλες ἐποχές») ὑποθέτω περισσότερες ἀπό μιὰ κάθε χρόνο - ἐκτός ἐνδεχομένως ἀπό τίς ἐπαναλήψεις. Αὐτό, ὅπως εἴπαμε, σημαίνει ὅτι μόνο στόν Χάνδακα πρέπει νά γράφτηκαν καί νά παριστάθηκαν μέσα στόν 17ο αἰώνα 50 τουλάχιστον ἑλληνικές κωμωδίες. Καί τόση ἦταν ἡ ἀγάπη τοῦ κρητικοῦ κοινοῦ γιά τό θέατρο, ὥστε οἱ θεατρικές παραστάσεις δέν σταμάτησαν οὔτε κατά τή διάρκεια τῆς μακρόχρονης πολιορκίας, ὅταν οἱ Τούρκοι ἦταν κυριολεκτικά «ante portas».

Ἡ πέμπτη, τέλος, πληροφορία εἶναι καί ἡ γνωστότερη. Εἶναι αὐτή πού μᾶς παραδίδει ὁ γιός τοῦ συγγραφέα τῶν ἀπομνημονευμάτων Ἰωάννη Παπαδοπούλου, ὁ Νικόλαος Κομνηνός Παπαδόπουλος, γνωστός συγγραφέας τῆς ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας, τῆς *Historia Gymnasii Patavini*. Ὅτι, ὅπως θυμᾶται, ἡ Ἐρωφίλη τοῦ Γεωργίου Χορτάση εἶχε παρασταθεῖ πολλές φορές στόν Χάνδακα καί πάντοτε ἄρεσε (*ut memini saepe in urbe Creta publice data, semper placuit*). Πρόκειται χωρίς ἄλλο γιά παραστάσεις τῆς Ἐρωφίλης μετά τό 1645, μέσα στόν πολιορκούμενο Χάνδακα καί πιθανότατα σέ ἀνοιχτούς χώρους τῆς πόλης. Δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε ὅτι ὁ Φορτουνάτος τοῦ Μαρκαντώνιου Φώσκολου, πού γράφτηκε στά 1655 μέσα στόν πολιορκούμενο Χάνδακα, παραστάθηκε, ὅπως ὑποστηρίχθηκε πειστικότερα, σέ μεγάλη πλατεία κοντά στίς πύλες τῆς πόλης. Καί δέν πρέπει ἐπίσης νά ξεχνοῦμε ὅτι τό χειρόγραφο τῆς Ἐρωφίλης πού βρίσκεται σήμερα στήν Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη τοῦ Birmingham εἶναι ἀντιγραμμένο ἀπό τό χέρι τοῦ ποιητῆ τοῦ Φορτουνάτου. Εἶναι λοιπόν θεμιτό νά υποθέσουμε ὅτι ἔχει σχέση μέ κάποιαν ἀπό τίς παραστάσεις τῆς Ἐρωφίλης στήν πολιορκούμενη πόλη πού μαρτυρεῖ ὅτι παρακολούθησε ὁ Νικόλαος Κομνηνός Παπαδόπουλος.

Ἄλλες πληροφορίες γιά παραστάσεις πού ἔχουν ἐπισημανθεῖ κατά καιρούς, εἶναι ἀβέβαιες ἢ δέν ἐρμηνεύθηκαν σωστά. Εἶχα κάποτε ἐπισημάνει ἀναφορές σέ κάποιον ὑποτιθέμενο θεατρικό χώρο σέ κείμενο τοῦ Andrea Cornaro (σέ μιὰ ὀμιλία του γράφει *in questo teatro*) καί εἶχα πιθανολογήσει ὅτι ἀφοροῦσαν κάποιου εἶδους θεατρικό οἰκοδόμημα στόν Χάνδακα. Ὡστόσο οἱ ἀναφορές αὐτές δέν ἀποδεικνύουν τίποτε. Πρόκειται γιά κοινούς τόπους τῆς μεταφορικήσ ρητορικήσ γλώσσας τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἰδέα καί μόνο ὑπαρξῆς θεατρικοῦ οἰκοδομήματος στήν κρητικὴ πρωτεύουσα, καί τότε (πρὶν ἀπό τό 1600) καί ἀργότερα, εἶναι ἐντελῶς ἐξωπραγματικὴ γιά ὅποιον γνωρίζει τίς ἱστορικὲς πραγματικότητες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ θεάτρου. Δέν φαίνεται ἐπίσης νά ἔχει δίκιο ἡ Rosemary

Bancroft-Marcus, που πιθανολογεί ότι ένα σημείωμα που σώζεται στην ανέκδοτη αλληλογραφία του περίφημου Ρεθυμνιώτη μαθηματικού και λογίου Francesco Barozzi αναφέρεται σε θεατρική παράσταση που έγινε στο Ρέθυμνο. Το άχρονιστο αυτό σημείωμα απευθύνεται από τον Barozzi σε μία κυρία, τη Giulia Bigolina, και την καλεί, αυτήν και τον άνεπίό της, στην παράσταση κάποιου θεατρικού έργου, γραμμένου ίσως από τον ίδιο. Η κυρία όμως αυτή δεν είχε καμιά σχέση με το Ρέθυμνο. Πρόκειται για μία αρκετά γνωστή λόγια κυρία της Πάδοβας, και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η θεατρική παράσταση στην οποία την κάλεσε ο Barozzi έγινε στην Πάδοβα, γύρω στα 1580, την εποχή που βρισκόταν εκεί ο Ρεθυμνιώτης λόγιος.

Εκτός από τις πέντε γνωστές πληροφορίες που προανέφερα, ανακάλυψα άλλες τέσσερις άγνωστες ως τώρα, που επικυρώνουν και εμπλουτίζουν σημαντικά όσα γνωρίζαμε για το Κρητικό Θέατρο. Οι νέες αυτές ειδήσεις αποτέλεσαν το θέμα ανακοίνωσής μου στο Ζ' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο του Ρεθύμνου (1991) και θα παρουσιαστούν εκτενώς στον 24ο τόμο των *Θησαυρισμάτων* (1994).

Ποιοί οργάνωναν τις παραστάσεις του Κρητικού Θεάτρου; Η συχνότητα και η περιοδικότητά τους δείχνουν όπωσδήποτε ότι ήταν οργανωμένες σε μόνιμη ή ημιμόνιμη βάση, πάντως συλλογικά, ίσως από προϋπάρχοντες ή σχηματιζόμενους για την περίπτωση έρασιτεχνικούς θιάσους. Δεν αποκλείεται μάλιστα οι έρασιτεχνικοί αυτοί θίασοι να προέρχονταν όχι πια από συλλόγους φιλομούσων και λογίων, αλλά από τις άριστα οργανωμένες θρησκευτικές αδελφότητες, ή από ένοριακές ομάδες, ή από τα οργανωμένα επαγγελματικά σώματα που υπήρχαν στην πόλη, ή τέλος, από ακόμη ευρύτερες συλλογικές προσπάθειες στις οποίες συμμετείχαν πολλοί και διάφοροι, από τους άστους ως τους πολυάριθμους Έλληνες και ξένους στρατιωτικούς της τοπικής φρουράς.

Με τις νέες ειδήσεις πλουτίζονται όσα γνωρίζαμε για θεατρικές παραστάσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη και ξεκαθαρίζονται αρκετά πράγματα, ιδιαίτερα ως προς τους χώρους των παραστάσεων. Γενικά, φαίνεται ότι η θεατρική πράξη ήταν ένα φαινόμενο οργανικότερο και λειτουργικότερο στην κοινωνική ζωή των Κρητικών πόλεων, περισσότερο απ' ό,τι νομίζαμε. Μας χρειάζονται όμως κι άλλες πληροφορίες για να μπορέσουμε να σχηματίσουμε μια πληρέστερη και ακριβέστερη ακόμη εικόνα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΡΤΑΤΣΗΣ

ΜΕΣΑ 16ου - ΑΡΧΕΣ 17ου αι.

ΣΧΕΔΙΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ο Γεώργιος Χορτάτσης γεννήθηκε στο Ρέθυμνο στα μέσα περίπου του 16ου αιώνα. Η οικογένειά του ήταν εύπορη, γεγονός που του επέτρεψε να αποκτήσει σημαντική για την εποχή του μόρφωση. Δένειναι ξεκαρτισμένο αν σπούδασε στην Ιταλία, όπως τόσοι άλλοι Κρητικοί της εποχής του, το ένδεχόμενο όμως αυτό δεν πρέπει να αποκλειστεί. Αν όντως υπήρξε μιά τέτοια περίοδος της ζωής του, αυτή τοποθετείται μεταξύ 1560/65 και 1570/75 περίπου και το πιθανότερο είναι να σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Φερράρας και όχι της Πάδοβας, δεδομένου ότι τα έργα του προϋποθέτουν και συμπεκνώνουν την εμπειρία και τη λογοτεχνική παραγωγή δημιουργών που έδρασαν στην εκλεπτυσμένη αλλη των d'Este και όχι στον αυστηρό πανεπιστημιακό χώρο της Πάδοβας.

Άγνωστε συγκεκριμένες βιογραφικές πληροφορίες γι' αυτόν, όπως, λ.χ., το όνομα του πατέρα του, πολύτιμο στοιχείο που θα βοηθούσε στην ταύτιση του ποιητή με κάποιον από τους πολλούς όμώνυμους του, που αναφέρονται στα δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα της εποχής. Αλλά και η σύνδεσή του με το Γεώργιο Χορτάτση του Ίωάννη και με τον όμώνυμο γραμματικό του Ματθαίου Καλλέργη δεν επαληθεύεται από τις αρχειακές πηγές. Οί λιγοστές μαρτυρίες που διαθέτουμε γι' αυτόν αποδεικνύονται στο σύνολό τους σχεδόν, ανακριβείς. Πάντως, από το γεγονός ότι ο Μάρκος Αντώνιος Φόσκολος, ο ποιητής του *Φορτουνάτου*, τον αποκαλεί «εγγενή αφέντη», φαίνεται ότι ήταν κάτοχος της κρητικής ευγένειας που του απονεμήθηκε από το Βενετικό Κράτος, άγνωστο όμως τότε ακριβώς και σε αντίλλαγμα ποιών σημαντικών υπηρεσιών προς αυτό.

Γύρω στα 1580 ο Χορτάτσης ζει στο Χάνδακα, όπου γράφει τον *Κατσούρμπο*, με πρότυπα Ιταλικές κωμωδίες που ανήκουν στη λεγόμενη λόγια κωμωδία (*commedia erudita*). Παράλληλα, γνωρίζεται και συνδέεται φιλικά με το βενετοκρητικό εγγενή Μάρκο Αντώνιο Βιάρο, σημαντικό παράγοντα της δημόσιας ζωής των Χανίων, λόγιο και προσάτη των γραμμάτων, γνώριμο του Μελετίου Πηγά και του Δανιήλ Φουρλάνου. Με τη βοήθεια του Βιάρου ο Χορτάτσης ρύθμισε μιά υπόθεσή του στο Ρέθυμνο όπου συναντήθηκαν, άγνωστο όμως τότε ακριβώς. Στον κύκλο των γνωριμιών του περιλαμβάνεται και ο δικηγόρος, πτυχιούχος (1581) του Πανεπιστημίου της Πάδοβας, Ίωάννης Μούρμουρης, επίσης από τα Χανιά, γιός του στρατιωτικού Μανουήλ Μούρμουρη από το

Ναύπλιο. Στά δύο αυτά έκλεκτά μέλη τῆς κοινωνίας τῶν Χανίων ὁ Χορτάσης ἀπέφωρε, ἀντίστοιχα, τὶς θεατρικὲς παραστάσεις δύο ἔργων του, τῆς *Πανώριας* καὶ τῆς *Ἐρωφίλης*. Οἱ παραστάσεις αὐτὲς δόθηκαν στὰ Χανιά μὲ τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῶν δύο αὐτῶν εὐγενῶν. Ὁ Χορτάσης εἶχε γράψει τὴν *Ἐρωφίλη* μετὰ τὸ 1595, γιατί στὸ ἔργο του ὑπαινίσσεται τὴν ἐπιδημία πανοῦκλας ποὺ ἐπληξε τὴν Κρήτη στὰ χρόνια 1592-1595. Γιὰ τὴν *Πανώρια* τὰ χρονικὰ ὄρια σύνθεσής της εἶναι εὐρύτερα: μετὰ τὸ 1585, ποὺ χρονολογεῖται τὸ πιθανολογούμενο ἰταλικὸ πρότυπό της καὶ ὡς τὸ 1604, ποὺ γιὰ τελευταία φορὰ ἀναφέρεται στὴ ζωὴ ὁ Μάρκος Ἀντώνιος Βιάρος. Μεταξὺ 1595-1601 παραστάθηκε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ ὁ *Κατσούριμος*, σύμφωνα μὲ ἔσωτερικὰ στοιχεῖα τῆς κωμωδίας.

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ Γεώργιος Χορτάσης ἦταν μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν *Stravaganti* τοῦ Χάνδακα. Ἡ πιθανότητα αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ ἐνδεχόμενο τὰ ἔργα του νὰ παίχτηκαν καὶ μέσα στὸ πλαίσιο τῶν δραστηριοτήτων της, δεδομένου ὅτι αὐτὰ ἀπαιτοῦν ἓνα λόγιο, καλλιεργημένο κοινὸ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ τὰ παρακολουθεῖ καὶ νὰ τὰ καταλαβαίνει χωρὶς ἰδιαίτερες δυσκολίες.

Ἀπὸ τὴ συστηματικὴ μελέτη τῶν ἔργων του συνάγεται ὅτι ὁ Χορτάσης ἦταν γνώστης τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσας καὶ γραμματείας, ὅτι εἶχε ἀποκτήσει βαθιὰ γνώση τῆς ἰταλικῆς κωμωδίας τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ ὅτι εἶχε ἀφομοιώσει ἐκλεκτικὰ τὴν ἰταλόγλωσση λογοτεχνικὴ παραγωγή τῆς ἐποχῆς του. Στὰ ἔργα του ἀποδεικνύεται πολυσυλλεκτικός, γιατί δέχεται τὴν ἐπίδραση λογοτεχνικῶν δημιουργιῶν τῶν σημαντικότερων Ἰταλῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων τοῦ 16ου αἰῶνα, ὅπως τῶν Trissino, Giraldi, Speroni, Ariosto, Tasso, Guarini, Grotto, Piccolomini, Marzi, κ.ἄ. Παράλληλα, ἐκμεταλλεῖται μὲ τρόπο ὑποδειγματικὸ τὴν κρητικὴ διάλεκτο στὴ σύνθεση τῶν ἔργων του. Ἡ γλώσσα του διακρίνεται γιὰ τὴν ὠριμότητα καὶ τὴν καθαρότητά της, ἐνδειξη καὶ αὐτὴ ὅτι διέθετε ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνώση τῆς σύγχρονῆς του ἰταλικῆς λογοτεχνίας καὶ σημαντικὴ κατάρτιση στὶς αἰσθητικὲς καὶ ποιητικὲς θεωρίες τῆς ἐποχῆς του. Ἔτσι, ὁ Γεώργιος Χορτάσης ἐπικεντρῶνοντάς τὴ δημιουργικὴ του προσπάθεια στὸ θέατρο καὶ μεταφτεύνοντάς το ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴν Κρήτη ἀνανέωσε ριζικὰ τοὺς στόχους καὶ τὰ κριτήρια τῆς ὡς τότε λογοτεχνικῆς δημιουργίας στὸ νησί καὶ συνέβαλε στὴν ἀνατολὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου μετὰ τὴν παρέλευση πολλῶν αἰῶνων.

Ὁ χρόνος τοῦ θανάτου του δὲν εἶναι γνωστός, θὰ πρέπει ὅμως νὰ τοποθετηθεῖ μέσα στὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 17ου αἰῶνα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΥ

Σέ ένα έπεισόδιο τής Δ8 σκηνης τοῦ *Κατσούρμπου* ὁ καυχησιάρης στρατιωτικός Κουστουλιέρης ζητᾶ ἀπό τὸ Δάσκαλο νά τοῦ συνθέσει μιὰ «ρίμα» μέ τὰ λαμπρὰ κατορθώματά του. Ὁ Δάσκαλος δέχεται εὐχαρίστως καί γιά νά τοῦ ἀποδείξει ὅτι εἶναι ὁ κατάλληλος γιά ἕνα τέτοιο ἔργο, τοῦ ὑπενθυμίζει τὸ ὀκτάστιχο ποίημα πού εἶχε γράψει γιά τὸ Rangone καί τὸ ὁποῖο εἶναι χαραγμένο στὸν τάφο του. Τὸ γεμάτο στόμφο καί μυθολογικὲς μνημεις ὀκτάστιχο τοῦ Δασκάλου συγκέντρωσε τὴν προσοχὴ τῶν μελετητῶν, πού ἀσχολήθηκαν μέ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κακῆς χειρόγραφης παράδοσής του, μέ τὴν κατανόηση τοῦ στριφνοῦ νοήματός του καί μέ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς ἰταλικῆς πηγῆς του. Ποιὸς ὅμως εἶναι ὁ Rangone, γιά τὸ θάνατο τοῦ ὁποῖου ὁ Δάσκαλος εἶχε συνθέσει τὸ ὀκτάστιχο;

Ὁ Rangone αὐτὸς ταυτίζεται μέ τὸν Ἰταλὸ στρατιωτικὸ Baldassare Rangone, πού ὑπηρετήσε στὴν Κρήτη ὡς διοικητῆς τῶν ἰταλικῶν μισθοφορικῶν δυνάμεων τῆς Βενετίας ἀπὸ τὸ 1579 ὡς τὸ 1581, χρονιά πού πέθανε. Ἡ οἰκογένεια Rangone ἦταν μία ἀπὸ τίς παλαιότερες καί ἐνδοξότερες οἰκογένειες τῆς Ἰταλίας, μέ ρίζες πού χάνονται μέσα στὸ χρόνο. Μέλη της συνδέθηκαν μέ ἐπιγαμίες μέ τίς ἡγεμονικὲς οἰκογένειες τῶν Estensi, Gonzaga, Bentivoglio, Pallavicini, Orsini, Farnesi, κ.ἄ. Ὁ Baltassare, γιὸς τοῦ Guido (II) καί τῆς Argentina Pallavicino καί γαμπρὸς τοῦ κοντοτιέρου Camillo Orsini, ξεκίνησε τὴ σταδιοδρομία του ὡς στρατιωτικὸς τὸ 1551 στὸ πλευρὸ τοῦ πάπα Ἰουλίου τοῦ Γ' (1550-1555) καί πῆρε μέρος στὸν πόλεμο τῆς Πάρμας καί στὴν πολιορκία τῆς Mirandola. Στὸν πόλεμο πού ξέσπασε ἀνάμεσα στὸν πάπα Παῦλο Δ' Carafa (1555-1559) καί τὸ Φίλιππο τὸ Β' (1555-1597) τῆς Ἰσπανίας συμμετεῖχε ὡς διοικητῆς σώματος ἑλαφρῶν ἰππέων. Πῆρε μέρος στὸν πόλεμο τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' ἐναντίον τῶν Οὐγενότων καί ὑπηρετήσε ὡς διοικητῆς τοῦ Carpentas (1563) καί ὡς διοικητῆς τῶν παπικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Ανίγνον (1565). Λίγο ἀργότερα μπῆκε στὴν ὑπηρεσία τοῦ Γάλλου βασιλιά πού τὸν ὀνόμασε

Διεξοδικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ζητήματος αὐτοῦ γίνεται στὴ μελέτη μου *Ἐρεινες γιά τὸ πρόσωπο καί τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Χορτάση*, ὑπὸ ἔκδοση ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν.

Ἰππότη τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ καὶ διοικητὴ τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς του. Τὸ 1571 ἐπέστρεψε στὴν Ἰταλία καὶ πέρασε τὴν ὑπηρεσία τῆς Βενετίας, πού τοῦ ἀνέθεσε τὴ διοίκηση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς στῆ Δαλματία.

Στις 28 Φεβρουαρίου 1579 ὁ Baldissen Rangone διορίστηκε διοικητὴς τῶν μισθοφορικῶν δυνάμεων (militia) τῆς Γαλινοτάτης στὴν Κρήτη. Στὸ Χάνδακα ἔφτασε στὶς 5 Σεπτεμβρίου 1579 καὶ μόνοκατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τῆς θητείας του ἀσχολήθηκε συστηματικὰ μὲ τίς ἀρρωδιότητές του. Οἱ συνεχεῖς μετακινήσεις, ἡ ὥς τότε πολυκύμαντὴ καὶ περιπεταώδης ζωὴ του καὶ τὸ κακὸ κλίμα τοῦ νησιοῦ κλόνισαν ἀνεπανόρθωτα τὴν υγεία του. Γιὰ πολλοὺς μῆνες βρέθηκε σὲ ἀδυναμία νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἀποστολὴ του, λόγω ἀσθένειας πού τὸν καθίλωσε στὸ κρεβάτι καὶ τὸν ὀδήγησε τελικὰ πρὸ θάνατο (10 Μαΐου 1581).

Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ δὲν εἶναι τόσο ἡ διεξοδικὴ βιογράφηση τοῦ Baldassare Rangone ἢ, εἰδικότερα, ἡ στρατιωτικὴ δράση του στὴν Κρήτη, ὅσο κυρίως ἡ ἐρμηνεῖα τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ὀνόματός του στὴν κρητικὴ κωμωδία. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χορτάτης κάνει λόγο γιὰ τὸν ἀξιωματικὸ αὐτὸ καὶ ὄχι, λ.χ., γιὰ κάποιον ἄλλον ἀπὸ τοὺς τόσους πολλοὺς, λιγότερο ἢ περισσότερο γνωστούς, ἀξιωματικούς πού ὑπηρέτησαν τὴ Γαλινοτάτη στὴν Κρήτη, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τυχαῖο. Ἡ ἀναφορὰ στὸ Rangone ὑπῆκουε σὲ κάποιες σχολιμότητες, πού ἀσφαλῶς στὴν ἀντίληψη τῶν θεατῶν δὲν θὰ ἦταν ἀσχετες μὲ τὸ συγκρίσιμο μέγεθός του, τὸν καυχυσίῳ στρατιωτικὸ Κουστουλιέρη τῆς κωμωδίας.

Ὡς γνωστόν, ἡ ὥς τώρα ἀποδεκτὴ χρονολόγηση τοῦ *Κατσιούριμου* στηρίζεται στὴν ἀναφορὰ τοῦ μπράβου Κουστουλιέρη στὸ χριστιανὸ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ τὸ Γενναῖο († 19 Αὐγούστου 1601) καὶ στοὺς νικηφόρους πολέμους του ἐναντίον τῶν Τούρκων τοῦ Μουράτ τοῦ Γ' (1595-1603), πού ἐγίναν στὰ χρόνια 1595-1601. Ὡστόσο, εἶναι ἄξιο ἀπορίας, πῶς σὲ μιὰ κωμωδία πού χρονολογοῦμε στὴν τελευταία πενταετία τοῦ 16ου αἰώνα, γίνεται λόγος γιὰ τὸ θάνατο ἑνὸς Ἰταλοῦ ἀξιωματικοῦ πού συνέβη δεκαπέντε μὲ εἴκοσι χρόνια νωρίτερα. Ὅπως εἶδαμε, ἡ οὐσιαστικὰ ἀσήμαντὴ σὲ χρόνον καὶ ἔργο παρουσία τοῦ Baldassare Rangone στὴν Κρήτη καθιστᾷ ἐξαιρετικὰ δύσκολο, ἂν ὄχι ἀπίθανο, οἱ θεατὲς τοῦ *Κατσιούριμου* νὰ διατηροῦσαν ἔστω καὶ ἀμυδρὴ ἀνάμνηση γιὰ τὸν ἀξιωματικὸ αὐτόν, περίπου εἴκοσι χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του. Ἡ τρίχρονη ἐπιδημία πανοῦκλας πού σκόρπισε τὸ θάνατο καὶ ταλαιπώρησε τὴν Κρήτη μεταξὺ 1592 καὶ 1595 ἀλλοίωσε σοβαρὰ τὸν ἀστικό, κυρίως, πληθυσμὸ τοῦ νησιοῦ. Ἔτσι, ὁ Κρητικὸς πού τὸ 1580 ἐνδεχομένως νὰ γνώρισε τὸ Rangone, δὲν εἶναι βέβαιο 1). ὅτι ζοῦσε στὰ τέλη τοῦ αἰώνα - ἡ προσδοκώμενη ζωὴ στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα δὲν ξεπερνοῦσε τὰ σαράντα· καί, 2). ὅτι θυμόταν τὸν ἀξιωματικὸ αὐτόν, πού εἶχε ζήσει γιὰ λίγο καιρὸ μόνον, εἴκοσι χρόνια νωρίτερα, μετακινούμενος συνεχῶς σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Κρήτης. Μιὰ τέτοια ἀναφορὰ εἶναι ἀκόμη ἀντί-

θετη με ένα από τα σημαντικότερα τεχνάσματα της Κωμωδίας: τη σάτιρα της επίκαιρότητας. Και η αναφορά στο θάνατο του Rangone (1581) στα χρόνια μετά το 1595-1601 ήταν, δίχως άλλο, ανεπίκαιρη.

Ήδυναται να δώσω άλλη λογική εξήγηση από την παρακάτω: Ο Χορτάσης πρέπει να έγραψε τον *Κατσούριπο* μέσα σε ένα με δύο το πολύ χρόνια μετά το θάνατο του Baldassare Rangone, δηλ. στα τέλη του 1581 ή το 1582, στο Χάνδακα, όπου το έργο παίχτηκε τότε για πρώτη φορά. Ο Rangone, παρότι τις σημαντικές στρατιωτικές περγαμηνές του, δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις υψηλές απαιτήσεις της αποστολής του, ούτε και να επαληθεύσει τις ελπίδες δσον υποστήριξαν και πέτυχαν το διορισμό του στην Κρήτη σε μια εξαιρετικά δύσκολη και αποφασιστική περίοδο της Βενετικής παρουσίας στο νησί. Εύάλωτος στο κλίμα της Κρήτης, όπως άλλωστε και τόσοι άλλοι Ίταλοι αξιωματικοί και στρατιώτες, δεν προσέφερε το μεγαλεπίβολο έργο που οι Άρχες περίμεναν από αυτόν. Ο Rangone ήταν ο φημισμένος στρατιωτικός, του οποίου όμως η προσφορά στις περιστάσεις έκλεινε κρίνεται, ουσιαστικά, μηδαμινή. Ο Δάσκαλος επιχειρεί να συγκρίνει το φημισμένο αυτό μισθοφόρο στρατιωτικό από τη Μόδενα με τον καυχησιάρη Κουστουλιέρη και αναδεικνύεται έτσι για άλλη μια φορά στα μάτια των θεατών σε κωμική καρικατούρα. Πρόκειται για έξυπνη και εύστοχη επιλογή του Χορτάση που εκμεταλλεύεται και συνδυάζει, περίτεχνα, στοιχεία της ζωής των ήρώων του με ιστορικά πρόσωπα αλλά και με τη σκληρή πραγματικότητα της εποχής του.

Η αναφορά του Κουστουλιέρη στο Μιχαήλ το Γενναίο και στους αγώνες του έναντι των Τούρκων θα πρέπει, συνεπώς, να οφείλεται σε μεταγενέστερη προσθήκη επίκαιρων γεγονότων, που ο Χορτάσης έκανε με την ευκαιρία μιας νέας θεατρικής παράστασης του έργου στα χρόνια 1595-1601 στο Χάνδακα. Κατά τη νέα αυτή επεξεργασία του κειμένου ο Χορτάσης δεν αφαίρεσε, ούτε και τροποποίησε την αναφορά και τους εξαρτημένους από αυτήν στίχους στο Rangone, γιατί μια τέτοια επέμβαση δεν ήταν αναγκαία και επιπλέον θα έπηρέαζε την πλοκή και την οργάνωση του λόγου της Δ8 σκηνής, μιας από τις κωμικότερες σκηνές του *Κατσούριπου*. Προτίμησε λοιπόν να αφήσει τη σκηνή αυτή όπως ακριβώς είχε, και να προσθέσει την επίκαιρη στα τέλη του 16ου αιώνα αναφορά στο Μιχαήλ το Γενναίο στην αρχή της Δεύτερης πράξης (B1).

* * *

Η πρόωπη χρονολόγηση του *Κατσούριπου* στα 1581 περίπου ενισχύεται κι από μερικά άλλα στοιχεία.

1. Η Άρμενίσσα με χαραγμένη την αγωνία στο πρόσωπό της συναντά την Πουλιένα και της ζητά πληροφορίες για την Κασσάντρα. Κάποιες ενδείξεις την έχουν κάνει να υποψιάζεται μήπως αυτή είναι η χαμένη κόρη της. Η Πουλιένα

της αποκαλύπτει ότι η Κασσάντρα δέν είναι παιδίτης, αλλά ψυχοπαίδι της· ότι αυτήν και την οικογένειά της τούς είχαν αιχμαλωτίσει Τούρκοι στην Άξά (Νάξο) και ότι την είχε αγοράσει ο άνδρας της στο σκλαβοπάζαρο της Χίου για 2.000 υπέρπυρα (E 179-182):

ΠΟΥ Στή Χιό τήν έποιλήσασι κάποιου προμαευτάδες
κι αγοράσέ την άντρας μου κ' έδωκε δυόχιλιάδες
πέπερα όλομετρητά, κάνου έκατό τσεκίνα,
και άλλα τόσα έδωκα και τσ' έκαμα μανίνα.

Ἡ υπογράμμιση τῆς ἀντιστοιχίας 2.000 υπέρπυρα = 100 τσεκίνα πού καταγράφεται στοὺς στίχους E180-181, ἀλλὰ καί σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ ἔργου, δέν εἶναι καί τόσο ἀθώα, ὅπως ἴσως ἀπό μιὰ πρώτη ματιὰ φαίνεται. Στούς στίχους αὐτοὺς ὁ Χορτάτσης φαίνεται νά υπαινίσσεται μιάν καυτὴ πραγματικότητα πού προκαλοῦσε ἄγχος καί ἀγωνία στοὺς κατάκους τῆς Κρήτης: τὴ συνεχὴ υποτίμηση τοῦ κρητικοῦ νομίσματος (υπέρπυρο) ἔναντι τοῦ βενετικοῦ (τσεκίνα). Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα ἡ σταδιακὴ υπερτίμηση τοῦ τσεκινιοῦ ἔναντι τοῦ υπερέπυρου προκάλεσε σοβαρὰ προβλήματα στὴν οἰκονομία τοῦ νηιοῦ, πού ἐντάθηκαν κατὰ καί μετὰ τὴ λήξη τοῦ τέταρτου βενετοτουρκικοῦ πολέμου (1570-1571), ὀδήγησαν σὲ πληθωριστικὲς τάσεις καί ἀνέβασαν αἰσθητὰ τὸ κόστος ζωῆς. Τὸ 1536 ἕνα τσεκίνο ἀντιστοιχοῦσε σὲ 11 υπέρπυρα, τὸ 1560, σὲ 14 ½ υπέρπυρα, τὸ 1570, σὲ 17 ½ υπέρπυρα, τὸ 1574, σὲ 24 ½ υπέρπυρα καί τὸ 1577, σὲ 20 υπέρπυρα. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἀντιστοιχία διατηρήθηκε ὡς τὸ 1583, ὅποτε ἡ διολίσθηση τοῦ υπερέπυρου ἀνάγκασε τὶς Βενετικὲς Ἀρχές νά προχωρήσουν σὲ νέα υποτίμησή του ἔναντι τοῦ τσεκινιοῦ. Στὴ Βενετία τὸ τσεκίνο υπερτιμῆθηκε ἔναντι τοῦ υπερέπυρου κατὰ 20 σολδία μὲ συνέπεια ἡ μεταξὺ τους ἀντιστοιχία νά φτάσει τὰ 22 υπέρπυρα. Τὸ 1598 ὡς τὸ 1600 τὸ τσεκίνο ἀντιστοιχοῦσε σὲ 26 μὲ 27 υπέρπυρα. Μὲ βάση τὰ στοιχεῖα αὐτὰ συνάγεται ὅτι ἡ ἀντιστοιχία 1 τσεκίνο = 20 υπέρπυρα, πού δηλώνεται ρητὰ στοὺς στίχους E 180-181 τοῦ *Κατσούριμου*, ἴσχυε μόνο στὴν περίοδο 1577-1583.

2. Ἡ πρόωμη κατὰ δεκαπέντε τοὺλάχιστον χρόνια χρονολόγηση τῆς σύνθεσης τοῦ *Κατσούριμου* συμφωνεῖ καί μὲ ὅσα ἄλλα εἶναι γνωστὰ γιὰ τὶς ἰταλικὲς πηγές τοῦ κρητικοῦ ἔργου. Ὅπως πειστικὰ ἀπέδειξε ὁ Alfred L. Vincent γιὰ τὴ σύνθεση τῆς Δ8 σκηνῆς τοῦ *Κατσούριμου* ὁ Χορτάτσης εἶχε ὑπόψη του τὴ σκηνὴ Γ5 τῆς κωμωδίας *La Fanciulla* τοῦ Giovanni Battista Marzi ἀπὸ τὴ Bologna, ἀντιγράφει μάλιστα σχεδὸν κατὰ λέξη τὸ ὀκτάστιχο ποίημα πού, ὅπως ἀναφέραμε, προβάλλει ὡς λαμπρὴ ἀπόδειξη τοῦ ποιητικοῦ ταλέντου του ὁ Δάσκαλος. Ἡ ἰταλικὴ αὐτὴ κωμωδία παραστάθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1569 ἢ

λίγο πριν, σύμφωνα με τὰ ὅσα γράφει ὁ ἴδιος ὁ Marzi στὴν Ἀφιέρωση τοῦ ἔργου στὸν ἐπίσκοπο τῆς città del Castello καὶ προστάτη του monsignor Constantino Bonelli. Ἡ Ἀφιέρωση αὐτὴ φέρει χρονολογία 15 Δεκεμβρίου 1570 καὶ προτάσσεται τῆς ἐκδοσης τῆς κωμωδίας πού κυκλοφόρησε ἂν ὄχι μέσα στὸ 1570, πάντως τὸ ἀργότερο στοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1571. Τὸ ἔργο ἐπανακυκλοφόρησε τὸ 1574 καὶ τὸ 1575. Ἐπομένως, ὁ Χορτάσης εἶχε τὴ δυνατότητα, ἀλλὰ καὶ τὸ χρονικὸ περιθώριο νὰ διαβάσει τὴν ἰταλικὴ αὐτὴ κωμωδία, ἐνδεχομένως μάλιστα καὶ νὰ τὴ δεῖ νὰ παίζεται στὴ σκηνή. Μιὰ χειρόγραφη σημείωση στὴν τελευταία σελίδα ἀντιτύπου τῆς κωμωδίας πού φυλάσσεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη (Dram. 1465.1) καὶ ἀνήκε στὸ Βενετὸ εὐγενὴ Πέτρο Semitecolo, μᾶς διασώζει τὴν πολύτιμη πληροφορία ὅτι ἡ *Fanciulla* εἶχε παιχτεῖ στὴν Κέρκυρα στὶς 21 Νοεμβρίου 1583.

3. Ἄλλα ρεάλια δὲν ἐπιδοξίζουν τὴν πρώιμη χρονολόγηση τῆς κωμωδίας. Οἱ ἐκκλησίες τοῦ Χάνδακα πού μνημονεύονται στὸ ἔργο (Πανωσπηλιώτισσα, ἀγία Σοφία, Παναγία ἡ Τριμάρτυρη), ὑπῆρχαν πολὺ πρὶν τὸ 1580. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ ἐκκλησία τῆς Τριμάρτυρης, πού ἡ παλαιότερη γνωστὴ ὡς τώρα εἶδηση τὴν τοποθετοῦσε τὸ 1592, ἀναφέρεται στὶς ἀρχεακῆς πηγὲς τουλάχιστον ἀπὸ τὸ 1578, ὅταν γίνονται ἐργασίες ἐπισκευῆς τῆς (2 Ἰουλίου 1578), καὶ ταφικὰ μνημεῖα τῆς χρησιμοποιοῦνται ὡς πρότυπα γιὰ τὴν κατασκευὴ ἄλλων (5 Νοεμβρίου 1578). Τὰ νομίσματα πού ἀναφέρονται στὴν κωμωδία εἶναι: δουκάτα τσεκίνια, ὑπέρπυρα, λί(τ)ρες, τορνέσα, γαζέτες, τεσσαρογάζετα. Τὰ νομίσματα αὐτὰ κόπηκαν γιὰ πρώτη φορὰ σὲ παλαιότερες τῆς κωμωδίας ἐποχῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τεσσαρογάζετο, χάλκινο νόμισμα πού κόπηκε στὴ Βενετία μόλις τὸ 1570.

* * *

Ἡ πρώιμη χρονολόγηση τῆς σύνθεσης τοῦ *Κατσούρμου* γύρω στὰ 1581 ἢ λίγο ἀργότερα, ἀνατρέπει τὴν ὡς τώρα χρονολογικὴ σειρὰ τῶν ἔργων τοῦ Χορτάση, μεταθέτει τὶς ἀρχῆς τοῦ Κορητικοῦ καί, κατ' ἐπέκταση, τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου κατὰ μιὰ τουλάχιστον δεκαπενταετία παλαιότερα καὶ θέτει κάτω ἀπὸ νέα ὀπτικὴ γωνία τὶς ἐρευνες γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χορτάση. Ὁ ποιητὴς του, ἂν καὶ Ρεθύμνιος, ζοῦσε στὸ Χάνδακα ὄχι πιά στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰώνα, ὅπως, ὡς τώρα πιστεύαμε, ἀλλὰ τουλάχιστον εἴκοσι χρόνια νωρίτερα, γεγονός πού αὐξάνει τὶς πιθανότητες ἐντοπισμοῦ του στὸ ἀρχεακὸ ὑλικὸ τῆς ἐποχῆς. Ὁ *Κατσούρμος* ἀποτελεῖ τὴν πρώτη θεατρικὴ προσπάθεια τοῦ Χορτάση, γεγονός πού ἐξηγεῖ ἀκόμη καὶ τὶς ἀδυναμίες του ὡς ἔργου σὲ σχέση με τὴ θεατρικὴ ὥριμότητα τῆς *Πανώριας* καὶ ἰδίως τῆς *Ἐρωφίλης*, τῶν δύο ἄλλων ἔργων του.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ε. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ

DE CANDIDA

ΙΤΑΛΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ

Χωρίς αμφιβολία οι τρεις σωζόμενες κρητικές κωμωδίες, ο *Κατσούριπος*, ο *Στάθης* και ο *Φορτουνάτος*, συνδέονται με τον κλάδο εκείνο του Ίταλικού Θεάτρου που είναι γνωστός ως λόγια κωμωδία (*commedia erudita*). Ή λογια κωμωδία γεννήθηκε στις αρχές του 16ου αιώνα και με τη δημιουργική παρέμβαση συγγραφέων όπως ο Ariosto, ο Bibbiena, ο Macchiavelli και ο Aretino καλλιεργήθηκε κυρίως στις ηγεμονικές αυλές και στις Ακαδημίες της Ιταλίας κατά την περίοδο της Αναγέννησης. Ο σκηνικός χώρος απεικόνιζε το αστικό περιβάλλον της εποχής, όμως η πλοκή της ήταν τυπικά άντλημένη από την αρχαία ρωμαϊκή κωμωδία, με ανάμειξη, ένδεχομένως, στοιχείων από τις σύγχρονες πεζές Ιταλικές νοβέλλες. Επίσης, οι συμβάσεις και οι τεχνικές της όφειλουν πολλά στην αρχαία πρακτική και στις αναγεννησιακές ερμηνείες της αρχαίας λογοτεχνικής θεωρίας.

Οι κρητικές κωμωδίες περιέχουν όλες τις βασικές συμβάσεις της Ιταλικής λόγιας κωμωδίας: έχουν, δηλ., πέντε πράξεις που υποδιαιρούνται σε σκηνές, Πρόλογο, ένότητα χώρου και χρόνου, σκηνικό χώρο που αναπαριστά ένα σύγχρονο μικροαστικό περιβάλλον, στερεότυπους χαρακτήρες, με τη διαφορά όμως ότι αυτοί δεν έχουν τυποποιημένα ονόματα και δεν φορούν μάσκες, όπως οι τύποι της *commedia dell'arte*. Οι βασικοί άνθρωποι τύποι των κρητικών κωμωδιών είναι ανάλογοι με εκείνους που συναντάμε στην *commedia erudita*: οι φλογεροί και ρομαντικοί νεαροί έραστές, οι πλούσιοι αλλά ήλίκιωμένοι αντίζηλοί τους, που είναι συνήθως γιατροί, όπως ο Λούρας, ή δικηγόροι, όπως ο ντοτόρες στο *Στάθη*, ο σχολαστικός Δάσκαλος, ο φαφλατάς στρατιωτικός, ή προξενήτρα, ή έταιρα και οι διάφοροι υπηρέτες. Ακόμη και ο Φράρος, ένα δευτερεύον πρόσωπο στο *Φορτουνάτο*, έχει πολλούς προδρόμους στην *commedia erudita*, με πιο γνωστό το *frate Timoteo* στο *Μαδραγόρα* του Machiavelli.

Ὡς πρὸς τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τῶν στερεότυπων χαρακτήρων τῆς κρητικῆς κωμωδίας παρατηροῦμε ἐνδιαφέρουσες συγγένειες μὲ τοὺς ἀντίστοιχους ἰταλικούς: ἡ παιδευαστία, λ.χ., χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ Δασκάλου στὸν *Κατσούριπο* (B220-222) καὶ στὸ *Φορτουνάτο* (Δ307-308), ἀπαντᾶται καὶ στοὺς Ἴταλοὺς συναδέλφους τους· οἱ σαφλατάδες στρατιωτικοὶ τῆς ἰταλικῆς κωμωδίας μοιράζονται μὲ τοὺς Κρητικοὺς τὸ ξηλο γιὰ τὴ διεύρυνση τοῦ πνευματικοῦ τους ὀρίζοντα.

Ὅπως εἶπαμε, ἡ κρητικὴ κωμωδία χρησιμοποιεῖ μοτίβα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ σταθερὸ ρεπερτόριο τῆς *commedia erudita*. Τὸ μοτίβο, λ.χ., τοῦ παιδιοῦ ποὺ ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι τὸ χαμένο ἀπὸ ἱρόνια παιδι κάποιου ἄλλου ἥρωα τῆς κωμωδίας, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ χρησιμοποιεῖται συνήθως γιὰ τὴν αἴσια λύση σὲ πολυάριθμες ἰταλικῆς κωμωδίες, ἐνῶ τὸ κλείσιμο ποὺ περιέχει σχέδια γιὰ γάμο ἢ γιὰ γάμους εἶναι τουλάχιστον τὸ *sine qua non* τοῦ τέλους κάθε ἔργου τῆς *commedia erudita*. Πολλὰ εἶναι ἐπίσης τὰ μεταξὺ τους κοινὰ χαρακτηριστικὰ στὴ δραματικὴ τεχνικὴ.

Ἐπάρχουν ὁμως καὶ σημαντικὲς διαφορῆς. Στὴν *commedia erudita* τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς εὐρηματικότητος τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ κοινοῦ, στρεφόταν ἄμεσα στὴν πλοκὴ, ποὺ ἦταν συνήθως σύνθετη καὶ γεμάτη ἀπρόοπτα. Πονηροὶ ὑπηρέτες ἐπ.νοοῦν ἀπίθανα κόλπα γιὰ νὰ πραγματώσουν τὶς ἐρωτικῆς ἐπιθυμίες τῶν ἀφεντῶν τους, γίνονται πλῆθος μεταμφιέσεις καὶ παρεξηγήσεις ταυτοτήτων, ἐνῶ δύο ἢ περισσότερες πλοκὲς εἶναι πιθανὸ νὰ ἀναπτύσσονται παράλληλα στὸ ἴδιο ἔργο. Σὲ κάποιον βαθμὸ ἡ πλοκὴ τοῦ *Στάθη* μοιάζει μὲ ἐκεῖνες τῆς *commedia erudita*, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἰδιαίτερα περίπλοκη σὲ σχέση μὲ τὰ δικά της δεδομένα. Ὅστόσο, στὸν *Κατσούριπο* καὶ ἀκόμη περισσότερο στὸ *Φορτουνάτο*, ἡ πλοκὴ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀπλή. Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ πλοκὴ τῆς ποιμενικῆς κωμωδίας *Πανώρια* καὶ τῆς ἐρωτικῆς μυθιστορίας *Ἐρωτόκριτος*.

Ὡς πρὸς τὶς συγκεκριμένους πηγῆς τῶν κρητικῶν κωμωδιῶν ὁ Vincenzo Pecoraro ἔδειξε μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ *Στάθη* ἀντλεῖ τὴν ὑπόθεσή του σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ ἴσως ἄμεσα, ἀπὸ τὴν κωμωδία *L'Amante furioso* (α' ἔκδ. 1583) τοῦ Raffaello Borghini, ἂν καὶ μὲ σημαντικῆς ἀπλουστεύσεις καὶ προσαρμογῆς τῆς ἵντριγκας. Ὁ *Κατσούριπος* ὁμως καὶ ἀκόμη περισσότερο ὁ *Φορτουνάτος* διαφέρουν ὡς πρὸς τὴ δομὴ τόσο πολὺ ἀπὸ τὸν κλασικὸ τύπο τῆς *commedia erudita*, ὥστε φαίνεται ἀπίθανο νὰ ἀκολουθοῦν κάποια συγκεκριμένα ἔργα τῆς. Ἐάν πράγματι οἱ δύο Κρητικοὶ κωμωδιογράφοι εἶχαν ἀντλήσει τὴν πλοκὴ τῶν ἔργων τους ἀπὸ συγκεκριμένα ἔργα τῆς *commedia erudita*, θὰ πρέπει νὰ τὰ χρησιμοποιήσαν

μέ μεγάλη ἐλευθερία, τέτοια πάντως πού μέ δυσκολία νά διακρίνεται σ' αὐτὰ ἡ ἰδέα ἐνὸς συγκεκριμένου προτύπου.

Ὡστόσο, ὑπάρχουν περπτώσεις πού μπορούμε νά ἀποδείξουμε ὅτι κάποιες σκηνές, διάλογοι ἢ ἄλλα χαρακτηριστικά στοιχεία τοῦ κειμένου προέρχονται ἀπὸ συγκεκριμένα ἰταλικά ἔργα. Μιά κωμική σκηνή στὸν *Κατσοῦριμπο*, ὅπου ὁ Δάσκαλος ἀπαγγέλλει ἓνα αὐτοσχέδιο ποιήμα του πρὸς τιμὴν ἐνὸς στρατιωτικοῦ, εἶναι παρμένη ἀπὸ μιὰ σκηνή μιᾶς κωμωδίας τοῦ G.B. Marzi μὲ τίτλο *La Fanciulla* (α' ἔκδ. 1571). Ὁ Χορτάσης ἀντέγραψε λέξη πρὸς λέξη τοὺς ἰταλικούς στίχους τοῦ ποιήματος αὐτοῦ ἀπὸ τὴν κωμωδία τοῦ Marzi. Γιὰ τὸ *Στάθη*, ὁ Pecoraro ἔδειξε ὅτι οἱ κωμικοὶ διάλογοι τῆς A3, Γ1 καὶ Γ3 σκηνῆς, ὅπου ἐπίσης ἐμφανίζονται ὁ στρατιωτικός, ὁ ὑπηρέτης του καὶ ὁ δάσκαλος, βασίζονται σὲ ἐπεισόδια ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Sforza degli Oddi, *La Frigione d'Amore* (α' ἔκδ. 1590). Ὁ Pecoraro προσθέτει ὅτι τόσο στὴν κωμωδία τοῦ Oddi, ὅσο καὶ στὸ *Στάθη* οἱ σκηνές αὐτὲς συνδέονται χαλαρὰ μὲ τὴν κυρίως πλοκὴ τοῦ ἔργου. Ἡ ὑπαρξὴ ἀνεξάρτητων ἐπεισοδίων μὲ φάρσες καὶ ἡ βαρῦτητα πού δίνεται σ' αὐτὰ χαρακτηρίζουν τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς *commedia erudita*. Δὲν ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Oddi νά προέρχονται καὶ τὰ ἐπεισόδια ἐκεῖνα ὅπου ὁ Χρῦσιππος συλλαμβάνεται καὶ ὁ Πάμφιλος παραδίνεται στὴ θέση τοῦ φίλου του γιὰ νά τιμωρηθεῖ. Τόσο τὰ ἔργα τοῦ Oddi, ὅσο καὶ ἐκεῖνα τοῦ Borghini, ἀντιπροσωπεύουν τὸ εἶδος τῆς *commedia erudita* πού εἶναι γνωστὴ ὡς σοβαρὴ κωμωδία, πού ἦταν ἀγαπητὴ στὸ πλατὺ κοινὸ στά τέλη τοῦ 16ου αἰώνα καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἰδιαίτερο ὕφος ἐντοπίζεται στὸ *Στάθη* καὶ στὸ *Φορτουνάτο*.

Ὁ κλάδος τῆς ἰταλικῆς κωμωδίας τῆς Ἀναγέννησης πού εἶναι περισσότερο γνωστὸς στὸ σύγχρονο κοινὸ δὲν εἶναι ἡ *commedia erudita*, ἀλλὰ ἡ *commedia dell'arte*. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἄλλα θεατρικὰ εἶδη, ἡ *commedia dell'arte* γεννήθηκε ἀπὸ ἐπαγγελματίες ἠθοποιούς. Ὡς γνωστὸν, ὁ ὄρος *arte* σημαίνει «ἐπάγγελμα, συντεχνία». Εἶναι, ἐπομένως, ἐνδεχόμενον πού δὲν πρέπει νά ἀποκλειστεῖ, κάποιος θίασος τῆς *commedia dell'arte* νά βρέθηκε στὴν Κρήτη γύρω στὰ 1600. Ἄλλωστε, δὲν ὑπῆρχε κανένας λόγος πού νά κρατᾶει τοὺς ἐπαγγελματίες αὐτοὺς ἠθοποιούς μακριὰ ἀπὸ τὸ νησί. Ἰταλικοὶ θίασοι ταξίδευαν σὲ ὅλοκληρη τὴν Εὐρώπη, ἀπὸ τὸ Τολέδο ὡς τὸν Τάμεση, ἐφόσον ἡ ιδιότητα τοῦ μίμου καὶ τοῦ γελωτοποιοῦ τοὺς ἔδινε τὴ δυνατότητα νά ξεπερνοῦν τὰ γλωσσικὰ ἐμπόδια.

Ὡστόσο, στὶς κρητικὲς κωμωδίες δὲν ὑπάρχουν στοιχεία πού νά ὀφείλονται μόνον στὴν *commedia dell'arte*. Ὅλα τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἰταλικῆς κωμωδίας λείπουν ἀπὸ τὰ σωζόμενα κρη-

τικά έργα. Πιο συγκεκριμένα, τὰ έργα τῆς *commedia dell'arte* δὲν βασίζονται σὲ ἓνα ὀλοκληρωμένο κείμενο, ἀλλὰ παράγονται μὲ αὐτοσχεδιασμό βάσει ἑνὸς γενικοῦ πλαισίου ἢ σεναρίου. Τὰ πρόσωπα ἀπαρτίζουν ἓνα σύνολο στερεότυπων χαρακτήρων ποὺ ἐπαναλαμβάνοντα ἀπὸ ἔργο εἰς ἔργο καὶ ἔχουν ὁ καθένας συγκεκριμένο ὄνομα, μάσκα καὶ κοστῦμι, ὅπως ὁ *Pantalone*, ὁ *Benetòs* ἔμπορος μὲ τὴ γαμψή μῦτη καὶ τὸ στενὸ κόκκινο πανταλόνι, καὶ ὁ *Arlecchino*, ὁ ἀρχέτυπος ὑπηρέτης, μὲ ἓνα κοστῦμι γεμάτο μπαλώματα.

Ὁ Λίνος Πολίτης ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ρίζες τῆς κρητικῆς κωμωδίας πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴ βενετικὴ κωμωδία (*commedia veneziana*), ποὺ θεωρεῖται μερικὲς φορὲς ὡς ὁ ἐνδιάμεσος σταθμὸς ἀπὸ τὴν *commedia erudita* στὴν *commedia dell'arte*. Ὡς γνωστόν, ὁ κυριότιμος ἐκπρόσωπός της εἶναι ὁ ἠθοποιὸς καὶ κωμωδιογράφος *Angelo Beolco* (περ. 1496-1542) γνωστότερος ὡς *Ruzante*, χωρικός ἀπὸ τὴν Πάδοβα ποὺ ἐμφανίζεται μὲ τὴν ιδιότητα αὐτὴ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του. Τὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ, κατὰ τὸν Πολίτη, ἔχει ἀντλήσει ὁ *Χορτάσης* στὸν *Κατσούριμο* ἀπὸ τὴν *commedia veneziana*, εἶναι ἡ ἀπλουστευμένη πλοκὴ, ἡ ἔμφαση στοὺς κωμικοὺς τύπους γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ κωμικοῦ ἀποτελέσματος ἀπὸ ὅ,τι στήν πλοκὴ, καὶ ἡ προτίμηση στὴ θορυβώδη κωμικὴ δράση. Ὡστόσο, τὰ ἐπιχειρήματά του δὲν ἀποτελοῦν ἰσχυρὲς ἀποδείξεις γιὰ τὴ σχέση αὐτὴ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀπλουστευμένη πλοκὴ χαρακτηρίζει κάποια ἔργα τῆς *commedia veneziana*: ὁμως στίς περιπτώσεις αὐτὲς οἱ συγγραφεῖς ἀπομακρύνονται ἐντελῶς ἀπὸ τὰ μοτίβα καὶ τὶς συμβάσεις τοῦ νεοκλασικισμοῦ καὶ συνθέτουν ἔργα ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τὶς κρητικὲς κωμωδίες. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τὸ ὅτι ἔμφαση δὲν δίνεται στὴν πλοκὴ, χαρακτηρίζει καὶ ἄλλα λογοτεχνικὰ εἶδη τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας πέραν τῆς κρητικῆς κωμωδίας. Ἀλλὰ καὶ σὲ σχέση μὲ τὸ στήσιμο τῶν χαρακτήρων σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς Κρητικούς, οἱ Βενετοὶ κωμωδιογράφοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ νεοκλασικὸ κανόνα. Ὁ *Beolco* ἐργάστηκε πάνω στοὺς χαρακτήρες τῶν χωρικῶν τῆς Πάδοβας, ἐνῶ ἄλλοι εἰσήγαγαν πλῆθος τοπικῶν χαρακτήρων. Ἡ χρησιμοποίηση πολλῶν διαφορετικῶν διαλέκτων εἶναι ἓνα διακριτικὸ χαρακτηριστικὸ τῶν βενετικῶν ἔργων ποὺ δὲν ἐμφανίζεται στὰ κρητικά. Ὡς πρὸς τὸ τρίτο ἐπιχείρημα τοῦ Πολίτη, θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὡς πρὸς τὴν κωμικὴ δράση ὑπῆρχε μεγάλη παράδοση στὸν κύριο κομῖο τῆς *commedia erudita*, ὅπως, λ.χ., ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν κωμωδία *La Fanciulla* τοῦ *Marzi*, ποὺ ἦταν, ὅπως εἶδαμε, γνωστὴ στὸ *Χορτάση*.

Ὁ *Pecoraro* ἐστίασε τὴν προσοχὴ του στὸ γεγονὸς ὅτι στὸ χειρόγραφο τοῦ *Κατσούριμου* τὸ ἔργο ἀναφέρεται ὡς «κωμῆδια ρεδικολώζα», μεταγραφὴ σὲ ἑλληνικοὺς χαρακτήρες τοῦ ὄρου *commedia ridicolosa*, ποὺ

χρησιμοποιείται για ένα συγκεκριμένο είδος κωμωδίας που ήταν δημοφιλές στις αρχές του 17ου αιώνα. Η *commedia ridicolosa* ήταν ένα είδος γραπτής κωμωδίας εμπλουτισμένης όμως με πολλά στοιχεία της *commedia dell'arte*. Ο Pecoraro θεωρεί την υποτυπώδη πλοκή του *Κατσούρμπου* και την εμφάνιση στην εκμετάλλευση των τύπων και της κωμικής δράσης, ως στοιχεία άντλημένα από την *commedia ridicolosa*. Όμως η πρόωμη χρονολόγηση του *Κατσούρμπου* αντιβαίνει στη θεωρία αυτή και επιπλέον, οι ομοιότητες με έργα της *commedia ridicolosa* δεν είναι τόσο μεγάλες για να τεκμηριώσουν μιαν άμεση σχέση. Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Ιταλικών έργων, όπως η συχνή χρήση τριών μόνον πράξεων, μασκών της *commedia dell'arte* και μιας ποικιλίας πολλών τοπικών διαλέκτων δεν έχουν παράλληλα στις κρητικές κωμωδίες, εκτός από την τρίπρακτη δομή του *Στάθη*, που οφείλεται όμως σε μεταγενέστερη επεξεργασία του κειμένου. Η λέξη «ριδικολώζα» στο χειρόγραφο του *Κατσούρμπου* ίσως να προστέθηκε μετά τα χρόνια του Χορτάτση από κάποιον αντιγραφέα που είχε συναντήσει τον δρο σε Ιταλικές κωμωδίες. Είναι πιθανόν ότι, όποιος χρησιμοποίησε τον δρο αυτό για να περιγράψει τον *Κατσούρμπο*, δεν τον χρησιμοποίησε με τη στενή του έννοια, όπως δηλ. την θεώρησε ο Pecoraro, αλλά σε αντιδιαστολή με τον δρο «κομωδία παστοράλ» που συμπεριλαμβάνόταν στον τίτλο του κειμένου της *Πανώριας*, που περιέχεται στο ίδιο χειρόγραφο.

Φαίνεται, λοιπόν, πιθανότερο τα Ιταλικά έργα που αποτέλεσαν το σημείο αφετηρίας των κρητικών κωμωδιογράφων, να ανήκουν όχι στον τύπο της *commedia veneziana* ή της *commedia ridicolosa*, αλλά μάλλον στο κύριο ρεύμα της *commedia erudita*, και μάλιστα στη λόγια κωμωδία του 16ου αιώνα.

Η ύπαρξη κοινών στοιχείων στις δύο ή ακόμη και στις τρεις κρητικές κωμωδίες - της λεκτικής συγγένειας και άλλων γενικότερων ομοιοτήτων στά μοτίβα και τη συγκρότηση της πλοκής, στην οργάνωση του ύλικού στις σκηνές και γενικότερα στο στήσιμο και την ανάπτυξη των τυποποιημένων κωμικών χαρακτήρων - έχει ήδη παρατηρηθεί από πολλούς μελετητές και έχει λεπτομερώς μελετηθεί από τον Πολίτη στην κριτική έκδοση του *Κατσούρμπου*. Ο ίδιος μελετητής συμπεραίνει ότι «ενώ ο ποιητής του *Στάθη* γνώριζε ασφαλώς τον *Κατσούρμπο*, δεν του στάθηκε όμως αυτός το κύριο πρότυπο. Σε πάρα πολλά σημεία είναι πρωτότυπος και το δίχως άλλο γνωρίζει κι αυτός, όπως ο Χορτάτσης, τις Ιταλικές κωμωδίες του καιρού, από τις οποίες άμεσα επηρεάζεται». Από την άλλη, ο Φόσκολος «φαίνεται πολύ περισσότερο επηρεασμένος και πιο άμεσα εξαρτημένος από τον *Κατσούρμπο*», αν και ήταν γνώστης της Ιταλικής κωμωδίας και δανείστηκε πολλά

στοιχεία από αυτήν. Παρόλο που οι παρατηρήσεις αυτές είναι πολύτιμες, ο Πολίτης τείνει να υπερβάλλει στις ομοιότητες που πιστώνει ανάμεσα στα έργα (ιδιαίτερα ανάμεσα στον *Κατσοῦριμπο* και τί *Φορτουνάτο*), και οι θέσεις του αυτές δεν είναι πάντοτε έντελως ακριβείς. Πάντως είναι αναμφισβήτητο ότι και οι τρεις Κρητικοί κωμωδιογράφοι ακολουθήσαν ὡς ἓνα βαθμὸ μιά κοινή συνταγή· και είναι επίσης λίγο ἢ πολύ βέβαιο ὅτι ὁ Φόσκολος ἀντλήσε κάποιες ιδέες εἰδικά ἀπὸ τὸν *Κατσοῦριμπο*.

Γιὰ νὰ συμπληρώσουμε τὴν εἰκόνα τῶν διασυνθέσεων τῶν κρητικῶν κωμωδιῶν, θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ *Φορτουνάτος*, ἡ νεότερη ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς κωμωδίες, περιέχει ἐκφραστικούς ἀποηχούς ἀπὸ τὴν *Ἐρωφίλη* καὶ λιγότερο εὐδιάκριτους ἀπὸ τὴν *Πανώρια*. Ὑπάρχουν ἐπίσης φανερὲς παραλλήλιες μὲ τὸν *Ἐρωτόκριτο* στὴν Ε5 σκηνή, ὅπου οἱ νεαροὶ ἐραστὲς ἀλλάζουν δακτυλῖδια.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς λογοτεχνικὲς πηγὲς τους οἱ κρητικὲς κωμωδίες ἔχουν ἑνσωματώσει καὶ στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κρήτης. Περιέχουν διάφορες παροιμιώδεις ἐκφράσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μερικὲς ἀπαντῶνται καὶ σὲ ἄλλες πηγὲς τῆς κρητικῆς παράδοσης. Στὸ *Φορτουνάτο*, λ.χ., ἡ λαϊκὴ σοφία εἶναι στοιχεῖο τοῦ χαρακτῆρα τῆς προξενήτρος Πετροῦς.

Τί συμπεράσματα θὰ μπορούσαμε νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν λογοτεχνικῶν παραλλήλων; Τὸ νὰ καταδικάσουμε τοὺς Κρητικούς κωμωδιογράφους γιὰ ἔλλειψη πρωτοτυπίας, ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦσαν ἰταλικὲς ἢ ἑλληνικὲς πηγὲς, θὰ ἦταν μιὰ ἀναχρονιστικὴ ἐσαρμολογία τῆς σύγχρονης (ἢ ἴσως ρομαντικῆς;) ἀντίληψης γιὰ τὴν ἀuthenticότητα. Πιὸ ταιριαστὸ θὰ ἦταν νὰ ἐπαινέσουμε τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν ἰκανότητά τους νὰ ἀφομοιώνουν τὰ διδάγματα τοῦ ἰταλικοῦ δράματος προκειμένου νὰ παρουσιάσουν τὴ νεοκλασικὴ κωμωδία στὸ ἑλληνικὸ κοινόν. Ὡς πρὸς τὶς μεταξὺ τους ὁμοιότητες οἱ τρεῖς αὐτὲς κωμωδίες φαίνεται νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνὸς μᾶλλον ἐπιφυλακτικοῦ πειραματισμοῦ, ὅπου οἱ συγγραφεῖς διατήρησαν ἓνα βασικὸ πλαίσιο πού εἶχε ἀποδειχθεῖ ἀποτελεσματικόν στὸ παρελθόν, ἀλλὰ τὸ συμπλήρωσαν μὲ διαφορετικούς τρόπους ἔτσι, ὥστε νὰ δημιουργήσουν τρία ἐντελῶς διαφορετικὰ ἔργα. Πάντως οἱ τρεῖς σωζόμενες κωμωδίες δὲν ἀντιπροσωπεύουν ὁλόκληρὴ τὴν ἱστορία τοῦ κωμικοῦ θεάτρου στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη, καὶ ἴσως, ἐν μέρει, νὰ εἶναι τυχαῖο ὅτι ἀκολουθοῦν ὅλα μιὰ παρόμοια νεοκλασικὴ μορφή.

ΟΙ ΙΤΑΛΙΚΕΣ ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ
ΣΤΟΝ ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟ

Ἡ ἀρχαϊκὴ ἔρευνα δὲν ἔχει ἀκόμη καταλήξει σὲ συγκεκριμένα συμπεράσματα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Γεωργίου Χορτάτη, παρ' ὅλο πὺν οἱ προσπάθειές της πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἔχουν τελευταῖα ἐνταθεῖ. Ὡστόσο, καὶ τὰ ἔργα του προσφέρουν τὴ δυνατὸτητα στοὺς ἐρευνητὲς νὰ προσδιορίσουν μὲ κάποια ἀσφάλεια τουλάχιστον τὸ ἐπίπεδο τῆς μόρφωσης καὶ τῆς παιδείας του.

Ἡ εἰκόνα πὺν ἔχουμε γιὰ τὴν ἐξοικείωση τοῦ Χορτάτη μὲ τὸ ἰταλικὸ ἀναγεννησιακὸ θέατρο δὲν ἔχει ἀλλάξει καὶ πολὺ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πὺν ὁ Λίνος Πολίτης παρατηροῦσε ὅτι «κι ἂν δὲν σπούδασε, πρέπει νὰ εἶχε ζωνρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ λογοτεχνία καὶ γιὰ τὸ θέατρο, καὶ ὅλη ἡ τόσο ἔντονη θεατρικὴ κίνηση στὴν Ἰταλία ... θὰ τοῦ ἦταν γνώριμη καὶ οἰκεία». Στὴν εἰκόνα αὐτὴ μπορεῖ νὰ προστεθεῖ ἕνα ἀκόμη σημεῖο ἐπαφῆς τοῦ κρητικοῦ ποιητῆ μὲ τὸ θέατρο τῆς ἰταλικῆς ἀναγέννησης: ἡ γνώση καὶ ἡ ἐφαρμογὴ στὸν *Κατσοῦρμπο* ἀρχῶν τῶν ἰταλικῶν θεωριῶν τοῦ Cinquecento (16ου αἰῶνα) γιὰ τὴν ποίηση γενικότερα καὶ τὸ θέατρο εἰδικότερα.

Οἱ θεωρητικὲς ἀρχές πὺν θὰ μελετηθοῦν σὲ αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὴν προσέγγιση τοῦ κωμικοῦ ἔργου τοῦ Χορτάτη, ἀναπτύσσονται ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς θεωρητικοὺς εἴτε μὲ τὴ μορφή γενικότερων ποιητικῶν θεωριῶν, ὅπου ἐξετάζεται τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος τῆς κωμωδίας (Trissino, *La Poetica* (1549), Scaliger, *Poetices libri septem* (1561), Denores, *Poetica* (1588), κ.ἄ.), εἴτε μὲ τὴ μορφή θεωρητικῶν πραγματειῶν ἀφιερωμένων ἀποκλειστικὰ στὴν κωμωδία (Pino de Cagli, *Breve considerazione intorno al componimento de la comedia de' nostri tempi* (1572), Robortello, *De Comoedia* (1548), Maggi, *De Ridiculis* (1550), Rossi, *Discorsi intorno alla comedia* (1589)).

Ἀφετηρία τῆς διερεύνησης πὺν ἐπιχειροῦμε εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ γελοῖ-

---

Περὶληπτικὴ μορφή ἐκτενέστερης ἐργασίας πὺν ἐξετάζει τὴ σχέση καὶ τῶν τριῶν κρητικῶν κωμωδιῶν μὲ τὶς ἰταλικὲς ἀναγεννησιακὲς θεωρίες (*The three Cretan comedies of the 16th and 17th centuries and their theoretical background*, ἀνέκδοτὴ διδακτ. διατριβή, Cambridge 1991). Ἐδῶ συγκεντρῶνῶ μόνον τὰ στοιχεῖα πὺν ἀφοροῦν στὸν *Κατσοῦρμπο*.

ου και του κωμικού στοιχείου στον *Κατσούρμπο*, επειδή επανέρχονται συνεχώς στις περι κωμωδίας θεωρίες του 16ου αιώνα. Οι θεωρίες αυτές χαρακτηρίζονται από ποικιλία στη σύλληψη και την έρμηνεία τους. Οι θεωρητικοί, γενικά, συμφωνούν ότι το γέλιο και το κωμικό είναι άμεσα συναρτημένα με το άσχημο και το άμαρτωλό, και ότι το γέλιο αποτελεί το μέσο κάθαρσης στην κωμωδία. Διαφέρουν, όμως, ως προς τις πρακτικές οδηγίες που δίνει ο καθένας από αυτούς για το πώς τρέπει να παρουσιαστούν τα στοιχεία που προκαλούν το γέλιο: άλλος δίνει έμφαση στο στοιχείο του απρόσμενου («αυτού που άπατά την προσδοκία» κατά τον Trissino) και άλλος στην παρωδία ή στην πνευματική και σωματική άσκηση των χαρακτήρων. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, το γέλιο μπορεί να εκδηλωθεί με έργα ή με λόγια. Ός προς τα λόγια, ειδικότερα, οι θεωρητικοί προτείνουν εκτός των άλλων και ολόκληρη σειρά ρητορικών σχημάτων που προσιδιάζουν ιδιαίτερα ή και αποκλειστικά, στην κωμωδία.

Στο πλαίσιο αυτό, ο *Κατσούρμπος* παρουσιάζει μία ιδιαίτερα ύψηλή συχνότητα στοιχείων που προκαλούν το γέλιο, στοιχείων που χαρακτηρίζονται -κι αυτό είναι το πιο ένδιαφέρον- από έξαιρετική ποικιλία, γιατί ξεκινούν από τη χοντροκομμένη φάρσα και φτάνουν μέχρι τη λεπτή ειρωνεία, ένα χαρακτηριστικό που αξίζει να κοιτάξουμε λίγο πιο κοντά. Συγκεκριμένα, υπάρχει στην κωμωδία του Χορτάτση ένας αριθμός σκηνών στις οποίες πρωταγωνιστούν οι «ρουφιάνες» Άρκολιά και Άνέζα του στενού και η «πολιτική» Πουλιένα, κι εκεί - σί αντίθεση με τις σκηνές όπου πρωταγωνιστούν οι υπηρέτες, ο Κουστουλιέρης, ο Δάσκαλος και ο Άρμένης- το γέλιο δεν παράγεται αυθόρμητα με τα χοντροκομμένα άστεια, αλλά με την επιτηδευμένη ειρωνεία. Οι ρουφιάνες εκθέτουν μία σειρά αναξιοπρεπών, κατά την κοινή αντίληψη και ήθική, πράξεων ως κατεξοχήν άξιοπρεπείς και τιμές. Α.χ. την έκδοση της νεαρής Κασσάντρας από την Πουλιένα για κερδοσκοπία, ούτε λίγο, ούτε πολύ ή Άρκολιά θεωρεί ως άκρως άξιοπρεπή τρόπο βιοπορισμού την Πουλιένα θεωρεί γνωστική, με φρόνηση μεγάλη, και μάλιστα φρονιμότερη παρά γυναίκα άλλη, και της έφιστά την προσοχή να μὴ κρατεί την Κασσάντρα εις την τιμή τ' Άρμένη. Έπιπλέον, ή Άρκολιά συνοδεύει τις απόψεις της αυτές με σαφείς οδηγίες για την αποδοτικότερη εκμετάλλευση του κοριτσιού, που την αναδεικνύουν στα μάτια της Πουλιένας και της υπηρέτριάς της Άννούσας σε δασκάλισσα τῆς τέχνης. Με παρόμοιο τρόπο ή Άνέζα του στενού παραπονιέται, επειδή ο κόσμος δεν είναι πια «ήθικός» όπως παλιά, όταν γυναίκες και

ἄνδρες εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας τῆς καὶ ἦταν ἕτοιμοι νὰ τὴν πληρῶσουν ἀδρὰ γι' αὐτές.

Ὁ Χορτάτης φαίνεται νὰ γνωρίζει καὶ τὴ θεωρία τοῦ πρέποντος (decorum) καὶ ἐπιχειρεῖ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπὸ αὐτὸ πού πρέσβευαν οἱ Ἱταλοὶ θεωρητικοὶ πού ὑπογράμμισαν τὴν ἠθικοδιδασκαλικὴ διάσταση τοῦ γελίου: ὁ Χορτάτης μὲ τὴν κωμωδία του διδάσκει τὴν ἠθικὴ μὲ τὸ νὰ τὴ γελοιοποιεῖ καὶ προτιμᾷ τὴν ἔμμεση διδασκαλία, γιατί ὑπηρετεῖ ἀποτελεσματικότερα τὴν κωμωδία χωρὶς νὰ τὴ φορτώνει μὲ ἀλλεπάλληλα καὶ κουραστικὰ ἠθικὰ διδάγματα. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ εἶναι πολὺ πιὸ κοντὰ στὴ θεωρία τοῦ Trissino, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε ὡς σκοπὸ τῆς κωμωδίας τὸ γέλιο καὶ ὄχι τὴν ἠθικὴ διδασκαλία πού τὸ συνοδεύει.

Ἡ ἔννοια τοῦ πρέποντος κατέχει ἀναμφισβήτητη σημαντικὴ θέση στὶς ἀναγεννησιακὲς ποιητικὲς θεωρίες, ξεχωριστὴ ὁμως εἶναι ἡ θέση τῆς στὴ θεωρία τῆς κωμωδίας, γιατί ὑπηρετεῖ τὸν ὄρισμό καὶ ἐπηρεάζει τὸ σκοπὸ τοῦ δραματικοῦ αὐτοῦ εἶδους. Ὡς πρὸς τὸν ὄρισμό, τὸ «πρέπον» τοποθετεῖ κάθε χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς κωμωδίας στὴ θέση πού τοῦ ἀνήκει καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀνάμειξη σ' αὐτὴν τῶν εἰδικότερων χαρακτηριστικῶν τῆς τραγωδίας. Ὡς πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς κωμωδίας, ἡ θεωρία τοῦ «πρέποντος» βοηθᾷ στὴν πραγματοποίηση τοῦ βασικοῦ στόχου τῆς πού εἶναι ἡ ἀληθοφάνεια ἢ ἀλλιῶς, ἡ ψευδαίσθηση τῆς πραγματικότητας. Τὸ «πρέπον» ἐκδηλώνεται μὲ τὸ πλάσιμο τῶν χαρακτήρων. Οἱ θεωρητικοὶ διατηροῦν τοὺς ἕξι ἀριστοτελικοὺς παράγοντες πού καθορίζουν τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ (*Πητορικὴ* I.10.1369a) καὶ τοὺς διαμορφώνουν σὲ «ἡλικία, συνήθειες, τύχη, φύλο, πατρὶδα, ἐπάγγελμα» συνδυάζοντάς τους μὲ τὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενο τοῦ ὀνόματος τοῦ κάθε κωμικοῦ χαρακτήρα.

Δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι στὸν *Κατσούριμπο* ὑπάρχουν ἐνδείξεις συνειδητῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀριστοτελικῶν παραγόντων (πλὴν αὐτοῦ τῆς ἐθνικότητος), ἐνῶ καὶ τὰ ἴδια τὰ ὀνόματα τῶν χαρακτήρων προδίδουν τὴν προσπάθεια τοῦ ποιητῆ νὰ τὰ συνθέσει -σὲ περίπτωση πού δὲν ἦταν συνηθισμένα ὀνόματα τῆς ἐποχῆς, ὅπως λ.χ. Κατσάραπος, Κατσούριμπος, Μούστρουιγος καὶ Κουστουλιέρης - σύμφωνα μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἥρωα στὸν ὁποῖον ἀνήκουν. Ὁ Χορτάτης ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ πρέπον τοῦ φύλου, ὅταν ὁ Ἀρμένης ἀγωνιᾷ γιὰ τὴν ἀγνότητά τῆς κόρης του καὶ ὁ Κατσάραπος σατιροῦν τὶς γυναῖκες γιὰ τὴν ἀπιστία καὶ τὴν πονηριά τους. Ἐπίσης, δίνει προσοχὴ στὸ πρέπον τοῦ ἐπαγγέλματος, ὅταν, λ.χ., ὁ Κατσούριμπος ἰσχυρίζεται ὅτι ἄλλα εἶναι τὰ καθήκοντα ἑνὸς στρατιωτῆ καὶ

άλλα του υπηρέτη του, ο Δάσκαλος υπερηφανεύεται για τα καθήκοντά του απέναντι στους μαθητές του (με φράσεις ωστόσο που αφήνουν πολλά περιθώρια για παρεξήγηση των καθηκόντων αυτών), και οι ρουφιάνες και οι πολιτικές υπερηφανεύονται για το επάγγελμά τους (μια ακόμη περίπτωση σάτιρας του «πρέποντος»). Ένδιαφέρεται, ακόμη, για το πρέπον της ηλικίας, με το να γελοιοποιεί το γέρο που θέλει να κοιμηθεί με νεαρή κοπέλα και με το να κατηγορεί το νέο ότι έχει ιδιωτικές περιπέτειες και ότι συμπεριφέρεται με θράσος στο δάσκαλό του. Αναφέρεται και στο πρέπον της κοινωνικής θέσης με τα υποτιμητικά σχόλια για χαρακτήρες κατώτερης κοινωνικής θέσης, οι οποίοι στιγματίζονται από άλλους χαρακτήρες της κωμωδίας για την αγραμματοσύνη, την άγνοια και την κακή φήμη τους. Προσέχει, τέλος, και την έννοια του οικογενειακού πρέποντος, όταν εμφανίζει τον Γιάκουμο ως τον τύπο του πατέρα που ενδιαφέρεται για το γιό του, ή όταν κατηγορεί τον Ἀρμένη ως αδιάφορο να βρει τη χαμένη κόρη του.

Ὡστόσο, οι θεωρητικοί είχαν επιμείνει στο κατεξοχην μέσο εκδήλωσης του πρέποντος σε μια κωμωδία, που είναι το λεκτικό της. Ὁ ὅρος συναρτῆ στίς θεωρίες τους τὴν έννοια τῶν ἀριστοτελικῶν μερῶν τῆς τραγωδίας λέξις καὶ διάνοια. Ἡ σύνδεση τοῦ πρέποντος με τὸ λεκτικό ἔχει δύο σκέλη: ἀπὸ τὴ μὴ ἀναφέρεται στὴ γενικὴ χρῆση μιᾶς γλώσσας ἔτσι, πὸν νὰ ξεχωρίζει τὸ ἓνα λογοτεχνικὸ εἶδος ἀπὸ τὸ ἄλλο -στὴν περίπτωση τῆς κωμωδίας εἶναι ἡ γλώσσα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἀπλή καὶ οἰκεία, με λέξεις ἄσμενες ἢ καὶ ξένης καταγωγῆς, πὸν τὴν διακρίνει ἀπὸ τὴ σοβαρὴ καὶ ὑψηλὴ γλώσσα τῆς τραγωδίας· ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὴν ἐπιμέρους χρῆση τῆς γλώσσας αὐτῆς ἀπὸ κάθε ἥρωα ἔτσι, ὥστε νὰ εἶναι σύμφωνη με τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ στερεότυπου χαρακτήρα του (τὶς ἀπαιτήσεις, δηλαδή, τοῦ «πρέποντός» του).

Ὡς πρὸς τὴν πρώτη σχέση, τὸ γλωσσάριο τοῦ *Κατσούριμου* μιᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐλέγξουμε γρήγορα καὶ με ἀσφάλεια τὴν ποικιλία καὶ τὸν πλοῦτο τοῦ ἔργου σὲ λέξεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἡ σύγκριση τοῦ γλωσσarioῦ αὐτοῦ με τὸ γλωσσάριο τῶν συμβολαιογραφικῶν πράξεων καὶ διαθηκῶν τῆς ἴδιας με τὸν *Κατσούριμο* ἐποχῆς ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη, καὶ με τὸ γλωσσάριο τῶν δύο ἄλλων ἔργων τοῦ Χορτάση, τῆς *Ἐρωφίλης* καὶ τῆς *Πανώριας*, πὸν ἀνήκουν ἀντίστοιχα στὰ εἶδη τῆς τραγωδίας καὶ τοῦ ποιμενικοῦ δράματος, ὀδηγεῖ στὴ διαπίστωση ὅτι τὸ λεκτικὸ τοῦ *Κατσούριμου* συμφωνεῖ με τὶς θεωρητικὲς ἐπιταγὲς γιὰ προσέγγιση στὴ γλώσσα τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν τυπικὴ γλώσσα τῶν δύο ἄλλων δραματικῶν εἰδῶν, ἰδιαίτερα τῆς τραγωδίας.

Σημαντικές είναι οι ένδείξεις συνειδητής χρήσης των θεωρητικών οδηγιών για το «πρέπον» της γλώσσας κάθε χαρακτήρα στον *Κατσούριμπο* (χρησιμοποιούνται οι χαρακτηρισμοί της γλώσσας κάποιου ήρωα από κάποιον άλλον, και όχι για αυθαίρετα συμπεράσματα):

- η γλώσσα του νεαρού έρωτευμένου χαρακτηρίζεται ως *λόγια άνοστα* (A18) και *πελελάδες* (A 26) από τον Κατσάραπο, ο οποίος προτιμά μία γλώσσα γεμάτη από καταλόγους φαγητών. "Όταν ο Νικολός τραγουδά ένα τραγούδι για τη δύναμη της αγάπης στην Κασσέντρα (σύμφωνα με το δικό του «πρέπον»), ο Κατσάραπος παρωδεί κάθε στίχο του με στίχους για τη δύναμη του φαγητού (A133-44): παρόμοια είχε παρωδήσει και την προσφώνηση του Νικολού στην αγαπημένη του με δική του προσφώνηση σε διάφορα φαγητά (A61-4).

*Άλλοι χαρακτήρες περιγράφουν οι ίδιοι τη γλώσσα τους: ·

- ο Άρμένης δηλώνει ότι η αγάπη τον κάνει να χάνει τα λόγια του (A259):

- η Πουλισένα παραδέχεται ότι οι ρουφιάνες δεν μπορούν να επιβιώσουν ο' αυτό το «επάγγελμα» χωρίς τα ψέματα (A219-20):

- και η Άντζα του στενού συμφωνεί (Γ197-8):

- ο Άρμένης και ο Γιάκουμος παραδέχονται την έλλειψη μόρφωσής τους, ένα γεγονός που συμφωνεί με την άπεικόνιση του χαρακτήρα τους, καθώς δεν παρουσιάζονται ούτε ως γιατροί, ούτε ως δικηγόροι, όπως οι γέροι στις δύο άλλες κρητικές κωμωδίες. Έτσι, δεν έχουν λάθει λατινικά και δυσκολεύονται να καταλάβουν τον Δάσκαλο (B291-2 και Δ237-9).

Ωστόσο, η πιο αξιοσημείωτη περίπτωση συμμόρφωσης με το «πρέπον» της γλώσσας είναι αυτή του Δασκάλου, ο οποίος, άμεσα ή έμμεσα, δηλώνει σε διάφορες περιπτώσεις ότι χρησιμοποιεί συνειδητά τη γλώσσα του. Άμεσα, όταν αναρωτιέται σε ποιά γλώσσα πρέπει να μιλήσει στον Κουστουλιέρη και στον ύπηρέτη του: «*Quid mirum? Το προεπό ζητᾶ να τοὺς χαιρετήσω... sed qualis verbis? Con parlar latino θέ ν' αρχίσω* (Δ 293-4), ἂν καὶ σύντομα ἀπογοητεύεται ἀπὸ τὴν ἀμάθεια τοῦ στρατιώτη καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἀπλοποιήσῃ τὴ γλῶσσα του γιὰ τὸ χατήρι του: *Τοῦτος δὲν ἐστουδιᾶρῃσε ποτὲ φιλοσοφία [...]* καὶ εἶναι μου *χρειᾶ in vernacula lingua* νὰ τοῦ μιλήσω (Δ301-3). Κατηγορεῖ ἐπίσης ἄλλους ἥρωες γιὰ τὴν ἀμάθειά τους: *Ἐσὺ δὲν ξεῖρεις γράμματα κ' εἶσα χοντρός, καμῆνε, γι' αὐτὸ ignoscas* δὲ γροικᾶς τὸ ἴντα *verbo* ἔναι. (Δ309-10) *Latinità καθὼς θεωρῶ, κιαμιᾶς λογιῆς δὲν ἔχεις, γι' αὐτὸς τσί φράζεις τσ' ὁμορφες δὲν ξεῖρεις, δὲν κατέχεις* (Δ339-40) καὶ τέλος: *Δὲν εἶναι γιὰ τὰ δόντια*

σας τὰ βέρσα τὰ δικά μου(Δ377). Ἐμμεσες ἐνδείξεις εἶναι λέξεις καὶ φράσεις πού χρησιμοποιεῖ στό λόγο του δανεισμένες κυρίως ἀπό τήν ὀρολογία τῆς ρητορικῆς: *νά κοντροστάρουμε μέ syllogismus* (Δ283), *νά δισπουτάρω* (B286), *τό ἀργομένο μοι* (B289, B310, Δ121, E379, E389), *κονκλουδέρω* (Δ122), ἐνῶ σαφῆς εἶναι ἡ ἐφαρμογή τοῦ ρητορικοῦ τρόπου διάταξης ἑνὸς λόγου μέ εἰσαγωγή, ἐπιχειρήματα καὶ συμπεράσματα. Ὁ Δάσκαλος δηλώνει τὸ κάθε μέρος μέ μία σχετικὴ φράση (E345-67):

Γραμμένο ἤθηκα ποθές ... : γενικὴ εἰσαγωγικὴ γνώμη.

Γιαῦτος cum bonis ambula (νά συναναστρέφεσαι μέ καλοῦς) ... : ἐπιχείρημα.

Et si quis dubitat de hoc (καὶ ἂν ἀμφιβάλλεις γι' αὐτό)... : ἀποδείξη τοῦ ἐπιχειρήματος.

E per concluderla (καὶ γιὰ νά καταλήξω) ... : συμπέρασμα.

Τὶς παροιμίες οἱ Ἴταλοὶ θεωρητικοὶ τὶς ἀναφέρουν ξεχωριστά, θεωρώντας τες συστατικὸ τῆς γλώσσας τῶν κατώτερων κοινωνικῶν χαρακτήρων τῆς κωμωδίας (καὶ στὶς τρεῖς κρητικὲς κωμωδίες τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν παροιμιῶν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς ὑπηρετές καὶ τὶς ρουφιάνες). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Χορτάτης εἶχε ἐπιλέξει προσεκτικὰ τὶς παροιμίες, ὥστε νά ἀνταποκρίνονται καὶ στὶς ἰδιαιτερότητες τοῦ χαρακτήρα πού τὶς χρησιμοποιεῖ καὶ στὸν χαρακτήρα στὸν ὁποῖον ἀπευθύνονται. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ἡ Ἀρχολιά, πού θεωρεῖται «δασκάλα τῆς τέχνης» τῶν ρουφιάνων, χρησιμοποιεῖ τὶς παροιμίες περισσότερο ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο χαρακτήρα, τονίζοντας μέ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ διδακτικὸ τόνο τῶν λόγων της, ἐνῶ ἡ Πουλισένα χρησιμοποιεῖ κυρίως παροιμίες σχετικὲς μέ τὰ χρήματα, συνεπῆς πρὸς τὴ φιλαργυρία της. Δὲν στερεῖται ἐπίσης σημασίας ἡ παρατήρηση ὅτι ὁ Χορτάτης ἐπιδιώκει νά θέτει στὴν τόσο καίρια θέση τῆς ρίμας λέξεις πού τονίζουν τὸ πρῆπον τοῦ συγκεκριμένου δραματικοῦ εἶδους ἢ τοῦ χαρακτήρα πού ἐκφωνεῖ τοὺς ἀντίστοιχους στίχους.

Ἐπιπλέον, στὸν *Κατσούρμπο* παρατηρεῖται ἀριστοτεχνικὴ ἐκμετάλλευση τῶν δυνατοτήτων τῆς ρητορικῆς νά ὑπηρετήσῃ τὸ γελοῖο. Ὡς γνωστὸν, ἡ κλασικὴ ρητορικὴ ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς «ἡ στέρεα βάση τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς τοῦ δέκατου ἔκτου αἰῶνα». Οἱ Ἴταλοὶ θεωρητικοὶ ἐπέμειναν βασιανιστικὰ στὴ χρῆση ρητορικῶν τρόπων στὰ δραματικὰ ἔργα καὶ ἀφιέρωσαν ἀναρίθμητες σελίδες τῶν πραγματειῶν τους στοὺς καταλόγους τρόπων καὶ σχημάτων καὶ στὰ σχετικὰ παραδείγματα (κυρίως ἀντλημένα ἀπὸ τὶς κωμωδίες τοῦ Τερεντίου). Οἱ τρόποι καὶ τὰ σχήματα εἶχαν συνδεθεῖ μέ τὴν ἔννοια τοῦ πρῆποντος (Ἀριστοτέλης, Λογγίνος, Δημήτριος, Κοϊντιλιανός,

μεσαιωνική ρητορική), μία σύνδεση που οι θεωρητικοί του 16ου αιώνα προώθησαν ως τὰ ἄκρα.

Τὰ ρητορικά, λοιπόν, σχήματα αποτελοῦσαν κοινό τόπο στην περιγραφή και στην κριτική τῆς κωμωδίας, καί, γι' αὐτὸ τὴν ἀνάλυσή τους οἱ θεωρητικοί τὴν εἶχαν συνδέσει μὲ τὴ μελέτη τοῦ γελίου. Ἀνάμεσα στὰ διαφορετικά σχήματα που θεωροῦσε ὁ καθένας ὡς καταλληλότερα, ξεχωρίζει ἕνα σύνολο σχημάτων κοινὸ σὲ ὅλους, που ἐμφανίζεται στίς περισσότερες πραγματείες: ἡ ὁμωνυμία, ἡ παρονομασία (τὸ παιχνίδι μὲ τὸν ἦχο καὶ τὸ νόημα μιᾶς λέξης), ἡ διαφορούμενη ἔννοια καὶ ἡ εἰρωνεία, ἡ ἐπανάληψη καὶ ἡ ἀντίθεση.

Ὡστόσο, στὸν *Κατσοῦριμπο* δὲν παρατηροῦμε ἀπλῶς πολλὰ ἀπὸ τὰ ρητορικά σχήματα που οἱ θεωρητικοί πίστευαν ἔτι εἶναι τὰ καταλληλότερα γιὰ τὴν κωμωδία, ἀλλὰ διαπιστώνουμε ἀκόμη νὰ γίνεται καὶ χρήση ρητορικῶν σχημάτων που ἀνῆκαν κυρίως σὲ πιὸ ἐκλεπτυσμένα λογοτεχνικά εἶδη. Σχήματα ὅπως ἡ ἀποστροφή, ἡ ἐπιτηδεμένη μεταφορὰ καὶ ἡ ρητορική διάρθρωση τῶν μονολόγων, που θὰ ταίριαζαν καλύτερα στὴν τραγωδία, ἀν τοποθετηθοῦν σὲ καθαρῶς κωμικά σημεῖα τῶν ἔργων, καθίστανται πολὺ περισσότερο γελιοῦ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ σχήματα που ἡθεορία εἶχε ἀφιερῶσει στὴν κωμωδία.

Ἐνα ἀκόμη σημεῖο στὸ ὁποῖο εἶχαν ἀναφερθεῖ οἱ Ἴταλοι θεωρητικοί τοῦ 16ου αἰώνα -μὲ πολλὲς μάλιστα διαφωνίες μεταξύ τους- ἦταν τὸ ζήτημα τῆς χρήσης ἔμμετρου ἢ πεζοῦ λόγου στὴ σύνθεση τῆς κωμωδίας. Τὸ πρόβλημα μὲ τὸν στίχο ἦταν ὅτι ἀπομάκρυνε τὴ γλώσσα τῆς κωμωδίας ἀπὸ τοὺς ρυθμούς τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας, τῆς ὁμιλίας δηλαδή που ἐπέβαλλε ἡ θεωρία τοῦ «πρέποντος». Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ μὴν προχωρήσει καθόλου τὴ σύγκριση τοῦ *Κατσοῦριμπο* μὲ τίς ἀναγεννησιακές θεωρίες πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, μὰ που ὁ Χορτάτης ἀκολουθώντας τὴ μακρὰ παράδοση τῆς λογοτεχνίας τοῦ τόπου του ἔγραψε τὴν κωμωδία του μὲ στίχο, καὶ μάλιστα σὲ μέτρο που ὑπακούει, τουλάχιστον στὴ μορφή μὲ τὴν ὁποῖαν αὐτὸ ἐφαρμόζεται στὸ δημοτικὸ τραγούδι, σὲ αὐστηροὺς κανόνες.

Μόνος τρόπος γιὰ νὰ προσεγγίσει κανεὶς τοὺς ρυθμούς τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας σὲ ἕνα ἔργο σὰν τὸν *Κατσοῦριμπο* εἶναι νὰ καταπατήσει ἀκριβῶς τοὺς δεσμειτικούς κανόνες τοῦ δεκαπεντασύλλαβου, παρεκκλίνοντας δηλαδή ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ ἰσομετρία μορφῆς καὶ περιοχομένου τόσο μέσα στὸ στίχο (μὲ κατάργηση τῆς νοηματικῆς τομῆς μετὰ τὴν ὄγδοη συλλαβή), ὅσο καὶ μέσα στὸ δίστιχο, ἢ καὶ πέρα ἀπὸ αὐτὸ (μὲ τὸν διασκελισμὸ, που ἀποκτᾶ ἰδιαίτερη σημασία, ἀν σκεφτεῖ κανεὶς καὶ τὴν ἐπιπλέον δέσμευση τῆς ὁμοιο-

καταληξίας), ή και παρατονίζοντας σύμφωνα με τις τονικές απαιτήσεις του μέτρου. Ξεετάζοντας τέτοιου είδους παρεκκλίσεις στον *Κατσούρμπο*, και συγκρίνοντάς τες με δείγματα από την *Έρωφίλη* και την *Πανώρια*, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει σημαντική διαφορά στον τύπο των παρεκκλίσεων του Χορτάτη στην τραγωδία αφενός, και στην κωμωδία και το πομπενικό δράμα αφετέρου. Τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τη σύγκριση αυτή επιβεβαιώνουν την άποψη ότι ο Χορτάτης στην κωμωδία καταπατούσε τους κανόνες, όταν ήθελε να επιτύχει σύνταξη άπλη και καθημερινή, διάλογο με ζωντανό και γρήγορο ρυθμό, ενώ, αντίθετα, τους σεβόταν, όταν ήθελε γλώσσα υψηλότερη, ξένη από την καθημερινή (στους μονολόγους, ιδίως, των χαρακτήρων).

Ανακεφαλαιώνοντας τη σύντομη αυτή επισκόπηση μιας λεπτομερέστερης έρευνας για τη σχέση του *Κατσούρμπο* με τις ιταλικές ποιητικές θεωρίες του 16ου αιώνα υπογραμμίζουμε τα βασικότερα πορίσματα της, που φωτίζουν από νέα γωνία τη σχέση του Χορτάτη με την πηγή της έμπνευσης του, το ιταλικό αναγεννησιακό θέατρο:

- ο Χορτάτης είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει όλα τα δυνατά στοιχεία που προκαλούν το γέλιο, ενώ αυτό που κάνει την κωμωδία του να διαφέρει και να υπερέχει των άλλων είναι ή έκμετάλλευση και της δύναμης του έπιτηδευμένου χιούμορ, πέρα από το άπλο και χοντροκομμένο άστειο, στο όποιο, συνήθως, βασίζεται μια κωμωδία·

- κωμική λειτουργία διακρίνεται στον χειρισμό και άλλων στοιχείων των αναγεννησιακών θεωριών, όπως είναι ή ήθικη διδασκαλία και τα ρητορικά σχήματα και τρόποι·

- με συνέπεια χρησιμοποιεί τις αρχές του πρόποντος τόσο στην άπεικόνιση των χαρακτήρων του, όσο και στο χειρισμό της γλώσσας καθενός ειδικότερα, και της γλώσσας του έργου του γενικότερα·

- ακόμη και στο μέτρο, όπου αναμφίβολα θα άποδεχόταν κανείς την άπομάκρυνση από τις θεωρητικές έπιταγές, ή προσπάθεια του να προσαρμοστεί σ' αυτές μέσα από τους άυστηρους περιορισμούς του δεκαπεντασύλλαβου είναι έμφανής και άξιοσημείωτη.

Τέλος, ή συνέπειά του και σε μια σειρά από λιγότερο σημαντικούς, καθαρώς δραματολογικούς, κανόνες καθιστά ακόμη πιθανότερο το γεγονός ότι ο Χορτάτης είχε βαθιά γνώση της λογοτεχνικής και θεατρικής θεωρίας της έποχής του: δε μπορεί να είναι τυχαίο ότι προσέχει πολύ να μη βγαίνει κανένας χαρακτήρας στη σκηνή περισσότερες από πέντε φορές· να μην βρι-

σκονται περισσότεροι από τρεῖς χαρακτήρες στη σκηνή· να συνδέει τις σκηνές μεταξύ τους αφήνοντας τὴ σκηνὴ ὅσο τὸ δυνατό λιγότερο ἄδεια· να σέβεται τις ἐνόητες χρόνου, χώρου καὶ πλοῦης.

Ὁ *Κατσοῦρμπος* δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μίμησης κάποιου (ἄγνωστου πάντως ἀκόμη) ἰταλικοῦ προτύπου, καὶ ὁ Χορτάσης δὲν στηρίχθηκε ἀποκλειστικά καὶ μόνο σὲ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα πρὸ οἱ Ἴταλοι εἶχαν ἐπιτύχει στὴ θεατρικὴ πράξη, ἀλλὰ καὶ στὴ θεωρία τοῦ θεάτρου. Κι ἂν ἴσως ἀληθεύει γιὰ τοὺς Ἴταλοὺς κωμωδιογράφους ὅτι «ὅσο περισσότερο ὑποτάσσονταν στοὺς θεωρητικούς, τόσο λιγότερο ἀξιομνημόνευα ἦταν τὰ ἐπιτεύγματά τους», εἶναι βέβαιο ὅτι αὐτὸ δὲν ἴσχυσε γιὰ τὸν Χορτάση, ποὺ εἶχε τὴν εὐφυΐα νὰ συνδυάσει τὸ ποιητικὸ ταλέντο του μὲ τὴν ἰταλικὴ ποιητικὴ θεωρία τοῦ 16ου αἰώνα.

ΤΑΣΟΥΛΑ ΜΑΡΚΟΜΙΧΕΛΑΚΗ

ΟΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ *ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΙΟΥ* ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

Όσο γνωστόν, ὁ πρῶτος πού ἀνέβασε ἔργα τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου στὴ νεοελληνικὴ σκηνὴ ἦταν ὁ Φῶτος Πολίτης. Γενέθλια ἡμέρα θεωρεῖται ἡ 28η Μαρτίου 1929 μὲ πρῶτο ἔργο τὴ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ* ἀπὸ τὴν Ἑπαγγελματικὴ Σχολὴ Θεάτρου καὶ σὲ σκηνοθεσίᾳ τοῦ Φῶτου Πολίτη. Ἀκολούθησαν στὴ σκηνὴ καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ κρητικοῦ δραματολογίου, κυρίως ἡ *Ἐρωφίλη* τοῦ Γεωργίου Χορτάση καὶ ὁ *Ἐρωτόκριτος* τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, πού ἔκτοτε παίχτηκαν κατ' ἐπανάληψη καὶ κατὰ κανόνα μὲ ἐπιτυχία. Ὡστόσο, ὁ *Κατσούρμπος* χρειάστηκε νὰ περιμένει περίπου σαράντα χρόνια γιὰ νὰ παιχτεῖ στὴ σκηνή, καὶ αὐτό, γιατί ὡς πρόσφατα (1964) τὸ κείμενό του δὲν ἦταν προσιτὸ στὸ κοινό. Οἱ θεατρικὲς τύχες τῆς κωμωδίας τοῦ Χορτάση συνδέονται μὲ τὴν πρώτη κριτικὴ ἔκδοσι τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸ Λίνο Πολίτη.

Ἡ πρώτη σκηνικὴ παρουσίασι τοῦ *Κατσούρμπου* ἔγινε στὴν Ἀγγλία μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Alfred Vincent, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους μελετητὲς τῆς Κρητικῆς Κωμωδίας καὶ ἐκδότῃ (1980) μιᾶς ἄλλης κωμωδίας τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου, τοῦ *Φορτουνάτου*, τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου Φοσκόλου. Οἱ ἠθοποιοὶ ἦταν ἄγγλοι φοιτητὲς τοῦ Corpus Christi College τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge καὶ ἡ παράστασι, παίχτηκε στὸν ἀνοικτὸ χῶρο τοῦ Leckhampton House τοῦ Cambridge καὶ βασίστηκε σὲ μετάφρασι τοῦ ἔργου στὴν ἀγγλική. Ὡπως ἀναφέρει ὁ μεταφραστὴς καὶ σκηνοθέτης τοῦ ἔργου Alfred Vincent στὸ πρόγραμμα τῆς παράστασις, καταβλήθηκε προσπάθεια νὰ ὑπηρετηθοῦν ὅσο τὸ δυνατόν πιστότερα οἱ προθέσεις τοῦ ποιητῆ. Τὰ λογικὰ χάσματα τοῦ κειμένου καὶ οἱ πλατειασμοὶ τὸν ὑποχρέωσαν νὰ προχωρήσει σὲ ἐπεμβάσεις πού δὲν ξεπέρασαν τὸ 4% τοῦ κειμένου. Ὁ Vincent περιόρισε τὴν ἔκτασι τοῦ κειμένου καὶ ἀφαίρεσε τὰ τέσσερα Ἴντερμέδια πού συνοδεύουν τὸ ἔργο, σύμφωνα μὲ τὴ χειρόγραφη παράδοσί του. Ὁ νόθος Πρόλογος πού κάνει ὁ Ἐρωτας συντομεύθηκε στοὺς ἀπολύτως ἀπαραίτητους στίχους. Τὰ κοστούμεμα πού χρησιμοποιήθηκαν δὲν συνδέονται μὲ τὸν ἱστορικὸ χρόνο τοῦ ἔργου, ἀλλὰ ἦταν τὰ τυπικὰ κοστούμεμα τῆς *Commedia dell'arte*, μιὰ ἐπιλογὴ πού ἀκολούθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι σκηνοθέτες πού ἀνέβασαν τὸ ἔργο στὴ σκηνή. Ἡ μουσικὴ ἦταν ἑλληνικὴ, ἀλλὰ δὲν σχετιζό-

ταν με τὰ ἀκούσματα τῶν Κρητικῶν τοῦ 16ου καὶ τοῦ 17ου αἰώνα, τὰ ὁποῖα, ἄλλωστε, δὲν γνωρίζουμε.

Ἡ πρώτη νεοελληνικὴ παρουσίαση τοῦ *Κατσοῦρμπος* χρονολογεῖται τὸ 1964. Ἦταν ραδιοφωνικὴ καὶ ὀφείλεται στὴ Νεοελληνικὴ Σκηπὴ, τὸν πρόδρομο τοῦ Ἀμφιθεάτρου, καὶ σὲ σκηνοθεσίᾳ τοῦ Σπύρου Εὐαγγελάτου. Ὁ σκηνοθέτης στηρίχθηκε στὸ ἀνέκδοτο ἀκόμη κείμενο τῆς ἔκδοσης τοῦ Λίνου Πολίτη ποῦ εἶχε στὴ διάθεση του. Τὴ μουσικὴ εἶχε γράψει ὁ Δημήτρης Τερζάκης καὶ τοὺς κυριότερους ρόλους ἔπαιξαν ὁ Γιάννης Κοντούλης, ἡ Κλεὸ Σκουλούδη, ὁ Νίκος Σκιαδάς, κ.ἄ..

Στὸ θέατρο ὁ *Κατσοῦρμπος* ἀνέβηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ σκηπὴ στὶς 4 Ἰουλίου 1976 ἀπὸ τὸ Μικρὸ Θέατρο σὲ διασκευὴ, σκηνοθεσίᾳ καὶ ἐνδυματολογικὴ ἐπιμέλεια τῆς Χαρᾶς Κανδρεβιώτου. Τὰ σκηπικά ἦταν τοῦ Δημήτρη Γέρου καὶ ἡ μουσικὴ τοῦ Βασίλη Ἀρχιτεκτονίδη. Σκηνοθετικὸς στόχος στάθηκε ἡ ἔξαρση τοῦ ζωντανοῦ λαϊκοῦ στοιχείου καὶ γι' αὐτὸ ἐπιστρατεύθηκαν καὶ ἔξωτερικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἡ χρῆση κάρων καὶ μασκῶν. Οἱ ἠθοποιοὶ εἶχαν τὸ περιθώριο νὰ αὐτοσχεδιάσουν κι αὐτὸ ἐξυπηρετήθηκε καλύτερα μὲ τὶς ἐρμηνεῖες τῶν ρόλων τῶν ρουφιάνων ἀπὸ ἄνδρες. Τὴν ἴδια χρονιά ὁ *Κατσοῦρμπος* ἀνεβάστηκε κι ἀπὸ τὸ Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος σὲ σκηνοθεσίᾳ τοῦ Κανέλλου Ἀποστόλου, σκηνογραφία καὶ ἐνδυματολογία τῆς Λίτσας Ζαῖμη καὶ μουσικὴ τοῦ Θόδωρου Μιμίκου. Ἐκτοτε, ἡ κωμωδία τοῦ Χορτάτη ἀνεβάστηκε ἀκόμη πέντε, τουλάχιστον, φορές: τὸ 1980 ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Θεάτρου Κρήτης σὲ σκηνοθεσίᾳ Κωστῆ Μιχαηλίδη, τὸ 1983 ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο σὲ σκηνοθεσίᾳ τοῦ Μιχάλη Μπούχλη, τὸ 1983 καὶ τὸ 1987 ἀπὸ τὸ Μικρὸ Θέατρο κι ἀπὸ τὸ Κρατικὸ Θέατρο Βορείου Ἑλλάδος σὲ σκηνοθεσίᾳ τῆς Χαρᾶς Κανδρεβιώτου καί, τέλος, τὸ 1989 ἀπὸ τὸ ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Καλαμάτας σὲ σκηνοθεσίᾳ Νίκου Ἀρμάου.

Παρὰ τὶς συχνὲς τὴν τελευταία τριακονταετία παραστάσεις Κρητικῶν ἔργων, αὐτὸ φαίνεται νὰ παραμένει στὸ περιθώριο τῶν σκηπικῶν ἀναζητήσεων τῶν ἀνθρώπων τοῦ Θεάτρου μας. Ὡστόσο, ἡ πρόκληση εἶναι γόνιμη καὶ τὸ στοιχεῖο εὐγενικό. Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ κρητικὴ δραματολογία τῆς Ἀναγέννησης μπορεῖ νὰ μπολιάσει τὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο, ὅπως ἄλλωστε μπόλιασε τόσο γόνιμα καὶ τὴ Νεοελληνικὴ Ποίηση (Σολωμός, Παλαμᾶς, Σεφέρης, κ.ἄ.). Ἡ γαμάτη ρυθμὸ καὶ μελωδία γλώσσα καὶ ἡ παίγνια διάθεση τοῦ Χορτάτη προσοδίδουν στὸν *Κατσοῦρμπο* ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ ὁποῖο μόνον κέρδος μπορεῖ νὰ προκύψει γιὰ τὸ σύγχρονο Ἑλληνικὸ Θέατρο.

	CORPUS CRISTI COLLEGE CAMBRIDGE (1968)	ΜΙΚΡΟ ΘΕΑΤΡΟ (1976)	Κ.Θ.Β.Ε. (1976)
ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑ	A. L. VINCENT	ΧΑΡΑ ΜΑΝΔΡΕΒΙΩΤΟΥ	ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ
ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑ ΕΝΔΥΜΑΤΟΛΟΓΙΑ	BERN PORTER IDA VINCENT	ΔΗΜ. ΠΡΟΥ	ΛΙΖΑ ΖΑΪΜΗ
ΜΟΥΣΙΚΗ		ΒΑΣΙΛΙΑ ΕΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΔΗΣ	ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΙΜΙΚΟΣ
ΧΟΡΟΓΡΑΦΙΑ			
ΔΙΑΝΟΜΗ ΕΡΩΤΑΣ	RICHARD BAINBRIDGE	ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΑΛΗΣ	Π. ΠΛΑΝΟΣ
ΝΙΚΟΛΟΣ	MARTIN RIX	ΑΛ. ΜΑΝΗΛΑΣ	Γ. ΔΕΦΑΣ
ΚΑΤΣΑΡΑΠΟΣ	GRAIG STEVENSON	ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΠΑΛΗΣ	Β. ΓΚΟΠΗΣ
ΠΟΥΛΙΣΕΝΑ	LIZ MEW	Χ. ΚΑΝΔΕΒΙΩΤΟΥ	ΜΙΡ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ
ΑΝΟΥΣΑ	LIZ LEENEY	Κ. ΜΠΟΥΨΛΟΥ	Α. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ
ΚΑΣΣΑΝΤΡΑ	ANNE MITCHELL	ΤΕΛ. ΜΩΔΙΝΗ	Α. ΛΙΒΑ
ΑΡΜΕΝΗΣ	ALAN ROBIETTE	Κ. ΛΑΣΚΟΣ	Δ. ΠΑΓΟΥΛΑΤΟΣ
ΜΟΥΣΤΡΟΥΧΟΣ	TONY SUDBERY	ΣΤΑΜ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ	Τ. ΠΕΡΖΙΚΙΑΝΙΔΗΣ
ΚΟΥΣΤΟΥΛΙΕΡΗΣ	KEITH STRINGER	ΓΙΑΝΝ. ΝΚΟΛΑΪΔΗΣ	Α. ΖΗΣΙΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΣ	RICHARD HENDERSON	ΓΙΩΡΓ. ΤΣΑΛΙΜΗΣ	Σ. ΚΑΠΠΑΤΟΣ
ΔΑΣΚΑΛΙΟΣ	BRIAN FINDLAY	ΑΡΗΣ ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Δ. ΒΑΓΙΑΣ
ΑΡΚΟΛΙΑ	MARGARET MEGGISON	ΑΡΗΣ ΜΙΧΟΠΟΥΛΟΣ	Π. ΑΛΒΑ
ΑΝΕΖΑ	JUDY GOLDSCHMIDT	ΑΛ. ΜΑΝΗΛΑΣ	Γ. ΚΟΥΡΟΥ
ΑΡΜΕΝΙΣΣΑ	ANNE McBURNEY	ΓΙΩΡΓ. ΤΣΙΔΙΜΗΣ	Ρ. ΓΑΛΑΝΗ
ΑΝΝΙΤΣΑ	JAYNE SANDERSON	ΕΦΗ ΚΑΝΑΚΟΥΣΑΚΗ	Δ. ΣΦΑΝΤΖΙΚΑ
ΓΛΑΚΟΥΜΟΣ	JIM CASEY	ΓΙΑΝ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ	Δ. ΚΑΛΟΣ

ΕΤΑΙΡ. ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΡΗΤΗΣ (1980)	ΕΘΝΙΚΟ (1983)	Κ.Θ.Β.Ε. (1987)	ΔΗ. ΠΕ. ΘΕ. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ (1989)
ΚΩΣΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ	ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΠΟΥΧΛΗΣ	ΧΑΡΑ ΚΑΝΔΡΕΒΙΩΤΟΥ	ΝΙΚΟΣ ΑΡΜΑΟΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΥΡΟΥ	ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΥΤΑΡΑΣ	ΤΑΣΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΕΤΤΑΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΣΑΓΚΑΡΗΣ	ΣΤΑΜ. ΚΡΑΘΥΝΑΚΗΣ	ΛΙΝΟΣ ΚΟΚΚΟΤΟΣ	ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΡΟΥΠΟΣ
ΜΑΡΤΙΝΑ ΒΟΓΙΑΤΖΗ			ΜΑΡΙΑ ΓΚΟΥΤΗ
ΑΝΝΑ ΓΑΒΡΙΗΛ	Δ. ΛΙΓΝΑΔΗΣ		
ΘΟΔ. ΚΑΤΣΑΦΑΔΟΣ	Θ. ΚΑΤΣΑΦΑΔΟΣ	Ν. ΚΟΛΟΒΟΣ	ΘΑΝΟΣ ΤΣΕΛΙΟΣ
ΧΡ. ΒΑΛΑΒΑΝΙΔΗΣ	Γ. ΠΑΡΤΑΛΑΚΗΣ	Ζ. ΚΑΤΡΑΜΑΔΑΣ	ΝΙΚΟΣ ΛΥΤΡΑΣ
ΜΠ. ΒΑΛΑΣΗ	ΜΠ. ΒΑΛΑΣΗ - Ν. ΟΡΦΑΝΟΥ	ΕΔ. ΚΑΡΠΕΤΑ	ΦΩΤ. ΝΤΕΜΙΡΗ
ΕΔ. ΝΕΝΕΔΑΚΗ	Κ. ΜΠΟΥΡΑΟΥ	Σ. ΚΑΣΤΟΥΡΑ	ΟΔΕΤΤΗ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΜΑΡ. ΖΑΧΑΡΙΑ	Α. ΛΙΒΑ	Ε. ΝΑΖΑΙΔΟΥ	ΚΑΤ. ΠΑΜΑΛΗ
Γ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ	ΧΡ. ΜΑΝΤΖΑΡΗΣ	Τ. ΠΑΛΑΝΤΖΙΔΗΣ	ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΗΟΣ
Χ. ΑΛΑΤΖΑΣ	Γ. ΜΑΖΗΣ	ΒΔ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ	ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΠΟΣΠΟΡΗΣ
Ν. ΓΑΛΙΑΤΣΟΣ	Τ. ΒΟΥΛΑΛΑΣ	Α. ΔΡΑΚΟΥΛΙΝΑΚΟΣ	ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΑΛΜΠΙΑΝΗΣ
Ν. ΑΣΤΡΙΝΑΚΗΣ	ΗΛ. ΠΛΑΚΙΔΗΣ	Γ. ΜΑΛΟΥΧΟΣ	ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΕΛΙΣΣΑΡΗΣ
ΑΡΗΣ ΡΕΤΣΟΣ	ΟΡΦ. ΖΑΧΟΣ	Κ. ΜΑΤΣΑΝΑΣ	ΑΔ. ΚΟΛΛΙΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΣΠ. ΚΡΑΛΛΗ	ΝΤ. ΜΠΑΛΤΣΑΒΙΑ	ΕΔ. ΚΑΛΛΙΓΑ	ΕΥΑ ΒΛΑΧΑΚΟΥ Κ. ΠΑΜΑΛΗ
ΦΡ. ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ	ΤΖ. ΓΑΡΜΠΗ	ΕΔ. ΜΑΚΙΣΟΓΛΟΥ	ΒΑΣΩ ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ
ΑΓΓ. ΚΑΖΑΚΙΔΟΥ	Α. ΠΑΪΤΑΖΗ	ΑΝ. ΜΑΝΟΥΣΑΡΙΔΟΥ	ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΔΟΥΖΗ
ΑΝΝΑ ΓΑΒΡΙΗΛ	Π. ΠΑΠΑΔΑΚΗ	ΟΔ. ΠΑΠΠΑ	ΕΥΑ ΒΛΑΧΑΚΟΥ
ΛΕΥΤ. ΤΖΟΥΛΑΚΗΣ	Γ. ΑΡΓΥΡΗΣ	Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ	Κ. ΠΑΠΑΕΞΗΣ ΧΡ. ΑΠΟΣΠΟΡΗΣ

ΦΡ. ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ
ΑΓΓ. ΚΑΖΑΚΙΔΟΥ
ΑΝΝΑ ΓΑΒΡΙΗΛ
ΛΕΥΤ. ΤΖΟΥΛΑΚΗΣ

ΤΖ. ΓΑΡΜΠΗ
Α. ΠΑΪΤΑΖΗ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ

Ἡ *Κατσούριμος* (ἢ *Κατσάραπος*¹) σώζεται σὲ ἓνα μόνο χειρόγραφο, ποὺ ἀνήκει σήμερα στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη (ΕΒΕ 2978) καὶ παραδίδει ἀκόμη τὸν Πρόλογο «εἰς ἔπαινον τῆς περηφῆμου νήσου Κεφαλληνίας πατρίδας μας...»², τὴν *Πανώρια* (παλιότερα γνωστὴ ὡς *Γύπαρις*)³ καὶ πέντε, συνολικά, Ἰντερμέδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Θεάτρου⁴. Τὸ χειρόγραφο αὐτό, γραμμένο κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα στὰ Ἑπτάνησα (κατὰ μίαν ἄποψη στὴν Κεφαλληνία)⁵, δὲν παραδίδει πιστὰ τὸν ἰδιωματικὸ χαρακτήρα τοῦ ἔργου. Ὁ ἀνώνυμος ἑπτανήσιος γραφέας τοῦ *Κατσούριμου* μετέγραψε στὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο τὸ γραμμένο μὲ ἰταλικοὺς χαρακτήρες κείμενο ποὺ εἶχε μπροστά του, μὲ λάθη ὁμως στὴ μεταγραφή καὶ μὲ πολλὰς

Πρωτοδημοσίευση τοῦ κειμένου τῆς νέας κριτικῆς ἔκδοσης τοῦ *Κατσούριμου*.

1. Ὡς *Κατσάραπος*, ὄνομα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἥρωες, τιτλοφορεῖται τὸ ἔργο ἀπὸ τὸ Μαρίνο Τζάνε Μπουνιαλὴ στὴ *Φιλονεικία Χάνδακος καὶ Ρεθέιμου*. Βλ. Ὁ *Κρητικὸς Πόλεμος (1645-1669), ἡ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων Ἀνθίμου Διακροῦση, Μαρίνου Ζάνε*, ἔκδ. Α. Ξηρουχάκη, ἐν Τεργέστη 1908, σ. 588:

Ἐνα παιδί μου παλαιὸν ὁποῦ ἤθελα γεννήσει,
κ' ἐκεῖνο μὲ πολλὴν τιμὴν ἤθελε μὲ στολίσει,
Γεώργιον Χορτάκιον ἐκράζαν τ' ὄνομά του,
κ' οἱ στίχοι του φημίζονται καὶ τὰ ποιήματά του
κ' ἔκαμε τὴν *Πανώρια* του μὲ ζαχαρένια χεῖλη
μαζὶ μὲ τὸν *Κατσάραπον* τὴν ἄξιαν *Ἐρωφίλη*.

2. Πρόσφατη ἔκδοση ἀπὸ τὸν Σπύρο Α. Εὐαγγελάτο, *Ἱστορία τοῦ Θεάτρου ἐν Κεφαλληνίᾳ 1600-1900*, ἐν Ἀθήναις 1970 [Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 5], σ. 27-35.

3. Βλ. *Γεωργίου Χορτάση Πανώρια*. Κριτικὴ ἔκδοση μὲ Εἰσαγωγή, Σχόλια καὶ Λεξιλόγιο Ἑμμανουὴλ Κριαρᾶ, Θεσσαλονίκη 1975 [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη 2].

4. Ἐχουν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Μ.Ι. Μανούσακα, Ἐνέκδοτα Ἰντερμέδια τοῦ Ἑλληνικοῦ Θεάτρου, *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 1 (1947) 525-580.

5. Τὸ χειρόγραφο περιέγραψε λεπτομερῶς ὁ Μανούσακας, ὁ.π., σ. 526-530 καὶ ὁ Λίνος Πολίτης, *Γεωργίου Χορτάση Κατσούριμος, κωμῳδία*. Κριτικὴ ἔκδοση, Σημειώσεις, γλωσσάριον —, Ἡράκλειον Κρήτης 1964 [Ἑταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν -

αυθαίρετες επεμβάσεις και αντικαταστάσεις κρητικων λιξεων με επτανησιακες. Σε αντιθεση με την τραγωδια *Ζηνων*, που εχει γραφει απο Κρητικο προσφυγα στη Ζακυνθο γυρω στα 1682 και εχει γλωσσα «ιπο τη γενεση της και με τη βουληση του ποιητη, χαλαρη, αναμικτη με στιχεια λογια και ιδιωματακα επτανησιακα»⁶, ο *Κατσουρμπος* ειναι εργι της ακμης του 'Κρητικου Θεατρου' και, συνεπως, για την κριτικη αποκαασταση του κειμενου του επιβαλλεται η απομακρυνση όλων των φθορων που ο γραφεας προκαλεσε σ' αυτο, και βεβαια των ολοφανερα επτανησιακων λεξεων, και η αντικατασταση τους απο τις αντιστοιχες κρητικες.⁷ Την εργασια αυτη επιχειρησε, οχι ομως στην εκταση που θα επρεπε, ο πρωτος εκδοτης της κωμωδιας Λινος Πολιτης.⁸

Η εκδοση του *Κατσουρμπου* που ακολουθει, εγινε κατα το προτυπο των προσφατων εκδοσεων του *Ερωτοκριτου* (2^η 1986 και 3^η 1992), του *Ροδολινου* (1987), της *Ερωφιλης* (1988), του *Ζηωνα* (1991) και των *Ιντερμεδιων* της *Ερωφιλης* (1992), απο τον Στυλιανο Αλεξίου και τη Μαρθα Αποσκιτη.⁹ Για τον καταρτισμο του κειμενου ο επιμελητης στηριχθηκε στην πρώτη κριτικη εκδοση του εργου απο τον Πολιτη και δεχτηκε πολλες απο τις διορθωσεις και τις κριτικες παρατηρησεις άλλων μελετητων (Αλεξίου, Στ. Γ. Κατωμένου,

---

Κρητικον Θεατρον 1], σ. οδ' -πα'. Ο Μανούσακας χρονολογει το χειρογραφο στα τελη του 17ου αιωνα, ενω ο Πολιτης στα μεσα του 17ου αιωνα (μεταξυ 1650 και 1673). Ο Κριαρας το τοποθετει «πιθανως στο τελος του δεκατου εβδομου, η τις αρχες του δεκατου ογδοου αιωνα». Βλ. *Πανωρια*, σ.4. Τρια απο τα τεσσερα *Ιντερμεδια* της *Πανωριας* που περιεχονται στο χειρογραφο αυτο ειναι αυτουσιες σκηνες του *Κατσουρμπου* και, παρα το γεγονος οτι προερχονται απο το χειρι του ιδιου γραφεα που εγραψε και τον *Κατσουρμπο*, παραδιδουν συχνα διαφορετικες γραφες και, οχι σπανια, καλυτερες απο του χειρογραφου.

6. Βλ. *Ζηνων*, *κρητοεπτανησιακη τραγωδια (17ου αιωνα)*. Επιμελεια Στυλιανος Αλεξίου, Μαρθα Αποσκιτη; Αθηνα 1991, σ. 21.

7. «Ειναι φανερο, παρατηρουν οι Αλεξίου-Αποσκιτη, οτι το επτανησιακο γλωσσικο στοιχειο στο *Ζηωνα* βρισκεται βαθυτερα, δεν ειναι επιφανειακο οπως οι κεφαλληνιακοι τυποι του χειρογραφου του *Κατσουρμπου* που προερχονται μονον απο τον γραφεα...». Βλ. *Ζηνων*, σ. 85.

8. Βλ. Πολιτης, *ο.π.*, σ. πα' -πς'.

9. *Ροδολινος, τραγωδια Ιωάννη Ανδρεά Τρωίλου (17ου αιωνα)*. Προλογος Στυλιανος Αλεξίου. Επιμελεια Μαρθα Αποσκιτη, Αθηνα 1987. *Ερωφιλη, τραγωδια Γεωργίου Χορτάτη*. Επιμελεια Στυλιανος Αλεξίου-Μαρθα Αποσκιτη, Αθηνα 1988. *Ζηνων*, *ο.π.*. *Γεωργίου Χορτάτη Η Ελευθερωμένη Ιερουσαλημ, (Τα Ιντερμεδια της Ερωφιλης)*. Επιμελεια Στυλιανος Αλεξίου-Μαρθα Αποσκιτη, Αθηνα 1992.

Μανούσακα, Pontani, Κριαρά, Δετοράκη, Martini)¹⁰ στο κείμενο της έκδοσης αυτής. Ἄλλες διορθώσεις προέκυψαν ἀπὸ νέα ἀνάγνωση τοῦ χειρογράφου, κι ἄλλες τοῦ πρότειναν ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου καὶ ἡ Μάρθα Ἀποσκήτη.¹¹ Τὸ δυσνόητο ἰταλικὸ ὀκτάστιχο τοῦ Δασκάλου (Δ363-370) ἀποκαταστάθηκε μὲ τὴ βοήθεια πλέον τοῦ ὀκτάστιχου ἰταλικοῦ προτύπου του ἀπὸ τὴν κωμῶδια *La Fanciulla* τοῦ G.B. Marzi¹².

Καταβλήθηκε προσπάθεια νὰ ἀποκατασταθεῖ ὁ κρητικὸς γλωσσικὸς χαρακτήρας τοῦ ἔργου.¹³ Ἐγραψα παντοῦ *περίσσος, περίσσα, πλήσος, πλήσα, πλήσα, μερά, τορνέσα, ἐξά, ἀξίωνα*, πὸν ἐναλλάσσονται στὸ χειρόγραφο μὲ τοὺς δυτικὸς κρητικὸς καὶ ἑπτανησιακὸς τύπους *περίσσιος, περίσσια, πλήσιος, πλήσια, μεριά, τορνέσια, ἀξιά, ἀξιώνω*, γιὰ αὐτοὺς ἔγραψαν ὁ Χορτάσης, ὁ Τρώιλος καὶ ὁ Φόσκολος στὰ ἔργα τους. Ἄλλωστε οἱ γραφές αὐτὲς ὑποστηρίζονται καὶ ἀπὸ τὴ θέση τους στὸ στίχο (βρίσκονται καὶ στὴ ρίμα). Κι ἀκόμη γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τύπους ὅπως λ.χ.: *ἀμμάτια, ἀναστεναμὸς, ἀνύχια, γδίκιωση, γδυμνός, γή, γληγορύτερο, γλυκιά ἐπίρ., ἐδεπά, θροφή, κά-τα, κορασιά, λολή, ξεύρω, παρά, πέ. πλοῦσος, πρικαμῆνος, συχιά, σκιάς, τό-*

10. Οἱ διορθώσεις τοῦ Ἀλεξίου, τοῦ Καψωμένου καὶ τοῦ Μανούσακα περιέχονται στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα ἢ στὶς Σημειώσεις τῆς έκδοσης Πολίτη. Μερικὲς ἀπὸ τὶς διορθώσεις αὐτὲς δὲν εἶχε δεχτεῖ ὁ Πολίτης. Ὁ Ἀλεξίου ἐξέδωσε κριτικὰ καὶ τὰ ἀποσπάσματα (Γ293-328, E1-110) τοῦ *Κατσούριμπος* πὸν περιέλαβε στὴν *Κρητικὴ Ἀνθολογία (IE 'IZ' αἰώνας)*. Εἰσαγωγή, ἀνθολόγηση καὶ σημειώματα —, Ἡράκλειον Κρήτης 1969 [Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν], σ. 131-137. F.M. Pontani, βιβλιοκρισία τῆς έκδοσης Πολίτη, *Ἑλληνικά*, τ. 19 (1966) 398-403. E. Kriaras, Bemerkungen zu Kretischen Texten, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 9 (1971) 479-481. Θεοχάρης Δετοράκης, Γλωσσικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις σὲ κρητικὰ κείμενα, *Κρητολογία*, τεύχ. 8 (Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1979) 133-134. Lidia Martini, Italianismi nelle commedie cretesi, *III Convegno Nazionale di Studi Neogreci, Atti*, Palermo 1991, σ. 125-133.

11. Πρόκειται γιὰ τὶς διορθώσεις: A157 *φόρισι νὰ βρω ἀντὶ φόρισι νὰ εὐρῶ*, A284 *τ' ἀνάστολα ἀντὶ τοσοσταλά*, Γ112 *κι ἀποθαμῆνος ἀντὶ γή ἀποθαμῆνος*, E116 *γιατ' εἶπανέ του ἀντὶ γὰ τοῦ εἶπαν*, E185 *ῶφου*, ἴντα *καλοριζικιά* ἀντὶ Ὅφου, *τί καλοριζικιά*. Κι ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ εὐχαριστῶ θεοῦ τὸν κ. Στυλιανὸ Ἀλεξίου καὶ τὴν κ. Μάρθα Ἀποσκήτη γιὰ τὴν πολὺτιμη βοήθειά τους στὴν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου. Μὲ τὶς ὑποδείξεις καὶ τὶς παρατηρήσεις τους μὲ χειραγώγησαν στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐκδοτικῶν προβλημάτων τοῦ ἔργου. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸ δάσκαλό μου καθηγ. Ν. Μ. Παναγιωτάκη καὶ τὸ φίλο κ. Arnold van Gemert γιὰ τὶς παρατηρήσεις τους στὴν τελικὴ μορφή τοῦ κειμένου.

12. Τὸ ἰταλικὸ πρότυπο ὑπέδειξε ὁ Alfrond L. Vincent, Μιὰ πηγὴ τοῦ *Κατσούριμπος*, *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 20 (1966) 7-16.

13. Ὡστόσο, στὸ κείμενο ἔχουν μείνει ἀκόμη ἀρκετοὶ στίχοι πὸν παρουσιάζουν προβλήματα. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς προτίμησα νὰ ἀκολουθήσω πιστὰ τὸ χειρόγραφο.

σα, τό 'στερο, ἀντί τῶν μεταγενέστερων καί πρῶτοςότερο γνωστώων: μάτια, ἀναστεναγμός, νύχια, γόδικση, γυμνός, ἦ, γληγωρότερο, γλυκά, ἔδευτοῦ, τροφή, γάτα, κορασιά, ζουρλή, ξέρω, παρή, πές, πλούσιος, πρῆκλαμῆνος, συχνά, κᾶνε, τόσο, τό στερνό, τοῦ χειρογράφου. Εἶνα προφανῆς ὅτι τοὺς τύπους αὐτοὺς εἰσήγαγε στό κείμενο ὁ ἑπτανήσιος ἀντιγραφῆας καί ὄχι ὁ ποιητής. Ὅμοια, ἀντικατέστησα παντοῦ τὴν ἑπτανήσιακι πρόθεση ὄχ με τὴν ἔκ, γιατί αὐτὴν γράφει ὁ Χορτάσης,¹⁴ καί ρύθμισα τὴν πρῶσιία τῆς πρόθεσης ἀποῦ (ἀντί τῆς ἀπό + ἔναρθρη αἰτιατική). Στίς αὐξήσεις τῶν ρημάτων ἀκολούθησα τό δυτικὸ κρητικὸ ἰδιώμα (σέ ἐ-) διορθώνοντας τοὺς τύπους ποῦ ἔχουν τὴν αὐξηση σύμφωνα με τό ἀνατολικὸ κρητικὸ ἰδιώμα (σέ ἦ-). Ἡ μελέτη τῶν συμβολαιογραφικῶν πράξεων (1597-1613) τοῦ Ρεθύμνιου Μανόλη Βαροῦχα¹⁵, ὅπου ἡ χρήση τῆς αὐξησης σέ ἐ- εἶναι καθολική¹⁶, ὑποστηρίζει τὴν ἐπέμβαση αὐτή γιατί εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Χορτάσης, ὅπως καί κάθε ἄλλος σύγχρονός του Ρεθύμνιος, ἔγραφε σύμφωνα με τὸν κανόνα, καί ὄχι με τίς ἔξαιρέσεις του. Ἐγραφα ἐπίσης τίς καταλήξεις τοῦ γ' προσώπου πληθυντικῶ τῶν βαρυτόνων ρημάτων -ου, -ουσι, -ουσιν, -ουσινε, -ασι, -ασιν, -ηκα, -οῦνται, ποῦ στό κείμενο χρησιμοποιοῦνται παράλληλα με τίς νεότερες -ουν, -ουνε, -αν, -ανε, -ησα, -ονται. Κι ἀκόμη τόνισα Γ300 διακονίζομέστανε, Ε332 γνωρίζομέστανε, Ε471 καί Ε514 στέκομέστα, Ε496 βρίσκομέσταν, ἀντί διακονίζομέστανε, γνωρίζομέστανε, στεκομέστα, βρίσκομέστα, ὅπως τόνιζε ὁ Πολίτης. Διορθώνονται ἐπίσης ὄλες οἱ περιπτώσεις περιφραστικῶ μέλλοντα (θέλω + ἀπαρέμφατο) ὅπου τό ἀπαρέμφατο κλίνεται ἀναλογικά με τό βοηθητικὸ (λ.χ., θέλω θυμηθῶ, θές ἔχεις, θές ἰδεῖς), γιατί πρόκειται γιά στοιχεῖο τοῦ ἑπτανήσιακῶ ἰδιώματος.

Ὁ Πολίτης διατήρησε σέ ὀρισμένες περιπτώσεις τὸν ἠχηρὸ φθόγγο τζ τῆς κτητικῆς ἀντωνυμίας (π.χ., παιδί τζη, ὄρεξή τζη) γιά νὰ τὸν ξεχωρίσει ἀπὸ τὸν ἠχο φθόγγο τσ (π.χ. μόνη τση). Τώρα ποῦ ξερομε καλύτερα τὴν ἐκφορὰ τῶν λέξεων, κυρίως χάρη στά ἰταλογράμματα χειρόγραφα τοῦ 'Κρητικῶ Θεάτρου' (βλ. παρακάτω), ἡ διάκριση αὐτὴ δὲν εἶναι ἀναγκαία, οὔτε, ἄλλω-

14. Στά χρόνια τοῦ Φόσκολου συνηθιζόταν ὁ συγκεκριμένος τύπος τῆς ἀπό, ἀπ'. Βλ. ἐπίσης Ζήνων, σ. 23.

15. Βλ. Μανόλης Βαροῦχας. *Νοταριακῆς πράξεις. Μοναστηράκι Ἰαμαρίου (1597-1613)*. Ἐκδόσιον Wim Bakker καί Arnold van Gemert, Ρέθυμνο 1987. Wim F. Bakker, Περιγραφή τῆς γλώσσας τῶν συμβολαιογραφικῶν πράξεων τοῦ Μανόλη Βαροῦχα, *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 28-29 (1988-1989) 275-323.

16. Ἐξαιροῦνται μόνον ἐπτά τύποι, ποῦ σέ ἕνα σύνολο μερικῶν χιλιάδων δὲν ἀναφοῦν τὸν κανόνα. Βλ. Bakker, ὁ.π., σ. 292.

στε, τὴ νιώθει καὶ ὁ γραφέας, ποὺ γράφει παντοῦ τζ. Γράφω λοιπὸν τὶς κτη-
τικὲς ἀντωνυμίες μὲ τσ. Γράφω ἐπίσης τὸ ἄρθρο *τση, τσί*, καὶ τὶς ἀντωνυμίες
τως, τῶς ἀντὶ τῶν ἀντίστοιχων νεοελληνικῶν *τῆς, τοῦς, τίς, τῶν, τοῦς*, γιατί
ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τοῦ ἰδιωματικῆς χαρακτῆρα τοῦ ἔργου.
Οὔτε καὶ ἡ διάκριση στὴ μεταγραφή τοῦ ἰταλικοῦ *c* μὲ *τσ* καὶ τοῦ *g*, ἢ
βενετικοῦ *z* μὲ *τζ* εἶναι ἀναγκαῖα¹⁷. Οἱ φθόγγοι αὐτοὶ προφέρονταν (ὄχι ὁμως
καὶ γράφονταν) ὡς *τσ*, γιατί αὐτὴ ἦταν ἡ φωνητικὴ τους ἀξία.¹⁸ Ἀποδίδω
λοιπὸν, παντοῦ τὸ *τζ* τοῦ κεκλιμένου ὡς *τσ*, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λέξη *ἀντζί*, γιατί ἐδῶ
τὸ *τζ* εἶναι ἡχηρὸς φθόγγος καὶ ἔτσι ἀκούγεται καὶ σήμερα. Ἀπὸ τὴ γενί-
κευση αὐτὴ δὲν ἐξαιροῦνται βέβαια καὶ τὰ ὀνόματα *Κατσούριμος* καὶ
Κατσάραπος (ἀντὶ *Κατζούριμος, Κατζάραπος*), οὔτε, συνεπῶς, καὶ ὁ τίτ-
λος τῆς κωμωδίας, ποὺ θὰ πρέπει στὸ ἐξῆς νὰ γράφεται *Κατσούριμος*.¹⁹

Προσθέτω τὸ τελικὸ *-ν* ὅπου γλωσσικὰ καὶ μετρικὰ εἶναι ἀπαραίτητο.²⁰ Ὁ
γραφέας τοῦ χειρογράφου γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴ χασμωδία, καταφεύγει συχνὰ
στὴν ἐκθλιψη ἢ στὴν ἀφαίρεση καὶ ὄχι στὴ χρῆση τοῦ τελικοῦ *-ν*, ποὺ εἶναι
σπανιότατο στὸ χειρόγραφο.²¹ Ὁ Πολίτης ἀποδέχτηκε τὴν πρακτικὴ τοῦ γρα-
φέα καὶ διατήρησε τοὺς ἐκθλιβόμενους τύπους. Ὡστόσο, ὅπως παρατήρησε ὁ
Ἄλεξιου²², ἀπὸ τὰ σωζόμενα χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὰ ἔργα τοῦ
Ἰταλικοῦ Θεάτρου ἴσως μόνον τὰ ἰταλογράμματα «παρέχουν πιστὴ εἰκόνα γιὰ
τὸ πῶς ἐννοοῦσαν τὰ κείμενά τους οἱ ποιητὲς καὶ μᾶς δείχνουν τὸν τρόπο μὲ
τὸν ὁποῖο ὀφείλουμε νὰ τὰ ἐκδίδομε». Οἱ γραφεῖς τῶν χειρογράφων αὐτῶν
εἶναι ἰταλομαθεῖς Κρητικοί, στὴν περίπτωσι μάλιστα τοῦ *Φορτουνάτου* εἶναι
αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς του, καὶ ἀκολουθοῦσαν συγκεκριμένη πρακτικὴ γιὰ
τὴ συνίζησι (προτιμοῦσαν τὴ φυσικὴ συνίζησι καὶ δὲν ἀφαιροῦσαν φωνήε-
ντα) καὶ τὴ χασμωδία (τὴν ἀπέφευγαν μὲ τὴ χρῆσι τοῦ τελικοῦ *-ν*).

Γράφω κανονικὰ μὲ ψιλὴ (´) τὰ οὐσιαστικά, ποὺ τὸ ἀρσενικὸ ἄρθρο τους
σιγᾶται, καὶ δὲν τὰ δασύνω γιὰ νὰ δηλώσω ὅτι εἶναι ἑναρθρα (π.χ., *ὄρκος* = ὁ

17. Πρὸβλ. Πολίτης ὁ.π., σ. πδ´. *Στάθης, κρητικὴ κωμωδία*. Κριτικὴ ἔκδοσι μὲ εἰσαγωγὴ, σημειώσεις καὶ λεξιλόγιο Lidia Martini, Θεσσαλονικὴ 1976 [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη 3], σ. 65. *Μάρκου Ἀντωνίου Φοσκόλου Φορτουνάτου*. Κριτικὴ ἔκδοσι, Σημειώσεις, γλωσσάριο Alfred Vincent, Ἡράκλειο Κρήτης 1980 [Ἐταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν - Κρητικῶν Θεάτρων 2], σ. ξθ´, σε´.

18. Βλ. Bakker, Περιγραφή, σ. 276-277.

19. Στὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ προχώρησαν ἤδη οἱ Ἄλεξιου-Ἀποσκίτη. Βλ. *Ζήνων*, σ. 85.

20. Βλ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ Vincent, ὁ.π., σ. οα´-οε´.

21. Βλ. *Ζήνων*, σ. 21.

22. Βλ. *Ἰντερμέδια*, σ. 29-30.

ὄρκος, ἀφέντης = ὁ ἀφέντης). Ἡ ὀρθογράφηση αὐτή, πού ὁ Πολίτης υἰοθέτησε στήν ἔκδοσή του, ἔχει σήμερα ἐγκαταλειφθεῖ.²³ Γιά τόν ἴδιο λόγο δέν ἀποδίδω καί τὸ ἡμίφωνο /-j-/ (γι-) πού ἀναπτύσσεται ἀνάμεσα στό ἄρθρο καί τὸ ἀρχικό φωνήεν τῶν οὐσιαστικῶν (Α101 ἢ ἀκριβεῖά, ἀντί ἢ γακριβεῖά, ἄλλες περιπτώσεις Α103, Β337, Γ41, Γ152).²⁴

Ὁ κατάλογος τῶν προσώπων (dramatis personae) καί ὁ Πρόλογος τοῦ Ἔρωτα δέν ὀφείλονται στόν Χορτάση, ἀλλά εἶναι μεταγενέστερα κείμενα πού συντάχθηκαν γιά νά ἐξυπηρετήσουν κάποια θεατρική παράσταση τῆς κωμωδίας.²⁵ Προτίμησα, λοιπόν, ὅπως καί ὁ Πολίτης, νά μὴν τὰ ἀπομακρύνω ἀπὸ τὴν ἔκδοσή μου, ἀλλὰ νά τὰ ξεχωρίσω ἀπὸ τὸ κυρίως κείμενο τῆς κωμωδίας τυπώνοντάς τα μὲ μικρότερα στοιχεῖα.²⁶ Πάντως, θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τὰ κρητικά γλωσσικά στοιχεῖα τοῦ Προλόγου (λ.χ., σκιάς, ἤφερα, πεθυμούσινε, περίσσο, δοξεύγω, λεημοσύνη, κλάηματα, μὲ δίχως δικιοσύνη), ἢ ἀναφορὰ στήν Κρήτη στό στ. 5 καί οἱ στίχοι 27- 28 πού θυμίζουν τοὺς στίχους 83-84 ἀπὸ τὸν Πρόλογο τοῦ Χάρου²⁷, ἢ τὸ στίχο τῆς Ἐρωφίλης Γ1, ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι ἴσως ὁ συντάκτης του ἦταν Κρητικὸς πρόσφυγας στὰ Ἐπτάνησα (ὅπως καί ὁ ποιητὴς τοῦ Ζήνωνα). Νόθες πρέπει νά θεωρηθοῦν καί οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς δεκάδες σκηνικὲς ὁδηγίες πού παραδίδει τὸ χειρόγραφο, γιατί εἶναι λειτουργικὰ περιττές καί συναγόνται ἀβίαστα ἀπὸ τὸ κείμενο.²⁸ Οὔτε κι αὐτές, ἔν καὶ ἐμβόλιμες, ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸ κείμενο, γιατί δέν εἶναι πάντα εὐκόλο νά διακριθοῦν ἀπὸ τίς γνήσιες τοῦ Χορτάση, μεταγράφονται ὁμῶς πιστὰ ἀπὸ τὸ χειρόγραφο καί τυπώνονται ὄλες μὲ μικρότερα τυπογραφικὰ στοιχεῖα. Τέλος, ρυθμίστηκε ἡ στίξη καί ἡ ὀρθογραφία τοῦ κειμένου σύμφωνα μὲ τὴν τρέχουσα ἀντίληψη ἔκδοσης κειμένων τῆς περιόδου αὐτῆς.

23. Πρὸβλ. Ἐρωφίλη, σ. 18 σημ. 20.

24. Βλ. ἀκόμη Ροδολίνος, σ. 176. Πάντως, στὰ συμβόλαια τοῦ Βαρούχα τὸ ἡμίφωνο /-j-/ δηλώνεται. Βλ. Bakker, Περιγραφή, σ. 282-283.

25. Βλ. σχετικά Πολίτης, ὁ.π., σ. 95.

26. Στὴν ἔκδοση τοῦ Προλόγου ἀκολουθῶ πιστὰ τὸ χειρόγραφο, ἀκόμη καί γιά γραφές πού θά μπορούσαν εὐκόλο νά ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ κρητικὲς. Ἐπίσης, δέν προσπάθησα νά ἀποκαταστήσω καί μερικά ἄλλα γλωσσικά καί μετρικά προβλήματα πού παρουσιάζει, γιατί ἔτσι ὅπως παραδίδεται, ἀποτυπώνει τὸ «ποιητικὸ βεληνεκές» τοῦ ὄψιμου δημιουργοῦ του.

27. Τὴν ὁμοιότητα ὑπέδειξε ὁ Πολίτης, ὁ.π., σ. 95.

28. Βλ. Βάλτερ Ποῦχνερ, Οἱ σκηνικὲς ὁδηγίες στό κρητικὸ καί ἑπτανησιακὸ θέατρο, Μελετήματα Θεάτρου. Τὸ Κρητικὸ Θέατρο, Ἀθήνα 1991, σ. 394-403.

ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΣ.

Σενα πρώτη Ι

Μισοχός, ή Κατσορμπός.

Επίσης κατά καταστάσει το σπύλι της κεφαλής
 καρδιακής της ανόσει (α αίμα της καρδιακής
 με πόνος λαμβάνει τα μέρη της κείνο πόνος μύχης κήν
 κούρτιλι ή μύρακι μαύρον ή τις χήν
 γυαλι ή χήνα ή α' πορφα ή πυρριζάβης καζι
 ή σκόλις ή α' διοξοσι ή ήμεν ή μεγάρι
 πίνος φασάνδαρι ακριβή πόνος ή σεη προβήν
 ή α' φέσις ή καίμυζις καρδιας ή ή ή ή ή
 ή χήνα, μύχης ής καίμυζις μόνος με ή διοξοσι
 κείνην ή φασάνδαρις ή μόνος (ορνίθου)

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΟΡΤΑΤΗ
ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ

Ο ΕΡΩΤΑΣ, κάνει τὸν πρόλογο.

ΝΙΚΟΛΟΣ, σχολίτης καὶ ἀγαπητικός.

ΚΑΤΣΑΡΑΠΟΣ, δούλος του φαγάς.

ΓΙΑΚΟΥΜΟΣ, ταιταδίνος, πατέρας τοῦ Νικολό.

ΔΑΣΚΑΛΟΣ.

ΠΟΥΛΙΣΕΝΑ, ρουφιάνα.

ΑΝΝΟΥΣΑ, φამέγια της.

ΚΑΣΣΑΝΤΡΑ, ψυχοπαίδα της κα ἀγαπητικὴ τοῦ Νικολό·
ἕστερα ξεφανερώνεται θυγατέρα τοῦ Ἄρμενη.

ΑΡΜΕΝΗΣ, γέρος καὶ ἀγαπητικός τῆς Κασσάντρας.

ΜΟΥΣΤΡΟΥΧΟΣ, δούλος του.

ΑΡΜΕΝΙΣΣΑ.

ΑΝΝΙΤΣΑ, φამέγια της.

ΑΡΚΟΛΙΑ, γριά ρουφιάνα καὶ δασκάλα.

ΑΝΕΖΑ τοῦ στενοῦ, γριά ρουφιάνα.

ΚΟΥΣΤΟΥΛΙΕΡΗΣ, μπράβος κοδάρδος καὶ ἀμορόζος τῆς Πουλισένας, καὶ

ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΣ, δούλος του ριδικολόζος.

Ραφιγουράρεται χώρα μέ πόρτες καὶ στενά, παρεθύρι τῆς Πουλισένας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

τὸν κάνει ὁ Ἔρωτας.

Βλέπετε ἐμένα τὸ μικρὸ καὶ πράσινα ντυμένο,
τοῦτο τὸ δοξαστάκι μου ὀπῶχω ἄρματωμένο,
πόσες καρδιές δοξεύγω ἐγώ, καὶ σκιάς δὲ μὲ θεωροῦνε,
μόνο τὸν πόνο εἰς τὸ στερνὸ στὰ σωθικά γροικοῦνε·
κι ὄχι στήν Κρήτη μοναχάς, μὰ σ' κάθε ἄλλον τόπον 5
καὶ δίνει ἢ σαῖτα μου στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων
καὶ μοναχάς μὲ τίς θωριές σώνονται καὶ πλανοῦνται
κι ἀδέρφια κι ἄλλους ἐδικούς ἐτότες ἀπαρνοῦνται
καὶ βάνουνε τὴν πεθυμιά ὄλη σὲ αἶμα ξένο·
τοῦτό 'ναι τὸ συνηθιο ὀπῶχω καμωμένο. 10
Ἐγὼ δοξεύω πρέντιστους, ἀκόμη καὶ ρηγάδες,
καὶ φιλοσόφους, ἄρχοντας, ξάκουστους ποιητάδες.
Ἐκαμα κάτι ἀρχόντισσες τοὺς δούλους ν' ἀγαπήσουν
καὶ ἤφερά τες σὲ καημό, πού 'ρθαν νὰ ξεψηχήσουν.
Τ' ἄρματα φτάνουνε ψηλά κι ὀπου τὰ ρίξω σώνου, 15
τῶν κορασίδων τίς καρδιές ἔχω γιομάτες πόνους.
Δέν ἔν' ἄλλος προξενητής στὸν κόσμο σάν ἐμένα,
ῶχου καὶ πόσα ἀντρόγυνα ὀπῶχω χωρισμένα,
καὶ πόσοι πεθυμοῦσινε νὰ 'χουν τὴν συντροφιά μου
καὶ νὰ 'χουσι βοήθεια ἐμὲ καὶ τ' ἄρματά μου. 20
Γιατὶ δοξεύω φοβερά κ' ἔχω καρδιά σημάδι
καὶ πόσοι κατεβαίνουνε γιὰ λόγου μου στὸν Ἄδη,
γιατὶ δέν εἶναι μποροετὸ τὴν τέχνη μου ν' ἀφήσω
παρῆ νὰ ρίχνω τ' ἄρματα μὲ πόθο μου περίσσο.
Πόσοι μὲ κρίζουν ἄδικο, μὲ δίχως δικαιοσύνη, 25
γιατὶ ποτὲ ἀπὸ λόγου μου δέν ἔχουν λεημοσύνη.
Ἐγὼ δοξεύω δάσκαλους, γέροντες καὶ κοπέλια
καὶ κάνω πίκρες τίς χαρὲς καὶ κλάμηματα τὰ γέλια

καί εἶμαι τόσο ἀδυνατός ποῦ μπράβους δέν φοβοῦμαι,
νέους μοιδέ τοὺς γέροντες, κανένα δέν λυποῦμι, 30
μόνον πλανῶ τοὺς γέροντες ὀγιά νά ξεφαντώνω,
πληγώνω τους μέσ στην καρδιά κ' ἔχουν μεγάλων πόνον.
Καί ἀποστάτα κι ἄδικο κι ἄσπλαχνο μ' ὀνομάζω
καί οἱ ρουφιάνες φίλο τους μεγάλωνε μέ κράζω,
γιατ' εἶμαι νά παντρεύω ἐγώ κ' ἐκεῖνες περβαοῦνε 35
καί κάνουν μαντατοφοριές καί μ' ἐδεκεῖνες ζοινε.
Ἐμέ μέ κράζουν Ἐρωτα καί γιό τῆς Ἀφροδίτης,
ὀποῦ δοξεύγω τές καρδιές καί κάνω σάν πετρίτης.
Τώρα νά δῆτε θάμασμα ὀπῶχω νά σᾶς φέρω,
ὀπῶνα νιόν ἐδόξεψα κι ἀκόμα κ' ἕνα γέρο. 40
Τῆς Πουλισένας σήμερον κάνω μεγάλη χάρη,
τοῦ γέροντα τὰ δυό ἄμπιτα σήμερα νά τοῦ πάρει.
Καί σέ λιγάκι βγαίνει ὁ νιός κι ἀρχίζει νά σονερει,
νά κάμει τὴν ἀγαπτική ἀγάπη νά τοῦ πάρει,
νά δῆτε καί τὸ γέροντα ὀπῶχασε τὸ νοῦ του 45
καί γιά παπούτσια του φορεῖ φελλοὺς τοὺς νυχτικούς του.

ΑΤΤΟ ΠΡΩΤΟ

ΣΕΝΑ ΠΡΩΤΗ

Νικολός και Κατσάραπος με την κιτάρα.

- ΝΙΚ. Ἔμας ἐπά, Κατσάραπε, σὸ σπίτι τῆ κερᾶς μου,
κι ἂν ἤξευρες πῶς ἄφτουσι τὰ φύλλα τῆ καρδιάς μου
καὶ πῶς τρέμου τὰ μέλη μου, κρίνω πῶς μ' εἶχες κλαίγει
κι ἀλύπητη τὴ μοῖρα μου κι ἄπονην εἶχες λέγει,
γιατὶ δὲ βλέπω τὰ ἴμορφα καὶ πλουμιστὰ τῆ κάλλη 5
τῆ σκότιση νὰ διώξουσι τοῦ νοῦ μου τὴ μεγάλη.
Ποῦ ἴσαι, Κασσάντρα μου ἀκριβή, ποῦ ἴσαι καὶ δὲν προβαίνεις
νὰ σβήσεις τῆ καημένης μου καρδιάς τῆ πληγωμένης
τῆ λάυρα κι ὄλους τοῖ καημούς, μόνο μὲ τὴ θωριά σου,
κι ὁ νοῦς μου ὁ φοβιζόμενος, γροικώντας τ' ὄνομά σου, 10
νὰ διώξει τὴν τρομάρα μου κι ἀπὸ ἑδεπὰ μὲ πλησο
δρόσος καὶ περιδιάβαση σπίτι μας νὰ γυρίσω;
Σονάροντας τὴν κιτάρα. Ρίμες.
Πρόβαλε κορασίδα μου, πρόβαλε νὰ σὲ δοῦσι
τ' ἄμμάτια μου τοῦ ταπεινοῦ, νὰ παρηγορηθοῦσι·
πρόβαλε, δῶσ' τῶνε τὸ φῶς, σὺν ἧσου μαθημένη, 15
μὲ τὴ γλυκειά σου τὴ θωριά, ψυχὴ μου ἀγαπημένη.
ΚΑ. Πρόβαλε, ναῖσζε, πρόβαλε, μηδὲν ἀργεῖς, κερά μου,
τοῦτα τὰ λόγια τ' ἄνοστα πῶς τὰ μισὰ ἢ κοιλιὰ μου!
Κοιμᾶσαι θέλει ἀληθινά, γὰ κείνο δὲν προβαίνει·
δὲν ἐκαλοξήμερωσε καὶ θές τῆ σηκωμένη 20
νὰ στέκει νὰ σὲ καρτερεῖ νὰ δεῖ τὸ πρόσωπό σου,
σὰ νὰ μὴν εἶχε λογισμὸ παρὰ τὸν ἐδικό σου;

- Τούτη τὴν ὥρα κάθα εἷς γλυκότατα κοιᾶται
 κι ἀναπατημένος μηδεμιὰ δουλειὰ του σιὰς θυμᾶται
 κ' ἐμεῖς ἐσηκωθήκαμε σύναυγα σὰ χαλιιάδες 25
 κ' ἐπὰ στὴ ρούγαν ἤρθαμε νὰ λέμε πελαιάδες.
 Σκιὰς κολατσιό ἄς εἶχαμε κάμει, μὰ τ' ἐντερά μου
 βουρβουρακιάζου καὶ πονοῦ, καὶ μάχεσαι ἡ κοιλιὰ μου.
 Τοῦτες δὲν εἶν' καλὲς δουλειές, μηδὲ πσιῶς μ' ἀρέσου'
 βλέπεσε, μὴν τοὶ κάμεις πλιό, ἄ μ' ἀγαπᾶς, ποτέ σου. 30
- ΝΙΚ. Πῶς θὲς νὰ λείπω ἀπὸ 'δεπά, Κατσάρατε ἀδερφέ μου,
 πῶς θέλεις νὰ μπορῶ ὁ φτωχὸς νὰ ζήσω ἄλλου ποτέ μου,
 ἀνὲν κι ἀπ' ἄλλο δὲ μπορεῖ πράμα θροφὴ νὰ πάρει
 τὸ πρικομένο μου κορμί, μόνον ἀπὸ τὴ χάρη
 τῶν ἀμματαῶ τσῆ κόρης μου, καλὰ καὶ τὰ καημένα 35
 τ' ἀμμάτια μου, σὰ δὲν τῆ δοῦ, μένουσι τυφλωμένα.
- ΚΑ. Ἰντα καλὴ θροφὴ ἴβρηκες νὰ δίδεις τοῦκορμιου σου
 μὲ δίχως ἔξοδο κιαμιὰ νὰ δίδεις τοῦ κυκοῦ σου!
 Πρέπει τση τσῆ Κασσάντρας σου νὰ τσ' ἔχεις πλήσα χάρη,
 γιατί σὲ ζιοῦ τ' ἀμμάτια τση καὶ τὸ ψωμ. ἀβαντσάρεϊ 40
 κι ἂν ἔναι κ' ἤθελε μπορεῖ κιάλας νὰ σ' εἶχε ντύνει,
 καλομοιριά δὲν ἤπτονε στὸν κόσμον σὰν αὐτεῖνη.
 Ποτέ μου δὲν ἀγάπησα νὰ βλέπω κόρης κάλλη,
 οὐδὲ παιγνίδια, οὐδὲ χαρές, οὐδὲ ξεφάνιση ἄλλη.
 Σὲ τοικνιασμένο μαγερεῖο καὶ καπνερό καλλιὰ ἴχω, 45
 πούρι νὰ ψήνου τίβοτσι, πάσα καιρό νὰ λάχω,
 παρὰ στὸ πλιὰ ὁμορφύτερο καὶ ξακουστό παλάτι.
 Κάτεχε κι ἂ σοῦ φαίνεται, κυρ Νικολό μου, κράτει.
- ΝΙΚ. Ἄν ἤξευρες τὰ πάθη μου καὶ τὴν πολλὴ μου ἀγάπη
 κι ἂν ἔναι καὶ κιαμιὰ φορὰ σ' εἶχε δοξέψει, ἀζάπη, 50
 τῆς Ἀφροδίτης τὸ παιδί, φαριμάκιν εἶχες λέγει
 λογιάζω πῶς τὸ φαγητὸ καὶ πάντα σου εἶχες κλαίγει.
- ΚΑ. Δοξεύγει μου καθημερνῶς ἡ πείνα τὴν κοιλιὰ μου
 κ' ἡ ὄρεξη τοῦ φαγητοῦ μου σφάζει τὴν καρδιά μου.
 Ρίφι ψημένο δὲ θωρῶ γῆ ὄρνιθες γῆ καπόνους 55
 γῆ κριάς παχὺ μαγερευτό, καὶ νὰ μὴν ἔχω πόνους.
 Πόσες φορὲς ἡ τσελαδιά μ' ἔσφαξε τὸν καημένο,
 πόσες ἡ λαροδομαγερεῖά μ' ἔχει θανατωμένο!

- Ρύξι κατάσπρο κι ὁμορφο με ζάχαρη περίσσα,
 πόσες φορές θυμώντας το τὰ σάλια μου ἐκινήσα! 60
 ὦ μακαροῦνες με τυρί καλά ζαφορισμένες
 κ' ἐσεῖς μου μυζηθρόπιτες, πολλά μου ἀγαπημένες,
 πόσες φορές σασέ ζητῶ και συχναστενάζω
 κι ἀπὸ τὰ βάρη τῆ καρδιάς με πεθυμιὰ σὰς κραζῶ!
- ΝΙΚ. Καθὼς θωρῶ δὲν ἔγνωσες ποτέ σου τὴν ἀγάπη. 65
 ΚΑ. Γνώθω τὴνε και καίγει μου τὰ σωθικά τ' ἀζάπη.
 Μιὰ πού 'ρθεν ἀπὸ τὸ χωριό, τὴ λέγουσι Πλατίνα,
 μοῦ σφάζει μέσα τὴν καρδιά, νὰ ζήσω, μ' ὄλα κείνα,
 ποτέ μου δὲν τὴ συντηρῶ και νὰ μηδὲ κινήσου
 τὰ σάλια μου νὰ τρέχουσι.
- ΝΙΚ. Καὶ ποιὰ 'ν' αὐτή; 65
 ΚΑ. Θυμῆσου, 70
 μιὰ κοπελιὰ μὰς ἔφερε τὴν ἄλλη ὁ μετοχάρης,
 γυναίκαν ἄς ἐδύνουσου, ὀμέ, νὰ μοῦ τὴν πάρεις!
- ΝΙΚ. Δὲν εἶδα κοπελιὰ κιαμιὰ, μηδ' ἄλλην ἔφερε μάς,
 παρὰ δεμένη μοναχὰς μιὰν ἀπὸ τσι σκροφιές μάς.
- ΚΑ. Καὶ πῶς σου φαίνεται ἡ σκροφιά; Τούτῃ 'ναι πού με σφάζει, 75
 τούτῃ 'ναι πού με τυραννᾶ και τὴν καρδιά μου βράζει
 κι ὄντα τὴ δῶ, λουκάνικα κι ἀπάκια λογαριάζω
 κι ἀπὸ τὴν τόση πεθυμιὰ κλαίγω κι ἀναστενάζω.
- ΝΙΚ. Μὰ τὴν ἀλήθεια, ἀγαφτικὴ κιαμιὰ ἄλλη δὲν ὁμοιάζει 80
 τσ' ἀντίληψῆς σου σὰν αὐτή, τσ' ὑπόληψῆς σου μοιάζει.
- ΚΑ. Μοιάζει μου, ναῖσκε, μοιάζει μου και μόνο δῶσε μοῦ τη,
 σὰν πεθυμῶ τὸ γάμο μου νὰ κάμω μετὰ τούτη.
 Μὰ τοῦτο δὲν εἶν' τίβοτα, μὰ πέ μου, στὸ Θεό σου,
 ἂν ἡ Κασσάντρα σ' ἀγαπᾶ, ποιό 'ναι τ' ἀμπόδιτρό σου
 και δὲν παγαίνεις μιὰ φορὰ νὰ τὴν καταχορτάσεις, 85
 μὰ κλαίγεις μόνο στὰ στενά και στέκεις νὰ χτικιάσεις;
 Ἐγὼ θαρρῶ νὰ σέ γελᾶ με τὴ γλυκειὰ τῆ γλώσσα.
 Συμπάθησ' μου, τὴ σήμερο δὲ θὰ πιστεῦγεις τόσα,
 περιτοπλιάς τῶ γυναικῶ, πού 'ναι τὸ φυσικὸ τως
 νὰ 'χου σ' τσ' ἀγαφτικούς τωνε διπλὸ τὸ πρόσωπό τως. 90
 Τοῦτό 'ναι τὸ συνήθι τως, δείχνουσι πὼς μισοῦσι
 τσ' ἀγαφτικούς ὅπ' ἀγαποῦ, και τσ' ἄλλους περγελοῦσι

- μέ λόγια, μέ γλυκεῖες θωριές, καλὰ ποιῆσαι γνωρίζω,
 γι' αὐτος ὡσάν τὸ δαίμοναν ὄλες τσ' ἀναιριζῶ.
- ΝΙΚ. Γλήγορα ἐκείνη πού γελᾷ κ' ἐκείνη πουκομπῶνει 95
 γνωρίζεται, Κατσάραπε, ὄσο κι ἂ θὰ τήχωνει
 τὴν ὄρεξή τση μ' ἐμιλιές καὶ μέ μαλιές ;αὶ μ' ἄλλες
 τέχνες, κι ἄς εἶναι πονηρὸς ὄσο τοῖ θές μεγάλες.
 Πὼς μ' ἀγαπᾷ ἡ Κασσάντρα μου καλόατα κατέχω,
 μ' ἀντίδικη τὴ μοῖρα μου σ' τοῦτον τὸν πόθον ἔχω. 100
 Δυὸ πράματα μέ βλάπτουσι, ἡ ἀκριβεὶς ἡ μεγάλη
 τ' ἀφέντη μου ἅπ' τὴ μιὰ μερὰ, κ' ἡ πλῖσα ἀπού τὴν ἄλλη
 ἡ ἀχορταγιά τση μάνας τση. Κατέχεις τὼς ταμένη
 τὴν ἔχει γιὰ γυναῖκα του τοῦ Νικολό τ' Ἀρμῆνη;
- ΚΑ. Λογιάζω νὰ σοῦ τὸ 'πα 'γώ· μόνο γιατί τση τάσσει, 105
 ὄ,τι κι ἂν ἔχει σπίτι του, νὰ φέρει νὰ τὲ φᾶσι
 κι ὡς ἄκουσα, τὴ σήμερο θὰ κάμουσι τὸ γάμο.
- ΝΙΚ. Κατέχω το, μὰ δὲ θωρῶ τί μέλλεται νὰ κάμω,
 παρὰ νὰ πὰ νὰ γκρεμιστῶ, παρὰ νὰ πὰ τελειῶσω 110
 μέ τὸν πρικύ μου θάνατο τὸν πόθο μοι τὸν τόσο.
 Κατσάραπέ μου, σήμερο στράτά 'βρε, βόθησέ μου
 καὶ πὼς νὰ διάξω τὴ φορὰ τούτην ἀρμῆνεψέ μου·
 περιμάζωξε τοῖ πονηριές κι ὄλη τὴ φρόνεψή σου
 γιὰ νὰ μπορῶ νὰ βοηθηθῶ τώρα μέ τὴ βουλή σου.
- Εἰς τοῦτο στέκει ὁ Κατσάραπος καὶ πενσάρει,
 κι ἀπόκεις λέγει.*
- ΚΑ. Ἐμένα, ἀφέντη, φαίνεται στὸ σπίτι μας νὰ πᾶμε 115
 νὰ βροῦμε τίβοτας καλὸ ὄλονομπρὸς νὰ φᾶμε,
 κ' ὕστερα, σὰ χορτάσομε, τσ' ἀναπαγῆς μας πάλι
 ρεμέδιο σ' τούτῃ τὴ δουλειὰ θέλομε βρεῖ τὴν ἄλλη.
- ΝΙΚ. Καλύτερη ἀπόκριση δὲν ὄλπιζα ἀπὸ σένα,
 φαγὰ καὶ κακορίζικε.
- ΚΑ. Στὸ λογισμό μου ἐμένα, 120
 στράτα καλὴν ἀληθινὰ ποιὸς ἄθρωπος νὰ γνώσει
 πεινώντας δύνεται, βουλή τινὸς ἄλλοῦ νὰ δώσει;
 Μὰ κάμε σὰ σοῦ φαίνεται.
- ΝΙΚ. Λίγο νὰ τραγουδήσω
 θέλω σὲ τοῦτο τὸ στενὸ, μήπως νὰ τὴν ξυπνήσω,

- στο παραθύρι τση νά βγεῖ νά μέ παρηγορήσει
καί τση καμμένης μου καρδιάς τόν ὄφρανό νά σβήσει. 125
- ΚΑ. Κάμε καθὼς σοῦ φαίνεται, κ' ἐγώ, στὸ μέσο τοῦτο,
θέλω συρθεῖ σέ μιά μερὰ νά παίξω τὸ φιαοῦτο
μ' ἓνα κομμάτι πού βαστῶ μέσα εἰς τὴ μπουζινάρα
ἀπόχτιν ἀγριμερικὸ. Χτύπα την τὴν κιτάρρα, 130
μὰ πλιὰ καλλιὰ σου νά 'θελες τρώγει κ' ἐσύ, καμμένε,
γιατὶ ἄλλε σάν τὸ φαγητὸ πρᾶμα γλυκὺ δὲν ἔναι.
*Εἰς τοῦτο τραγουδεῖ ὁ Νικολὸς παίζοντας τὴν κιτάρρα
καὶ λέγει ἑτοῦτα τὰ τραγούδια.*
- ΝΙΚ. Μὲ τὸ γλυκὺ κιλαδισμό τόν ἥλιο προσκαλοῦσι
κάθε πουργὸ ὄλα τὰ πουλιά νά 'βγει νά τονὲ δοῦσι,
ΚΑ. Μὲ τὸ μοσκάτο τὸ γλυκὺ καὶ μ' ὁμορφη λογάδα 135
κάθε πουργὸ οἱ φρόνιμοι διώχνουσι τὴν κρυάδα,
ΝΙΚ. νά πάρου φῶς τ' ἀμμάτια τως καὶ λάμπηνη ἀπὸ κείνο,
τὰ ταίρια τως γιὰ νά μποροῦ ν' ἀνταμωθοῦσι, κρινά.
ΚΑ. νά πάρουσι τὰ μέλη τως δύναμη, νά βαστοῦσι
τσί κόπους καὶ τσί λογισμοὺς ὅπου τσί τυραννοῦσι. 140
ΝΙΚ. Γιαῦτος μὲ τὸ τραγούδι μου κ' ἐγώ, γλυκειὰ κερά μου,
σὲ κρᾶζω νά 'βγεις νά σὲ δοῦ τ' ἀμμάτια τὰ δικὰ μου.
ΚΑ. Γιαῦτος κ' ἐγώ 'χα πεθυμιὰ σήμερο νά 'χα χάρη
σ' ἓνα βουτσι νά βρισκουμου γὴ πούρι σὲ πιθάρι.
*Εἰς τοῦτο προβαίνει ἡ Πουλισένα στὸ παρεθύρι,
καὶ ὁ Κατσάραπος λέγει.*
- Σώπασε, σώπασε, γιατί βλέπω τὴν Πουλισένα 145
στὸ παραθύρι.
- ΝΙΚ. 'Αφέντρα μου, δὲ σ' εἶδα πούρι, ὀμένα!
'Ἄς πηαίνομε, Κατσάραπε, μὴ μᾶς γενολογήσει
σάν εἶναι τὸ συνήθι τση.
- ΚΑ. Θαρρεῖς κι ἀργεῖ ν' ἀρχίσει;
ΝΙΚ. 'Ἄς πᾶμε ὡς τὸ Δερματὰ τὴν Ἀρχολιά νά βροῦμε,
τὸ πρᾶμαν ὄλο σάν περνᾷ σήμερο νά τση ποῦμε. 150
ΚΑ. Καλλιὰ τὸ ξεύρει ἡ Ἀρχολιά, λογιάζω, παρὰ σένα,
τὸ γάμο τοῦτο μόνη τση θε νά 'χει καμωμένα.
Μὰ πῶς λογιάζεις σ' τσ' Ἀρχολιάς τὸ σπίτι νά 'μπεις μέσα
μὲ δίχως τὸ σακούλι σου νά 'χει πολλὰ τορνέσα;

ΝΙΚ. Ἔνα τσεκίνοι μου ἴλαχε και θέλω τῆ τδδώσει, 155
τ' Ἀρμένη μόνο τῆ δουλειά δυό μῆνες ἀ ξηλώσει,
κι ὡς τότε φόρиси νά βρω στράτα νά μέφελέσει.
Ἵποιος καιρό ἔχει και ζητᾶ, λολόνε τονέ λέσει.

ΣΕΝΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Πουλισένα, Ἀννούσα και Κασσάντρα στὴν πόρτα, μὰ δέ μιλεῖ.

ΠΟΥ. Θυμοῦ ἴντα σου παράγγειλα και πὲ τοῦ Κουστουλιέρη 160
μῆν ἔρθει πλιό στὴν πόρτα μου τῆ μούρη του νά φέρει,
μὴ βάλω και τσακίσει του κιανεις τὰ κάγκαλά του,
γιατὶ πολλὰ ἐβαρέθηκα τὰ σάλια τὰ δικὰ του.
Πήγαινε ἀπάνω γλήγορα, πιάσ' και τὸ ράψιμό σου,
κλείδωσε, Ἀννούσα μου, κ' ἐσὺ τὴν πόρτα, στὸ Θεό σου.

ΑΝΝ. Ἵντα καλά πού τοῦ ἴκαμες τουνοῦ τοῦ зауχησάρη 165
νά τονέ διώξεις ἀπὸ ἴπά. <Γιά> δέτε, παιό σαλιάρη
ἴθελες κιόλας γι' ἄντρα σου νά πάρεις· εἰς τὴν ψῆ μου,
ἀν τὸ ἴχες κάμει, ἠ πρίκα αὐτῆ ἔτρωγε τὸ κορμί μου.

ΠΟΥ. Νά ζοῦμε, δὲν τὸν ἴθελα φαμέγιο τοῦ σπιτιοῦ μου, 170
μὰ ἴγέλουν τονε μοναχάς, γιατὶ ἔβανα στὸ νοῦ μου,
λογιάζοντας πὼς εἶν' καλός, νά κάμει μὰ μεγάλη
βεντέτα πδολογάριαζα, μ' αὐτὸς φοβᾶτα. πάλι
πλιὰ παρὰ μέ, καθὼς θωρῶ, μ' ὄλες τσι καιχησές του.
Κρίμα νά κάθομαι εἴκαιρα νά χάνω τσ' ἔξοδές του!
Μ' ἄς πῶ και γιὰ τὸ Νικολό, πού δέ μπορῶ ν' ἀνοίξω 175
τὴν πόρτα μου, κι ἀνάδια τση νά μὴ τονέ ξανοίξω.
Ἵγὼ θωρῶ ὁ βαριόμοιρος πὼς νά μὴν ἔχει γνώση
κι ὄλπίζει στὸ σονάρε του πὼς νά μασέ κοιμπώσει.
Τὴν Πουλισένα, σὰ θωρῶ, κακὰ τὴνέ κατέχει,
γιὰ κείνο τέτοιο λογισμό και τέτοιαν ἔγνοιαν ἔχει. 180
Τὸ φεραρόλι τὸ μαζοῦ και τ' ὄμορφο τσιπόνι
κ' οἱ βράκες οἱ ὄλοκοφτές και τὸ σπαθὶ δέ σώνει
σ' τσ' ἀγαφτικὸς τῆ σῆμερο, και λογισμό ἄς ἀλλάξει,
και τὴν Κασσάντρα πὼς ποτὲ δὲν εἴχε δεῖ, ἄς τάξει.
Στὸ σπῆτι μας νά μιπεῖ και αὐτὸς, νά ἴχει ἠ Κασσάντρα ταῖρι, 185

- νά μου μπραβάρει ὀλημερνίς σάν και τόν Κουστουλιέση!
- ANN. Μεγάλον πόθο κι ἄμετρον ἀγάπη στήν Κασσάντρα
 βαστᾶ, κερᾶ μου, ὁ Νικολὸς παρὰ κιανέναν ἄντρα.
- ΠΟΥ. Ἄσ' τονε κι ἄς τὴν βαστᾶ· δίχως τορνέσα ἀγάπη
 σὰ χόρτο δίχως τὸ νερὸ ξεραίνεται, σὰ ράπη. 190
- ANN. Δὲν εἶδα ἐγάπη πλιότερη, τ' ἀφτιά μου δὲ γροικοῦσι
 τοῖ τόσους ἀναστεναμοὺς νὰ μηδὲ λυπηθοῦσι.
 Τὴ νύκτα ἂν ἦσου ξυπνητὴ ν' ἀκουγες πῶς σονάρει
 και τί γλυκιὰ πού τραγουδεῖ, τοῦ ἴθελος ἔχει χάρη.
- ΠΟΥ. Ἄνίσως κ' ἐκουδούνιζε στὸ σπίτι μου ἀποκάτω
 μιὰν ὥρα τὸ σακούλι του μὲ κίτρινα γεμάτο,
 δεῖ ἴθελος πῶς τ' ἄνοιγα, μὰ μένα μὲ λυρόνι,
 μηδὲ μὲ τὸ τραγοῦδι του ποσῶς δὲ μὲ κομπώνει.
 Κατέχεις πῶς μοῦ φαίνονται τοῦτοι πού πορπατοῦσι
 τὴ νύκτα και σονάρουσι και γλυκοτραγουδοῦσι; 200
- Σάν τοῖ σπετσιέρους τοῖ φτωχοὺς, πού βάνουσι οἱ καημένοι,
 γιὰ νὰ μηδὲν τοῖ γνώθουσι πῶς εἶναι χρωιωμένοι,
 χόρτα εἰς τὸ μορτάρι τως και κοπανίζου μέσα,
 τάχα πῶς ἔχουσι δουλειά· κι ὅτιμωσ τὰ τορνέσα
 κάνουσι τὰ καμώματα, κι ὄχι τὰ παραμύθια 205
 και τὰ τραγοῦδια στὰ στενά.
- ANN. Κι αὐτά, μὰ τὴν ἀλήθεια,
 πολλὲς φορὲς τὸν ἄθρωπο κάνουσι κι ἀγαπᾶται
 και πλιά ἀπὸ κείνους πῶχουσι τορνέσα πεθυμᾶται.
- ΠΟΥ. Ναῖσκει, μ' ἀπού τοῖ κουζουλές, ὀπού 'ναι σάν κ' ἐσένα
 γιὰ κείνο σκιάς ποκάμισο δὲν ἔχετε κιανένα. 210
- ANN. Γι' αὐτὸ ἄλεγες, τὸ λοιπονίς, τὸ πῶς ὄντε γροικῆσεις
 νὰ τραγουδεῖ Ἄλισάντρος σου, θέλεις νὰ ξεψυχήσεις;
 Πῶς ὄντεν ἐσονάριζε προχθὲς ὁ Ὁράτσιός σου,
 λιγοθυμιές σου δίδασι κ' ἐθάμπωνε τὸ φῶς σου;
- ΠΟΥ. Ἄνουσα, βλέπω κουζουλή πῶς εἶσαι, μηδὲ πλιὸ σου
 γνώση, καημένη, σὰ θωρῶ, βάνεις στὸ καύκαλό σου.
 Δὲ μὲ στοχάζοσου τὸ πῶς τὸ 'κανα ὀμπρός τως μόνο,
 μὲ τέχνη, πῶς τῶς ἀγαπῶ τάχα, νὰ τοῖ κομπώνω;
 Πουτάνα δίχως πονηριά, δίχως ἀνύχια ἢ κάτα,
 ρουφιάνα δίχως ψόματα, κακά τῶνε μαντάτα! 220

- ANN. Στο νοῦ σου βάνεις το, λοιπό, ν' ἀφήσεις τὴν Κασάντρα
τὴ νιότη τῆ τῆ δροσερῆ νά χάσει δίχως ἄντρα;
- ΠΟΥ. Τοῦτο ποτὲ δὲν ἔβαλα στὸ λογισμό μου μέσα:
γυρεύω μόνο ὅσο μπορῶ νά 'βρῶ πολλά τορνέκι.
Γιὰ κεῖνο πάγω σ' τὸ 'Αρκολιᾶς νά δῶ ἀνισῶς κ' Ἀρμένης 225
μοῦ δίδει ἐκεῖνὰ πού μοῦ 'ταξε.
- ANN. Καλλιὰ 'ναί ν' ἀνιμένεις
νά 'ρθεῖ ἐκεῖνος σπῖτι σου.
- ΠΟΥ. Ἄλλὰ νά πάγω πάλι.
Θέλω νά πάγω στὸ σκολειὸ γιὰ κάποια χρεῖα μοῦ ἄλλη.
- ANN. Κατέχω ἴντα θές ἐκεῖ, μὰ πῶς τὸ θέλει ἡ ψή σου
'νοὺς γέρου κακοπόδαρου νά δώσεις τὸ παιδί σου; 230
- ΠΟΥ. Δὲν εἶναι θυγατέρα μου, σάν πάσα εἷς κρατεῖ τῆ.
'Αννούσα, τούτῃ ἡ κοπελιά δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν Κρήτῃ.
Εἰς τὴν Ἄξᾶ ἐγεννήθηκε κ' ἐπιάστη σκλαβοπούλα
ἀντάμι μὲ τὸν κύρη τῆ καὶ μὲ τ' ἀδέρφια τῆ οἴλα,
κι ἄντρας μου τὴν ἀγόρασε καὶ σπῖτι ἔφερε τῆ 235
καὶ σπλαχνικά σὰ νά 'χε 'σται παιδί του, ἀνάθρεψέ τῆ.
Κι ἀπείς ἀπόθανεν αὐτός, στὴ χέρα τῆ δική μου
τὴν ἄφηκε, ὡσὰ θωρεῖς, κ' ἔχω τῆ σάν παιδί μου.
Μ' ἄς πηαίνομε κι ὀγλήγορα ἡ μέρα ξεπλαταίνει.
Ὁ Ἀρμένης βγαίνει ἔξω.
- ANN. Ἐν τον ἐπά τὸ φίλο σου, κερὰ μου, τὸν Ἀρμένι. 240
Θώρειε θωριᾶν ἀγαφτικοῦ, θώρειε τῆ φορεσὰ τῶν,
χαρά στὴν ὅποια κοιμηθεῖ μέσα στὴν ἀγκαλιά του!
- ΠΟΥ. Σύρσου ἀπὸ δῶ μὴ μασέ δεῖ εἰς τὸ στενὸ κι ἀρχίσει,
σάν εἶναι τὸ συνήθι του, σάλια νά μᾶς γεμίσει.
Στὸ σπῖτι κάτω τὸ 'Αρκολιᾶς θέλομε σμιῖξει ἀντάμι 245
καὶ τῆ δουλειὰ πού ἀρχίσαμε, θέλομεν ἀποκάμει.

ΣΕΝΑ ΤΡΙΤΗ

Ἀρμένης καὶ Μούστρουχος,

- APM. Σφούγγιξε τὰ παπούτσα μου, σάξ' το τὸ τσαμποουλί μου
γιὰ νὰ μὲ δεῖ νὰ μὲ ρεχτεῖ τούτη ἡ ἀγαφτική μου.
- MOY Ποιὰ σου παπούτσα; Τσι φελλοὺς φορεῖς τσι νυκτικούς σου!
Τούτη ἡ ἀγάπη, σὰ θωρῶ, ἐπῆρε τον τὸ νοῦ σου! 250
- APM. Γιά, τσι φελλοὺς φορῶ, νὰ ζῶ, δὲν εἶν' πολὺ ἀνὲ σφάνω.
Θαμάζομαι πῶς ἔχω νοῦ τσι βράκες μου καὶ βάνω.
Τοῦτος ὁ πόθος μου κρατεῖ τὸ νοῦ διασκορπισμένο,
σάν εἶναι τῶν ἀγαφτικῶ <'κ> τὸ φυσικὸ δοσμένο.
Μὰ τοῦτο δὲν εἶν' τίβοτσι σιμά σὲ σφάλματα ἄλλα 255
ὅπου μὲ κάνει ὀλημερνὶς καὶ κάνω πλιὸ μεγάλα.
Σφάνω τορνέσα ὄντε μετρῶ, σκαρτσούνια μου δὲ δένω,
σάν ἀφορμάρης πορπατῶ σ' τσι στράτες πού παγαίνω,
τὴν ἐμιλιάν ὅπου μιλῶ, κατακιστὰ τὴ βγάνω,
στὴν κεφαλή μου πὰ ξυστῶ κ' ἐγὼ τ' ἀντζί μου πιάνω 260
κ' ἐκεῖνο πού 'ναι πλιότερο, δὲν ἤμπορῶ νὰ φάγω,
μηδὲ στὴ σέκια δυὸ φορὲς τὴν ἐβδομάδα πάγω.
Τὴ νύκτα ψίχα δὲ μπορῶ μιὰν ὥρα νὰ τὰ κλείσω
τ' ἀμμάτια μου νὰ κοιμηθῶ, θαμάζομαι, νὰ ζήσω,
πῶς ζῶ σὲ τόση παιδωμὴ· τούτη τὴ νύκταν εἶχα 265
περίσσα ἀδέξα καὶ κακὴ· δὲν ἔλειψε μιὰ τρίχα
νὰ 'βγω ἐκ τὸ νοῦ μου, κάτεχε, ὥστε νὰ ξημερώσει,
νὰ δῶ ἀνισῶς κ' ἡ μάνα τση θέλει νὰ μοῦ τὴ δώσει,
σὰ μοῦ 'ταξεν ὀψὲς ἀργά.
- MOY. Ἄν τὰ 'χετε σασμένα,
πῶς θές, πλερώνοντάς τηνε, νὰ μὴν τὴ δώσει ἐσένα; 270
Ἄληθινὰ θαμάζομαι τώρα στὰ γερατεῖά σου,
ὀπῶρεπε στὰ χέρια σου νὰ 'χεις τὰ πατερμά σου,
ν' ἀφήσεις τέτοια παιδωμὴ νὰ πιάσει τὸ κορμί σου,
δίχως νὰ βλέπεις πού μπορεῖ νὰ φτάξει ἡ δύναμή σου.
- APM. Πότες ἐγίνης δάσκαλος, Μούστρουχε, κι ἀρμηνεύγεις; 275
Καὶ σώνει, ὄντε σ' ὀρίζουσι, γάιδαρε, νὰ δουλεύγεις
καὶ νὰ σωπᾶς. Πῶς μὲ κρατεῖς καὶ λὲς «στὰ γερατεῖά μου»;

- Νά πά τὸ λάχει νά τὸ πείς κι ὀμπρὸς εἰς τὴν κερὰ μου,
νά τὸν πιστέψει ἀληθινὰ τὸ λόγο καὶ νά μάθει,
κ' ὕστερα ἀπὸ τὸ στόμα σου νά μείνω γὰρ στὰ πάθη. 280
- ΜΟΥ. Μὰ τὴν ἀλήθεια, δὲ θωρεῖ τὰ γένια τὰ ψιρὰ σου,
δὲ σὲ θωρεῖ, ὄντεν πορπατεῖς, πῶς τρέμωσι τ' ἀντιζία σου;
- ΑΡΜ. Μούστρουχε, μασκαρεύεσαι· ἐγὼ, μὰ τὴν ἀλήθεια,
δὲν τ' ἀγαπῶ τ' ἀνάστολα τοῦτα τὰ παρσιμύθια.
- ΜΟΥ. Δὲ μασκαρεύομαι, ἀλλά, μὰ τὴν ἀλήθεια, λέγω 285
πῶς θὰ σὲ γδάρου οἱ πολιτικὲς, γαιῦτος ἰκία σὲ κλαίγω.
- ΑΡΜ. Σώπα τσι κουζουλάδες σου!
- ΜΟΥ. Ἦθελα νὰ ῥοικίσω
ἂν ἔναι κι ἀγαπᾶς τινε ἀπὸ καιρὸ περίωσο.
- ΑΡΜ. Μιὰν ὥρα, ἦθελά 'σαι 'δὰ δυὸ μῆνες, ἂδὲ σφάνω,
περνώντας ἐκ τὴν πόρτα τση, μόνια τήνεῖδα ἀπάνω 290
κ' ἔπλενε τὸ μαντίλι τση, κ' εἶχε ἀνασκομπωμένα
τὰ χέρια τση κ' ἐλάμπασι σὰ νὰ 'το μαρμαρένια,
τὰ στήθη τση, σὰ νὰ 'χε 'σαι τοῦ ἡλίου οἱ ἀκτίνες,
καὶ τὸ ζιμιὸ μ' ἐσφάζασι· ἐτούτους τσι δυὸ μῆνες
δὲν ξεφαντώνω, δὲ γελῶ, δὲν τρώγω, δὲν κοιμοῦμαι, 295
μὰ τρέμωσι τὰ μέλη μου ὄντα τινὲ θυμοῦμαι.
- ΜΟΥ. Δείχνει σου κ' εἰς τὸ πρόσωπο! Μ' αὐτὴ ἄγαφικὴ σου
κατέχει τινε τάχατες τούτη τὴν παιδωμὴ σου;
- ΑΡΜ. Κατέχει πῶς τὴν ἀγαπῶ, κι ὄντα μὲ δεῖ ῥελαῖ μου,
καὶ πάσα λίγο μὲ νερὸ τὰ ροῦχα λαντουρᾶ μου. 300
- ΜΟΥ. Μ' ἴντα νερό, κατούρημα;
- ΑΡΜ. Σώπα τσι κουζουλάδες!
Μὲ τὸ νερὸ ποὺ νίβεται.
- ΜΟΥ. Μὲ τσ' ἀποσαπουνάδες;
- ΑΡΜ. Καὶ μὲ ροδόσταμο συχινὰ. Μ' ἄκουσε, Μούστρουχέ μου,
σ' ἔσένα στέκεται ἡ δουλειὰ τούτη, καὶ βόθησέ μου.
- ΜΟΥ. Σ' ἐμένα ἂν ἦτο μπορετό, σήμερο δίχως ἄλλο 305
στοῦ στρωῶμα μὲ τὴν κόρη σου ἦθελα νὰ σὲ βάλω.
Μὰ σ' ἴντα μὸδο δύνομαι νὰ σοῦ βοηθήσω, πέ μου.
- ΑΡΜ. Σύρσου λιγάκι πρὸς ἐδῶ, γροίξησε, Μούστρουχέ μου.
Καλὰ κι ἀγάπη ἡ κοπελιά νὰ μοῦ βαστᾶ μεγάλη
καὶ νὰ ποθαίνει γιὰ τὰ μέ, μ' ὄλον ἐτοῦτο πάλι 310

- ἡ Πουλ.σένα ἡ μάνα τση δὲ θέλει νὰ τση γγίσω
σκιάς μὲ τὸ δαχτυλάκι μου, πὰρά νὰ τὴν προικίσω.
- MOY. Τοῦτο ἐνίμενα νὰ πεῖς, πέ και τ' ἀπομονάρι.
Δεῖ θέλτετε στὸ ὕστερο πῶς θέλουσι τὸν γδάρει!
- APM. Κ' ἐγώ, ποῦ δίχως τση ποτὲ δὲν ἤμπορῶ νὰ ζήσω, 315
δὺο βέστες ὁμορφότερες εἴπα νὰ τση χαρίσω
καὶ δὺο χιλιάδες πέρπερα, κ' ἔχω τα τὰ τορνέσα,
σωστά τρεκίγια, ποῦ βαστῶ στὴ μπουζουνάρα μέσα.
Τσι βέστες νὰ 'χω δὲ μπορῶ, ὄξω και νὰ τσι κλέψω
σήμερο ἀπὸ τὸ σπίτι μου, χωστὰ νὰ τση τσι πέψω. 320
- MOY. Πράμά 'ναι ἀδυνατότατο, μὰ μὴν τὸ βάλει ὁ νοῦς σου,
γιατὶ ἡ καρὰ μου τὸ γροικᾶ κι ἀλί τοῦ ριζικου σου!
- APM. Μιά στράταν ἠῦρα, Μούστρουχε, και μετ' αὐτεῖνη μόνο,
ἂν ἔναι και βοηθηθῆσαις μου, λογιαζῶ πῶς γλιτώνω.
Τὴ νύκτα ἐσηκώθηκα δίχως νὰ μὲ γροικῆσαι 325
κι ἄνοιξα τὴν πορτοῦλα μας.
- MOY. Γροικῶ ποῦ θὰ χτυπήσει!
- APM. Τσὴ κάμερας τσ' ἀνωγιαστῆς, ἐκεῖνη τοῦ δωμάτου,
γιὰ νὰ μπορέσω ἐκ τὴ μερὰ πέρα τοῦ χαλασμάτου
νὰ τση τσι πάρω, Μούστρουχε, κι ἂ θε νὰ μὲ δουλέψεις,
σὰ δουλευτῆς μου μπιστικὸς ἄμε νὰ τση τσι κλέψεις, 330
καὶ φέρε μού τες σ' τσ' Ἀρχολιάς, γιατί ἐδεκεῖ παγαίνω,
τὸ πράμα νὰ τελειώσομε, σάν ἔχομε 'πωμένο.
- MOY. Μηδὲ τ' ὀρίσει ὁ Θεὸς τσι βέστες τση κεραῖς μου
νὰ βγάλω ἀπὸ τὸ σπίτι μας!
- APM. Μούστρουχε, γὴ βοηθᾶς μου,
σὰ θέλω, σ' τοῦτη τὴ δουλειά, γὴ σ' ἔνα καδελέτο 335
νὰ μὲ βαστοῦ στὴν ἐκκλησιά θωρεῖς με, κάτεχέ το.
Ἄγωμε πούρι κ' ἔπαρ' τσι γι' ἀγάπην ἐδική μου,
κ' ὕστερα θὲς ἰδεῖ κ' ἐμέ, φτωχέ, τὴν πόληψή μου.
- MOY. Ἀφέντη, γνώμην ἄλλαξε, κρύμα κιανένα, κρίνω,
παλιὸ τὸ νοῦ σου σοῦ 'φερε στὸ λογισμὸν αὐτεῖνω. 340
Δὲ ντρέπεσαι, συμπάθησ' μου, τὸ πράμα σου ν' ἀφήσεις;
- APM. Σώπασε, τὰ διατάματα δὲ θέλω νὰ μ' ἀρχίσεις,
μ' ἂν ἔναι κ' ἔχεις πεθυμιά νὰ ζῶ, τὸ θέλημά μου
κάμε τὸ γληγορύτερο.

- ΜΟΥ. Νὰ κλέψω τὴν κερά μου
 δὲν εἶν' πρεπτό, ποὺ μ' ἀγαπᾷ. Ἀφέντη μοι, νὰ ζήσεις, 345
 τούτη τὴν ἀπαθιβολὴ μὴ μοῦ ξαναθυμίσεις.
- ΑΡΜ. Μούστρουχε, ἀνὲν καὶ κάμεις μου τούτη ἡ χάρη μόνο,
 ἀποὺ τ' ἀνύχια ὡς τὴν κορφὴ, κάτεχε, σὲ ἴρουσῶνω.
- ΜΟΥ. Κι ἂν πᾶ τὸ μάθει ἡ κερά τί ἔχομε καμωμένα,
 ὄλες οἱ πρῶτες πέφτουσιν εἰς τὸ λαιμὸ μου ἐμένα. 350
- ΑΡΜ. Δὲν τὸ μαθαίνει κι ἄγωμε.
- ΜΟΥ. Μαθαίνει το, δὲν πάγω.
 Τούτη τὴν ὥρα τίβοτοι τορνέσα θὰ τοῦ φεγω.
- ΑΡΜ. Νὰ δυὸ τσεκίγια ξέχωρα, κι ἄμε πάρε τοϊκότες,
 κι ἀπόκεις ἔλα τὸ ζιμιὸ νὰ σοῦ τὰ δώσω τότες.
- ΜΟΥ. Τὰ παρακάλια, σὰ γροικῶ, τὰ τόσα τσ' ἀρεντιᾶς σου 355
 θεὸ νὰ μὲ κάμου στὴ φωτιά νὰ μπῶ συναφορμά σου·
 μὰ κείνο πῶχει νὰ γενεῖ ὕστερα, ὀμπρὸς τὸ κάμε.
- ΑΡΜ. Πῶς τὰ τορνέσα θὲς ὀμπρὸς, γροικῶ σου Πιάσ' τα κι ἄμε.
- ΜΟΥ. Τώρα γλακῶ μετὰ χαρᾶς.
- ΑΡΜ. Στὴν κόκκινη κισέλα
 βρίσκουνται. Κάτω σ' τσ' Ἀρκολιάς πάγω, λοιπό, κ' ἐσὺ ἔλα. 360
- ΜΟΥ. Πάγω, μὰ τρέμω ἀληθινά, στό ἴστερο, μ' ὄλα κείνα,
 μὴν ἔμπω σ' ἓνα κάτεργο γὴ πούρι στὴ μπερλίνα.

Τέλος τοῦ πρώτου ἄκτου.

ΑΤΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΕΝΑ ΠΡΩΤΗ

Κουστουλιέρης και Κατσοῦριμος.

- ΚΟΥ. Σὰ δὲ μοῦ λάχου δυὸ και τρεῖς νὰ τσί παραστελιάσει,
σὰ δὲ ζουγλάνει ἑφτά και ὀχτώ, σὰ δὲν ὀλοδιαβάσει
πέντ' ἔξι ἢ χέρα μου κορμιά, ἔτοῦτο τ' ἀντρομένο
σπαθὶ πομένει τὸ ζιμιὸ σὰν παραπονεμένο.
Μὰ μετὰ ποιό, στήν πίστη σας, θὲ νὰ μαλώσω πλιό μου, 5
ἀνὲν και ζωντανὸ ποθὲς δὲν ἄφηκα ὀχθρό μου,
ἀνὲν και ὄλοι μὲ τρέμουσι και ἀναμερίζουσί με
και ὄλοι μὲ προσκνούσινε και κανισκεύγουσί με;
Τρομάσει με ἢ μιλίτσια, και οἱ τσάφοι ὄντα μὲ δοῦσι
ἀποὺ τὸ φόβο τὸν πολὺ τσί βράκες τως τσιλοῦσι. 10
- ΚΑ. Τοῦτο τὸ λέγει ἀπαρθινά! Προχθὲς ἀργὰ τὸν πιάσα
δυὸ σὰν κατσίκα μοναχάς, και ἃ δὲν τὸν ἐφλακιάσα,
σκιάς τ' ἄρματα τοῦ πήρασι και ἀπόκεις τὸν ἀφῆκα,
κ' ἐδὰ τὰ τόσα ψόματα και καυχησὲς του γροῖκα!
- ΚΟΥ. Μ' ἀπείς δὲ βρίσκω πλιό 'δεπὰ νὰ δειξω τὴν ἀντρεία μου, 15
νὰ πάγω ἀψὰ στή Μπουγδανιά βλέπω πὼς εἶνα χρειά μου,
γιὰ ν' ἀπομείνω σύντροφος τοῦ παινετοῦ Μιχάλη,
σκότωση τῶν Τουρκῶ κ' οἱ δυὸ νὰ δώσομε μεγάλη.
- ΚΑ. Μὴν ἔχετ' ἔγνοια, ὀγιατὶ κόβγει ἔτσι τὸ σπαθὶ του,
τὸ Μεγαφέντη ὀγλήγορα βγάνει ἀποὺ τὸ θρονί του. 20
- ΚΟΥ. Κατσοῦριμο, θὲ νὰ ρθὲῖς κ' ἐσύ στή μάχη μετὰ μένα;
Και τάσσω σου μ' ὀνόματα νὰ βγοῦμε παινεμένα.

ΚΑ. Σ' ποιά μάχη;

ΚΟΥ. Ἐκεῖ ὅπου πολεμοῦ, τ' ἀφτιά σου νά γροικοῦσι

χίλια ταμποῦρα σ' μιὰ μερὰ κ' εἰς ἄλλη νά χτυποῦσι,

χίλιες μπουμπάρδες νά βροντοῦ, κα χίλιες στὸν ἄερα

παντιέρες ὁμορφότερες νά βλέπεις πάσα μέρα.

Χέρια καὶ πόδια νά θωρεῖς σ' τοῖ κάμπους νά κυλιοῦνται,

κα ἀρίφνητες ἀρκομπουζιές τριγύρω νά γροικοῦνται,

νά σκοτεινιάσου οἱ οὐρανοὶ κα ὁ κόσμος νά τρομάσσει,

κα ὅσο μπορεῖ πάσα κιανεὶς στὸν πόλεμο νά ράσσει.

ΚΑ. Συμπάθησ' μου, δὲν ἔρχομαι σ' τέχνη πού δέ μ' ἀρέσει.

Ἐφευγα, ἂν ἦμιον ἔδεκεῖ, στῶ μπουμπαρδιῶ τῆ μέση.

Νά πάγω; Μή, γιὰ τὸ θεό! καὶ πάντεση θωροῦσι

τὰ βόλια τως μὲ τὸ θυμὸ σὲ ποιά μερὰ χτυποῦσι,

γῆ πάντες θέλω ἐγὼ πολλά, ἓνα μισοῦ μὲ φτάνει,

ὅπου κα ἂ μ' εὔρει, πάραυτας ζιμὸ νά μ' ἀποθάνει.

Ἄμε στὴ μάχη πούρι ἐσύ, ὅπου 'σαι παλληκάρι,

κα ὅλες τοῦ κόσμου τσί τιμές ἔπαρ' ἐνὺ μαγάρι,

κ' ἐγὼ στὴ χώρα κάθομαι, σὰν εἶμαι λαθημένος.

Δὲν ἔχω χρεῖα ἀπὸ μαλιές νά βγαίνω παινεμένος.

ΚΟΥ. Κακόμοιρε κα ἀτύχουλα, σὰ βοθρακὸς δὲ βγαίνεις

ποτέ σου μέσα ἐκ τὰ πηλά, μὰ μέσα καὶ ἀπομένεις!

Ὅμιέ, κα ἄς ἦμιον ἔδεκεῖ, νά μπῶ νά πολεμήσω

σ' ἓνα φουστάτο μοναχὸς, τρακόσους νά ξεσχίσω

σολδάδους καὶ τσαούσηδες, καὶ χίλιους γιανιτσάρους

μὲ μιὰ θωριὰν ἀγριότατη νά διώξω σὰ γαιδάρους,

καὶ τὸ σπαθὶ μου σὲ καρδιές πασάδω νά χορτάσω,

καὶ τοῦ Σουλτάνου τοῦ Μεεμέτ τὰ γένια ν' ἀνασπᾶσω!

ΚΑ. Πῶς, τρώσινε καὶ τὰ σπαθιά;

ΚΟΥ. Τρῶσι μαθὲς κ' ἐκεῖνα.

ΚΑ. Ἐτοῦτο δὲν τὸ ἐκάτεχα, γιὰυτος ἀπὸ τὴν πείνα

ἔφαγε τὸ φηκάρι του, καὶ τοῦτο τὸ δικό μου

τρῶγει, καὶ τὰ παπούτσα μου μὴν ὦρα, στὸ Θεό μου.

ΚΟΥ. Λοιπὸ, ἀνὲ λάχεις σ' μιὰ μαλιά, δὲ σὲ βαστάρει ἡ ψῆ σου

νά κάμεις πράματα φρικτὰ κ' ἐσὺ μὲ τὸ σπαθὶ σου;

ΚΑ. Εἶπα το 'γὼ ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, δὲν ἔμαθα σοκριμίδα.

Λοιπὸ, ἀνὲ λάχει τίβοτσι, ἔχε σ' ἐμένα ὀλπίδα!

ΚΟΥ. Ἄμ' ἴντα φές με τὸ σπαθί κ' ἔρχεσαι μετὰ μένα;

ΚΑ. Ἄμα σέ ρισαλτάρουσι, νὰ σοῦ τὸ δώσω ἐσένα,
γιατί καλλὰ μπορεῖς ἐσὺ δυὸ νὰ βαστάς ὄχι ἕνα·
ἐγὼ πὼς εἶσαι δυνατὸς καλὰ ἴχω γνωρισμένα. 60

ΚΟΥ. Κατσοῦριπο, γύρισε ἑδεπά, ξεσπάθωσε.

ΚΑ. Νὰ ζήσεις,
μὴ με πειράξεις κι ἄφρις με.

ΚΟΥ. Μὴ θεὸ νὰ με μανίσεις!

ΚΑ. Πῶς, μετὰ σένα ἐστοίχισα γιὰ νὰ με ξεκοιλιάσεις;
Δὲ θὰ μαλώσω, δὲ φελῶ κι ἄσι με, μὴ με σκάσεις!

ΚΟΥ. Δὲ θέλω νὰ μαλώσω ἐγώ, γάιδαρε. Μετὰ σένα 65
τὰ βάνω ἐγώ, π' ἀνὲ στραφῶ με μᾶτια θυμωμένα,
μονάχα νὰ σὲ στοχαστῶ, χέξεσαι;

ΚΑ. Τρῶς με, ἀν ἤμου
σάν ἕναν πύργο δυνατὸς. Μὰ γιάντα τὸ σπαθί μου
θέλεις νὰ φγάλω τὸ λοιπό;

ΚΟΥ. Δυὸ πόντους τσῆ σκριμίδας
θὰ σ' ἀρμνέψω.

ΚΑ. Ἐπ' ἄσ' ἐδά!

ΚΟΥ. Ξεσπάθωσε! Ἄν ἐπήδας 70
σάν τράγος, θέλω σήμερο νὰ μάθεις νὰ μαλώνεις.
Ξεσπάθωσε!

Τονέ χτιπᾶ με τὸ σπαθί.

ΚΑ. Ἄσι με, καλέ, γιὰ ἴντα με σκοτώνεις;

ΚΟΥ. Νὰ μάθεις θέλιο, ἀλάχομε ποθές, ἃ μ' ἄσαλτάρει
μιὰ κομπανία σολδαδῶ, νὰ κάμεις σὰ λιοντάρι.

ΚΑ. Πλιὰ ντάνο, εἰς τὴν πίστη μου, σοῦ θέλω δώσει μόνο· 75
βλέπε μὴν ἀφιδαριστεῖς σὲ μένα, ξεσπαθῶνω!

ΚΟΥ. Στάσου σὰ με θωρεῖς ἐμέ, ἔχ' ἔτσι τὸ σπαθί σου,
κοτάει ψηλὰ τὴν πόντα σου, σύγκλινε τὸ κοριὶ σου,
στάσου στὴ βάθδια τουτηνέ, κι ἃ λάχει κ' ἔρθει ὄχθιρός σου
μ' ἕνα μαντρέτο, τὸ λοιπό, κι ὁ πόδας ὁ δικὸς σου 80
κάμε λιγάκι νὰ συρθεῖ, κ' ἡ χέρα σου ἄς καλάρει,
μ' ἕνα ροβέροσσο ἀδυνατὸ τὸν πόδα του νὰ πάρει.

ΚΑ. Πῶς, ἔτσι, ἔ;

Τοῦ βαρεῖ τὸν πόδα με τὸ σπαθί.

- ΚΟΥ. Ὅμιένα, ὀμιέ, σκύλε, στὸν πόδα κάτω
μου βάρηκες!
- ΚΑ. Πούρι πλιά ὀμπρός σου ἴδακα τὸ μαντάτο
πὼς πλιά κακὸ παρὰ καλὸ θές ἔχει ἀπὸ μ.να. 85
Δὲ σ' ἔκοψα, καὶ τὸ σπαθὶ δὲν εἶχα ἀκονισμένα.
- ΚΟΥ. Δὲ μ' ἔκοψες, μὰ ἐπόνεσα! Πρέπει μου τοῖτη κι ἄλλη,
γιατὶ σκουμίδα ἐβάλθηκα νὰ μάθω ἓνα βοβάλι.
Μ' ἄς πᾶμε σ' τῆ κοπέλας μου κ' εἶν' ὦρα νὰ γευτοῦμε,
κ' ὕστερα θέλομεν εὐρεῖ κιαμιὰ μαλιὰ νάμποῦμε. 90
ᾠ, πόσο μ' ἀγαπᾶ πολλὰ, γιὰ μέναν ἀποχάινει,
μὰ ἔναι περίσσα ζηλιαρὰ κ' ἔχω ζωὴ κρυμένη.
- ΚΑ. Σιμὰ εἴμεστα καὶ χτύπησε, καλὰ καὶ γρινιασμένη
τὴν εἶδα ὀψὲς κ' ἐθώρειε σε, κι ὁ νοῦς μοι σ' ἐγνοια μπαίνει,
μὴν εἶν' κινεῖς στὸ σπῖτι τση καὶ βρισκεται κρυμμένος 95
καὶ νὰ ἔχει καὶ στὸ χέρι του σπαθί, κι ὀρῶνιασμένος
μὴ σὲ ζυγῶξει, κάτεχε, καὶ τρέμω μ' ὄλα κείνα
νὰ μὴν ψοφήσομε κ' οἱ δυὸ σήμερο ἀποῦτὴν πείνα.
- ΚΟΥ. Σώπασε, ζό, τὰ σάλια σου, τὰ δόντια σοι μὴ σπάσω
κι ὄξω ἀπὸ τὰ θεμέλια του τὸ σπῖτι νὰ χαλάσω! 100
*Εἰς τοῦτο ὁ Κουστολιέρης χτυπᾷ τὴν πόρτα τῆς Πουλισένας
καὶ ἡ Κασσάντρα προβαίνει στὸ παρεθύρι.*

ΣΕΝΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Κουστολιέρης, Κατσουρμπος καὶ Κασσάντρα ἀπὸ τὸ παρεθύρι.

- ΚΑΣ. Ποιὸς εἶναι ἀτοῦ; ᾠμε σ' καλό, δὲν εἶν' ἐπὰ <ἦ> κερά μου.
- ΚΟΥ. Γλάκα ἄνοιξε.
- ΚΑΣ. Ποιὸς εἶσ' ἐσύ;
- ΚΟΥ. Σκιάς ἐκ τὴν ἐμιλιά μου,
ποιὸς εἶμαι, τὴν ἀδυνατή, μπορεῖς νὰ μὲ γνωρίσεις,
ν' ἀνοίξεις τὸ γοργότερο δίχως νὰ μὲ ρωτήσεις.
- ΚΑΣ. ᾠγωμε, ἀφέντη, στὸ καλό, γιατί ἔχει κλειδωμένα 105
τὴν πόρτα ἢ κεράτσα μου.
- ΚΟΥ. Πῶς, παίζεις μετὰ μένα;

Ἐγὼ ἴμαι ἀπ' ὄξω τοῦ σπιτιοῦ κ' ἐκεῖνη ἀποκοτιρίζει,
σὰ νὰ μὴν ὀριζᾶ ἐδεπά, τὴν πόρτα καὶ σφραλίζει;

Χτυπᾷ. Τί, τόκ.

ΚΑΣ. Κάτσε, τὴν πόρτα μὴ χτυπᾷς, πῆγαινε στὴ δουλειά σου,
γιατὶ δὲ θέλει λέγει, πλιὸ νὰ ἔχει τὴ συντροφιά σου, 110
κ' εἶπε μου, ἂν ἔρθεις, νὰ σοῦ πῶ νὰ μὴ γιαγεῖρεις πλιὸ σου,
μὴ βάλει καὶ ἰσακίσει σου κιανεῖς τὸ καῦκαλό σου.

ΚΟΥ. Ἐμένα;

ΚΑΣ. Ἐσένα, λέγω σου.

ΚΟΥ. Ἐμένα;

ΚΑΣ. Ναῖσκε, ἐσένα.

ΚΟΥ. Πῶς εἶναι μπορεζάμενο νὰ τὸ ἴπε ὀγιαμένα;

ΚΑΣ. Δὲν εἶσαι ὁ Κουστουλιέρης;

ΚΟΥ. Ναί!

ΚΑΣ. Γιὰ σένα, κάτεχέ το, 115

τὸ ἴπε· λοιπό, τὸ σπίτι μας τώρα ἀναμερίζε το.

ΚΟΥ. ὦ, τὴν πουτίνα, πῶς μιλεῖ, πούρι καλὰ κατέχει
πῶς παλληκάρι σὰν κ' ἐμὲ ἡ χώρα μας δὲν ἔχει.
Ὅμιέ, κι ἂς ἦσαν ἐδεπά χίλιοι, ἐδεπά σιμά μου,
νὰ κατακόψω ὄλους τως σ' τούτη τὴ μάνητά μου! 120

Ἄς ἔν', κερὰ πολιτικὴ, σὰν τὴνὲ δῶ, θὰ πιάσω
μὲ δίχως λύπηση κιαιμὰ νὰ τὴνὲ τεταρτιάσω.

Κατσοῦρμπο, γλάκα ἀκλούθα μου, κι ὄποιον κι ἂν ἀπαντήξω,
γὴ ὄχθρὸ γὴ φίλο, τὸ θυμὸ ὄπῶχω θὰ τοῦ δείξω!

ΚΑ. Γροικάτε μου, σὰν τὴνὲ δεῖ, θὰ τονὲ βρεῖ μεγάλη 125
τρομάρα. Ἐκάτεχά το ἐγὼ πῶς θὰ τὸν ἀποβγάλει.

ΣΕΝΑ ΤΡΙΤΗ

Μούστρουχος, βαστᾷ τὶς βέστες.

ΜΟΥ. Τσι βέστες εἶχα ριζικό κ' ἔκλεψα ἐκ τὴν κασέλα
δίχως νὰ μὲ γροικήσουσι· ἀπάνω ἐκ τὴν κουρτέλα
τσ' ἔβγαλα, μὰ λίγο ἔλειψε νὰ γκρεμιστῶ, νὰ ζήσω,
καὶ σ' ἓνα ξεροτρόχαλο νὰ δώσω νὰ σκορπίσω. 130

Τώρα τσί πάγω σ' τσ' Ἀρχολιάς, σά μοῦ ἔχεν ὀρδινιάσει
 τοῦτος ὁ γέρος ὁ λολός, ὀπῶχου νά τιῦ φᾶσι
 καί στοῦ ἄστερο τὰ ρουῖχα του· ξαύτου ἵπῶ δὲ βγαίνω
 κ' ἐγὼ μὲ δίχως πλερωμή, σά μ' ἔχει ἄρχινημένο.
 Δυὸ τοῦ ἄφαγα ὡς ἐδὰ χρουσά, κι ἀπὺ τὴν Πουλισένα 135
 δὲ θέλει λείπει ὡς τὸ ἄστερο νά φάγωκι ἄλλον ἕνα.
 Μ' ἄς πὰ τὸν εὔρω γλήγορα νά τὸν κλοκαρδίσω
 κι ὄξω ἀπὸ τοῦτο, χάρισμα κι ἄλλο νὰ τοῦ ζητήσω.

ΣΕΝΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Νικολέτος καὶ Κασσάντρα στὲ παρεθύρι.

ΝΙΚ. Στὸ σπῆτι ἐπῆγα τσ' Ἀρχολιάς κ' ἤῤῥα τὴν Πουλισένα
 μὲ τὸν Ἀρμένην ἔδεκεῖ, καὶ κρῖνω καμωμένα 140
 νά ἔχουσι πάσα τίβοτσι. Ὡ μοῖρα πρικαιμένη,
 γεῖς γέρος κακορίζικος, λολός, σάν τὴν Ἀρμένην,
 γιατί ἔχει στοῦ σακούλι του τορνέσα μουχλιασμένα,
 σ' τσ' ἀγάπης τὰ καμώματα πούρι περνάει ἐμένα!
 Στὰ κόκαλά του ἀνάθεμα καὶ στὴν ψυχὴ του ὀμάδι, 145
 κι ὡς δαίμονας νά κρῖνεται παντοτινὰ στὸν Ἄδη,
 ὀπ' ἄρχισεν ὀλονομπρὸς τὸν πόθο ν' ἔγοράζει
 κ' ἕνα συνήθην ἔβαλε τσ' ἀθρώπους νὲ πειράζει.
 Ὅμῃ, Κασσάντρα μου ἀκριβή, κι ἄς μοῦ ἔτο μπορεμένο
 τὸ σπῆθος μου νά ξέσκιζα τὸ καταπληγωμένο, 150
 νά βγανα τὴν καμημένη μου καρδιά νά τὴν πουλήσω,
 τορνέσα τόσα νά πιανα, ὥστε νά μὴν ἀφήσω
 νά σὲ κερδέσει ἄλλος κιανεῖς, νεράδα μου, ψυχὴ μου,
 καὶ τότες νά νεκρώνοντο πάραυτας τὸ κορμί μου!
 Μά χτύπο λίγο ἐγορίζησα στὴν πόρταν ἀπὸ πάνω. 155
 Θαρρῶ καὶ νά ν' ἡ κόρη μου· τώρα τὸ νοῦ μου χάνω.
 Πρόβαλε, κορασίδα μου, πρόβαλε, πεθυμιά μου,
 νά δώσεις φῶς στ' ἄμμάτια μου καὶ δρόσος στὴν καρδιά μου.
 Δὲν εἶν' κιανεῖς εἰς τὸ στενὸ κ' ἔγνοια κιαιμὰ μὴν ἔχεις
 φτωχή, τὴ σημερνή δουλειὰ τάχα νά τὴν κατέχεις; 160

- ΚΑΣ. Μηδὲ θαρρεῖς πῶς τὴν αὐγή, ψυχὴ μου ἀγαπημένη,
 ὄντεν ἐδὸ ἔσονάριζες, ἤμιουνε κοιμισμένη,
 γιατί δὲν ἔτρεξα ζιμιό, σάν ἔπρεπε, ν' ἀνοίξω
 τὸ παρατύρι, νὰ σὲ δῶ καὶ νὰ σὲ χαιρετήξω:
 κάτεχε κ' ἔξυπνη ἤμιουνε, μουνδὲ ποτὲ κοιμοῦμαι, 165
 μὰ μόνια τὴν ἀγάπη σου, καρδούλα μου, θυμοῦμαι.
 Μὰ 'το ἡκερά μου ξυπνητὴ καὶ νὰ 'βγω δὲν ἐμπόρου,
 μὰ μὲ τ' ἀμμάτια, ἀγάπη μου, τοῦ λογιμοῦ σ' ἐθώρου.
 Μ' ἀπείτις ἐξημέρωσε κι ἀργήσα νὰ σὲ δοῦσι
 τ' ἀμμάτια τοῦ προσώπου μου, ἤθελα νὰ χυθοῦσι, 170
 γιατί ἔλεγα, ἐλησμόνησες τσῆ δούλης σου τσῆ τόσης
 μὲ τὴ γλυκειὰ σου τὴ θωριά παρηγοριὰ νὰ δώσεις.
- ΝΙΚ. Τὸ νοῦ μου γληγορύτερα, κερά μου, θέλω ἀφήσει
 τὸν ἐμαυτό μου, κάτεχε, νὰ τὸν ξαλησημονήσει,
 παρὰ νὰ μὴ θυμοῦμαι σε.
- ΚΑΣ. Κατέχω το, καρδιά μου, 175
 πῶς μ' ἀγαπᾶς· καὶ νὰ 'τονε σκιὰς τόση ἢ ὁμορφιά μου,
 σάν ἔν' ὁ πόθος σου πολὺς, γιατί σ' ἐμέ κιανένα
 πράμα δὲν εἶναι ποῦ νὰ πῶ νὰ 'ν' ἄξο γιὰ τ' ἐσένα.
- ΝΙΚ. Τὸ χιόνι ν' ἄψει δύνεται σάν ἴσκα ἢ ὁμορφιά σου,
 καὶ νὰ μερώσεις τὰ θεριά μπορεῖς μὲ τὴ θωριά σου. 180
 Γιαῦτος μὴν τό 'χεις θάμασμαν ἄν ἔναι καὶ καῖκα
 τὰ σωθικά μου, ἀφέντρα μου, ὄντα σ' ἐστοχαστήκα.
 Θάμασμα τό 'χε μοναχὰς πῶς καίγομαι ὁ καημένος
 καὶ νὰ μὴν εἶμαι κάρβουνον ὅλος καταστεμένος.
 Μὰ πέ μου, κορασίδα μου, τάχα νὰ τὸ κατέχει 185
 τ' ἀγγελικό σου τὸ κορμὶ ἴντα τὸ περιτρέχει;
- ΚΑΣ. Ξεῦρω καλὰ τσι λογιμοὺς κ' ἐκείνο ποῦ λογιάζει
 γιὰ μένα ἢ κεράτσα μου, μὰ εὔκαιρα κοπιάζει,
 γιατί δὲν ἐγεννήθηκα γι' ἄλλον παρὰ γιὰ σένα,
 κι ἄς πάψου τὰ καμώματα τοῦτα τὰ ντροπιασμένα. 190
 Μ' ἀπείτις ἢ κεράτσα μου θέλει νὰ μὲ πουλήσει,
 δὲ θέλω νὰ βρεθεῖ κιανεὶς ἄλλος νὰ μὲ ψωνίσει,
 μόνον ἐσύ, καρδούλα μου.
- ΝΙΚ. Καὶ τοῦτο, πῶς, κερά μου,
 ὅπου δὲν ἔχω μηδεμιὰ γαζέτα στὴν ἐξά μου;

- ΚΑΣ. Ἐνα ζευγάρι βροίσκομαι κ' ἔχωχρυσά μανίνια,
 θαρρῶ ν' ἀξίζου πλιότερο παρ ἑκατὸ τσεζίνια,
 κ' ἔπαρ' τα, κι ἄμε βάλε τα ποθς νά βρεῖς τορνέσα,
 γιατί σάν τὰ 'βρεῖς, τάσσω σουσπίτι μας νά 'μπεις μέσα,
 κ' ὕστερα τὰ ξαγόρασε με τήν ἄτομονή σου·
 με κάθε μόδο, ἀγάπη μου, κάμενά 'μαι δική σου. 195
- ΝΙΚ. Κι ἂν τὰ ζητήξει ἡ μάνα σου, τίνά τσῆ πεις, κερά μου;
 ΚΑΣ. Ποτέ τση δὲν τ' ἀνάζητᾶ, γιατί 'ν' πολλὰ πλατιά μου
 καὶ δὲν τὰ βάνω. Ἀνίμενε νά πι νά σου τὰ φέρω,
 νά βρεῖς τορνέσα, ἀγάπη μου, τεισματικῶς τῷ γέρω.
Εἰς τοῦτο μισεῖει ἡ Κασσάντρα.
- ΝΙΚ. Τώρα γνωρίζω ἀληθινά, τώρα ιαλά κατέχω 200
 πῶς μ' ἔχει μέσα στήν καρδιά, ς καθὼς κ' ἐγὼ τὴν ἔχω.
 Θέ νά συρθῶ σὲ μιὰ μερὰ ὥστε νά μοῦ τὰ φέρει,
 νά μοῦ τὰ ρίξει τ' ὄμορφο καὶ τ' ἀκριβὸ τση χέρι.

ΣΕΝΑ ΠΕΜΠΤΗ

Δάσκαλος, Κασσάντρα καὶ Νικολέτος.

- ΔΛ. Cum, conciossiacosachè tutte le discipline
 νά χάθησα, γιατί κιανεῖς στήν Κρήτη πλιὸ δὲν εἶναι 210
 νά 'χει τὸ νοῦ με τσ' ἀρετές, τ' φρόνεσην ornato,
 ma tutti <i> varii vizii lo tengon applicato,
 propterea nudi πορπατοῦ σήμερον οἱ δασκάλου·
 οἱ adulatores μοναχᾶς ἔχου τιμὴ μεγάλη!
 Μ' ὄλον ἐτοῦτο, durum est ποτέ κιανεῖς ν' ἀφήσει 215
 ἱ'instinto ὅπου τοῦ χάρισε ἀπὸ τσ' ἀρχῆς ἡ φύση.
 Κ' ἐγὼ ποῦ βλέπω πῶς βαστῶ μεγάλο naturale,
 κι ὄλοι με μαρτυροῦσινε τὴ σήμερο γιὰ tale,
 non lasciariò παρὰ καλὰ νά τὸ ἐξερτσιτάρω
 με τὰ κοπέλια ποῦ κρατῶ, κι ὄντε τὰ ζαμινάρω, 220
 θὰ τωσὲ δίδω πάντα μου τὴ ζάμινα ἀπὸ πίσω,

209 Ἀφοῦ, ἐπειθὸ ὅλες οἱ ἐπιστῆμες — 211 στολισμένος — 212 ὄλοι ὄμως τὰ διαφόρων εἰδῶν ἐλαττώματα
 τὸν κρατοῦν δεινόν — 213 γι' αὐτὸ γηινοῖ — 214 κόλοσις — 215 εἶναι σκληρὸ — 216 τὸ ἐνατικτὸ — 217 τα-
 λέντο — 218 τέτοιο — 219 δὲ θὰ παραλείψω.

latin distretta regola, για να τὰ ξεσκολίσω.

Μὰ ἔδα θωρῶ τὸ Νικολό μόνο καὶ σουλατσόρει
καὶ φαίνεται σου τίβοτας στὸ λογιμὸ τρατάρει.

Vere τὸν ἀκουζάρασι πὼς εἶν' ξετρουμισμένος
μὲ μιὰ κοπέλαν ἔδεπὰ κι ὅλος ξελολαμένος. 225

ΚΑΣ. Ποῦ 'σαι, ψυχὴ μου Νικολό, νὰ τὴ δουλειά σου κι ἄμει.

ΔΑ. O diamberne, che voglion dir tra loro queste trame?

ΝΙΚ. Ρίξε τα, ἀφέντρα μου, λοιπό.

ΚΑΣ. Σύρσου λιγάκι, σύρσου

παρέχει τὸ γοργότερο, νὰ ζήσει τὸ κορμί σου,
γιατὶ κιανεὶς μᾶς συντηρᾷ. 230

ΝΙΚ. Κακὸ στὸ ριζικό μου,

κ' ἴντα δουλειά τὸν ἔφερε 'δεπὰ τὸ δάσκαλό μου;

ΔΑ. Στάσου λιγάκι νὰ σοῦ πῶ, στάσου καὶ μὴ μοῦ φεύγεις,
γιὰ νὰ γροικήσω ποιέες δουλειές στὸ σπίτι αὐτὸ γυρεύεις
κ' ἴντα τα ἀποῦ σοῦ πέταξε; Πηαίνεις; Πὼς σ' εἶδα μόνο
φτάνει με. Or vedi l'animo d'un giovine non bono! 235

ΣΕΝΑ ΕΧΤΗ

Δάσκαλος καὶ Ἀρμένης.

ΔΑ. O giovine malae indolis, fin quando δὲ σχολάζεις
τούτες τσί στράτες πού κρατεῖς; Non pensi, δὲ λογιάζεις,
πὼς tandem μεταγνώεις το; Ma poichè questo matto
mi fugge vergognandosi di tanto suo misfatto, 240
voglio disacerbarlo almen con una romanzina
il cor ch' è pieno di dolor con questa concubina.
Ποῦ 'σαι, πουτάννα, πρόβαλε, publica meretrice,
τῶν κοπελιάρω perdita, τῶ νιῶ desviatrice,

222 λατινικά μὲ αὐστηροὺς κανόνες — 225 Ἀληθινά — 228 Ὡ διάτανε, ἄραγε, τί νὰ σημαίνουν
αὐτὰ τὰ πάρε δῶσε μεταξὺ τους; — 236 τώρα βλέπεις τὸ χαρακτήρα ἑνὸς κακοῦ παιδιοῦ! —
237 Ὡ παιδί κακοῦ χαρακτήρα, ὡς πότε — 238 Δὲ σκέφτεσαι — 239 στὸ τέλος — 239-242
Ἐφόσον ὁμως αὐτὸς ὁ παλαβὸς μοῦ φεύγει ἀπὸ ντροπὴ γιὰ τὸ τόσο μεγάλο σφάλμα του, θέλω
τουλάχιστον μὲ μιὰ κατσάδα νὰ γλυκάνω τὴν καρδιά μου, πού 'ναι γεμάτη θλίψη μ' αὐτὴν τὴν
παλλαξίδα — 243 δημόσια πόρνη — 244 συμφορὰ... πλανεύτρα.

- πουτάνα, πού μοῦ χάλασες τὸν κάλλιο μου σχολάρο, 245
 γιαῦτος στὸ Δούκα σήμερο θὲ νὰ σκερελάρω.
 Ἄ δὲ σὲ κάμω ν' ἀνεβείς σήμερο στη μπερλίνα,
 πὲ πῶς δὲν εἶμαι δάσκαλος οὔτ' ἔχο disciplina.
 Non basta la militia, μὰ θὲς καὶ τὰ καπέλια,
 καὶ ντεσβιάρισές μου τα κ' ἐχάλασές τα τέλεια! 250
 ΑΡΜ. Ὅλα τὰ πράματα θωρῶ καὶ σάζουά μου πλησα,
 καλὰ κ' εἰς τὸ σακούλι μου τορνέσιδὲν ἀφήσα.
 Μ' ἄς πᾶν καὶ τὰ τορνέσα μου κι ἄ' ἔχω πράμα κι ἄλλο,
 καὶ μόνο τὴν Κασσάντρα μου στὴν ἰγκαλιὰ νὰ βάλω!
 ΔΑ. Finze τὸ πῶς δὲν ἐγροικᾶ, γιὰ κείνο δὲν προβαίνει. 255
 Non odi? Olà!

Τίξ, τόκ

- Τίνος μιλω, πουτάνα ντροπιασμένη;
 ΑΡΜ. Μὰ ποιός χτυπᾶ τὴν πόρτα τση; Τί θέλεις, Δάσκαλέ μου,
 καὶ δίχως ντήρηση χτυπᾶς τούτη τὴν πόρτα, πὲ μου;
 ΔΑ. Hic stat, ovver qui stanza la vera des'iatrice
 di gioventù, di Laide tutta imitatrice. 260
 Πουτάνα, θὰ σὲ κάμω ἐγὼ τὴ σήμερο ν' ἀφήσεις
 τὸ Νικολό, ἐκ τὸ σπίτι σου νὰ τὸν ἀναμερίσεις.

Τίξ, τόκ

- ΑΡΜ. Δάσκαλε, σφάνεις, κάτεχε, γιατί στο σπίτι αὐτεῖνο
 δὲν ἔν' κιαμιὰ πολιτική, κι ἄδικον ἔχεις, κρῖνω.
 ΔΑ. Ἐδᾶ δὲν εἶσαι ἀπὸ 'δεπά, γὴ φόρσι δὲν κατέχεις 265
 ποιὰ στέκει ἐπά, γὴ τίβοτσι κ' ἐσὺ ἰντερέσε ἔχεις,
 γιαῦτος μιλεῖς τέτοιαις λογιῆς; Non sai che Pulissena
 tien la bottega pubblica στὴ χώρα γιὰ πάσα ἕνα;
 ΑΡΜ. Ψεύγσαι ὄσες φορὲς τὸ πεις! Πεδάντε, στὴ δουλειά σου
 πήγαινε, γὴ, στὴν πίστη μου, σπῶ τα τὰ καύκαλά σου. 270
 ΔΑ. Quid tibi est κ' ἐμάνισες; Θαρρῶ, στὴν ψή μου ἀπάνω,
 σ' τοῦτα τση τὰ καμώματα θὰ σὲ κρατεῖ ρουφιάνο!
 ΑΡΜ. Ρουφιάνος εἶσαι μόνο ἐσύ, γάιδαρε! Ποιός μὲ πιάνει
 κ' ἐτούτη ἡ χέρρα σήμερο τὰ γένια σου δὲ βγάνει;

248 γνώσεις — 249 Δὲ φτάνουν οἱ φαντάροι — 255 Προσποιεῖται — 256 Δὲν ἀκοῦς; Ἐ! — 260-
 261 Ἐδῶ μένει, ἢ ἀλλιῶς ἐδῶ κατοικεῖ ἢ πραγματικὴ πλανεύτρα τῶν νέων, τέλεια ἀπομίμηση τῆς
 Λαΐδας — 267-268 Δὲν ξέρεις πῶς ἢ Πουλιόενα διατηρεῖ τὸ δημόσιο πορνεῖο — 271 Τὶ ἔπαθες.

ΔΑ.	Ἄ μοῦ σιμάσσεις, guai a te, τούτου τοῦ Κοινητιλιάνου σπῶ τοῖ τλέλες, κάτεχε, στήν κεφαλή σου ἀπάνω.	275
ΑΡΜ.	Θωρεῖς τηρε; Τινάσσω σου τή ρούμπα σου, καημένε!	
ΔΑ.	Σκαρτσίνε et libro, σά θωρῶ, dispar duel δέν ἔναι. Μ' ἄς τονί πιάσω με καλά λόγια. Σινιόρ Ἄρμεντ, μή θέλεις νά μαλώσομε γι' αὐτή τή ντροπιασμένη.	280
ΑΡΜ.	Κ' ἔδᾶ ἄ δὲ θέλεις, γάιδαρε, πήγαινε στή δουλειά σου.	
ΔΑ.	Ἄς πάψει ἡ contumelia, νά ζήσει ἡ ἀφεντιά σου, κι ἄ θές νό κοντραστάρομε με syllogismus, ἔλα, κι ἄ δέ σοῦ δείξω φανερά τὸ πῶς αὐτή ἡ κοπέλα δέν ἔν' ποσῶς τιμητική, πέ μου πῶς δέν κατέχω νά δισπουτάρω μετὰ σέ, οὔτ' ἓνα γράμμα ἔχω.	285
ΑΡΜ.	Τὰ σάλια σου νά στέκομαι δὲ θέλω ν' ἀφουκροῦμαι κ' ἔβγα ἀπὸ δῶ, στήν πίστη μου, σ' πλιότερα μὴν ἐμποῦμε.	
ΔΑ.	Γροῖκησε τ' ἀργομέντο μου.	
ΑΡΜ.	Καλ' ἄμε στὸ σχολεῖό σου, γιατί ἔχω βιαστική δουλειά.	
ΔΑ.	Γροῖκησε, στὸ Θεό σου.	290
	S' ognuno, verbi gratia.	
ΑΡΜ.	Γράμματα δέν κατέχω.	
ΔΑ.	Δὲ θές λατίνα νά τὸ πῶ;	
ΑΡΜ.	Στὴν τόση βιά τὴν ἔχω τὸν ἔφερεν ὁ δαίμονας γιὰ νά με τρατενίρει.	
ΔΑ.	Στάσου λιγάκι, γροῖκησε πῶς θέλω τὸ φινίρει!	
ΑΡΜ.	Τσεδέρω σου, τσεδέρω σου κι ἄγωμε στή δουλειά σου!	295
ΔΑ.	Κι ἄ μοῦ τσεδέρεις, poco fa, τί ἄ τον ἡ μιάνητά σου; Noli ποτέ irasci ab re, μὰ πρώτας θὰ λογιάζεις.	
ΑΡΜ.	Τοῦρκος δέν εἶμαι, Δάσκαλε, καί μπορὲ γιατί με κράζεις;	
ΔΑ.	Per lettera εἶν' αὐτὸ τὸ ab re usato dal Catone e se tu voi intendere, se ho lettere pur bone, γροῖκησε τὴν ἐξήγηση: noli vuol dir: non voi.	300

275 ἀλλίμονο σέ σένα — 278 (ξίφος) καὶ βιβλίο — ἀνιση μονομαχία — 278 τὸ βράσιμο — 279 σὺλλογισμοὺς — 291 Ἄν ὁ καθένας, λόγου χάριν — 296 λίγο γάντι — 297 μή θέλεις... νά ὀργί-
ξασαι χωρὶς αἰτία — 299-300 κατὰ γράμμα — χρησιμοποιημένο ἀπὸ τὸν Κάτονα κι ἂν ἐσὺ θέ-
λεις νά μάθεις ἂν ξέρῃς γράμματα — 301 noli θέλει νά πῆ: δὲ θέλεις.

ΑΡΜ. Ὁ δαίμονας τὸν ἔφερε καὶ τ' ἄντερές μου τρώει!
Μ' ἄς εὔρω σκιάς ἄλλη ἀφορμὴ ἂν ὑπὸ νὰ μ' ἀφήσεις.
Ὅμιέ, διμένα, τ' ἄντερα, συμπάθησ' μου, νὰ ζήσεις,
ᾧφου, καὶ πῶς χτυπούσινε, σπούσιν ἅ δὲ γλακῆσω
στὴ σέκια τὸ γοργότερο. 305

ΔΑ. Στάσου νὰ τοῦ μιλήσω,
κι ὑπόκεις ἅμε ὅπου κι ἅ θές.

ΑΡΜ. Γῆ ἄσιμε, γῆ γεμίζω
τοὶ βράκες μου· δὲ μὲ γροικᾶς πῶς τυχοπορδαλιζῶ;
Μισεῦει ὁ Ἀρμένης σὸ σπῆτι του.

ΔΑ. Ἄν ἤθελε μ' ἀφουκραστεῖ, πῶς ἤθελα τὸν κάμει
μ' ἕνα ἀργομέντο μοναχᾶς νὰ τρέμε ὡσάν καλάμι!
Μ' ἄς πάγω σὸ σκολειὸ κ' ἐγώ, κ' ἴστερα νὰ γυρέψω
τὸν κύρη του τοῦ Νικολὸ νὰ τονέ μεντατέψω. 310

ΣΕΝΑ ΕΒΔΟΜΗ

Ἀρχολιά, Πουλίσένα καὶ Ἀννούσα.

ΑΡΚ. Πάντα μου σ' εἶχα γνωστική, μὲ φρονηση μεγάλη,
μὰ τώρα φρονομότερη παρὰ γυναικῶν ἄλλη,
γιατὶ σὲ στράτα, σὰ θωρῶ, θὰ βάλεις τὸ παιδί σου
κέρδος νὰ κάμει, καταπῶς τὸ 'καμεζ κι ἀπατή σου. 315
Κεράτσα Πουλίσένα μου, μὴ στέκεις ν' ἀνιμένεις,
φεύγει ὁ καιρὸς καὶ ὕστερα τίβοτας δὲν ξεστένεις.
Μαγάρι καὶ πρωτύτεραις νὰ 'θελεις μοῦ γροικῆσαι,
δντε τὴ ζήτα ὁ Μπρετσαλδῆς νὰ σοῦ τὴν προικίσει. 320
Μὰ τοῦτο θέλω μοναχᾶς πάντα σοι νὰ θυμᾶσαι,
μ' ὄσους σοῦ λάχου, σπλαχνικιά, σὰ θέλει ἡ τέχνη, νὰ 'σαι.
Βλέπεσε μὴ μοῦ τὴν κρατεῖς, εἰς τὴν τιμῆ, τ' Ἀρμένη,
γιατὶ θὰ δεῖς σὸ ὕστερο πῶς μένεις κομπωμένη.
Οὐδὲ σ' τσ' ἀρχές σου μὴ ζητᾶς τοὶ πλερωμῆς μεγάλης, 325
νὰ μὴ σοῦ φεύγου σάν πουλιά νὰ πηαίνουσι σ' τοὶ ἄλλες.
Κάλλιο τὸ λίγο καὶ συχνιὸ γεμίζει τὸ σακούλι,
καὶ στὴ φτηνεῖα κατέχεις τὸ τὸ πῶς γλακοῦσιν οὔλοι.
Κάνε καλὴ θωριά ὀλωνῶ κι ὅσο μπορεῖς τοὺς γέλα,

- μέ γρίνια μὴν ἰδεῖ κιανεῖς ποτέ σου τὴν κοπέλα, 330
 κι ὅσο μπορεῖς ἀγαφτικούς τὴν κάμε πάντα νὰ 'χει,
 γιατί κακὸ μί τοῖ πολλοὺς δὲν ἠμπορεῖ νὰ λάχει·
 τὸ πράμα ὀπὸνας μοναχὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ κάμει,
 ξεῦρε πῶς κένουσι οἱ πολλοὶ γῆ χώρια τως γῆ ἀντάμι.
 Ποιὸς εἶν' κελὸς γιὰ δούλεψη, ποιὸς ὀγιά νὰ χαρίζει, 335
 καὶ ποιὸς μὲ τὴν παλληκαριά τσ' ἐχθροὺς νὰ φοβερίζει.
 Γιαῦτος λολάγγρα τὴν κρατῶ καὶ ἀγνωσιὰ μεγάλη
 ὄντεν ἀκούσω πῶς κιαμιὰ κιανένα ἀποβγάλει.
- ANN. Δασκάλισσά 'σαι ἀληθινὰ μὲ δίκιο μοναχὴ σου,
 κορόνα εἰς τὴν τέχνη μας πρέπει τσῆ κεφαλῆς σου. 340
 Τοῦτα τὰ δασκαλέματα κιαμιὰ ἄλλη δὲν κατέχει,
 φίλαινα καὶ μαστόρισσα χαρά στην ὁποία σ' ἔχει.
- APK. Στὴν κάμεραν ἄς εἶν' ὁ εἷς κι ἄλλος εἰς τὴν αὐλή σου,
 κι ἄλλος ἀπ' ὄξω τοῦ στενοῦ, κι ὄλη τὴ δύναμή σου 345
 βάνε τσι νὰ ζηλεύουσιν ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο,
 γιατί σοῦ τάσσω διάφορο νὰ 'χεις πολλὰ μεγάλο.
 Μὰ πάνω σ' ὄλα βλέπεσε, κεράτσα Πουλίσένα,
 νὰ σασὲ βαρεθεῖ ποτὲ μὴν κάμετε κιανένα.
 Πάντα ἄς μισεύγου ἀπ' αὐτὴ κι ἄς μὴν πολυχορταίνου,
 γιατί ἀνοστίζει τὸ πολὺ φιλι καὶ δὲ γιαγέρνου. 350
 ὦ, ἡ καημένη ἡ μάνα μου, ἄγια τὰ κόκκαλά τση,
 κ' ἴντα πολλὰ καλὰ 'σανε τὰ δασκαλέματά τση!
 Θυμοῦμαι τινε μιὰ φορὰ νὰ θά διαβεῖ στὸν Ἄδη,
 μόνο γιατί ὀλονύκτισα μ' ἕνα μου φίλο ὀμάδι.
- ΠΟΥ. Κατέχεις το πολλὰ καλὰ, θαορῶ, κερὰ Ἀρχολιά μου, 355
 τὸ πῶς σ' ἐκράτου πάντα μου ὡς γιὰ δασκάλισσά μου,
 κι οὐδένα πράμα ἔκαμα λείποντας ἡ βουλή σου,
 ἀφόντις σὲ ἐγνώρισα, κατέχεις το ἀπατή σου.
 Τὰ μαῦρα ἐσύ 'σουν ἀφορμὴ κ' ἔριξα, σὰ θυμᾶσαι,
 καὶ πάντα μου εὐχαρίστου σου κ' ἐπολυχρονίζά σε, 360
 γιατί τ' ἀμμάτια μου ἄνοιξες, κι ἀπὸ φτωχὴ καὶ χήρα
 διάφορα καὶ ξεφάντωσες χίλιες τοῦ κόσμου ἐπῆρα.
 Γιὰ τοῦτο τὰ μοῦ λὲς ἐδά, κάτεχε, θέλω κάμει·
 τάσσω σου τὴν Κασσάντρα μου νὰ τινὲ σμιζῶ ἀντάμι
 μ' ὄσους κι ἄν ἔναι βολετό· καλὰ 'μαι βγοδομένη 365

- νὰ κάθεται νὰ χαίρεται μόνο μέτῶν Ἀρμένη!
 Σὰ βάλει χέρα στὸ πουγγί κι ὄπιος τορνέσα φέρνει
 κρασί μὲ δίχως διάφορο τάσσω του πῶς νὰ παίρνει.
 Ἡ κερά Ἀνέξα τοῦ στενοῦ θυμῶμαι μιὰν ἡμέρα
 νὰ μὲ διατάσσει σπλαχνικά, νὰ λέγει: «θυγατέρα, 371
 τὰ ροῦχα σου κι ἀγαφτικούς πά'τα νὰ συχναλλάξεις,
 ὅσο μπορεῖς στὰ βρόγια σου πλότερους γιὰ νὰ μπάζεις.
 Μὰ βλέπε μόνο, μοῦ ἔλεγε, μὴν ὀγαπᾶς κιανένα,
 κι ὀλίγο θάρρος ὄλοι τως ἄς ἔχουν ἀπὸ σένα.
 Κάμε συχνιὰ νὰ τοῖ κρατεῖς σὲ φόβο καὶ σ' ὀλπίδα. 375
 Κακὸ σ' ἐκείνη ποὺ καλά δὲν ξεῖρει τὴ σκριμίδα!»
- ΑΡΚ. Καλότατο δασκάλεμα σοῦ ἔδωκε καὶ θυμοῦ το,
 καὶ μὲ τὴ θυγατέρα σου σὲ τάξη φάλε μού το.
 Θυμᾶσαι το, πόσες φορὲς σοῦ τό'πα στὴν ἀρχή σου
 κ' ἐσένα ἀλλότες τοῦτα δά, γιατίπολλά ἀλαφρή'σου, 380
 κι ὄποιος στὸ σπίτι σου ἔμπαινε,δυὸ μῆνες ἔτρωγέ σε,
 κι ὡσὰ λολλή ὀπού'σουνε, ἐκωλο'ύριζέ σε.
- ΠΟΥ. Πάσα κιαιμὰ δὲν ἠμπορεῖ παρὰ σ' τσ' ἀρχῆς νὰ σφάλει.
- ΑΡΚ. Ἐλλά θωρῶ σε πῶς συχνιὰ σφάλιατα κάνεις πάλι.
 Ἰντά ἔθελος στὸ σπίτι σου νὰ πάρεις τὸ μαριόλο 385
 τὸν Κουσουλιέρη;
- ΠΟΥ. Ἀληθινά, τοῦτό'καμα ὄλο ὄλο
 τὸ σφάλμα ἀπὸ καιροὺς πολλοὺς.
- ΑΡΚ. Ἀμή, ὦ ἡ καημένη
 ἡ κερά ἡ γυναῖκα του, ἡ κακοπαντρεμένη,
 γιὰ τὰ πολλά του βάσανα ἐπῆγε σὸ καρτέρι.
- ΠΟΥ. Τὸν πόδα του στὸ σπίτι μου πλιό του δὲ θέλει φέρει. 390
 Μ' ἄς πηαίνομε, κερά Ἀρκολιά, σπίτι μου κι ἀπατή σου
 διάταξε τὴν Κασσάντρα μου σὰ νὰ ἔτονε παιδί σου.
- ΑΡΚ. Ἐς πηαίνομε, κι ἄς τὴν, κερά, κ' ἐγὼ τὴν διατάσσω,
 γιατί καὶ μὲ τὸ Νικολὸ πῶς νὰ χαρεῖ τῆ τάσσω.
 Σὰ δεῖ τοῖ βέστες τσ' ὄμορφες, τότες θωρῶ κ' ἐκείνη 395
 τὴν ὄρεξή τση τὴ σκληρὴ λιγάκι ν' ἀπαλύνει.
- ΠΟΥ. Ἐννοῦσα, γλήγορα ἄμε σύ, καμπόσο ἀγόρασέ μου
 κάπνισμα νὰ θυμιάσομε, ἀργά ναι, φαίνεται μου.
- ΑΝΝ. Πιάσε τοῖ βέστες, βάστα τσι στὸ σπίτι μετὰ σένα.

ΠΟΥ. Γιά τεςέπά.

ANN. Πιάσ' τσι καλά, σάν τσ' ἔχω διπλωμένα.

40

ΠΟΥ. Ἄ σ' ἔπαντήξει Ὁράτσιος, πὲ νά μου συμπαθήσει,
γιατὶ ἀτόψε δὲ βολεῖ σπῆτι μου νά δειπνήσει.

ΣΕΝΑ ΟΓΔΟΗ

Ἄννοῦσα μοναχή.

Κασσόντρα κακορίζικη, κάλλιό 'ταν ὀγιά σένα
νά 'σο' στὰ χέρια τῶν Τουρκῶ κι ὄχι στὴν Πουλισένα.

Δέν εἶσαι θυγατέρα τση, γιὰ κείνο λογαριάζει
σά μοῖλα μυλωνιστικὴ νά σὲ συχναγωγιάζει.

405

Μά τοῦτο μόνο μοῦ πονεῖ, πὼς θέλει νά σὲ δώσει
'νοὺς 'νέρου κακοπόδαρου νά σὲ πρωτομερώσει.

Πήγαινε κ' ἔρχου, Νικολό, μόνο μὲ τὸ λυρόνι·
τραγούδειε κι ἀναστέναζε, κι ἄλλος ἄς ξεφαντώνει!

410

Ὅμιένα, κι ἄς τὸν ἠύρισκα, τούτα τὰ πρικαμένα
μαντάτα σκιᾶς νά τοῦ 'λεγα, νά βρεῖ μὸδο κιανένα
νά 'χεν ξηλώσει τὴ δουλειὰν ἐτούτη ποὺ ὀρδινιάζου,
γιατὶ καθάρια συντηρῶ πὼς τ' ἄντερά του βράζου.

Τέλος τοῦ δεύτερου ἄττου.

ΑΤΤΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΕΝΑ ΠΡΩΤΗ

Νικολέτος και Άννούσα.

- ΝΙΚ. Άννούσα, σ' τόπον άδερφής ξεύρεις καλά πώς σ' έχω,
γιατί στόν πόθο μου πιστή περίσσα σέ κατέχω.
Στό δύνεσαι μου βόθησε, κ' ίντα νά κάμω πέ μου.
Όμιένα, σ' τέτοιο βάσανο δέν έλαχα ποτέ μου!
- ANN. Άν είχες μιά σαρανταριά τσεκίνα, δίχως άλλο 5
μου φαίνεται στό σπίτι μας έμπορου νά σέ βάλω.
Ή Πουλισένα είν' άκριβή κ' είς τό τορνέσι ράσσει,
κι άν τά 'βλεπε, δέν τ' άφηνε κ' εκείνα νά τά χάσει.
Σάν τά 'χε πιάσει, βρει 'θελε μόδο νά σου τή δώσει,
και τόν Άρμένη ώσά λολό και γέρο νά κομπώσει. 10
- ΝΙΚ. Έχω τα στό σακούλι μου, και πλιότερα, νά ζήσω.
Άνοιξε τήν παλάμη σου και θε νά τά μετρήσω.
- ANN. Τραντάξι μέτρησε σωστά κι αφιδαρέψου μου τα,
γιατί σου κάνω τή δουλειά, σου τάσσω, μετά τούτα.
- ΝΙΚ. Όχι τσεκίνα μοναχάς, άμή και τή ζωή μου 15
στά χέρια σου αφιδάρουμου, Άννούσα μου, ψυχή μου,
και κρατήξ' ένα ξεχώρα, κι άς είναι χάρισμα σου,
κι άν ξετελειώσεις τή δουλειά, θέλώ 'σαι για καλλιιά σου.
- ANN. Σπολλάτη, άφέντη Νικολό, πάγω νά δοκιμάσω,
σάν καμωμένη τή δουλειά μέσα μου τηνέ τάσσω. 20
Που νά γυρίσω νά σέ βρω νά μάθεις τό μαντάτο;
- ΝΙΚ. Στό σπίτι έλα νά με βρεις γή έπά στό φόρο κάτω.

ΣΕΝΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Νικολέτος μοσχός.

Μά την ἀλήθεια, δὲ θωρῶ σ' ἄθωπο πλιὸ νὰ λάχει
γιαμιὰ γιαμιὰ μὲ τὴ χαρὰ καὶ πῆσα πρίκα νὰ 'χει,
καὶ νὰ γροικᾷ σ' ἕναν καιρὸ δριστὰ νὰ τοῦ ποτίζει
μέσα τὰ φυλλοκάρδια του, φωτὰ νὰ τὰ φλογίζει.

23

Γιατ' εἶναι πράμα πού μαζί νὰ στέκου δὲ μποροῦσι,
μηδὲ ποτὲ σὲ μιὰ καρδιά σμικτὲ νὰ κατοικοῦσι.
μ' ὄλον ἐτοῦτο, ἀντίδικα τσῆ φισης, μετὰ μένα,
δὲν ξεύρω μ' ἴντα θάμασμα στέου κατοικημένα.

30

Γιαῦτος περίσσα χαίρομαι, καιμέσα στὴ χαρὰ μου
πρίκα μεγάλη καὶ καημὸς φλογίζει τὴν καρδιά μου,
καὶ κλαίγω ὀμάδι καὶ γελῶ, καὶ καλοκαρδισμένου
τ' ὀμμένα ἀπὸ τὰ χεῖλη μου δὲ λείπει τοῦ καημένου.

35

Πηδῶ κ' εἰς βάθητα βουλῶ, πέφτω κ' εἰς στράτα σώνω,
γλακῶ κι ὀπίσω βρῖσκομαι, φτένω μὰ δὲ σιμώνω.
Μέσά 'μαι στὴν Παράδεισο καὶ βρῖσκομαι στὸν Ἄδη,
φῶς ἔχουσι τ' ἄμμάτια μου καὶ σκοτεινάγρα ὀμάδι,
κ' ἐκεῖνο πού 'ναι πλιότερο, μούρα ἀσύστατὴ μου,
τὸ θάνατό μου πεθυμῶ καὶ θέλω τὴ ζωὴ μου.

40

Τὸ 'να, ἡ ἀγάπη ὀπου βαστᾷ σὲ μένα ἡ κερά μου
τόσα μεγάλη καὶ πιστὴ, μὲ τὴν καρδιά βοηθᾷ μου,
καὶ τ' ἄλλο, τ' ἀμποδίσματα τσῆ Πουλισένας πάλι.
Ὅμιέ, καὶ πῶς μπορῶ νὰ ζῶ σ' τέτοια φωτιά μεγάλη!

ΣΕΝΑ ΤΡΙΤΗ

*Κατσάραπος φωνάζοντας καὶ κρατώντας τὴν κοιλιά του,
καὶ Νικολέτος.*

ΚΑ. Ὅμιέ, ὀμμένα, ἡ κοιλιά! Βοηθᾷτε μου, βοηθᾷτε,
γιὰ τὸ Θεό, βοηθᾷτε μου, γιὰ τὸ Θεό, γλακᾷτε!

45

ΝΙΚ. Ποιὸς εἶναι πού φωνιάζει ἐπά; Κατσάραπέ μου, τί ἔχεις
κ' ἐπά κ' ἐκεῖ φωνιάζοντας σὰ βουρλισμένος τρέχεις;

- ΚΑ. Βόηθο μου, ἀφέντη Νικολό, γιὰτ' εἶμαι ἀποθαμένος!
- ΝΙΚ. ἴντά 'χεις, ποιός σου βάρηκε καὶ ποῦ 'σαι λαβωμένος; 50
- ΚΑ. ἴνα κοπέλι τὴν κοιλιὰ μου 'σφαξε τὴν καμημένη.
- ΝΙΚ. Σὲ ποιά μερὰ καὶ δὲ θωρῶ αἷμα ποσῶς νὰ βγαίνει;
- ΚΑ. Μέσα τὴν ἔχω τὴν πληγὴ καὶ πάγει στὸ στομάχι.
ἴομένα, ὁ κακόμοιρος, μάτια ἄς μὴν ἤθελά 'χει!
- ΝΙΚ. Ποιόν ἦτο τὸ κοπέλι αὐτό;
- ΚΑ. Ὁ γιὸς τῆς Πισπορδίτης! 55
- ΝΙΚ. Ποιᾶς Πισπορδίτης;
- ΚΑ. Γεῖς γδυμένος, κακός, [- -] ψειρίτης.
- ΝΙΚ. Δὲν τὸ γνωρίζω ἀληθινά, οὐδ' εἶδα το ποτέ μου.
Μὰ ποιά 'φορμὴ τὸν ἔκαμε κ' ἐβάρηκέ σου, πέ μου.
- ΚΑ. Δίχως αἰτιά μου βάρηκε, σὰν ἓνα μαθημένο
νὰ κρούγει δίχως ἀφορμὴ, τὸ τρισκαταραμένο. 60
Πούρ' εἶπες μου πολλὲς φορὲς πῶς σ' ἔσφαξε κ' ἔσένα.
- ΝΙΚ. Δὲν τὸ θυμοῦμαι ἀληθινά, οὐδ' ἔχω τὸ 'πωμένα.
Μὰ πέ μου πῶς ἐτέρασε τὸ πράμα, μήπως κ' ἔχει
δίκιο καὶ δίχως ἀφορμὴ μου τὸν ἤθελες λέχει.
- ΚΑ. ἴφέντη, ἀφέντης μ' ἔπειπε νὰ 'ρθω νὰ σὲ γυρέψω, 65
γιὰ νὰ γευτῆτε γλήγορα, στὸ σπίτι νὰ σὲ πέψω.
Κ' ἐγὼ ποῦ ἀκόμη τίβοτας δὲν εἶχα φαγωμένα,
ἀγάλια ἀγάλια ἐσάλευγα μὲ χεῖλη πρικαμένα,
κ' ἐκεῖ ποῦ ἐγροῖκου μυρωδιὰ ψητοῦ γὴ ἄλλου πράματου,
τ' ἀρθούνια μου ἐσυχνάνοιγα, σὰν τοῦ κατουρημάτου 70
γαῖδάρας κάνει ὁ γάιδαρος· τιμὴ σου, ἀφέντη, κιόλα.
Κ' ἔστοντας γιόμα νὰ 'τονε, καὶ τὰ στενά ἦσαν ὅλα
γεμάτα τσίγκες, λόγιασε τὴν παιδωμὴ τὴν εἶχα,
μόνο ἔξεροκατάπινα κ' ἔβηχα δίχως βήχα.
- ΝΙΚ. ἴντα 'ν' αὐτὴ ἡ ἀθιβολή; Πέ μου, ποῦ νὰ μὴ σώσεις, 75
ποιός ἦτο ποῦ σου βάρηκε;
- ΚΑ. Πῶς ἠμπορεῖς νὰ γνώσεις
τὸ πράμα, ἂ δὲν τὸ δηγηθῶ σωστά, καὶ γροῖκνῆσέ μου,
γιὰ τὸ Θεό, μ' ἀπομονή, κ' ὕστερα βόηθησέ μου.
ἴτσι, κοντὰ σὰν ἔσωσα στὰ μαλεκουζινάτα
κ' εἶδα δυὸ τρία χαρκώματα κριας ὁμορφο γεμάτα. 80
- ΝΙΚ. Λογιάζω τίβοτὰ 'κλεψες, γιὰ κείνο σου βαρῆκα.

- ΚΑ. Δὲν τό 'κλεψα, μὰ τό 'βλεπα, γιαῦτος μὲ τρώγι ἢ πρίκα.
Μὰ στέκοντας καὶ βλέποντας τὰ ξίγκια τὰ περίσσα
καὶ τσ' ὁμορφιές ὁπού 'χασι, τὰ σάλια μου κηῖσα,
γιατ' εἶδα δυὸ κομμάτια κριάς ὁμορφα μέσα τ' ἄλλα, 85
τόσα παχιά, τόσα καλά, τόσα πολλὰ μεγάλα,
π' ὄλος ἔξαναστάθηκα, κι αὐτὸ τὸ κοπελάκι,
τῆς Πισπορδίτης τὸ παιδί, σύρνει τὸ δοξαράκι
κ' εἰς τὴν κοιλιὰ μ' ἐδόξεψε, καὶ λέγει μου: «εἰ γιαινεις
ποτέ ἀπ' αὐτεῖνη τὴν πληγή, καημένε, μὰ ποθαίνεις, 90
ἀνὲν κι αὐτὰ τὰ φαγητὰ δὲ φάγεις νὰ χορτάσεις.
Κι ἄθες νὰ γιάνω, ἀφέντη μου, ἔλα μοῦ τ' ἀγοράσεις!
- ΝΙΚ. Γιὰ δέτε τίνος ἤθελα νὰ στέκω ν' ἀφουκροῦμαι!
Μιὰν ὥρα κόβγω σοῦ τηνε τὴ μύτη σου, φοβοῦμαι.
'Εγὼ 'λεγα κ' ἐγύρευες στράτα νὰ μὲ γλιτώσεις, 95
κ' ἐσύ 'ρθες πάλι σήμερο σάλια νὰ μὲ γεμώσεις.
Δὲν ξεύρεις τὴν Κασσάντρα μου πὼς ἔχει ἡ Πουλισένα,
τούτη ἡ ρουφιάννα, σήμερο τ' Ἀρμένη πουλημένα;
- ΚΑ. Πὼς πουλημένα;
- ΝΙΚ. Σ' τσ' Ἀρκολιᾶς δὲν τσ' εἶδαμε ὁμάδι;
Τότες ἐσυβαστήκασι νὰ τοῦ τὴ δώσει βράδου 100
κ' ἐπῆρε τῆ γυναικάς του δυὸ βέστες πλῆσα φίνες,
κ' ἐχάρισε τσι βέστες 'δά, καὶ πάλι, ὄξω ἀπο κείνες,
τσεκίνια πλῆσα τῆ 'δωκε, περνοῦ πενήντα, ὡς λέσι,
κι ἀπόψε μὲ τὴν κόρη του τὴν ὁμορφη θὰ πείσει·
κ' ἔπεψε καὶ τὸ δοῦλο του καπόνους ν' ἀγοράσει, 105
νὰ κάτσουσιν ἀλλήλως τως ὁμάδι νὰ τσι φάσι.
- ΚΑ. Καπόνους ν' ἀγοράσουσι! Ὅμμεναν, ὁ καημένος,
μὲ τὸν Ἀρμένη σήμερο κι ἄς ἡμου ρογεμένος,
νὰ 'τρωγα καὶ νὰ χόρταινα, γιατί, μὰ τὴν ἀλήθεια,
γεμίσει ἤθελα τὴν κοιλιὰν ἄλλο παρὰ ροβίθια. 110
- ΝΙΚ. Μωρέ, ἄσ' τα αὐτὰ τὰ φαγητὰ καὶ δὲς νὰ μοῦ βοηθήσεις,
κι ἀποθαμένος βρῖσκομαι.
- ΚΑ. Κ' ἴντα μπορῶ, νὰ ζήσεις,
παρὰ στοῦ λάκκο σήμερο, ἀν εἶσαι ἀποθαμένος,
νὰ πὰ σὲ θάψω, ἀφέντη μου, μὲ πρίκαν ὁ καημένος;

- ΝΙΚ. Μαγάρι νά 'το μπορετό σήμερα νά μ' ἐθάψα
 τὰ χέρια σου, Κατσάραπε, τὰ σωθικά μου ὄλ' ἄψα! 115
- ΚΑ. Εἰς τοῦτο πλιά καλύτερα μπορῶ νά σοῦ βοηθήσω,
 μόνο μὲ μιὰ σικλιά νερό τῆ λαύρα σου νά σβήσω.
- ΝΙΚ. Ρεμέδια καλοπίχερα μοῦ βρίσκεις ταχύτερου
 γιὰ νά ξηλώσω τῆ δουλειά, σάν πεθυμῶ, τοῦ γέρου. 120
 Μά γροϊκήσέ μου μοναχὰς ποιά ὀλπίδα μ' ἀπομένει.
 Σήμεραν ἢ Κασσαντρα μου ἢ πολυγαπημένη
 μοῦ 'δωκε τὰ μανίνια τση κι ἀμάχιν ἔβαλά τα,
 κ' εὔρηκα μιὰ σαρανταριά τσεκίνια, κ' ἔπειτά τα
 κ' ἐγώ μὲ τῆ φαμέγια τση τση μάνας τση, κι ὀλπίζω 125
 πὼς νά τῆ δώσει κάλλιο ἐμέ παρὰ κεινοῦ· γνωρίζω
 πὼς ἀπαρχῆς ἂν ἤθελα δώσει κ' ἐγώ τορνέσα,
 τώρὰ 'θελά 'σαι σπίτι τση σὰ νοικοκύρης μέσα.
- ΚΑ. Ὠφου, κ' ἴντα κακὰ 'καμες, σκύλε, συμπάθησέ μου!
 Λολάγρα πλιά χειρότερη δὲν ἄκουσα ποτέ μου. 130
 Τόσα τσεκίνια σήμερα στὰ χέρια σου νά πιάσεις
 καὶ νά τὰ ρίξεις ὀγιαμιὰ, κουλούκι, νά τὰ χάσεις!
 Δὲν ἦτο πλιά καλύτερα νά τρώμε ἓνα μῆνα
 χιλια καλά, ταχιά κι ἀργά, κι οἱ δύο μας μετὰ κείνα;
 Ὠφου, καὶ πὼς ἤθέλαμε παχύνει, Νικολό μου, 135
 δὲν ἤθελεν ἄλλο καλὸ νά 'χει τὸ ριζικό μου!
- ΝΙΚ. Μά τὴν ἀλήθεια, σὰ θωρῶ, καλά μὲ δασκαλεύεις.
- ΚΑ. Καλά, μὰ ἐσὺ τὰ λόγια μου στὸ νοῦ σου δὲν τὰ στρέγεις
 καὶ μαγερεύεις ἄνεμο, κι ἄνεμο θές χορταίνει.
 Μὰ ἔλα στὸ σπίτι ὀγλήγορα κι ἀφέντης σ' ἀνιμένει 140
 γιὰ νά γευτῆτε· μὴν ἀργεῖς, νά μὴ μὲ μεταστειλεῖ.
- ΝΙΚ. Καλλιὰ 'το νά 'θελες μοῦ πεῖ ἔλα σὲ φᾶν οἱ σκύλοι,
 γιὰτι ἔστεκα κι ἀνίμενα μὲ πεθυμιὰ νά 'ρθοῦσι,
 σ' ἴντα μ' ἀποφασίσασι, μαντάτο νά μοῦ ποῦσι.
 Μά γιὰ νά μὴ μὲ καρτερεῖ, πάγω, Κατσάραπέ μου, 145
 κι ἂν ἔν' καὶ θές καὶ πεθυμᾶς νά ζῆσω, βοήθησέ μου.
 Στάσου ἐδεπὰ κι ἀνίμενε, κι ἂ δεῖς τὴν Πουλισένα
 γῆ τὴν Ἀννούσα, πέ τως το νά σοῦ τὸ ποῦν ἐσένα,
 κι ἂν ἔν' καλὸ γιὰ λόγου μου μαντάτο, φέρε μού το
 σπουδαχτικά στὸ σπίτι μας, γιὰτι ἀντιμεύγω σοῦ το. 150

- ΚΑ. Ἵντα καλὴ τὴ δεσκριτοῖόν τὴν ἔχει ἄφεντιὰ σου!
 Νὰ πᾶς ἐσὺ νὰ κάθῃσαι νὰ πρῆσκει, τὴν κοιλιά σου,
 κ' ἐγὼ νὰ σουλατσάρω ἐπά, νὰ κάνω τσι κροζέτες,
 κι ἀποὺ τὴν πείνα μου ν' ἄρπῶ νὰ ῥώγω τοὶ μπερέτες.
- ΝΙΚ. Πούρι δὲν εἶσαι νηστικός, μὰ θέλωσέ πλερώσει. 155
- ΚΑ. Τώρα θωρῶ πῶς ἔβαλες στὸ καύκαλό σου γνώση.
- ΝΙΚ. Νὰ δυὸ τεσσαρογάζετα.
- ΚΑ. Λίγά 'ναι, στὸ Θεό μου.
- ΝΙΚ. Πιάσε ἄλλα δυὸ κι ἀνίμενε.
- ΚΑ. Πήγαινε, Νικολό μου,
 κ' ἐγὼ ἀπομένω, τὸ λοιπό, νὰ καρτιρῶ γιὰ σένα,
 νὰ μάθω σ' Ἵντα λογισμὸ βροῖσκειται ἡ Πουλισένα. 160
- ΝΙΚ. Μὴ μὲ κομπώσεις μοναχάς.
- ΚΑ. Ἐγνοια κιαμιὰ μὴν ἔχεις,
 πούρι πῶς εἶμαι μπιστικός καλότατα κατέχεις.

ΣΕΝΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Κατσάραπος μοναχός.

Τὰ λόγια τῶν ἀλλοτινῶ δὲν εἶναι ποραμύθια,
 σὰν τὰ κρατοῦσι μερικοί, μὰ λέσιν τὴν ἀλήθεια.
 Ὅποιος σ' ἀγάπη μπερδευτεῖ, λέσι πῶς εἶν' γραμμένα 165
 πῶς ἄλλο δὲν τοῦ λείπεται ὄξω ἀποὺ τὴν καδένα,
 κι ἀπόκεις εἶναι φανερὰ καθάριος ἀφορμάρης·
 κ' εἰς τοῦτο ἂν ἔχεις λάθεμα καὶ ξόμπλι ἃ θεὸ νὰ πάρεις,
 δὲ τὸν κύρ Νικολέτο μας τὸ πῶς τὸ νοῦ του ἔχασε,
 καὶ τότες γλάκησε κ' ἐσὺ καὶ τὴν ἀγάπη πιάσε! 170
 Κάθου ἐδεπὰ κι ἀνίμενε. Νὰ μὴ ντραπεῖ, νὰ πάγω,
 νὰ πεῖ, μὲ τὸν ἀφέντη μου, Κατσάραπε, νὰ φάγω,
 σὰ νὰ μηδὲ μ' ἐκάτεχε! Στὴν πίστη μου, ἂν ἦμου
 καὶ στὴν καδένα, ἤσπου τη νὰ φύγω, κι' ἡ δική μου
 κοιλιά γιὰ μασκαρέματα δὲν εἶναι, γιὰ ν' ἀφήσω 175
 νὰ μοῦ φυράνει τοσοῦ! Γροικῶ νὰ ξεψυχήσω!
 Γιατί δὲν ἤσρηκα δροσὰ μηδὲ γλυκότη ἄλλη

ὡσάν ὅπου τὸ φαγητὸ μου δίδει τὴ μεγάλη.
Τρώγοντας, στὴν Παράδεισο μου φαίνεται κοιμοῦμαι
κι ὁ πρῶτος καλορίζικος ἐπὰ στὴ γῆ κρατοῦμαι. 180
Πόση γλυκεῖα θαρράπαψη καὶ νοστιμάδα πόση
δίδει ἡ «ουλιὰ δντεν τὴ μασεῖ κιανεῖς, νὰ τὴν ἀμπώσει,
τὸ μποϊρλο πρὸς τὸν τσάρουκα, καὶ συχνοκατεβαίνει
τὴ στράτα τοῦ στενοῦ λαιμοῦ κ' εἰς τὸ στομάχι μπαίνει!
Πόση θαρράπαψη γροικᾶ ὕστερα, σὰ χορτάσει 185
γεῖς πεινασμένος ἄθρωπος, πόσην ὡσὰ φυράσει
πάλι ἡ κοιλιὰ του τὸ ζιμιὸ καὶ θεὸ νὰ ξαναρχίσει
θροφή νὰ δώσει τοῦ κορμιοῦ, σὰν ὄρισεν ἡ φύση,
ἡ φύση ὅπου δὲν ὄρισε μὲ πρᾶμα νὰ μποροῦμε
παρὰ μὲ τ' ἄξο φαγητὸ σ' τούτῃ τὴ γῆ νὰ ζοῦμε· 190
καλὰ καὶ ν' ἄξιγάνεψε κ' ἐκείνη τὰ κορμιά μας,
γιατὶ μικρότερη ἔκαμε τὴ δόλια τὴν κοιλιὰ μας.
Τοῦτες οἱ δέμπλες οἱ μακρὲς καὶ τ' ἄλλα μέλη ἀντάμι
καλλιὰ ἔτονε νὰ λείπασι, καὶ τὴν κοιλιὰ νὰ κάμει
πλατύτερη, νὰ δέχεται, νὰ βάνει, νὰ γεμίζει, 195
καὶ τὴν καμμένη μας καρδιὰ νὰ τὴν καλοκαρδιίζει.
Τὴ φύση θεὸ νὰ καταρῶ πού σ' ἔκαμε μικρούλα,
κοιλιὰ μου, καὶ δὲ σ' ἔκαμε σὰν καραβιοῦ βαρκοῦλα.
Μὰ συντυχαίνοντας γροικῶ κι ἀπολιγαίνει ἡ ψή μου,
ἡ κεφαλὴ ζαλίζεται καὶ τρέμει τὸ κορμί μου, 200
κι ἂ δὲ γλακήσω, τίβοτας νὰ βρῶ γιὰ νὰ δακάσω,
σὰ λυσσιασμένος στὰ στενὰ θὰ πέφτω νὰ ταράσω.
Τεσσαρογάζετα βαστῶ τέσσερα καὶ δοικοῦ με,
κι ὡσάν τὴν ξεδιπλώσομε, πάλι ἔδεπά ἄς ἐρθοῦμε,
κι ἂν ἔρθει ὁ Νικολὸς ὀμπρός, μπορεῖ νὰ μ' ἀνιμένει· 205
τὴν ἐδική σου τὴ δουλειὰ μὴ χάνεις γιὰ τὴν ξένη!

ΣΕΝΑ ΠΕΜΠΤΗ

Ἄννούσα καὶ Ἀρχολά.

- ANN. Μεγάλην ἀναγάλιαση μέσα γροικᾶ ἰ καρδιά μου
 πὼς ἐσυβάστη σήμερο τοῦ Νικολὸ ἡ κερὰ μου
 νὰ δώσει τὴν Κασσάντρα τση, μ' αὐτὴ ἡ δουλειὰ ἡ μεγάλη
 ἀποὺ τὴν ἐσυμβούλεψε, μὲ ταραχίζει ἰάλι. 210
 Τρομάσσω νὰ τὸ δηγηθῶ, γιατί πολλὲ φοβοῦμαι
 μὴν πρῶτας κι ὡς τὸ ὕστερο λάχει καὶ κομπωθοῦμε.
 Ἐγὼ δὲ βάνω, κάτεχε, εἰς τοῦτο τὴ βουλὴ μου,
 καλὰ καὶ νὰ σᾶς ἔταξα στανιὸ τὴ δουεψή μου.
 Πὼς ἔναι μπορεζάμενο κι ὁ Νικολὸς ν' ἀφήσει 215
 τὸ γέρο μὲ τὴν κόρη του νὰ κάτσει νὰ δειπνήσει,
 νὰ τὴ φιλεῖ στ' ἀμμάτια τση, νὰ πιάνει τὰ βυζά τση
 κι ὡσὰ γεροντογάιδαρος νὰ ρεύγεται κοντὰ τση;
 Δέν τ' ἀπομένει ἀληθινά, μὰ θέλω ν' ἵπομείνει.
 Κι ὁ γέρος ὕστερα χωστὰ πὼς θέλετε νὰ μείνει, 220
 ἀπ' ὀρδινιάσετε καλὰ, στὸ στρῶμα μετὰ μένα;
 Πὼς ἔναι μπορεζάμενο ἐσὺ κ' ἡ Πουλισένα
 νὰ τοῦ σηκώσετε τὸ νοῦ, νὰ ὀλπίζει πὼς κοιμᾶται
 μὲ τὴν Κασσάντρα; Βλέπετε, μὴ θέλετε νὰ φᾶτε
 σὲ μιὰ μπουκιὰ δυὸ τρεῖς γουλιές γιομιὰ· δέν ἠμπορεῖτε 225
 παρὰ νὰ τσι ξεράσετε γὴ πούρι νὰ πηγῆτε.
- APK. Δέν τὸ ἔχω γιὰ παρᾶξενο σὲ τοῦτο νὰ φοβάσαι,
 γιατί εἶσαι ἀκόμη ἀμάθητη, γιατί χωριάτισσά ἴσαι.
 Μὰ πράμα ἐνκολώτατο δέν εἶδα στὸν καιρὸ μου
 σὰ νὰ κομπώσομε ἀπατὰ τὸ γέρο, στὸ Θεό μου. 230
 Γιατί, σὰν κάτσει νὰ δειπνᾶ μὲ τὴν Κασσάντρα ἀντάμι
 καὶ δεῖ τὰ σιργουλισίματα ὅπου τοῦ θέλει κάμει,
 δέν ἔναι μπορεζάμενο ποτέ του νὰ λογιᾶσει
 παρὰ τὸ πὼς συντροφιαστὰ στὸ στρῶμα θεῖ νὰ πᾶσι.
 Σὰν πάγει ἐκεῖνος νὰ γδυθεῖ, θέλομε βάλει ἐσένα 235
 στὸ πλάγι του.
- ANN. Τ' ἀμμάτια του ἂ δέν ἔν' τυφλωμένα.

- APK. Σβήνομε πρῶτας τῆ φωτιά, λέγοντας ἡ Κασσάντρα
 πὼς ντρέπεται ὀλοφάνερα νὰ πέσει μὲ τὸν ἄντρα·
 κ' ἐσύ, σὰ σοῦ 'πα, κάτεχε, μὲ χίλια μουτσουτσούνια
 νὰ τοῦ κροιάσεις στὸ λαμιὸ σὰν τράγου τὰ κουδούνια. 240
 Γροικᾶς μου ἴντα σοῦ μιλῶ;
- ANN. Γροικῶ σου τα, κερά μου,
 μὰ μ' ἕνα γέρο σὰν αὐτὸ δὲν τὸ βαστᾶ ἡ καρδιά μου.
- APK. Νὰ ζήσεις, κερά Ἄννούσα μου, σιργούλισε τὴν ψή σου
 καὶ τάξε πὼς στὸ κάτεργο πάλι μιὰ νύκτα ἦσου.
- ANN. Πέτρα νὰ κάμω νὰ γενεῖ χρειά 'ναι ἡ ὄρεξί μου. 245
 Μ' ἀπεις κατέχεις το καλά, κερά μου, τὸ κορμί μου,
 πὼς θές γι' ἀνέγλυτη, καλέ, σιμά του νὰ περάσω,
 σὰν ἀνιμένει καὶ θαρρεῖ νὰ μείνει μὲ κοράσο;
- APK. Στύψη μόνο μ' ἀγόρασε καὶ κούκουδα τατάλω,
 κ' ἐγὼ σὲ κάνω ἀνέγλυτη νὰ δείξεις δίχως ἄλλο. 250
 Πάλι ποὺ λές κι ὁ Νικολὸς χρειά 'ναι ν' ἀπομείνει
 μιὰν ὥρα, ἀνὲν καὶ πεθυμᾶ νὰ σμίξει μετὰ κείνη.
 Τοῦτὸ 'ναι χρειαζόμενο νὰ κάμει, ἀνὲν καὶ θέλει
 νὰ φάγει ὁ γέρος τὴ σφαγὴ κ' ἐκεῖνος τὸ παστελί.
 Ἄγωμε πούρι ὀγλήγορα νὰ τονὲ βρεῖς, καὶ πέ του 255
 πὼς ἡ δουλειὰ του ἐγίνηκε, καὶ τίβοτα ἔπαρέ του
 τορνέσα, στάρι γὴ τυρί, γὴ ὄ,τι μπορέσεις ἄλλο.
 Μικρὸ κανίσι εἴπαιρνε σὰ δὲ μπορεῖς μεγάλο.
 Κι ἂν ἄλλο, ἂν ἄλλο δὲ μπορεῖς, κάμε νὰ μὴν ἀφήσεις,
 παρὰ ἀπὸ κείνα ποὺ φορεῖ νὰ τονὲ παραγδύσεις. 260
 Μὰ τοῦτα τ' ἄγια πατερμά, στὸ νοῦ του μὴ λογιᾶσει
 παρὰ καλότερα κ' ἐμὲ σὰν πρέπει ν' ἀποσάσει.
- ANN. Δὲ θέλει λείψει ἀπὸ μέ, κερά Ἀρκολιά, νὰ ζήσω,
 ἤθελα νὰ 'το μπορετὸ γδυμινὸ νὰ τὸν ἀφήσω.
 Μὰ 'πὰ στὴ ροῦγα θὰ σταθῶ νὰ καρτερῶ καμπόσο, 265
 κι ἂν τύχει νὰ 'ρθεῖ, τὸ καλὸ μαντάτο νὰ τοῦ δώσω.
- APK. Κάμε ὄ,τι θές, πάγω κ' ἐγὼ σπῖτι μου, μὰ γιαγέρον
 γλήγορα πάλι, κι ἀνὲ βρω τὰ τάταλα, στὰ φέρον.
 Πάντα εἶχα τα κ' ἐβάστον τα, μὰ ξελειφτήκασί μου,
 ποῦ ν' ἀποσώσω ἐγὼ ἡ φτωχὴ σ' μιὰ χῶρα μοναχὴ μου; 270

ΣΕΝΑ ΕΧΤΗ

Ἀννούσα καὶ Ἀνέζα τοῦ στενοῦ.

- ANN. Θαμάζομαι τὸ Νικολὸ πῶς δὲ θωρῶ σὴ στράτα
 τούτη, σὰν ἤξαρε συχινιά, νὰ μάθει τὰ μαντάτα.
 ὦ, πόσα ἔχει νὰ χαρεῖ, πόσα ν' ἀναγαλιάσει!
 Στὸν οὐρανὸ δίχως φτερὰ φοβοῦμαι μὴν πετάσει.
 Μὰ τὴν Ἀνέζα τοῦ στενοῦ θωρῶ καὶ μουρμουρίζει· 275
 μὰ τὴν ἀλήθεια, μηδὲ γεῖς λογιάζω δὲ ἄνωρίζει
 γυναίκα πλιά καλύτερη· σὰ νὰ ἴμουνε παιδί τση
 σπίτι τση μ' ἀποδέχεται μ' ὅλη τὴν ὀρεξή τση.
 Σὲ μιὰ μερὰ θὲ νὰ συρθῶ τὰ λέγει νὰ γροικῆσω,
 κ' ὕστερα θέλω σπλαχνικά νὰ τὴνὲ χαρετήσω. 280
- ANE. Μὰ τὴν ἀλήθεια, μηδὲ γεῖς δὲν πρέπει νὰ πιστεύει
 τὰ λόγια οὐδὲ κιανενός, πιστὰ νὰ τοῦ δουλεύει,
 γιατί σὰν κάμει πάσα εἷς, σὰ θέλει, τὴ δουλειά του,
 σκιάς νὰ στραφεῖ νὰ μασὲ δεῖ δὲν ἔχει πλιὸ τὴ βιά του.
 Τοῦ κολονέλου ἐδοῦλεψα κ' ἡ χάρη ἢ ἕδική σου 285
 μοῦ βόηθησε, ἄγια Παρασκή, μὰ νὰ μὲ γεβεντίσου
 σ' ὅλη τὴ χώρα ἐλόγιαζα. Πούρι καλὰ ἐτελειώθη
 τὸ πράμα μὲ τὴν τέχνη μου κι ἄθρωπος δὲν τὸ γνώθει·
 κ' ἐδὰ θὰ πηαίνω νὰ ἴρχομαι στὸ σπίτι του ὀλημέρα
 νὰ βγάλω δυὸ κακόλιτρες ἐκ τὴ δική του χέρα. 290
 Ἀνάθεμά τονε κι αὐτὸν κι ὅσους μασὲ κρατίζου
 τὸν κόπο καὶ τὸν ἴδρο μας, καὶ τ' ἄλλα δὲ γνωρίζου,
 σὲ πόσα χίλια βάσανα μπαίνομε οἱ καημένες
 μὲ φόβο ν' ἀπομείνομε μιὰν ὥρα ντροπιασμένες,
 καὶ πὼς τούτῃ 'ν' ἡ τέχνη μας, τούτῃ 'ν' ἡ ἐσοδεία μας 295
 καὶ τ' ἀργαστήριν ὅπου ζεῖ κ' ἐμᾶς καὶ τὰ παιδιά μας.
 Ἀργόχερο δὲν ἔχομε, μόνο τὴ δόλια γλώσσα
 καὶ τὰ καημένα ψόματα, κι ὀλημερονὶς τὰ τόσα
 κίντυνα ποῦ μᾶς βάνουσι, ὅπ' ὅλες μας μποροῦμε
 νὰ διακονίζομέστανε καλλιὰ ἴτονε νὰ ποῦμε, 300
 περιτοπλιάς τὴ σήμερο, ὅπου κι ἀνὲ περάσεις,
 χίλια κοράσα συντηροῦς κι ὅπου κι ἂ θέλεις, ράσεις.

Δέν εἶν' ὁ κόσμος σήμερο σάν ἦτονε κι ἀλλότες,
 ὅπου γυναῖκα στοῦ στενοῦ δέν ἔβλεπες ἐτότες,
 κι ὅπου 'χεν ἀγαπᾶ κιαμιᾶ, χρειά 'το σέ ρουφιάνες 305
 μέρα και νίκα νά γλακά κ' εἰς ἄλλες παραμάνες.
 Χρειά 'το τὸ σακούλι του νά τρέχει σάν τὴ βρούση
 γιὰ νά μπορέσει μιὰ φορὰ μόνο νά τσῆ μιλήσει.
 Καὶ τότες εἴχαμε κ' ἐμεῖς διάφορον οἱ καημένες,
 τότες κ' ἐμεῖς ἀξίζαμε κ' ἤμεστα γυρεμένες. 310
 Μὰ τώρα πᾶσι οἱ πολιτικὲς τέσσερεις στοῦ τορνέσι,
 κ' ἡ τέχνη μας ἐχάθηκε και πρέπει νά μᾶς κλαῖσι.
 Σ' τοῖ πόρτες ὄλες στέκουσι, τοῖ γειτονιὲς κρατοῦσι,
 στὰ παραθύρια κρέμονται, σ' τοῖ φόρους πορπατοῦσι,
 κι ἀναγελοῦ και προσκαλοῦ και κράζου κι ἀγενίζου 315
 κι ἀρποῦ τοῖ ἄντρες φανερά και μέσα τσι σφαλίζου
 κι ἀνέν και λάχει και κιαμιᾶ νά κάμει τὴ μεγάλη,
 στὴν πόρτα τση μηδὲ ποσῶς νά μὴ θέ νά προβάλει,
 μὲ τοῖ γραφὲς δουλεύεται και μὲ τοῖ κουτρουλὲς τση,
 κι ὡσάν τὴν κάτα, ὅσο μπορεῖ, σκεπάζει τοῖ δουλειὲς τση. 320
 Κι ὡσάν τὸ λέγω, δὲ μπορεῖ πλιό μας κιαμιᾶ νά ζήσει,
 κι ἀληθινά, κεράδες μου, τὴν τέχνην εἶχα ἀφήσει,
 ἀνέν οἱ δυὸ γῆ τέσσερεις πολλὰ μου ἀγαπημένες
 'νορίτισσες μου λείπασι, ὅπου μὲ ζιοῦ οἱ καημένες.
 *Ἦσαν ἐκκλησιαστικὲς και τὸ Θεὸ φοβοῦνται, 325
 και νά πλερώνου δούλεψες σάν τσ' ἄλλους δὲ λυποῦνται,
 μόνο κουρφά θὲ νά περνοῦ, κ' εἰς ἄλλο δὲ λογιάζου,
 κι ἀπόκεις τὸ τορνέσι τως μετὰ χαρᾶς ξοδιάζου.
 Μὰ τὴν Ἀννούσα συντηρῶ, κ' ἴντᾶ 'χει καμωμένα
 θὰ τὴ ρωτήξω σήμερον ἢ κερὰ Πουλίσενα 330
 μὲ τὸν Ἀρμένη, ἡ πολιτικὴ, γιατί ὄλα μου τὰ χώνει,
 καλά και τούτη σήμερο νά μου τὰ φανερώνει.
 Καλῶς τὴ θυγατέρα μου!

ANN. Κερὰ μου Ἀνέζα, γειά σου!

Περίσσα ἐλιγοψύχησα νά δῶ τὴν ἀφεντιά σου.

ANE. Γιὰ κείνο ἤρθες κ' ἤρτες με, ὅπου 'μου ἀρρωστημένη, 335
 κ' ἔλεγα πὼς μὲ χάνετε ὄλες σας τὴν καημένη.

- ANN. Μή σου κακό, μή σου κακό, ἔν τ' ἄκουσα, νὰ ζήσω,
μ' ἄφηναι πάσα μου δουλειὰ πῖτι σου νὰ γλακήσω.
- ANE. Ἄληθινὰ ἀναζήτησε σε, νὰ πάρεις τὴν εὐκή μου,
πούρι καλὰ κατέχεις το πῶς σ' ἔχω σὰν παιδί μου. 340
Ὁ Κωσταντής σου ἦτον ἐκεῖ σ' ἐκεῖνον εἶχα μόνο
θάρος, Ἄννούσα μου ἀκριφὴ, δὲ θεὸ νὰ σοῦ τὸ χώνω,
μά τὴν ἀγία Παρασκευή, ὅπου ἔναι στὸ Μερκούρι,
τορνέσι νὰ μὴν εἶχα σκιάς νί κάμω τὸ κιβούρι,
κ' ἐκεῖνος μὲ ξαρωώστησε καθάρια κ' ἔγιανέ με, 345
γιὰ κείνο, κάτεχε, κ' ἐμὲ τὸ πῶς ἐσκλάβωσέ με.
Πάντα ἀνοιχτὸ τὸ σπίτι μουθὲλ' εἶσαι γιὰ τ' ἐκεῖνο.
Μὰ γιάντα τοῦ ἴπιασες κακιά; Κακό κιανένα, κρινώ,
δὲ σοῦ ἴκαμε.
- ANN. Μηδὲ καλὸ δὲ τοῦ ἴκαμε ποτέ του,
μιὰ σκλάβια ἀγορασμένη τοι πῶς ἤμου φαίνεται του. 350
- ANE. Δὲν πρέπει νὰ ἴχεται ἔχθητα, μὰ ἔλα ὄντε σοῦ βολέσει
σπίτι μου, Ἄννούσα μου ἀκριβή, κ' ἐγὼ νὰ μπῶ στὴ μέση
νὰ κάμω πάλι νὰ ἴχετε σὰν τρώτας καλοσύνη,
γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ἴχετε μέσα σας κακοσύνη.
Θέλεις νὰ πᾶμε ἐδᾶ; Ἐδᾶ ἄς πᾶμε, στὸ Θεό σου, 355
τοῖ διαφορὲς νὰ πάψετε μὲ τὸν ἀγαφτικό σου.
- ANN. Δὲ μοῦ βολεῖ, συμπάθησ' με, νὰ πᾶ τὸν ξετροχῶ
παρὰ ποτέ μου σήμερο δουλειὲς μεγάλες ἔχω.
- ANE. Κ' ἴντα δουλειὲς σ' εὐρήκασι;
- ANN. Μὲ μιὰ τση θυγατέρα
δυὸ γάμους ἐβουλήθηκε νὰ κάμει σ' μιὰν ἡμέρα 360
ἀντάμι μὲ τὴν Ἀρκολιά ἢ πῖβουλη ἢ κερὰ μου
κι ὄντα τὸ θέλω θυμηθεῖ, τρέμου τὰ σωθικά μου.
- ANE. Τ' Ἀρμένη ἐπαρρωγροίκεσα τὴν ἄλλην ἀπὸ σένα
πῶς νὰ τὴ δώσει ἐλόγιαζε.
- ANN. Εἶπα σου πῶς ταμένα
εἶχε τὴν κακορίζικη ἐτούτη νὰ τοῦ δώσει,
ἀνὲν κι ὡς πάντα τση ἴτασσε καλὰ νὰ τὴν πλερώσει. 365
- ANE. Τοῦτο ἐγροίκεσά σου το.
- ANN. Σήμερο, μὰ νὰ ζήσεις,
τοῦτο ποῦ θέλω νὰ σοῦ πῶ ἄλλης μὴν τὸ μιλήσεις,

- γενήντα τση ἴδωκε χρουσά τσεκίγια καὶ δυὸ κότες
 ἴμορφες, σάν τσι ζάρασι στὴ χώρα μας ἀλλότες. 370
 λογιάζω, τὸ φαμέγιο του ἔβαλε κ' ἔκλεψέ τσι
 :αὶ σ' τσ' Ἀρχολιάς, ἀπού ἴμεστα, χωστὰ ἐκεῖ ἔφερε τσι.
 ANE. Τῶς ἔκλεψέ τσι κι ἀπὸ ποῦ;
 ANN. Μέσ' ἀπού τὸ δικό του σπίτι.
 ANE. Καὶ δὲν ἐντράπηκε; Ὅγούι στὸ ριζικό του!
 ANN. Γροίκησε ἐδὰ τὸ πλιότερο, δὲ θέ νὰ τοῦ τὴ δώσει, 375
 μὰ ἴνους ἀλλοῦ τὴν ἔταξε, κ' ἐκεῖνον νὰ κομπώσει.
 ANE. Τίνος ἀλλοῦ;
 ANN. Τοῦ Νικολό, ἀπού ἴθελος γροικίησε
 πῶς ἀπού τὴν ἀγάπη τση στέκει νὰ ξεφυγήσει·
 γιατί κ' ἐκεῖνος ἤρρηκε σαράντα κ' ἔπεψέ τση
 τσεκίγια, δὲν κατέχω πῶς, κ' ἔκαλοκάρδισέ τση. 380
 ANE. Καημένε μισέο Γιάκουμ, τορνέσι στὸ πουγγί σου
 θαρῶ τὸ πῶς δὲ σ' ἄφηκε σήμερο τὸ παιδί σου!
 Μὰ μ' ἴντα μόνδο βούλεται τοῦτα νὰ τὰ ἴρδιναίσει;
 ANN. Μόνο νὰ τονέ στοχαστῶ, τὰ μέλη μου τρομάσσει.
 Μὰ βιάζομαι καὶ δὲ μπορῶ νὰ σοῦ τὰ ξετελειώσω, 385
 μ' ἄλλη φορὰ ξεφάντωση σοῦ τάσσω νὰ σοῦ δώσω.
 Τὸ Νικολό μ' ἐπέψασι νὰ πάγω νὰ ξεδράμω,
 γιὰ νὰ κατέχει νὰ ἴρθει ἀργὰ νὰ κάμομε τὸ γάμο.
 ANE. Στάσου δαμάκι, πέ μου σκιας, Ἰννούσα, στὸ Θεό σου,
 ἀπού τσι γάμους ὅπου λές, ποιό εἶναι τὸ δικό σου
 κέρδος; 390
 ANN. Κεράτσα Ἰνέζα μου, τοῦτο, νὰ ζήσω, μόνο
 μου χάρισε ὁ Νικολός.
 ANE. Δὲν εἶν' κακὸ κι αὐτόνο.
 ANN. Δὲν εἶν' κακὸ, καὶ κρᾶτει το καλὰ νὰ ξαρρωστήσεις,
 μὰ κάτεχε, τοῦ Κωσταντὴ γιὰ μένα νὰ μιλήσεις.
 ANE. Σπολλάτη, θυγατέρα μου, σπολλάτη, τὴν εὐκή μου 395
 νὰ ἴχεις, ἀγαπημένη μου, Ἰννούσα μου ἀκριβή μου.
 Τὸν Κωσταντὴ σου θέλω βρεῖ καὶ θέλω τονέ κάμει
 μὲ τόσα λόγια, ὄντε σὲ δεῖ, νὰ τρέμει σάν καλάμι.
 Κι ὄξω ἀπὸ τοῦτο, ἂν ἔβαλε κι ἄλλον ἢ ὄρεξή σου,
 πέ μου το, Ἰννούσα μου ἀκριβή, σὰ μάννας ἐδικῆς σου, 400

κ' ἐγὼ σοῦ τάσσω τὸ ζιμιὸ νὰ σοῦ τινὲ σφαλίσω
σ' τσ' ἀγκάλες σου, σὰν πεθυμᾶς.

ANN. Δὲν πρέπει τὸ περίσσο,
σώνει με ὁ Κωσταντῆς γιὰ 'δά, μ' ἀσὴνω σε, κερά μου.

ANE. Ἄμε σ' καλό, Ἄννούσα μου, πάντα στὰ πατερμά μου
θέλω παρακαλεῖ γιὰ σέ.

ANN. Ἔτσι τὸ θάρρος ἔχω.

405

ANE. Καλύτερή τση κοπελιά στή χώρα δὲ κατέχω.

ΣΕΝΑ ΕΒΔΟΜΗ

Ἀνέξα τοῦ στενοῦ μοσαχί.

Ποτέ τση ἐτούτη ἡ πολιτική, ἡ κερά Γουλισένα,
ἀφόντις τὴν ἐγνώρισα, δὲ μοῦ 'δωκε κιανένα
διάφορο, μ' ἀγγαρειὲς πολλὲς καὶ θίλω χωρὶς ἄλλο
οἱ γάμοι αὐτεῖνοι ἀνάλαμα νὰ τσ' ἔγρουσι μεγάλο.

410

Νὰ τση ξηλώσω βούλομαι ὅ,τι κι ἂν ὀρδινιάζει,
γιατὶ κ' ἐμὲ σ' ἐτούτες τση τσί ρουφιανιὲς δὲν κράζει.

Ἄ δὲν τὴν κάμω σήμερο τσί βέστες νὰ γιαγεῖρει
καὶ τὰ τσεκίνια τὰ πολλὰ κείνου τοῦ κακομοῖρη!

Γιὰ δὲ τὴν τὴν πολιτικὴ πῶς, ὄντε λάχει φράρος
γὴ κι ἄλλος ἀγριόφραγος, μὲ κράζει μὲ τὸ θάρρος
καὶ πέμπει μου ἀποστολὲς καὶ θέλει τὴ βουλή μου,
δίχως κιανένα διάφορο ποτέ τση, στὴν ψυχὴ μου.

415

Κ' ἐδὰ 'βρε τὴν κερά Ἀρχολιά τὸ κέρδος νὰ τση δώσει,
ὦ φάσκελά τση ὅπου μπορεῖ καὶ δὲν τση τὰ ξηλώσει!

420

Ἄ ὅποιος σέ βλάψει, βλάψε τον, ἔτσι ἄκουσα νὰ λέσι,
κι ὄτινος ξανεμίσουσι, ἂν ἐμπορεῖ ἄς τῶς χέσει!

Στὸ μισὲρ Γιάκουμον ὀμπρὸς θὰ πὰ τὴν καταβάλω,
νὰ βγάλει τὰ τορνέσα του σήμερο δίχως ἄλλο,
κι ὡσὰν τὸν εὔρω, τὸ ζιμιὸ θὰ πάγω πάλι τότες
νὰ πῶ τση κερά Ἀρμένισσας γιὰ τσί δικὲς τση κότες,
γιὰ δὲν τσ' ἀφήνει νὰ χαθοῦ, ποτέ μου δὲν τ' ὀλπίζω,
γιατὶ καλὴ νοικοκερά πάντα μου τὴ γνωρίζω.

425

ΣΕΝΑ ΟΓΔΟΗ

Κουστουλιέρης, Κατσούρμπος και Πουλισένα στο παρεθύρι.

- ΚΟΥ. Τὴ χώρα' ὄλη ἐγύρισα σὰ σκύλος λυσσιασμένος
καὶ νὰ τὴν εὖρω δὲ μπορῶ, σ' ἴντ' ἄμα μανισμένος, 430
νὰ τὴν ξεσάσω, καταπῶς ξεσάζει τὸ λιοντάρι
τὸ πρόβστον ὄντεν πεινᾶ. Ποιόν ἄλλο θεὸ νὰ πάρει
γι' ἄντρα τὴν ἐτούτη ἢ πολιτικὴ ποτὲ καλύτερό μου;
Ὅμ' ἐν, κ' ἄν δὲν τὴν θωρῶ πρὶν πάψω τὸ θυμό μου!
- ΚΑ. Ἄν τὴν λές πολιτικὴ, μιὰ πολιτικὴ γιὰ σένα 435
δὲν κάνει, κ' ἔβγα ἀπὸ 'δεπᾶ, μὴ λάχει μὲ κιανένα
σολδάδο γι' ἄλλο φίλο τὴν καὶ κατασοτωθῆτε.
Ἐβγα, νὰ ζήσεις, μετ' αὐτὴ σ' πλιότερα μὴν ἐρῆθτε.
- ΚΟΥ. Ἦθελα νὰ 'το βολετὸ χίλιοι νὰ πεταχτήκα,
σ' ὄλους τὼς ὀλομόναχος στὸν πόλεμο νὰ μπῆκα, 440
νὰ κάμω ἐτοῦτο τὸ στενὸν ὄλο νὰ κοκκινίσει
κ' ἓνα ἀρῦακι ἐκ τὸ πολὺ αἷμα τὼς νὰ κινήσει.
- ΠΟΥ. Ἀφέντη Κουστουλιέρη μου, νὰ ζήσει ἡ ἀφεντιά σου,
μὴν ἔρχεσαι στὸ σπίτι μου νὰ μὲ πειράζεις πλιά σου.
- ΚΟΥ. Κεράτσα Πουλισένα μου, ψυχὴ μου καὶ καρδιά μου, 445
τίβοτσι σοῦ 'πε ἄτυχος κιανεὶς γιὰ ὄνομά μου;
- ΚΑ. Δὲν τὸ 'πα πῶς σὰν τὴν δεῖ χαμηλοφτερουγιάζει;
Γιὰ λόγια μόνο μὴδὲ εἶς ποτὲ δὲν τοῦ ταιριάζει.
- ΠΟΥ. Δὲ μοῦ 'πε τίβοτας κιανεὶς, μὰ 'γὼ καλὰ γνωρίζω
ποιοὺς ν' ἀγαπῶ εἶναι τὸ πρεπὸ καὶ ποιοὺς ν' ἀναμερίζω. 450
- ΚΟΥ. Ὅμ' ἐν, κ' ἴντα σοῦ 'καμα; Ποιὸ νὰ κουτσομυτίσω,
ποιὸ νὰ ζουγλάνω μ' ἔβαλες, καὶ νὰ παραθεσημῶ;
Θὲς μέσα στὸ παλάτι του τὸ Δούκα νὰ σκοτώσω;
Θέλεις τετάρατα σολδαδῶ τὸ φόρο νὰ γεμῶσω;
Θὲς νὰ χαλάσω ἀρχοντικά; Θέλεις νὰ σβαλιτσάρω 455
τὴν Ὀβριακή; Θὲς ζωντανὸ νὰ μὴν ἀφήσω φράρο;
- ΠΟΥ. Θέλω νὰ πάγεις στὸ καλὸ κι ἄφεις τᾶι καυχησῆς σου.
Δὲ βάνεις πλιὸ τὸν πόδα σου στὸ σπίτι μου ποτὲ σου.
- ΚΟΥ. Λοιπὸ, δὲν τὸ 'χεις ἀκριβὸ, πουτᾶνα ντροπιασμένη,
μὲ παλληκάρι σὰν ἐμὲ νὰ 'σαι συντροφιασμένη; 460

ΠΟΥ. Για μίλειε, γάιδαρε, ὄμορφα, γὴ ἔρχομαι νὰ σοῦ βγάλω
τὰ γένια σου!

ΚΑ. Ἄν κατεβεῖ, κάνει το δίχως ἄλλο.

ΚΟΥ. Κατέβα κάτω, πολιτικὴ, κατέβα βουλομένη!

ΠΟΥ. Τὴν πόρτα αὐτείνην ἄφισ τη νὰ στέκε ἀναπατημένη.

ΚΟΥ. Ἐλα, παστρότσα, γλήγορα τὰ γένια μου νὰ βγάλεις,
πρόβαλε ἴδὰ ποῦ μάνισα! Φοβᾶσαι νὰ προβάλεις;

465

Εἰς τοῦτο τονέ λαντουρά μὲ κάτουρο ἰπὸ τὸ παρεθύρι λέγοντας:

ΠΟΥ. Νά τουτονὲ τὸ χάρισμα!

ΚΟΥ. Ὅμιέ, κακὴ σουτάνα,
καὶ μ' ἴντα μ' ἐπερίχυσες;

ΚΑ. Ἀφέντη, ἴντὰ ἴν' αὐτάνα
κ' ἐβρόμησε ὅλη ἡ γειτονιά; Κάμε νάπὰ γλακήσεις,
συνέντυτος εἰς τὸ γιὰλὸ νὰ πὰ νὰ κοιμητήσεις.

470

ΚΟΥ. Ἄς ἔν', κερὰ πολιτικὴ, τόσα γιὰ ὄνομά μου
δὲν τό 'χω, σὰ γιὰτὶ ἔκαμες σκόρνο εἰς τ' ἄρματα μου.

Ἐλιξε ἴδὰ σὲ πολιτικὴς, πίστευγε στὰ δικά τως
λόγια, καὶ κράτειε ἀληθινὰ τὰ σιρογιλίσματά τως!

Πουτάνα δίχως ἐντροπή, τούτῃ ἴναι ἡ πλερωμή μου,
ὅπ' ὄλοι σ' ἐφοβούντανε γιὰ πινομηῆδική μου;

475

Ὅμιένα, κι ἄς μὴν ἦτονε ντροπή μου νὰ τσακίσω
τὴν πόρτα, ἀπάνω ν' ἀνεβῶ νὰ τὴν κτυσομυτίσω!

Κατσουρμπο, ἄς βγοῦμε ἀπὸ ἑδέπ', μάνητα πλιὸ μὴν πάρω
κι ἀνεβῶ ἀπάνω σπῆτι τση καὶ πιάσω καὶ τὴ γδάρω.

480

Κι ὄξω ἀπὸ τοῦτο, δὲ βαστῶ ἄρματα, σάν τυχαίνει,
κι ἄς πηαίνομε καλύτερα, νὰ ῥθοῦμε ἀρματομένοι.

ΚΑ. Ἄς πηαίνομε, καλὰ τὸ λές. Γιὰ δέτε παλληκᾶρι,
τ' ἄρματα πῶχει ἀπάνω του δὲν τὰ βαστᾶ μουλάρι,
καὶ θε ν' ἀρματοθεῖ καλλιὰ! Ὅμιέ, ὀμιέ, ὀμιένα,
καὶ γιάντα δὲ σοῦ τὰ βγαλε τὰ γένια ἢ Πουλισένα;

485

ΣΕΝΑ ΕΝΑΤΗ

Ἀρμένης μοναχός.

Μά τὴν ἀλήθεια, ὄπ' ἀγαπᾶ, δάσκαλο μὴ γυρεύγει,
γιατὶ ἡ ἀγάπη, σὰ θωρῶ, τσ' ἀνθρώπους δασκαλεύγει.
Ἄν εἶχε ζεῖ ὁ Πλάτωνας καὶ μαθητὴ νὰ μ' ἔχει,
τόσα περίσσια πράγματα δὲν ἤθελα κατέχει 490
σὰν τὰ κατέχω σήμερο, γιατί ἔχω δάσκαλό μου
τὸν Ἔρωτα ποὺ ψήλωσε τόσα τὸ λογισμό μου,
ὁποῦ μπορῶ σοφώτατος νὰ κράζομαι ὅπου λάχω,
σκολειὸ ν' ἀνοίξω φανερὰ καὶ μαθητάδες νὰ ἔχω.
Μὲ πόση πονηριά ἔβρηκα γιὰ νὰ μπορᾶ ξωμείνω 495
ἀπόψε τῇ γυναικας μου, κ' εἶπα στὸ μὸδο κείνο
πὼς θεὸ νὰ πάγω γιὰ δουλειὰ καμπόση στὸ μετόχι,
κ' ἐπίστεψέ το ἀληθινὰ κ' ἐπιάστηκε στὸ βρόχι.
Καὶ πάλι τέχνην ἤβρηκα τσι βέστες νὰ σηκώσω
σήμερο ἀπὸ τὸ σπίτι μου, στὴ χρειά μου νὰ τσι δώσω. 500
Ἔδᾶ γυρεύγω μοναχὰς κιανένα νὰ μηνύσω
στὸ σπίτι τῇ Κασσάντρας μου πὼς θὰ τωσὲ μιλήσω
τὴν πόρτα νὰ μ' ἀνοίξουσι, σὰν πεθυμᾶ ἡ ψυχὴ μου,
γνώρα καλὴ νὰ δώσομε μὲ τὴν ἀγαφικὴ μου.
Ὁ Μούστρουχος ἐχάθηκε καὶ δὲ μπορᾶ γυρίσει 505
ἀπόστα τὸν ἐπέψαμε νὰ πάγει νὰ ψωνίσει
τίβοτας νὰ δειπνήσομε. Μὰ ποιὸς ἐδῶ προβαίνει
νὰ ῥθει, καὶ δὲν κατέχει σκιὰς τὴ στράτα ποὺ παγαίνει;

ΣΕΝΑ ΔΕΚΑΤΗ

Κατσάραπος μεθυσμένος καὶ Ἀρμένης.

ΚΑ. Μιά, δύο, τρεῖς, τέσσαρες, ἑφτά κουπιές καλὰ γεμάτες,
ντουρουντουνοῦ, ταραπατά, σκυλιά, γουρούνια, κάτες 510
σεισμός, σεισμός, βοηθάτε μου, κ' οἱ πύργοι θὰ χαλάσου,
κ' οἱ σαλιτσάδες τοῦ στενοῦ. Ἀφέντη Ἀρμένη, στάσου,
πιάσ' με, νὰ ζήσεις, νὰ γερθῶ!

ΑΡΜ. Τούτος μεθεῖ κι ἄς πηαίνω,
γιατί ἂν πιασῶ στὰ βρόχια του, ἔτσι εἰκόλα δὲ βγαίνω.
ΚΑ. Στάσου λιγάκι νὰ σοῦ πῶ γιὰ τὴν ἀγαφικὴ σου. 515
ΑΡΜ. Πᾶς εἰς τὸ γερο-δαίμονα, γάιδαρε;
ΚΑ. Νά, στὴν ψή σου!

Προῦ.

Ντουρουντουνοῦ, ταραπατά, ποιός μεχτυπᾶ ἀπὸ πίσω,
κ' οἱ σαλιτσάδες τρέμουσι καὶ δὲ μπορὶ πατήσω;

ΣΕΝΑ ΕΝΤΕΚΑΘΗ

Μούστρουχος καὶ Κατσάρατος.

ΜΟΥ. Ὅλη τὴ χώρα ἐγύρεψα, στὴ μιὰ μερὰ κ' εἰς ἄλλη,
στὴν Ὀβριακὴ, στὸ Δερματά, με κούραση μεγάλη, 520
καὶ δυὸ περιστερόπουλα δὲν ἦρα ν' ἀγοράσω,
οὐδὲ γουρούνη, οὐδὲ λαγὸ, καὶ στέκω νὲ χτικιάσω.
Τέσσερεις μοναχὰ ἴβρηκα καπόνους, κ' ἔχουσι μου
δεκάξι λίτρες ὄλοι τως, νὰ ζήσει τὸ κορμί μου.
Τσῆ Πουλισένας πάγω τσι κι ὡσὰ μποροῦ ἄς περάσου, 525
καὶ τὸ ταχὺ καλύτερα τσῆ τάσσω νὰ χορέτασου.
Μὰ ποιός εἶν' τούτος πού 'ν' ἐδῶ στὴν τόρτα τση πεσιμένος;
Κρίνω, μεθεῖ ὁ κακόμοιρος, κ' εἶν' καταξερασμένος.
Γείρου ἀπ' ἀτοῦ, μεθύστακα! Τίνος μιῶ; Σηκώσου!
Γείρου ἀπ' ἀτοῦ! Γείρου ἀπ' ἀτοῦ!

ΚΑ. Ἄσι με, στὸ Θεό σου. 530

ΜΟΥ. Ἐσύ 'σαι κιόλας, γάιδαρε Κατσάραπε;

ΚΑ. Ρουφιάνο!

ΜΟΥ. Ψόματα λές, μεθύστακα· γείρου ἀπ' ἀτοῦ, γῆ πιάνω
κ' εἰς τοῦτον ὄλο τὸ στενό, νὰ ζῶ, σὲ κωλοσέζνω.

ΚΑ. Γιὰ γάιξε μου καὶ θές ἰδεῖ, καημένε, πῶς σὲ δέρνω.

ΜΟΥ. Γι' ἄς δοῦμε, ποιός μπορεῖ καλλιὰ 'πὸ μένα ὡς ἐσένα; 535

ΚΑ. Στάσου νὰ σηκωθῶ κ' ἐγώ.

Ἀσπάζονται ἅπανο.

Τί θέλεις ἀπὸ μένα,

ρουφιάνε, κλέφτη φανερό!

ΜΟΥ. Ψόματα στὸ λαϊμό σου,
 ρουφιάνε ἐπαρθινότατε, στάσου γιατί χρωσῶ σου!
 Εἰς τοῦτο παίζουν τσί γροθιές καὶ πέφτει ὁ Κατσάραπος, καὶ ὁ Μούστρουχος τοῦ
 δίνει μιὰ κλωτσιὰ λέγοντας:
 ΜΟΥ. Θές κι ἄλλες; Νά κ' ἐτουτηνέ!
 ΚΑ. ᾠς ἔν', κακὲ ρουφιάνο.
 ΜΟΥ. Κεῖτου ἔδεπά, μεθύστακα, κ' ἐγὼ παγαίνω ἅπάνω. 540

ΣΕΝΑ ΔΩΔΕΚΑΤΗ

Κατσάραπος μοναχός.

ᾠς ἔναι, ἄς ἔναι, κερατά, μὲ θέλημα δικό μου
 μ' ἔβαλες κάτω, μὰ κ' ἐγὼ ἔπεσα ἀπατός μου.
 Μὰ τοῦτο δὲ μ' ἐπόνεσε ποσῶς, εἰς τὸ Θεό μου,
 μὰ ἔχω, γιατί μ' ἐξύπνησε κ' ἔχασα τ' ὄνειρό μου.
 Σ' ἔνα περβόλι εὐρίσκουμι, σ' μιὰ τάβλα μαρμαρένια 545
 μὲ φαγητὰ πολλῶ λογιῶ πιτήδεια ὀρδινιασμένα.
 Ὅφτά ἔχε καὶ μαγερευτά, καὶ γάλατα καὶ ρύζα,
 καὶ μακαροῦνες ὀμορφες ὀπου πολλὰ ἐμυρίζα,
 καὶ ἄπλωσα τὸ χεράκι μου καὶ πιάνω ἔνα κουτάλι,
 κ' ἤθελα μὲ πολλὴ χαρὰ καὶ μὲ δροσὰ μεγάλη 550
 ν' ἀρχίσω μιὰν ἀπλάδενα μὲ ρύζι νὰ ξαγλίσω,
 καὶ πρὶν τὸ δοκιμάσω σκιὰς, μ' ἔκαμε νὰ ξυπνήσω,
 καὶ ἀπόμεινέ μου μοναχὰς ἡ ὄρεξη κ' ἡ γλύκα·
 λολάγρω ἐκαταστάθηκε τὸ στόμα μου καὶ πρίκα!
 Καὶ θὲ νὰ πάγω σπίτι μας τίβοτας νὰ δακάσω, 555
 καὶ ἄλλη βολὰ γδικιώνομαι κ' ἐγὼ καλά, σοῦ τάσσω.
 Κι ὁ Νικολός ἂ βιάζεται μαντάτο νὰ γροικήσῃ
 ἀποῦ τὴν κόρη του, ἄς βρεῖ ἄλλο νὰ τσῆ μινύσει.

Τέλος τοῦ τρίτου ἄππου.

ΑΤΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΕΝΑ ΠΡΩΤΗ

Ἄννούσα μοναχή.

Δέν ἔχει ἀδειὰ μινδὲ κιαμιὰ νὰ βγεῖ νὰ πορπατήσῃ,
χίλιες κακηῶρες τὸ ζιμιὸ νὰ μὴ συναπαντήσῃ,
νὰ τινὲ κωλοσέρνουσι καὶ νὰ τινὲ ξεσκίζου,
κι ὡσὰ γαιῖδάροι ἀπάνω τση νὰ στέκου νὰ γκαρίζου.
Τὸ Νικολὸ ἐγύρευγα καὶ χίλιοι μ' ἀκλουθοῦσα, 5
κι ἄλλοι μοῦ 'πιάνω τὰ βυζά, κι ἄλλοι μ' ἐχαιρετοῦσα,
κι ἄλλοι μ' ἀνασκεπάζασι κ' ἐβγάνασι τὴν ψή μου,
καὶ σύρε ξεέσυρε, θαρρῶ νὰ σκίσα τὸ κορμί μου.
Ποῦρ' ἤρηρα τὸ Νικολὸ κ' ἔμαθε ἀπὸ μένα
πὼς σήμερο ἐσυβάστηκεν ἡ κερά Πουλίσένα, 10
ὁποῦ 'πιασε ὅ,τι τση 'δωκα, τὴν κόρη νὰ τοῦ δώσει,
καὶ εἶδα τονε τὸ ζιμιὸ χαρά νὰ πάρει τόση,
ὁποῦ 'λεγα ἀπὸ μέσα μου τὸ πὼς παραλογίζει
γὴ πὼς πρὶν ἔμπει σπίτι μας ὁ νοῦς του περιορίζει.
Πὼς ἔχομε νὰ διάξομε τοῦ 'πα μὲ τὸν Ἀρμένη, 15
κ' εἰς ὅλα κοντεντάρεται κι ἀναπατημένος μένει.
'Ἐτσι γυρίζω σπίτι μας σπουδαχτικά περίσση,
δυὸ γάμιους νὰ ὀρδινιάσομε τούτη τὴν ὥραν ἴσα,
μὲ τὴν Κασσάντρα ὁ Νικολὸς κι Ἀρμένης μετὰ μένα
ὄρισεν ἡ κερά Ἀρχολιά καὶ ἡ κερά Πουλίσένα. 20
'Ομὲ, τὴν ὥρα δὲ θωρῶ νὰ πέσω μὲ τὸ γέρο!
Στ' ἀρθούνια του, μὰ τὴν Κερά, τὴν ψή του θεὸ νὰ φέρω.

Τὴ στύψη καὶ τὰ τάταλα βαστῶ, μὰ πλιά ιαλλιά 'το,
τ' ἀπίδι, νὰ τοῦ πῶ ὕστερα, διψᾷς καὶ κάσε φρά το.

ΣΕΝΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Ἀνέζα τοῦ στενοῦ μοναχή.

Ἐμπόρειεν ἡ κερὰ Ἀρχολιά κ' ἡ κερὰ Παυλισένα 25
στὴ συντροφιά τως σήμερο νὰ πάρουσι κ' ἐμένα,
γιατὶ δὲν εἶχε 'σται κακὴ κ' ἐμένα ἢ βουλι μου,
μ' ἀπέιτις δὲν ἠθέλασι, ἄς εἶν' μέ τὴν εὐκί μου.
Τὸν κύρην εὔρηκα ἐδὰ τοῦ Νικολό πρὸς ζάτω
στὴν Ὀβριακή, καὶ τὸ ζιμιὸ τοῦ 'δωκα τὸ μαντάτο· 30
κι ὡς τό 'κουσεν, ἐτρόμαξε κ' ἐπῆγε στὸ σκολειὸ του,
κι ἂν ἔναι κ' εὔρει τον ἐκεῖ, ἀλί τὸ ριζικό του.
Ὅπου κι ἂν ἔναι, ἐδεπὰ θέλει ἔρθει δίχως ἄλλο
νὰ κάμει ταραχὴ πολλὴ καὶ σάλαγο μεγάλιο, 35
για νὰ τῶς πάρει τὸ ζιμιό, σὰ λέγει, τὰ τορνέσα,
κι ὄλους φωνιάζει στὴ φλακὴ πῶς θὰ τῶς βάλει μέσα.
Ἐδὰ 'ρθα πάλι ξαργιτοῦ σ' τὸ 'Αρμένισσας νὰ πάγω
γιὰ νὰ τῆ πῶ τί τὸ 'ἔκλεψεν ἄντρα τση, καὶ νὰ φάγω
τσί σάρκες μου, ἀνισῶς καὶ δὲν τὴν κάμω: νὰ γλακήσει, 40
τῆ Πουλισένας τὸ ζιμιὸ τὴν πόρτα νὰ τεακίσει.

ΣΕΝΑ ΤΡΙΤΗ

Ἀνέζα τοῦ στενοῦ χτυπᾷ τὴν πόρτα τῆς Ἀρμένισσας.
Ἀρμένισσα καὶ Ἀνέζα τοῦ στενοῦ.

ΑΡΜ.ΣΑ Ποιὸς εἶναι ἀτοῦ, ποιὸς μοῦ χτυπᾷ;

ΑΝΕ.

Κερὰ, ἄνοιξε, νὰ ζήσεις,

γιατὶ ἔνα λόγο θὰ σοῦ πῶ.

ΑΡΜ.ΣΑ

Στάσου.

ΑΝΕ.

Μηδὲν ἀργήσεις.

ΑΡΜ.ΣΑ

Καλῶς τὴν κερὰ Ἀνέζα μου. Ἴντα γυροῦγεις, πέ μου.

- ANE. Κερά, στό σπίτι ἄς ἔμπομε κι ἀπόκεις γροίκησέ μου,
γιατ' ἦρθα μόνο ὡς ἔδεπά σήμερο γιά καλό σου, 45
μαντάτον ἀκριβότατο κάτεχε πῶς βαστῶ σου.
- APM.ΣΑ Κι ἄς ἦτο σκιάς, Ἀνέζα μου, ὡς γιά τή θυγατέρα
ὀπού μου ἴπρηρ στήν Ἀξά οἱ Τοῦρκοι μιάν ἡμέρα!
- ANE. Τοῦτο ποτέ δέν τ' ἄκουσα, μουδὲ ἀπ' αὐτὰ ξετρεῖχω,
μά τίβοτσι ἔχασες, κ' ἐγὼ ποῦ βρῖσκεται, κατέχω, 50
κ' ἦρθα ἔδεπά νά σοῦ τὸ πῶ, τίβοτας νά μοῦ δώσεις,
κ' ἔμπα λοιπό στό σπίτι σου, ἄ θέλεις νά τὸ γνώσεις.
- APM.ΣΑ Ἄς πᾶμε μέσα τὸ λοιπό, κ' ἐχτύπησε ἡ καρδιά μου,
σάν ἄκουσα τὸ ἀκριβὸ μαντάτο πῶς βαστᾶς μου.
Ζιμὸ στη θυγατέρα μου ἔτρεξε ὁ λογιμισμός μου 55
κ' ἔξαναινουργιώθηκεν ὁ πόνοσ ὁ δικός μου.

ΣΕΝΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἀννίτσα, φαμέγια τσ' Ἀρμένισσας.

Καλά τὸ λέσι τὸ λοιπό, τὸ χοῖρο του ὀποιος χάσει,
ὄλο μονγκρισματιές γροικᾶ σ' ὀποιο στενό περάσει·
κ' ἐκεῖνος ὀπού τίβοτσι κακὸ ἔχει καμωμένα,
πάντα γιά λόγου του μιλοῦ λογιάζει γιά πάσα ἔνα, 60
φοβᾶται πῶς τὸν εἶδαισι. Κι ἀκόμη σάν καλάμι
πῶς τρέμω, τίβοτας κακὸ γιατί κ' ἐγὼ εἶχα κάμει.
Δυὸ ἀβγά προχθὲς ἐγύρευγα γιά μιὰ κλώσσα καὶ πέρα
πρὸς τὴ Βαγιάν ἐφώνιαζα «ποιὸς ἔχει ἀβγά» ὄλημέρα·
κ' ἦρθα πολλά, μά ἴσα λιανά, κι ὀπίσω γιάγεργνά τα, 65
γιατ' ἡ κερά μου τὰ ἔλε χοντρά, παντουβανάτα.
Κ' ἐκεῖ ἐπρόβαλε μιὰ γρά, — στάσου, πῶς τὴν ἐκράζα,
κερά Σφεντόνα ἔνα, θαροῦ, κ' ἔτσι τὴν ὀνομάζα. —
καὶ κρᾶζει με στό σπίτι τση κ' εἶχ' ἔναν κοπελιάρη
εἰς ὀρδιλιά, καὶ πιάνει με γιά νά μὲ στρασινάρει. 70
Σὲ μιὰ κασέλα μ' ἔριξε κ' ἔτσιμπα, ἔπαιζέ μου,
ἐφιλιε με, <κ'> ἐδάκανε, <κ'> ἐγέλα, ἐμάνιζέ μου.
Δυὸ ὄρες μ' ἔτραβοπάλεινγε καὶ πλιότερες, νά ζήσω,
πούρι στανιό μου τίβοτσι δὲ μοῦ ἔκαμε περίσσο.

Κι ἀπείτις ἐκουράσθηκε, καθίζει στήν καέλα 75
 κ' ἐθώρειε με στό πρόσωπο-καλά καλά κ' ἐγέλα·
 κ' ἐγὼ περίσσα ἐντρέπουμου, κ' ἦ γρά σιγούλιζέ με
 κ' ὕστερα μέ πέντ' ἔξι ἀβγά, ὁμορφα ἀπόγαλέ με.
 Μά βγαίνοντας ἀπό 'δεκεῖ μ' εἶδεν ἐτούτι ἡ ἄλλη,
 ἀπού 'ρθε τώρα σπίτι μας, κ' ἤθελε νά μέ ζάλει 80
 κ' ἐτούτη σ' ἔνα ἀρχοντικό, κ' ἐμίσεψα στανιό τση,
 κ' ἐδά πού τηνέ βλέπω ἐπά, μὴ βάλει ὁ λοισμός τση
 φοβοῦμαι στήν κεράτσα μου νά θά μέ κατιβάλει
 κι ἀξώσει μου τὰ βάσανα τσ' ἄλλης ἡμέρας πάλι.
 Δίκιό 'χει αὐτή, κι ἄς ἤθελα πάγει καί μετ' αὐτεῖνη, 85
 πούρι δέν ἐφοβούμουνε κακὸ νά μοῦ πληθύνει.
 Μ' ἄς πάγω μέσα, σά μέ δεῖ, φόρσι νά μετανιώσει,
 πὼς θέλω πηαίνει ἔτσι μοῦ πει, κι ἄς εἴχαῖχω γνώση!

ΣΕΝΑ ΠΕΜΠΤΗ

Μισέο Γιάκουμος τσιταδίνος μοναχός.

Δέν εἶδα κακορίζικιά στὸν κόσμο πλιά μεγάλη,
 μηδὲ θαρρῶ χειρότερη ποτὲ νά βρίσκεται ἄλλη 90
 σὰν κείνη πῶχει γεῖς φτωχὸς κύρης εἰς τό κορμί του,
 κακομοιριές κάθε λογῆς θωρώντας στό παιδί του.
 Καί δίκια κακορίζικος κ' ἐγὼ πολλὰ κρατοῦμαι
 παρὰ κιανέναν ἄθρωπο, γιατί κ' ἐγὼ λογοῦμαι
 κύρης, ὅπου νά τό 'θελα θάψει μόνο ὁ καημένος, 95
 παρὰ νά στέκω μετ' αὐτὸ πάντα βασανισμένος!
 Πρωτύτερας παρὰ νά μπει σ' τοῖ χρόνους τοῖ δεκάξι,
 νά 'χει παιδι δέν εὔρισκες τὴν ἐδική του τάξη,
 κ' εἶχα χαράν ἀμέτρητη, γιατί ὅλοι τὸν παινοῦσα
 καί κύρη καλορίζικον παρ' ἄλλο μ' ἐκρατοῦσα. 100
 Τώρα ἄλλαξε τὴ γνώμη του καί τὸ σκολειὸ ξωφεύγει,
 καί χίλιες μόνο ἀντραγαθιές καί μαριολιές γυρεύγει.
 Τὰ λίμπρα του ἐπούλησε, κι ἀπού τὸ σπίτι μέσα
 μοῦ κλέφτει ὅ,τι κι ἄ μοῦ βρεῖ, λάδι, κρασί, τορνέσα,
 καί τσάκους καί μανόπολες καί τάργες ἀγοράζει 105
 καί μετ' αὐτὰ <σ> τοῖ πολιτικὲς πάγει καί τὰ ξεοδιάζει,

γιατί ἀγατᾶ μιὰ κοπελιά κι ἀπού τὸ νοῦ του ἐβγήκε,
κι ἀνάθεμα στὸ σπίτι μου τορνέσι ἀνέ μ' ἀφήκε!
Κ' ἐκείνο πάλι ὅπ' ἄκουσα τὸ σημερνὸ μαντάτο
στὴ γῆ τὸν κακορίζικο μὲ θέλει βάλει κάτω,
γιατί δὲν ξεύρω ἴντᾶ 'κλεψε κ' ἐπούλησέ το πάλι
κ' ἔκαμε τέτοια πλερωμὴ τῆ πολτικῆς μεγάλης.
Μὰ μὲ τὴν ὥρα συντηρῶ τὸ δάσκαλό του, κι ἄσι
νὰ δεῖς πὼς θέλει πλερωμὴ, γιὰ νὰ μ' ὀλοχτικιάσει.

110

ΣΕΝΑ ΕΧΤΗ

Δάσκαλος καὶ Γιάκουμος στὴν μπάντα.

- ΔΑ. Εἰς τὸν ποῆτα βρῖσκομε τὸν κωμικὸ γραμμένο
κ' ἔτσι ἀπού τὸν Τερέντσιο καλὰ ξεδηγημένο
πὼς γιατί ἀγάπα ὁ Πάμφιλος τὴν ὁμορφη Glicere
μὲ δίχως ὕπνο ὀλότελα *le notti ἐπέρνα intiere*,
καὶ πὼς τὸν κύρη του ποσῶς δὲν τὸν ἐψήφα πλιό του,
μηδὲ ποτέ του ἐλόγιαζε νὰ πηαίνει στὸ σκολειό του.
Καὶ στένω τ' ἀργομέντο μου στὸ Νικολὸν ἀπάνω
καὶ κονζλουδέρω μοναχὰς τὸ πὼς τὸν κόπο χάνω
νὰ τ' ἀρμηνεύω δασκαλιές, κι ὁ κύρης του ἐκ τὴν ἄλλη
τοῖ πλερωμῆς *in verità* νὰ μοῦ κρεσέρει πάλι. 115
- ΓΙΑ. Μὰ τὴν ἀλήθεια, τάσσω σου καὶ νὰ σοῦ τοῖ σκολάσω,
κι οὐδὲ τορνέσι μετὰ σὲ δὲ θέλω πλιό νὰ χάσω.
Δὲ θέλω νὰ 'χω τὸν κακὸ καὶ τὸν ψυχρὸ του χρόνο.
Σῶνει ὅ,τι χάνω μοναχὰς σ' τοῖ πολιτικές του μόνο. 125
- ΔΑ. Oggi δὲν ἦρθε στὸ σκολειό, μὰ πὼς θε' νὰ 'ρθεῖ πλιό του
ἂν ἔνα κι ἀπλικάρισεν ὄλο τὸ λογισμό του
nelle delizie μοναχὰς *di lusinghier amore*;
Spera οἱ padre misero νὰ τονὲ δεῖς δοτόρε!
Κρίμα σ' τοῖ λεισιόνες μου, κρίμα σ' τοῖ κόπους μου οὔλους,
νὰ τ' ἀρμηνεύω Ὁράτιους, Τιβούλλους καὶ Κατούλλους! 130

- ΓΙΑ. Κρίμα σέ μένα τοῦ φτωχοῦ τὰ τόσα μυ τορνέσα 135
νά μπαίνουν στοῦ σακούλι σου, χοῖρε πιδάντε, μέσα!
- ΔΑ. Νά τ' ἀρμηνεύω θέλω ἐδᾶ de somnio iscripionis.
- ΓΙΑ. Διάβαζε πούρι ὅ,τι κι ἄ θές, μά πλιό δ: μέ κομπώνεις.
- ΔΑ. Κι ἄ δῶ κι ἀλλάξει λογισμό καί παίρνει τή ντοτρίνα,
θ' ἀρχίσω τὰ παράδοξα νά τ' ἀρμηνέψω ἐκεῖνα, 140
τὰ δέν ἀρμηνέψα ἀλλονοῦ, κι ἄ μ' ἀφουκρᾶται μόνο,
νά μὴ βαριέται τή λετσιό, σέ λίγο παρὶ χρόνο
θέλω ν' ἀρχίσει νά γεννᾶ κ' ἐκεῖνος ἀτατός του,
νά χαιρεται κι ὁ δάσκαλος κι ὁ κύρης ἰ δικός του.
- ΓΙΑ. Δέ θέλω πλιό παράδοξα, μηδὲ ντοτρίνα τόση, 145
μ' ἄ θά γεννᾶ, νά χαιρομαι, θές μου τόνε γκαστροῦσει.
- ΔΑ. Μά ἐδῶ θωρῶ τὸν κύρη του.
- ΓΙΑ. Διδάσκαλέ μου, γειά σου.
- ΔΑ. Bene venisti, domine, καλῶς τὴν ἀφεντᾶ σου,
quam oportune σ' εὔρηκα!
- ΓΙΑ. Ναῖσκε, μά τὸ παιδί μου
τέλεια τὸ πῶς μ' ἐχάλασε σήμερον εἶπασί μου. 150.
- Πλιό παρὰ χίλια πέρπερα μοῦ 'κλειψε, δάσκαλέ μου,
κ' ἡ Πουλισένα τὰ κρατεῖ κ' ἵντα νά κάμω, πέ μου.
- ΔΑ. Non sine quare, τὸ λοιπό, τὸν εἶδα ταχντέρου
σ' τούτη τὴν ἴδια γειτονιά. Φοβοῦμαι μὴ σοῦ φέρου
μαντάτο πλιὰ χειρότερο γι' αὐτὸν καιμιάν ἡμέρα, 155
γιατί ἐχαλάστη ὀλότελα, per dirlo alla sincera.
- ΓΙΑ. Χίλια σπολλάτη, τὸ λοιπόν, εἰς τὴ διδασκαλιά σου,
νά τ' ἀρμηνεύεις γράμματα, νά μοῦ τόνε χαλάσου.
- ΔΑ. Κ' ἵντα κακὰ τοῦ ἀρμηνεύγα; O tempora, o mores!
- ΓΙΑ. Καλότατα! Ἴντα θέλω πλιό; Ἐγίνηκε δοτόρες! 160
Μά ποῦ ναι οἱ Μόρες ἐδεπά, ποιές Σαρακίνες κρᾶζεις;
- ΔΑ. Ἐξασεράρω, διάσκαζε, μὴ θέ νά μὲ πειράζεις!
Dunque tutta la sarcina θά ρίζεις στοῦ λαιμό μου;
- ΓΙΑ. Σαρτσίνα δέν ἐφόρεσα ποτέ μου, στοῦ Θεό μου,
μουδὲ ποτέ μου ἐλόγιασα νά κόψω τὸ λαιμό σου, 165

137 περὶ τοῦ ἐνυπνίου τοῦ Σχιπίωνος — 148 Καλῶς ἤρθες, κύριε — 149 σέ πόσο κατάλληλη
στιγμή — 153 Ὅχι χωρὶς αἰτία — 156 γιὰ νά μιλήσω εὐλακρινῶς — 161 Ὡ καιροί! Ὡ ἦθη! —
163 Λοιπόν, ὅλο τὸ βάρος.

- μόνο ἔχω παραπόνεση περίσσα, ὁμολογῶ σου,
γιατί δὲν τὸν ἐδιάτασες σάν ἦσου κρατημένος·
πούρι ἀπὸ μένα, δάσκαλε, καλὰ 'σαι πλερομένος.
- ΔΑ. *Dii rēpates, mittite fulgura* στὸ κορμί μου,
ἀνέν καὶ δὲν τ' ἀρμήνευγα μ' ὄλην τὴν ὄρεξή μου! 170
- ΓΙΑ. Σῶπα, νὰ ζήσεις, δάσκαλε, κ' ἐν τον ἐπὰ πού βγαίνει,
γλήγορα, σύρσου σ' μιὰ μερὰ νὰ δοῦμε ποῦ παγαίνει.

ΣΕΝΑ ΕΒΔΟΜΗ

Νικολός, Δάσκαλος καὶ Γιάκουμος στὴν μπάντα.

- ΝΙΚ. Ὡ μέρα καλορίζικη, μέρα χαριτωμένη,
πλιά φωτερὴ καὶ πλιά λαμπρὴ καὶ πλιά πεθυμισμένη,
μέρα πού μόνια σου ἐδιώξες τοῦ νοῦ μου τὸ σκοτίδι, 175
κ' ἡ χάρη σου παντοτινὴ παράδεισο μοῦ δίδει!
Πόση χαρὰ τὴ σήμερο μπορῶ νὰ σοῦ χαρίσω,
παρὰ νὰ σ' ἔχω στὴν καρδιά γραμμένη ὥστε νὰ ζήσω,
γιατί ἔπαυες τοῖ κόπους μου καὶ τσ' ἀναστεναμοῦς μου
κ' ἐξόρισες τὰ πάθη μου, πρίζες καὶ τοῖ καημοῦς μου, 180
κ' εἰσὲ χαρὰν ἀμέτρητην ἔβαλες τὸ κορμί μου,
κ' ἐκείνη νὰ 'χω μ' ἄξωσες ὁποῦ πολλὰ ἐπεθύμου.
- ΔΑ. *O quantum habet gaudium*, μιὰ θὰ τοῦ τὸ γυρίσω
in lutto et in tristizia, πρὶ βγῶ ἀπὸ δῶ, νὰ ζήσω.
- ΝΙΚ. Ὅμιέ. Κασσάντρα μου ἀκροβή, ζι ἄς ἦτο μπορετό μου 185
τὴ σήμερο νὰ ξάνοιγες μέσα τὸ λογασιό μου,
νὰ γροῖκησες πῶς πλιά ἀκροβή σ' ἔχω ἀπὸ τὴ ζωὴ μου
καὶ πῶς ἀγάπη μηδεμιά δὲν εἶν' σάν τὴ δική μου.
- Γυρίζει καὶ τοῖς θεοεῖ.*
- ΓΙΑ. Δάσκαλε, ἐστράμην κ' εἶδε μας καὶ βλέπε μὴ μᾶς ἀφύγει.
- ΔΑ. *Non fugge, no*, μὴν κάτομε στὴ ροῖγα ἀναμίτη. 190
Στάσου, γιατί, *per lettera*, θὲ νὰ τὸν ἀσαλλάγω
κι *all' improvviso* θὲς ἰδεῖ πῶς τονέ ζαμινάρω.

169 Ὡ ἐφέσταιοι θεοί, ρίξτε ἀστραπές — 183 Ὡ πόση χαρὰ ἔχει — 184 σὲ πένθος καὶ σὲ λύπη
— 190 Λέν φεύγει, ὄχι — 191 κατὰ γράμμα — 192 ξαμινάκι.

- ΓΙΑ. Δὲν εἶν' καιρὸς γιὰ ζάμινες μηδὲ γιὰ κουζουλῶδες,
μὰ τὰ τορνέσα πού 'χασα καλλιὰ 'χα τῶρα νά δες.
- ΔΑ. O scelestissime, adesdum, paucis nam te volo. 195
- ΓΙΑ. Σώπασε δάσκαλε, νά ζεῖς. Ποῦ πᾶς μωρὲ μαριῶλο;
- ΝΙΚ. Ἐποῦ τὸ σπίτι μου ἔρχομαι καὶ πάγω στὸ σχολεῖό μου.
Ἐπὰ 'ν' καὶ τὸ Βιργίλιο πούρι τὸν ἐδικό μου.
- ΔΑ. Maleducato giovine, inculto et inurbano,
μὲ τὴ μπερέτα μᾶς μιλεῖς στὴ κεφαλὴν ἀπάνω; 200
- ΓΙΑ. Γιὰ τονε τὸ Βιργίλιο; Ψόματα στὸ λαιμό σου!
Μὰ σὺ ἔχεις μέρες πού δὲν πᾶς, μαριόλε, στὸ σχολεῖό σου!
Πιάσ' τονε, δάσκαλε, κ' ἐσύ!
- ΔΑ. Κρατῶ τονε!
- ΝΙΚ. Ὅμινα,
κ' ἴντα σᾶς ἔκαμα ὁ φτωχός, τί ἔχετε μετὰ μένα;
Τότες ὁ Νικολὸς δίδει μιὰ ἀμπωσιά τοῦ δασκάλου καὶ τέρπει χάμω, καὶ φεύγει.
- ΓΙΑ. Ἐφυγε, δάσκαλε, ἔφυγε!
- ΔΑ. Malan che Dio gli dia! 205
Non entrerà, per mia fè, πλιό του in scola mia!
Ἐσπασα τὴν κατίνα μου σ' τούτη τὴν πέτρα πάνω.
- ΓΙΑ. Μὰ τὴν ἀλήθεια, δάσκαλε, κ' ἐγὼ τὸ νοῦ μου χάνω
θωρώντας τόση ἀδιαντροπία σ' ἐτοῦτο τὸ κοπέλι.
- ΔΑ. Ita, pro ita est, così è.
- ΓΙΑ. Κ' εἰς τοῦτο ἴντα μέλλει 210
νά κάμομε τὸ λοιπονίς;
- ΔΑ. In tempore opportuno
siamo, ἂ θῆς νά κάμομε presto rimedio alcuno,
almen per la pecunia ὀπῶχει numerata,
νά τὰ ρεκουπεράρομε.
- ΓΙΑ. Μαγάρι νά 'βρεις στοράτα.
- ΔΑ. Ἐλα νά πὰ χτυπήσομε τούτης τῆ Πουλισένιας 215
e dirle πῶς τὴν κάμομε lugere multas roenas,
ἂ δὲ γιαγείρει τὸ ζιμιὸν ὅ,τι τῆς εἶχε δώσει.

195 Ὡ ἀσεβέστατε, ἔλα ἐδῶ, γιατί σὲ θέλω κάτι — 199 κακοαναθρεμμένο παιδί, ἀνάγωγο κι ἄξεστο — 205 Κακόχρονο νά 'χει — 206 Δὲ θὰ μπεῖ, μὰ τὴν πίστη μου... στὸ σχολεῖό μου — 210 Βεβαίως, βεβαίως, ἔτσι εἶναι — 211-213 Σὲ κατάλληλη στιγμή εἴμαστε... γρηγορά κάποια σοτήρια ἐνέργεια, τουλάχιστον γιὰ τὰ χρήματα... μετρημένα — 216 καὶ νά τῆς ποῦμε... νά θρηνησεὶ πολλὰς τιμωρίες.

- ΓΙΑ. Ὅντε μιλοῦμε, δάσκαλε, νὰ ζεῖς, ἄφρις τὴν τόση
ντοτρίνα εἰσὲ μιά μερά. Ἰντά 'ν' αὐτὲς οἱ πένες
κ' οἱ ἄλουσῆς ὅπου μοῦ λῆς, δὲν τσ' ἔχω ἄλλου ἀκουσμένες. 220
- ΔΑ. Νὰ τὸ κατέχεις δὲ μπορεῖς, perchè l'è cosa dura,
e non sapendo lettere, né men in claudura.
- ΓΙΑ. Κλάνε μου κιόλας, δάσκαλε, καὶ πρέπει μου, νὰ ζήσω,
ἐτοῦτο μόνο ἐλείπουμι ἀπὸ σένα νὰ γροικῆσω.
- ΔΑ. Che fa la ignoranzia di bone discipline! 225
Né men claudura ἀδιάντροπος λόγος ποτὲ δὲν εἶναι,
μὰ θε νὰ πει ἓνο μερτικό, λιγάκι γῆ μοιράδι,
καὶ γροῖκα, ἃ θῆς νὰ πηαίνομε concorditer, ὁμάδι.
- ΓΙΑ. Δὲν εἶν' καιρὸς νὰ πηαίνομε σὲ κόρδες, σὲ λαγοῦτα,
μ' ἄς δοῦμε γιὰ τὰ στάμενα, δάσκαλε, κι ἄς τα τοῦτα. 230
- ΔΑ. Θέλεις νὰ κάμεις μιὰ δουλειὰ πολλὰ καλὴ γιὰ σένα;
- ΓΙΑ. Θέλω! Μαγάρι τίβοτας πέ μου καλὸ γιὰ μένα.
- ΔΑ. Ἔλα σὲ μάθω γράμματα.
- ΓΙΑ. Σπολλάτη, δάσκαλέ μου!
Γιὰ νὰ ἴβρω τὰ τορνέσα μου <τῆ> στράτα ἀριμηνεψέ μου,
μὰ ἴγὼ δὲ θέλω γράμματα τῶρα στὰ γερατεῖά μου, 235
φτάνει νὰ ξεῦρω μοναχὰς νὰ γράφω τ' ὄνομά μου.
- ΔΑ. Pulsa illam ianuam, τὸ λοιπὸ.
- ΓΙΑ. Δὲ σοῦ γροικῶ, ἀδερφέ μου.
- ΔΑ. Batti la porta! Σκιὰς αὐτὸ γροικᾶς το, φαίνεται μου.
Τικ, τὸκ.
- ΓΙΑ. Γροικῶ σου το ἀπὸ ξήγηση, κι ἀπόκει, σὰ χτυπήσω,
πῶς βρῖσκω τὰ τορνέσα μου κάμε με νὰ γροικῆσω. 240
- ΔΑ. Dum, mentre ὅπου νὰ τὰ κρατεῖ ἐτοῦτή ἡ Πουλισένα,
σοῦ τάσσω νὰ τὰ βγάλομε ὄλα σωστά ὡς ἓνα.
- ΓΙΑ. Βελόνι ἀπὸ τῆ θάλασσας τὸν πάτο θέλου βγάλει,
γῆ κριάς γουλιὰ ἀπὸν λιονταριοῦ στόμα, με πλιά μεγάλη
θαρωῶ, εὐκολιά, παρ' ἀπ' αὐτὴ τορνέσα, δάσκαλέ μου. 245
Γνωρίζεις τες τσί πολιτικῆς περίσση, φαίνεται μου!
Μ' ἃ θῆς νὰ κάμομε καλὸ, στὸ Δούκα ἄς πᾶμε ἀντάμι

221-222 γιατί αὐτὸ εἶναι δύσκολο ἐγχείρημα, καὶ γιατί δὲν ξεῖρες γράμματα, οὔτε καν γιὰ τὸ τέ-
λος — 225 Τί κάνει ἡ ἄγνοια τῆς καλῆς παιδείας! Οὔτε, βέβαια, claudura — 228 ὁμόφωνα —
237 Κτύπα ἐκείνη τὴν θύραν — 238 Βάρα τὴν πόρτα — 241 Ὅσο.

- καί μετ' αὐτεῖνον ὄφελος, θαρρῶ, θέλομ κάμει,
 σουφράγιο νά ζητήξομε, τὸ Νικολὸ νά βλעי
 στή φυλακὴν, ὥστε νά πεί ποῦ τὰ ἔβρηκε καὶ πάλι, 250
 σὰ μάθομε ἴντα τὰ ἔκαμε, φόρσι νά μὴ χρωῦσι.
- ΔΑ. Prudenter τὴν ἐλόγιασες κ' ἔτσι θαρρῶ νι βγοῦσι.
 Μὰ στάσου, ὀμπρὸς esordio κιανένα νά στουδιάρω,
 perchè θε νά ἔβρω ἀπὸ ἔδεκεῖ con nome asai preclaro.
- ΓΙΑ. Δάσκαλε, μὴν πειράζεσαι, γιατί δὲν εἶν' οὐλειά σου, 255
 δὲ θέλω μόνο ὡς ἔδεκεῖ παρὰ τὴ συντροφιὰ σου.
- ΔΑ. Dunque λογιάζεις δὲ μπορῶ κ' ἐγὼ νά διπλουτάρω;
 Γροίκησε τούτη τὴ δουλειὰ πῶς θὰ τὴν ἔρατάρω.
 Dux Cretae praeclarissime, quem Princeps Venetorum
 te misit hic, te misit huc, pro bono universatum. 260
 Ἡῦρα το πούρι ὡς τὸ ἴστερο κι ἄς ἀρῶσι δαμάκι,
 μὰ κεῖ θὰ τρέχει ἡ γλώσσα μου σάν τὸ νερὸ στ' ἀρουάκι.
 Hic pater miserissimus, — μετάνιζε, θυμοῖ το,
 κλιτότατα ὅσο <τὸ> μπορεῖς, ὄντα γροικῶς ἐτοῦτο.
- ΓΙΑ. Δάσκαλε, ἀκλούθα μου, ἀνὲ θες.
- ΔΑ. Στάσουλιγάκι, στάσου, 265
 νά δεῖς πῶς ἔχει νά ἴπωθεῖ στὸ Δούκαν ἡ δουλειὰ σου.
- ΓΙΑ. Δὲ θέλω πλιὸ νά στέκομαι, θες ἔλα, θες μὴ σώσεις.
- ΔΑ. Vane in malora! Τάσσω σου πῶς θὰ τὸ μετανιώσεις.

ΣΕΝΑ ΟΓΔΟΗ

Κουστουλιέρης, Κατσοῦριμος καὶ Δάσκαλος.

- ΚΟΥ. Ἄς ἔρθου, ἂν εἶναι βολετό, χίλια φουσάτα τώρα,
 ἄς ἔρθουν ὅσοι βρίσκονται μπράβοι ἐδεπὰ στὴ χώρα, 270
 ἄς ἔρθουσιν οἱ τσέρνιδες, ἄς ἔρθουν οἱ σολδάδοι
 τῇ χώρας, νά μαλώσομε τούτη τὴν ὥρα ὀμάδι!

252 Συνετὰ — 253 προοίμιο — 254 γιατί... μὲ ὄνομα ἐνδοξότατο — 257 Λοιπὸν — 259-260 Ὡ ἐνδοξότατε Δούκα τῆς Κρήτης, ἐσένα, τὸν ὁποῖον ὁ ἡγεμὼν τῶν Βενετῶν ἔστειλεν ἐδῶ, σὲ ἔστειλεν εἰς τοῦτον τὸν τόπον, διὰ τὸ καλὸν ὄλων — 263 Ὁ δυστυχέστατος οὗτος πατήρ — 268 Πήγαινε στὸ διάβολο.

ΔΑ.	At, at, quid est hic? Homines d'eximia forza! Parmi d'Aiace l'ombra in verità in quelle lucid'armi.	
ΚΟΥ.	ᾠ Πουλισένα πολιτική, κατέβα νὰ σὲ σφάξω γὴ νὰ σοῦ δώσω μιὰ κλοτσὰ στὴ Ντία νὰ σὲ πετάξω!	275
ΚΑ.	Βλέπεσε κακορίζικε, βλέπεσε κι ὄσταρια δὲν ἔν' στὴ στράτα μουδεμιὰ νὰ μπεῖς ἄν κάμει χρεῖα.	
ΚΟΥ.	Κατσούρμπο, κάμε σ' ὀρδινιὰ νὰ βάλεις τ' ἄρματα σου, γιατὶ θὰ δεῖξεις, κάτεχε, σήμερο τὴν ἄντρειά σου.	280
ΚΑ.	Μὴν ἔχεις ἔγνοια, ὀγιατὶ καλὰ 'μαι ὀρδινιασμένος· δέ με, σὰ νὰ 'μου ἀληθινὰ στὴ μάχη ἀναθρεμμένος.	
ΚΟΥ.	Κ' ἴντα 'ν' αὐτάνα πὸν βαστᾶς;	
ΚΑ.	Σούβλα μὲ κριάς καμπόσο κ' ἕνα φλασκάκι μὲ κρασί. Θὲς λίγο νὰ σοῦ δώσω;	
ΚΟΥ.	Κ' ἴντα τὰ θέλεις, γαίδαρε, πῶς σὲ περβόλι πᾶμε γὴ σ' ἄλλον τόπο, ξέγνοιαστα νὰ κάτσομε νὰ φᾶμε;	285
ΚΑ.	Τὴ βιτουβάρια ἄκουσα πῶς κάνει χρεῖα στὴ μάχη γεῖς καπετάνιος ξάκουστος πάντα σιμά του νὰ 'χει.	
ΔΑ.	Prudenter.	
ΚΟΥ.	Σύρσου σ' μιὰ μερὰ κ' ἕνα θωρῶ σιμά μας· νὰ πὰ τοῦ δεῖξομε ζιμιὸ τί ἀξίζου τ' ἄρματα μας.	290
ΚΑ.	Γιὰ, ἀποὺν τὰ ρούχα πὸν φορεῖ θωρῶ 'ναι διακονιάρης.	
ΚΟΥ.	'Αλήθιο λές! Βαριόμοιρε, τί σοῦ 'μελλε νὰ πάρεις!	
ΔΑ.	Quid mirum? Τὸ πρεπὸ ζητᾶ νὰ τουσὲ χαιρετήσω, sed qualis verbis? Con parlar latino θὲ ν' ἀρχίσω. Quamvis suspectus, domine, temeritatis ero, o miles praestantissime, tibi fortasse in vero.	295
ΚΟΥ.	'Αμε σ' καλὸ καὶ δὲ βαστῶ τορνέσα γιὰ τὴν ὦρα.	
ΔΑ.	Hic non arrexit aures. Non mi conosce ancora? Voglio cum verbis aliis reiterar saluto. Tantos honores!	
ΚΟΥ.	Στὸ καλὸ νὰ πάγεις εἶπα σοῦ το.	300

273-274 Μπά, μπά, τί λογιῆς ἄνδρες εἶναι αὐτοί; (Ἄνδρες) μὲ ἐξαιρετικὴ δύναμη! Στ' ἀλήθεια μοῦ φαίνεται ἡ σιὰ τοῦ Αἴαντα μέσα σ' ἐκεῖνα τὰ λαμπερά ἄρματα — 289 Σωστά — 293 Τί παρᾶξενο; — 294 ἀλλὰ μὲ ποιά λόγια; Μὲ τὸ νὰ μιλήσω λατινικά — 295-296 Ἄν καὶ ἴσως σοῦ φανῶ, κύριε, ὑποπτος ἀπερισκεψίας, ὡ ἐνδοξότατε στρατιώτη, ἀλήθεια — 297-299 Αὐτὸς δὲ στήλωσε τ' ἀφτιά του. Δὲ μὲ γνωρίζει ἀκόμη; Θέλω μὲ ἄλλα λόγια νὰ τὸν χαιρετήσω. Ἄπειρες τιμές!

- ΔΑ. Τοῦτος δὲν ἐστουδιάρισε ποτὲ Filosofia,
ἀπείτις δὲ μ' ἐγνώρισεν ἐκ τῆ fisonomia,
κ' εἶναι μου χρειά in vernacula lingua νὰ τῷ μιλήσω.
- ΚΟΥ. Καλέ, ἴντα θέλεις ἀπὸ μέ, ἔβγα ἀπὸ δῶ, ν' εἴησω,
γὴ πνίγω σε· δὲ μὲ θεωρεῖς πῶς ἄφτει ἡ μάητιά μου, 305
μὰ ῥθες κ' ἐσὺ γιὰ πλιότερη πειραξὴ ἐπάξιμά μου;
- ΔΑ. Ignoscas mihi, pregoni.
- ΚΑ. Σκάσεις ἐσὺ καὶ σπάσεις!
πῶς σοῦ μιλεῖ ἕνας γάιδαρος καὶ δὲν τονί διατάσσεις;
- ΔΑ. Ἐσὺ δὲν ξεύρεις γράμματα κ' εἶσαι χοντρός, καημένε,
γι' αὐτὸ ignoscas δὲ γροικᾶς τὸ ἴντα verbo ἵναι. 310
Hic etiam miles alius.
- ΚΟΥ. Σαλιάρη μ' ὀνομάξεις;
Πῶς ἦρες με τοῦ μόδου σου καὶ θε νὰ μέπειράξεις!
- ΛΑ. Nequaquam.
- ΚΟΥ. Νά σ' ἐσέ κακά! Πήγαινε, μῆσοῦ δώσω
μιὰ χαστουκιά, στήν πίστη μου, χάμαι νὰ σὲ ξαπλώσω.
- ΚΑ. Νά, κ' ἔβγα ἀπὸ ἑδπά, ἀδερφέ.
- ΔΑ. Ἐδά ἴμαι διακονιάρης; 315
- ΚΑ. Ἐτοῦτος διακονίζεται καὶ πάλι μοῦ μπροβάρει!
- ΚΟΥ. Ἰντά ἴσαι, πέ μας, τὸ λοιπό.
- ΔΑ. Δάσκαλος τῷ γραμματῶ.
- ΚΟΥ. Καλλιά ἴτο νὰ θέλες μοῦ πεῖ πῶς εἶσαι τῶν ἀριμάτω,
γιὰ νὰ σὲ κάμω σήμερο νὰ πεῖς τὸ πῶς κιανένα
δὲν εἶδες δυνατώτερο στ' ἀριματα σὶν κ' εἰένα. 320
- ΛΑ. Ἄπ' ὄλες τοῖ σιέντσιες, per grazia divina,
δὲν μ' ἀπολείτεται κιαμιά.
- ΚΑ. Κι ἀπὸν τῆ γραβαρόδινα
ἀπὸν φορεῖς σοῦ φαίνεται.
- ΔΑ. Θέλεις Filosofia,
θέλεις τὴν Ἀριθμητική, θέλεις Ἀστρονομία;
Logica καὶ Retorica καὶ Umanità κατέχω, 325
ταίρι σὴ Matematica κατέχει πῶς δὲν ἔχω.

301 Φιλοσοφία — 302 γροικᾶς — 303 σὲ γλοισσα (ἀσπλή) λαϊκή — 307 Συγχορεῖτε με, σὺς παρκα-
καλιῶ — 310 ignoscas... λέξιη — 311 Κι ἀκόμη αὐτός ὁ ἄλλος στρατιώτης — 313 Καθόλου! — 321 μὲ τῆ
χάη τοῦ Θεοῦ — 323 Φιλοσοφία — 325 Λογική, Ρητορικὴ, Κλασσικὴ παιδεία — 326 Μαθηματικά.

- ΚΟΥ. Θές δεντομάνα, θές σπαθί, θές τάργα, θές πουνιάλο,
 θές μοναχό σπαθί μικρό, θές στόκο, θές μεγάλο,
 θέλεις σκαρτσίνα, πέ ὅ,τι θές· θές λάντσα, θές κοντάρι,
 θές σπελντονάδα; Μουδὲ γεῖς μπορὰ μοῦ κοντρασάρει. 330
- ΚΑ. Ἐσιμίξια! Μπορεῖ κιανεῖς στ' ἀλέτρι νὰ τοῖ βάλει,
 τοῖ καυχισῆς τως νὰ γροικᾶ, νὰ 'χει χαρὰ μεγάλη.
- ΔΑ. Quanto mi piace ἡ χώρα μας νὰ 'ναι ἀπὸ μένα ornata
 μὲ γράμματα, καὶ μ' ἄρματα ἀπὸ σένα decorata.
 Γιὰ πέ μου, πῶς σοῦ φαίνονται τώρα τὰ λόγια τοῦτα; 335
 Φόρσι δὲν ἱμιάρισα nel primo l'Instituta;
- ΚΟΥ. Ἐσφαλές! Τοῦτο πού φορῶ κοράτσα δὲν τὸ κράζου,
 μὰ κορσλέτον ὄμορφο καὶ φίνο τ' ὄνομάζου.
- ΔΑ. Latinità, καθὼς θωρῶ, κιαιμᾶς λογιῆς δὲν ἔχεις,
 γιαντος τοῖ φράζες τ' ὄμορφες δὲν ξεύρεις, δὲν κατέχεις. 340
 Ἐγὼ μὲ γράμματα κ' ἐσὺ μὲ τ' ἄρματα τὴ χώρα
 εἶπα σου πῶς στολιζόμε· γροικᾶς το τοῦτο τώρα;
- ΚΟΥ. Γροικῶ το ἐγὼ καλότατα, δὲ λέγεις παραμύθια.
- ΚΑ. Σαλιάροι πλιὸ δὲ βρίζονται δυὸ ἄλλοι, μὰ τὴν ἀλήθεια!
- ΔΑ. Σ' τοῖ δίσπουτες ἐπέρασα quel grande Andrea Miteno, 345
 quel puteo di scientia πού 'ρθεν ἐκ τόπον ξένο
 στὴ χώρα μας ἕναν καιρὸ ad instruendos putos,
 pueros ἤθελα νὰ πῶ.
- ΚΑ. Ἐδιάβηκεν ἐτοῦτος!
- ΚΟΥ. Τὸν Κουβεσιάνον ἔδειρα κ' ἐλάβωσα μιὰν ὥρα
 τὸν Πουλισέτο, πού 'χαιι μπράβο ἐδελά στὴ χώρα, 350
 κ' ἐκείνο τὸν ἀδυνατὸ καὶ φοβερὸ Τροχάλη
 ἐγὼ τὸν ἔκαμα κουτσὸ σ' μὰ μας μαλιὰ μεγάλη·
 κι ἂν εἶχαμε ὥρα νὰ σοῦ πῶ κι ἄλλα καμώματά μου,
 Σαμψῶν λογιᾶζω τὸ λοιπὸ, νὰ 'κραζες τ' ὄνομά μου.
 Μ' ἀπτεῖς κατέχεις γράμματα, μὰ οἷμα θὰ μοῦ βγάλεις, 355
 κι ὅλες μου τοῖ παλληκαριῆς μέσα 'δεκεῖ νὰ βάλεις.
- ΔΑ. Libenter, ὄγι' ἀγάπη σου· καὶ φόρσι δὲν κατέχω,
 γὴ σ' τοῦτη τὴ ματέρια βένα καλὴ δὲν ἔχω;

333 Πόσο μοῦ ἄρσείει... στολισμένη — 334 διακοσμημένη — 336 τὰ Instituta στὸ πρῶτο βιβλίο —
 339 Γνώση τῆς Λατινικῆς — 345 ἐκεῖνος ὁ φημισμένος Ἄνδρέας Miteno — 346 ἐκείνο τὸ πιηγάδι
 τῆ σοφίας — 347 γιὰ νὰ διδάξει τὰ παιδιὰ — 348 παιδιὰ — 357 Εὐχαρίστως.

- Δὲ πόσα βέρσα πού βαστῶ, κ' ὄλα κατεβασμένα
 ἀποῦ τὸ νοῦ μου τὸ σοφὸ κι ἴχι ἀπ' ἄλλου κλειμμένα. 360
 Γροίκησε ἓνα ὀχτάστιχο ποῦ'καμα τοῦ Rangone
 κ' ἐβάλλαν το στό μνήμα του· oscano, μὰ ὀμορφὸ 'ναι.
Le Triadi, le Amadriadi e le Næee
mai faran pace con Cloto, Laclesi, Atropo.
Le Piramidi di Menfi e l'atlante 365
colonne piegheranvi, chè piropi
unquanto non lustrò, come fardee
la gloria vostra, a cui nulla fia àuopo,
dum, mentre Iddio di Delo spleiderà in Tauro,
dal Borea all'Austro e dal mar ndo al Mauro. 370
- ΚΑ. Ἰντά 'ν' αὐτά, τσιγκάνικα;
 ΚΟΥ. Σόπασε, ζό, σπανιόλα!
 ΚΑ. Μόν' τὴν πορδέα ἄκουσα κα τὸ σαλοῦστρο ἀπ' ὄλα,
 καὶ τοὶ κλοτσὲς καὶ τοὶ λαχτις τ' ἄθρωῦπου, καὶ τὸ μαῦρο
 ταυρί, μὰ τ' ἄλλα δὲ γροικῶ, μηδὲ μπορῶ νὰ τὰ 'βρω.
 ΚΟΥ. Γροικῶ τα ἐγὼ καλότατα κι οὔλα τ' ἀπομονάρια, 375
 σκιὰς οἱ κολόνες πῶς μποροῦ πλιὸ νὰ 'πωθοῦ καθάρια;
 ΔΑ. Δὲν ἔναι γιὰ τὰ δόντια σας τα βέρσα τὰ δικά μου!
 ΚΑ. Ἄμῃ τὸ κρέας τουτονέ;
 ΔΑ. Ἐβγα ἀπὸ 'πὰ σιμά μου
 κι ἄφισ μου τὸν ἀφέντη σου, πού τὸν κρατῶ Γιαζόνε
 εἰς τ' ἄρματα.
 ΚΑ. <Πῶς λές;> Πῶς λές, ἀφέντης μου ἓνα ζό 'ναι; 380
 ΚΟΥ. Δάσκαλε, ἄ, δὲ μιλεῖς καλά, τὴν Πουλισένα ἀφήνω
 καὶ μετὰ σένα, κάτεχε, τὴ μάνητά μου σβήνω.
 ΔΑ. Μηδὲ μανίζεις facile, nam σφάλμα εἶναι μεγάλο.
 ΚΑ. Σκατὰ μιά φατσιλιά νὰ φᾶς! Δὲ σ' ἀπολείπεται ἄλλο!

362 (στὴν τοσκανικὴ διάλεκτο) ἰταλικό — Οἱ Δριάδες, οἱ Ἀμαδριάδες καὶ οἱ Ναπέες, ποτὲ δὲν θὰ εἰρηνεύσουν μὲ τὴν Κλωθώ, τὴ Λάχεση καὶ τὴν Ἄτροπο. Οἱ Πυραμίδες τῆς Μέμφης καὶ οἱ Ἀτλαντικοὶ κίονες θὰ σᾶς παραδοθοῦν, γιὰ τὸ ρουμπίνι δὲν ἔλαμψε ποτέ, ὅπως ὀφείλει νὰ κάνει ἡ δόξα σας, ἢ ὅποια δὲ θὰ χρειάζεται τιποτα, ὅσο ὁ θεὸς τῆς Δήλου θὰ φωτίζει στὸν Ταῦρο, ἀπὸ τὸ Βορῆά στό Νότο καὶ ἀπὸ τὴν Ἰνδικὴ θάλασσα ὡς τὴ Μαυριτανικὴ — 383 εἰκόλα, γιὰτί.

- ΚΟΥ. Δέν ἔναι μπορεζάμενο πλιό νά τόν ἀποιμένω! 385
*Εἰς τοῦτο ὁ Κουστουλιέρης καὶ ὁ Κατσοῦρμπος πιάγουνε τὸ Δάσκαλο
καὶ τονέ βαροῦνε γροθιές καὶ αὐτὸς λέγει.*
- ΔΑ. Ὅμιέ, ὀμιένα, ἢ κεφαλή κ' οἱ δυό σας τῶν καημένω!
ΚΟΥ. Κατσοῦρμπο, μὴν τοῦ κροῦς ἐσύ, ἐμένα μόνον ἄσι.
ΚΑ. Σύρνομαι ἴγῳ σέ μιὰ μερὰ καὶ βλέπε μὴ σέ σπάσει.
ΔΑ. Ὡ γράμματα, ὦ scientia, ὦ umanità μου, ὀμιένα,
κ' ἴντα λογιῆς τὴ σήμερον εἴστε κατανημένα! 390
*Εἰς τοῦτο ὁ Δάσκαλος δίδει μιὰ λιμπριά στό κεφάλι τοῦ Κουστουλιέρη
καὶ τοῦ παίρνει τὸ σπαθί του καὶ φεύγει.*
- ΔΑ. Βόθηα μου ἐσύ, Μαρτσιάλε μου.
ΚΑ. Δέν τό 'πα; Τὸ σπαθί του
ἄρπαξε κ' ἔνα ἔσπασε λίμπρο στὴν κεφαλή του!
ΚΟΥ. Κατσοῦρμπο, φεύγει! Δέ θωρεῖς; Γλήγορα σῶσε, σῶσε,
καὶ τὸ σπαθί μου μ' ἄρπαξε!
ΚΑ. Νά, Διγενή, θωρῶ σε.

ΣΕΝΑ ΕΝΑΤΗ

Ἀρμένισσα καὶ Ἀνέζα τοῦ στενοῦ.

- ΑΡΜ.ΣΑ Ἄγωμε, Ἀνέζα, στό καλὸ καὶ κάμε νά γνωρίζεις 395
πῶς μ' ἔχεις δοῦλη σου πιστὴ καὶ πάντα νά μ' ὀρίζεις.
ΑΝΕ. Σ' ἔτοῦτο ποῦ μοῦ ἐχάρισες περίσσα φχαριστῶ σου,
μὰ τὸ προεπὸ δέν ἦτονε νά χάσεις τὸ δικό σου.
ΑΡΜ.ΣΑ Δέν τό 'χω γιὰ τὴν ἐζημιὰ, Ἀνέζα μου, νά ζήσω,
μὰ γιὰ τὴν κουζουλιάδες του στέκομαι ν' ἀφορμίσω. 400
Γεῖς ἄθροπος ὡσάν αὐτὸς στὰ γερατεῖα του τώρα
νά 'να τὸ γέλιο ὀλωνῶ τῶν πουτανῶ στὴ χώρα!
ΑΝΕ. Ἐχε λοιπὸν πολλὴ ζωή.
ΑΡΜ.ΣΑ Ἄμε σ' καλό, κερά μου.
ΑΝΕ. Βοήθεια δῶσε σήμερον Πανωσπηλιώτισσά μου,
νά βροῖ ἢ φτωγὴ τὰ ροῦχα τση καὶ νά σέ λειτουργήσω, 405
γιατὶ πολλὰ πρικοινομαι γιὰ λόγου τση, νά ζήσω.

389 ὦ παιδεία, ὦ κλασσικά μου γράμματα.

ΣΕΝΑ ΔΕΚΑΤΗ

Ἄννιτσα καὶ Ἀρμυιτσα ποῦ κλαίγει.

- ANN. Μὴν κλαῖς, νὰ ζήσεις, σκόλισε τὰ κλάματα, κερά μου,
τὰ δάκρυά σου βλέποντας κνοῦσι τὰ δικά μου.
- APM.ΣΑ Ἕτσι με, Ἄννιτσα, δὲ μπορὸ πλιὸ νὰ τὸν ἀπομένω
τὸ γέρο τὸν πελέλακα καὶ τὸν ξετρουμισμένο. 410
Λόγιασε σ' ἴντα βρῖσκεται καὶ πόσους πόνους ἔχει,
καὶ τὴν ἡμέρα τὴν καλὴ ποτέ του δὲν κατέχει.
Μ' ὄλον ἐτοῦτο, τοὶ κακὲς στράτες δὲ θὲ ν' ἀφήσει
γὰ τὴν κακὴ του ὄρεξη, γιὸ τὴν κακὴ του φύση.
Ἐγὼ ἴλεγα κ' ἐγύρευε, ὀμιένα, ἡ καημένη, 415
νὰ βρεῖ τὴ θυγατέρα μου τὴν κακομοιριασμένη.
Ἄν εἶχεν εἶσται ἄθρωπος, βρεμένη ἦτον ὡς τώρα,
πούρ' εἶπασί μας μιὰ φορὰ πὼς γεῖς ἀπὸ τὴ χώρα
τούτη τὴν ἐξαγόρασε, μ' αὐτὸς δὲν τὴν ξετρεχει,
μηδ' ἄλλο παρὰ πουτανῶ μόνον τὴν ἐγνοῖαν ἔχει. 420
- ANN. Καλέ, πὼς τὴν ἐχάσατε;
- APM.ΣΑ Μαθές, δὲν τὸ κατέχεις,
γιατὶ ἓνα μῆνα μοναχὰς σ' τοῦτο τὸ σπίτι ἔχεις.
Ἐμεῖς ἡμεστα ἐκ τὴν Ἀξιά, καὶ Τοῦρκοι μᾶς ἐπιάσα,
κι ἀλλήλως τως, σάν κἀνονοσι, ὄλους μᾶς ἐμοιράσα,
κ' ἐμᾶς ἐφέρασιν ἐπὰ στὴν Κρήτη κ' ἐπουλήσα, 425
κ' ἓνας μᾶς ἐξαγόρασε μὲ στάμενα περισσα
κ' εἶχε μας σάν ἀδέρφια του, κι ὡς κ' εἰς τὸ θάνατό του
μᾶς ἀφηκε γὰ ψυχικὸ τὸ πράμα τὸ δικό του,
καὶ ζοῦμε καταπὼς θωρεῖς. Μ' αὐτὴ τὴ θυγατέρα
πὼς ἐπουλήσασι στὴ Χιὸ μᾶς εἶπα μιὰν ἡμέρα, 430
κ' ἐπέψαμε πολλὰς φορὲς καὶ δὲ μπορὰ τὴ βροῦμε,
μὰ πὼς τὴν ἐξαγόρασε γεῖς Κρητικὸς γροικοῦμε,
κι ὡς κ' ἔδεπὰ ἐγυρέψαμε, κι ἄθρωπος δὲν κατέχει
γὰ λόγου τση νὰ μᾶς εἰπεῖ ποῖο σπίτι νὰ τὴν ἔχει.
- ANN. Κερά, λογιάζω γλῆγορα τὴ βρῖσκεις, στὸ Θεό μου, 435
τὸ πὼς εὐρέθη ἐθώρου τὴν ἀπόψε στ' ὄνειρό μου.

- ΑΡΜ.ΣΑ Μαγάρι νά ξεδιάλυνε σήμερο τ' ὄνειρό σου!
Ἄννιτσα, ἃ λάχει νά βρεθεῖ, χαρὰ στὸ ριζικό σου!
Σάρτσα καὶ σκέπη καὶ φελοῦς θέλω νά σοῦ χαρίσω,
κι ἂν ἔν' καὶ θεὸς νά παντρευεῖς, τάσσω νά σέ προικίσω. 440
- ANN. Φανέρωσέ τη, ἁγιά Σοφιά κ' ἐσύ Τριμάρτυρή μου,
γιατὶ θωρῶ πὼς ἔν' αὐτὴ ἡ μοίρα ἢ δική μου.
- ΑΡΜ. Ὡς καὶ τοῦ Μούστρουχου ἰδωκα λόγο νά τὴ γυρέψει,
μὰ κείνος ἄλλο δὲ θωρεῖ, παρὰ νά βρεῖ νά κλέψει.
Μ' ἄς μποῦμε μέσα, Ἄννιτσα μου, κ' εἰς λίγην ὥρα πάλι 445
γι' αὐτὸ τὸ γέρο τὸ λολὸ θέλω μεταπροβάλει.

Τέλος τοῦ τέταρτου ἄκτου.

ΑΤΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΕΝΑ ΠΡΩΤΗ

Ἀρμένης, Ἀρμένισσα ἀπὸ μέσα, καὶ Ἄννιτσα, μὰ δὲ μιλεῖ.

- ΑΡΜ. Πάντα ὄντα βιάζεται κιανείς, σοῦ φαίνεται, λαχαίνει
σ' ἀμπόδιστρα ἀνόλιστα, κι ὄλος καταμπερδένει.
Μὲ βιά περίσσαν ἤρχουμου καὶ πεθυμιά μεγάλη
γιὰ νά 'μπω σ' τῆ Κασσάντρας μου τῆ μυρισμένη ἀγκάλη,
κ' ἐμένα μ' ἀπαντήξαισι δυὸ ξεχασμένοι Χιῶτες, 5
ὅπου ἐγνωρίζομεστα κ' ἡμεστα φίλοι ἀλλότες,
κι ἀθβολές τοῦ κῆρ Λουνὸ μου φέραισι ὀμάδι,
τόσα πού μ' ἐκρατήξαισι κ' ἐσίμωσε τὸ βράδου.
- ΑΡΜ.ΣΑ Δὲν ἦτο μὴδὲ τίβοτας τ' ἀμπόδιστρον αὐτόνο,
μὰ τὸ δικό μου στὴν καρδιά θέλει σοῦ δώσει πόνο. 10
- ΑΡΜ. Μ' ἀπείτις ἐφτάξα ἐδεπά, θὰ πάγω νά χτυπήσω
τὴν πόρτα νά μ' ἀνοίξουσι, νά μπῶ γιὰ νά φιλήσω
τὰ κάλλη τῆ Κασσάντρας μου, στὸ στρῶμα ν' ἀνεβοῦμε,
γλυκιὰ νά ξεφαντώσομε, γλυκιὰ ν' ἀνταμωθοῦμε.
- ΑΡΜ.ΣΑ Πρικὺ νά σῶβγει ἀνάλαιμα, γέρο λολέ, σοῦ τάσσω, 15
γιατὶ τοὶ βέστες μου ποτὲ δὲ θέλω νά τοὶ χάσω.
- ΑΡΜ. Μὰ γιάντα ἀργιῶ καὶ δὲ χτυπῶ κιανείς τως νά προβάλει,
ν' ἀνοίξει τὴν Παράδεισο καὶ μέσα νά μὲ βάλει;
- ΑΡΜ.ΣΑ Δὲ θέλεις ἔμπει, κάτεχε, μ' ἀντὶς τοῦ Παραδείσου
κόλαση πλῆσαν ὀγιά σὲ θέλει ἔχει τὸ κορμί σου. 20
- ΑΡΜ. Ὡ πόρτα μαρμαρένια μου, ὀπὸχεις σφαλισμένη
τὴν κόρη μου τὴν ὁμορφη καὶ τὴ χαριτωμένη,
ὦ τοῖχοι πού στραγγίζετε τὸ μέλι καὶ τὸ γάλα,
ὦ καλοριζικότατη καὶ πλουμισμένη σκάλα,
δότε μου τόπο ν' ἀνεβῶ, σὰν ἔν' ἡ πεθυμιά μου. 25

- νά βάλω τὴν Κασσάντρα μου μέσα στὴν ἀγκαλιά μου!·
Εἰς τοῦτο ἡ Ἀρμένισσα ἀνοίγει τὴν πόρτα καὶ βγαίνει ὄξω.
- ΑΡΜ.ΣΑ Ὡ γέρο κακορίζικε, λολέ καὶ ξεπικισμένε,
κακόβιε, κακοπόδαρε καὶ κακομοριασμένε,
ἴντα γυρεῦγεις ἔδεπά;
- ΑΡΜ. Ὅμιέναν, ὁ καημένος,
τώρα λογοῦμαι ἀληθινὰ καθάρια κομπωμένους! 30
Στὰ χέρια μου εἶχα πωρικὸ κι ὥστε νὰ τὸ δακάζω,
μοῦ ἔπεσε μέσα στὰ πηλὰ καὶ πρέπει μου νὰ σκάσω.
- ΑΡΜ.ΣΑ Σκάσε καὶ πλάνταξε ἀπατά, γιατί' εἶναι γιὰ καλλιὰ σου,
καθὼς ἐκαταστάθηκες ἐδὰ στὰ γερατειά σου!
Τ' ἄμπιτα ἴντα τὰ ἄκαμες; Γλήγορα μίλησέ μου, 35
γὴ μὴ σὲ δοῦ τ' ἄμματα μου στὸ στίτι μου ποτέ μου.
- ΑΡΜ. Τ' ἄμπιτα; Δὲν κατέχω ἐγὼ τί λές, μὰ τὴν ἀλήθεια.
- ΑΡΜ.ΣΑ Τ' ἄμπιτα ἄμε φέρε μου κι ἄσ' τα τὰ παραμύθια.
Δυὸ μοῦδες ὀγιαμιὰ γιαμιὰ, σκύλι, νὰ πὰ μοῦ κλέψεις,
τῆ Πουλισένας τῆ παλιάς πουτανας νὰ τοὶ πέψεις! 40
Ὅμιένα, σκύλε Μούστρουχε, κι ἄς ἦτο μπορετό μου
νὰ σ' εἶχα δεῖ ὄντε τὰ ἄκλεφτες, νὰ δώσω τῶ χερῶ μου
θαράπαψην ἀπάνω σου· μ' ἄν ἔνα δικιοσύνη,
στὴ φύρκα τὰ κομμάτια σου θέλγυσιν ἀπομείνει.
- ΑΡΜ. Ποιᾶς Πουλισένας μοῦ μιλεῖς; Ποιᾶς μοῦδες μοῦ δηγᾶσαι; 45
Ποιᾶς φοῦρκες καὶ ποιούς Μούστρουχους; Θαρρῶ το νὰ κοιμᾶσαι!
- ΑΡΜ.ΣΑ Τὰ λόγια μὴν πληθαίνομε, μ' ἄθελεις τὴ ζωὴ σου,
τοὶ βέστες ἄμε φέρε μου.
- ΑΡΜ. Ἄμε ποθές, γκρεμίνισου!
Μὰ ἄγὼ δὲν εἶδα μοῦδες σου καὶ μὴ μὲ κατακρίνεις.
Εἰς τοῦτο τὸνέ πιάνει ἡ Ἀρμένισσα.
Μὴ μὲ κρατεῖς, ἀπόλυσ' με! Ποῦ δαίμονα μὲ σύρνεις; 50
- ΑΡΜ.ΣΑ Ἄννίτσα, πιάσ' τὴ χέρα του τὴν ἄλλη, μὴ μᾶς φύγει!
- ΑΡΜ. Μωρὴ, μωρὴ, μὴν κάμομε στὴ ρούγαν ἀναμίγι!
Μὰ ἄγὼ δὲν ἔδωκα ποθές τσι μοῦδες τοῦ σπιτιοῦ σου.
- ΑΡΜ.ΣΑ Ἄννίτσα, κράτει τον καλά!
- ΑΡΜ. Μωρὴ, μωρὴ, τ' ἄντροῦ σου
μὴν κάμεις τέτοιαν ἔντροπὴ. Ὅμιέ, ὀμιέ, ὀμιένα! 55
Βόηθα, Κασσάντρα μου ἀκριβή, βόηθα μου, Πουλισένα!

ΣΕΝΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Μούστρουχος μοναχός.

Ὡ πόσην ἀναγάλλιαση, πόση χαρά και πόση
δροσά στο σπίτι σήμερα τ' Ἀρμένη θά πλακώσει!
Γούτη ἢ Κασσάντρα, π' ἀγαπά κ' ἔχει τη σάν τήν ψή του,
ἔιναι, καθὼς ἐγροίκησα τὴ σήμερον, παιδί του, 60
τὼς ἐγεννήθη στὴν Ἀξά, πὼς Τοῦρκοι τὴν ἐπιάσα,
καὶ πὼς τὴ φέρασι ἐδεπά στὴν Κρήτη κι ἀγοράσα.
Κι ἀκόμη ἐπαραγοίκησα πὼς εἶναι θυγατέρα
ε' ἀφέντη μου· πὰ τοῦ τὸ πῶ και τὴν καλή του χέρα
νά τοῦ ζητήξω. Ἀρμένισσα, τώρα στὰ γερατειά σου 65
τόση χαρὰν ἀμέτρητη θά πάρεις στὴν καρδιά σου!
Μὰ τὸν ἀφέντη μου θωρῶ μισοκατεβασμένο
ἔποῦ τὸ παραθύρι του, και σ' ἔγνοια πλήσα μπαίνω.
Ὁ Ἀρμένης κάνει νὰ γκρεμιστεῖ ἀπὸ τὸ παρεθύρι.
Μὴ γκρεμιστεῖς, ἀφέντη μου, νὰ ζήσει ἡ ἀφεντιά σου,
μὴ γκρεμιστεῖς, μὴ γκρεμιστεῖς, μὰ ὀλίγο μ' ἀφουκράσου! 70

ΣΕΝΑ ΤΡΙΤΗ

Ἀρμένης και Μούστρουχος.

ΑΡΜ. Σφάλισε ἴδὰ και κλειδῶσε και κάμε ὄ,τι κατέχεις,
μὰ μένα πλιό σου γι' ἄντρα σου κάτεχε πὼς δὲ μ' ἔχεις.
Στὸ σπίτι τῆ Κασσάντρας μου θά πάγω νὰ ἴμω μέσα,
κ' ἐπῆρα κι ὄσα βρίσκονται στο σπίτι μου τορνέσα,
νά τρωμε και νὰ πίνουμε, και σφάκελά σου ἐσένα! 75

ΜΟΥ. Ἴντα μαντάτα, ἀφέντη μου;

ΑΡΜ. Κακὰ και προικαμένα!
Ἐμαθεν ἡ γυναίκα μου τ' ἄμπιτα πὼς τῆ πῆρα
και χίλια πάθη μὸν ἔκαμε ἡ παρακακομοίρα.
Στὴν κάμερα μ' ἀνέβασε κ' εἶχε με κλειδωμένο,
γιὰ κείνο εἶδες με, θαρρῶ, ἀπ' ὄθεν κατεβαίνω. 80
Μ' ἄς πᾶμε σ' τῆ Κασσάντρας μου νὰ μὴ μασέ γροικῆσει,
κ' ἔβγει και κωλοσύρει με και μὲ ξασαφαλίσει.

ΜΟΥ. Σ' ἐτοῦτο μὴν ἐγνοιάζεσαι, γιατί χαρά γεμάτο
σασέ βαστῶ και τῶ δυονῶ τὴ σήμερο μαντάτο.

ARM. Ἴντα μαντάτο μᾶς βαστάς; Ἴντα μαντάτι εὐρηγες νὰ μασέ κάμεις νὰ ἴχομε χαρὰ σέ τόσες πῆγες; Ἄ μᾶς εἰπείς τῆ θάλασσα μέλι τὸ πὼς ἐγίνη, δὲ θέλεις κάμει νὰ ἴχομε ποτέ μας καλοσινη.	85
MOY. Κάτεχε πὼς σᾶς ἤρηκα σήμερον τὸ παιδ σας, κι ἄς στέκεται ἀπὸ δῶ κι ὀμπρὸς χαρούμενη ἡ ζωὴ σας!	90
ARM. Πῶς; Τὸ παιδί μας ἤρηκες; Κ' εἰς ποιά μερὰ ἔναι τώρα;	
MOY. Δὲν ἔν' πολλὰ μακρὰ ἀπὸ δῶ, μὰ εἶν' ἐπὶ στὴ χώρα.	
ARM. Μέσα στὸ Κάστρο;	
MOY. Ἐδεπὰ λέγω σου, πίστεψέ μου!	
ARM. Νὰ μοῦ τὸ δείξεις γλάκησε, νὰ ζήσεις, Μούστρουχέ μου! Ὅμιένα, θυγατέρα μου, και πότες νὰ σέ δοῦσι τ' ἀμμάτια μου, σὰν πεθυμοῦ, κι ἀπόκει ἄς τυφλωθοῦσι! Μὰ πέ μου, σ' ἴντα βρίζεται; Πούρι ἔνα τιμημένη;	95
MOY. Καὶ τιμημένη, και καλά περίσσα ἀναπατημένη.	
ARM. Μούστρουχε, μὴν ἀργεῖς, νὰ ζεῖς, ἔλα νὰ μοῦ τὴ δείξεις, κι ὡσὰν τὴ δῶ, χαρίζω σου ὅ,τι κι ἂ μοῦ ζητήξεις.	100
MOY. Μὴ βιάζεσαι νὰ τὴν δεῖς, στὸ σπίτι ὀμπρὸς ἄς μποῦμε καὶ τῆ κερᾶς μου τ' ἀκριβὸ μαντάτο νὰ τῆ ποῦμε, και τότες νὰ ἴρθομε κι οἱ τρεῖς μαζὶ συντροφιασμένοι, κι ὡσὰν τὴ δῆτε, τάσσω σας νὰ ἴστε φχαριστημένοι.	
ARM. Φοβοῦμαι μὴ μαλώσομε και νὰ πιαστοῦμε πάλι.	105
MOY. Μᾶλλιος ἐδὰ μὲ τὴ χαρὰν ἐτούτη τὴ μεγάλη θέλετε κάμει, καταπῶς τυχαίνει, καλοσύνη, και τὴν Κασσάντρα ν' ἀγαπᾶ, ὡσὰν ἐσύ, κ' ἐκείνη.	
ARM. Ἄνὲν και δῶ τὴ, Μούστρουχε, τοῦτὴ τὴ χάρην ὄλη θά σου θυμοῦμαι ὥστε νὰ ζῶ, καματερὴ και σκόλη.	110

ΣΕΝΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Κατάρραπος μοναχός.

Ἔω κακομοίση Νικολό, ἂν ἔν' κι ἀφέντης βρεῖ σε,
μὲ τσί κλοτσές, μὲ τσί λαχτές, λογιάζω, καταλεῖ σε.
Κιανεῖς τὸν ἐμαντάτεψε πὼς ἔκλεψε τορνέσα
κι ἀφόρμισε, κ' ἐγόισε, κι ἂ μ' εἶχεν εὔρει μέσα
στὸ σπίτι, ἔκοβγε κ' ἐμὲ τὴ μύτη μου, λογιάζω,

γιατ' εἴπασί του σ' τοῖ κλειψές πῶς τονέ συντροφιάζω,
καί μέσα στή φλακῆ, ἔλεγε, πῶς θέλει νά με βάλει,
κι ὥστε νά βρεῖ ὅ,τι ἔχασε, δέ θέλει νά με βγάλει.
Κ' ἐγώ, πού ξεύρω πῶς περνᾶ τὸ πρᾶμα, δέ φοβοῦμαι
νά μ' εὔξει τίβοτσι κακό, μ' ἀπαρθινά ντηροῦμαι 120
στή μάνηπά του τὴν πολλή μὴν ἔμπω νά πεινάσω
στή φυλκῆ, καί τίβοτσι δέν εὔρω νά δακάσω.
Μὴ μείνω ἀπὸ τὴν πείνα μου ξερός, καί βγάλουσί με
καί σ' ἓνα ξεροπήγαδο σὰ σκύλο ρίξουσί με.
Γιαῦτος ξωφεύγω ὅσο μπορῶ, κι ὄλο τὸ κρῖμα ἄς ἔχω 125
ἐκεῖνοι πού τσι φυλακῆς νά κάμουσι κατέχου,
καί ὄλοι τσι μισοῦσινε, κι ὄποιος ἐμπεῖ γυρεύγει
νά τσι τρυπᾶ καί νά τσι σπᾶ καί νά τσι ἐξωφεύγει.
Μ' ἄ θέλουσι νά κάθουνται δίχως νά τσι τρυποῦσι,
καί σφαλισμένοι λευτεριά ποτὲ νά μὴ ζητοῦσι, 130
σίδερα μὴν τῶς βάνουσι, μὴν τσι κατασφαλίζου,
μὰ φαγητὰ πολλῶ λογιῶ μόνο νά τσι γεμίζου.

ΣΕΝΑ ΠΕΜΠΤΗ

Πουλισένα μοναχή.

Τοῦ Μούστρουχου ἡ Κασσάντρα μου ἔκατσε κ' ἐδηγήθη
πῶς Τοῦρκοι τὴν ἐπιάσασι καί σ' ποιά μερὰ ἐγεννήθη,
κ' εἶδα τονε πασίχαρο περίσσα ν' ἀπομείνει, 135
κ' εἶπε του καί τὸν κύρη τση μὲ τὴν ἀληθοσύνη.
Λογιάζω νά 'ν' ἐπὰ σιμά, καί πᾶ τοῦ πῆ νά σώσει,
γνώρα τῆ θυγατέρας του, σάν πεθυμᾶ, νά δώσει.
Γιὰ τοῦτο στέκω μὲ πολλή ζάλη, μὴν πᾶ νά λάχει
κύρη καί μάνα ἀληθινά σ' τούτη τῆ χώρα νά 'χει, 140
καί πάρουσί μου τη ζιμιό, τώρα πού θά τῆ βάλω
κέρδος πολὺν στὸ σπίτι μου νά κάμει καί μεγάλο,
καί καταξηλωθούσινε ὅ,τι ἔχω καμωμένα,
κι ἀπ' ὄσα κι ἄ μοῦ φέρουσι, νά μὴ μ' ἀφήσουν ἓνα.
Μὰ τὸν Ἀρμένη συντηρῶ μὲ τῆ νοικοκερά του 145
πασίχαρο, γιατί θαρρεῖ πῶς κάνει τῆ δουλειά του.

ΣΕΝΑ ΕΧΤΗ

Ἀρμένης, Ἀρμένισσά, Μούστρουχος καὶ Πουλιένα.

- ΑΡΜ. Βλέπεσε μόνο, Μούστρουχε, ψόματα μὴ δηῶσαι
καὶ σ' τοῖ πληγῆς μας τοῖ παλιῆς καινούργιος τόνος νά 'σαι.
- ΑΡΜ.ΣΑ Μούστρουχε, ἂν ἔναι ἀληθινά, σήμερο σὲ χροισῶνω.
Ἄπου τὴν τόση μου χαρὰ λογιάζω πῶς δὲ σῶνω
νά τὴν δού τ' ἀμμάτια μου. 150
- ΜΟΥ. Κερά μου, τὸ παιδί σας
θέλετε δεῖ ὀγλήγορα, σὰν πεθυμᾷ ἡ ψή σας.
Τὴν Πουλιένα συντηρῶ, σιμῶσετε σ' ἐκείνη,
καλύτερα νά μάθετε τὴν ἴδια ἀληθοσύνη.
- ΠΟΥ. Τοῦτοι μὲ δείχνου καὶ μιλοῦ, θαρρῶ νά συβαστῆκα
τ' ἄμπιτα νά μοῦ πάρουσι· γιὰ κείνο μαζωχτήκα
κ' ἐφέρασι τὸν Μούστρουχο, γιὰ τὰ 'χε κλεμμένα,
ὅπου στὸ σπίτι τσ' Ἀρκολιάς μοῦ τὰ 'φερεν ἐμένα.
Μ' ἀνέν καὶ τὰ γυρέψουσι, πῶς ἔχω νά τελειῶσω;
Τὸ μόδο δὲ μπορῶ νά βρῶ ἀπόκριση νά δώσω. 160
Μὰ βλέπω τὴν Ἀρμένισσα κ' ἔρχεται πρὸς ἐμένα.
Τάχα νά σ' εὔρει τὸ κακό, κατημένη Πουλιένα;
- ΑΡΜ.ΣΑ Χίλια καλῶς ποῦ σ' εὔρηκα, κεράτσα Πουλιένα,
κι ἀπόσταν ἦρθα ἐδεπὰ νά σὲ ρωτήξω ἐσένα.
- ΠΟΥ. Καλῶς ἦρθες, κεράτσα μου, καὶ τί 'ν' τὸ θέλημά σου;
Ὅ,τι ὀρίζεις, ρῶτα με, νά λέγω τσ' ἀφεντιάς σου. 165
- ΑΡΜ.ΣΑ Νά σὲ ρωτήξω ἐβάλλθηκα, νά ζήσει τὸ κορμί σου,
ἐκείνη πόχεις σπίτι σου, ἀνίσως κ' εἶν' παιδί σου.
- ΠΟΥ. Δέν ἔν' παιδί μου, Ἀρμένισσα, ἀπου τὰ σωθικά μου,
μ' ἀνάθρεψά τη ἀπὸ μικρὴ μέσα στὴν ἀγκαλιά μου. 170
- ΑΡΜ.ΣΑ Γιὰ πέ μου ποῦ τὴν ἠύρηκες, νά ζήσει τὸ κορμί σου,
κι ἀνάθρεψές τη σπίτι σου κ' ἔχεις τη σὰν παιδί σου;
- ΠΟΥ. Αὐτεῖνη ἦτον ἐκ τὴν Ἀξά κ' ἐπιάστη σκλαβοπούλα
μαζὶ μὲ τὸν πατέρα τη καὶ μὲ τ' ἀδέρφια τη οὔλα,
κι ἄντρας μου τὴν ἀγόρασε γιὰ τὴν κυβέρνησή μου
κι ἀνάθρεψά τη ἀπὸ μικρὴ κ' ἔχω τη σὰν παιδί μου. 175
- ΑΡΜ.ΣΑ Πέ μου, ποῦ τὴν ἀγόρασε, σὲ τίνος κόσμου μέρη
καὶ πῶς ἐκαπιτάρισε εἰς τὸ δικό σου χέρι;

- ΠΟΥ. Στη Χιό τὴν ἐποικήσασι κάποιοι πρᾶματεντάδες
 κι ἀγόρασέ τὴν ἄντρας μου κ' ἔδωκε δυὸ χιλιάδες 180
 πέρπερα ὀλομετροπτά, κάνου ἑκατὸ τσεκίγια,
 καὶ ἄλλα τόσα ἔδωκα καὶ τσ' ἕκαμα μανίγια.
- ΑΡΜ.ΣΑ Πῶς λέσινέ τση τ ὄνομα, ρωτῶ σε μ' ὄρεξή μου.
 ΠΟΥ. Κασσάντρα τὴνέ κρᾶζουσι.
- ΑΡΜ.ΣΑ Ἄμ' ἔναι τὸ παιδί μου!
 ὄφου, ἴντα καλοριζικιά τὴ σημερινὴν ἡμέρα 185
 λαβαίνω, ἃ σ' εὔρω σήμερο, γλυκειά μου θυγατέρα!
 Μὰ τοῦτο σέ πασακαλῶ, ἕμε καὶ ξεταξέ τη
 κι ἀνέ θυμάται ἀπὸ γονιοὺς τίβοτας ρώτηξέ τη.
Εἷς τοῦτο μισεῖε ἡ Πουλισένα καὶ μπαίνει σπῖτι τῆς.
- ΑΡΜ.ΣΑ Ἄρμενη, βλέπω σήμερο τὴν τύχη τὴ δική μου
 πῶς μοῦ βοηθᾶ τρομαχτικὰ κ' εὔρηκα τὸ παιδί μου. 190
 Καλὰ μοῦ τό 'πες, Μούστρουχε, τὴ σημερινὴν ἡμέρα
 τὸ πῶς εὐρίσκω γλήγορα τὴ μιά μου θυγατέρα,
 κι ἀνέ τὴ βρῶ ἀληθινά, ἀπείτις ξετελειώσω,
 τὸ χάρισμα πού σοῦ 'ταξα, Μούστρουχε, νὰ σοῦ δώσω.
- ΜΟΥ. Ἀφέντη, δέ σοῦ τό 'λεγα, νὰ ζήσει τὸ κορμί σου, 195
 τὸ πῶς λίγος καιρὸς περνᾶ πού βρῖσκεις τὸ παιδί σου;
 Νά πού ἡ κερά μου ἐξετάξε ἀπὸ τὴν Πουλισένα
 καὶ ἔμαθε τὰ πράματα, πῶς πάγει ἕνα κ' ἕνα.
 Τώρα ἀνιμένει ἀπόκριση, νὰ μάθει τὴν ἀλήθεια,
 νὰ 'χεις καλὸ ἀπὸ λόγου τση, στὰ γερατεῖα βοήθεια. 200
- ΑΡΜ. ὄφου, καὶ νὰ 'το μπορετὸ νὰ 'ρθεῖ τὸ ριζικό μου,
 δοῦλο δέ σ' εἶχα, Μούστρουχε, μὰ σ' εἶχα γι' ἀδερφό μου.
 Μὰ δέ μοῦ λές, Ἄρμενισσα, τί ἔμαθες, νὰ τὸ ξεύρω,
 ἂν τὸ παιδί μας ἤρηγες, κιὰς τὸ γαμπρὸ νὰ τσ' εὔρω.
- ΑΡΜ.ΣΑ Ἐκ τὴ χαρά μου δέ μπορῶ νὰ σοῦ τὸ μολογήσω, 205
 μὰ καρτερῶ ἀπόκριση, καὶ τότε ν' ἀρχινίσω.

ΣΕΝΑ ΕΒΔΟΜΗ

Πουλισένα καὶ Κασσάντρα στὴν πόρτα.

- ΠΟΥ. Τόσον καιρὸ σ' ἀνάθρεψα μὲ τὴν ἐμπόρεσή μου,
 καὶ ἔβαλά σε στὸ σκολειό, κ' εἶχα σε σάν παιδί μου,

- καὶ δὲ σ' ἐρώτηξα ποτὲ ἀπὸ τί γεννι λογαῖσαι,
οὐδὲ γιὰ τοὶ γονέους σου, ἀνίσως καὶ θυμᾶσαι. 210
- Ὁ ἄντρας μου εἶχε μου πῆ πὼς εἶμαι Ἄξωτοπούλα,
κι ἀγόρασέ σε εἰς τὴ Χιὸ πού σ' ἤξε σκλαβοπούλα,
μὰ τώρα σὲ παρακαλῶ, Κασσάντρα μου, νὰ ζήσεις,
ἂν ξεύρεις τοὶ γονέους σου, νὰ μοῦτσι μολογήσεις.
- ΚΑΣ. Μεγάλο πρᾶμα σήμερο σοῦ ῥθεν ες τὴ βουλή σου, 215
ὄπου μ' ἀνάθρεψες μικρὴ κ' εἶχες με σὰν παιδί σου,
καὶ δὲ μ' ἐρώτηξες ποτὲ πόθ' ἔν' ἡ ξενιτιά μου,
καὶ σήμερο μ' ἐρώτηξες κ' ἔκαψες τὴν καρδιά μου.
Τάχατες νὰ μὴν ἄκουσες τίβοτας γὰ τὰ μένα,
γιὰ τοῦτο ἔδ' αὖ μ' ἐρώτηξες, κεράτσι Πουλισένα; 220
- ΠΟΥ. Πέ μου ποιοὶ ἔναι οἱ γονεοὶ σου, κι ἀπόκεις ν' ἀρχινίσω
ἐκεῖνο ὄπου γροίκησα νὰ σοῦ τὸ μολογήσω.
- ΚΑΣ. Ἄρμενη εἶχα πατέρα μου κι Ἄρμενισσα εἶχα μάνα,
μὰ δὲν ἤξεύρω ἢ ἀρφανὴ γῆ ζιοῦ γι' ἀποθάνα,
καὶ στὴν Ἄξά ἐγεννήθηκα κ' οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖ μ' ἐπῆρα 225
κ' εἰς ξενιτιά ἐπουλήθηκα, γιὰτὶ δὲν εἶχα μοῖρα,
κι ἀγόρασέ με ἀφέντης μου καὶ σπῆτι του ἔφερέ με,
κι ὁ Θιὸς χωρὲς' του, σὰν παιδί δικό του ἀνάθρεψέ με.
Μπαίνει ἡ Κασσάντρα στὸ σπιτί.

ΣΕΝΑ ΟΓΔΟΗ

Πουλισένα, Ἄρμενισσα, Ἄρμενης καὶ Μούστρουχος.

- ΠΟΥ. Καλῶς σ' ἤρρηκα, Ἄρμενισσα, ἀλήθεια, ἐδοῦλέψά σου
κ' ἐκεῖνο πού μ' ἐρώτηξες εὔρηκα κ' ἔμαθά σου. 230
Ἐρώτηξά τη τὴ μικρὴν ἀνίσως καὶ θυμᾶται
τίβοτσι ἐκ τοὶ γονέους τση, κ' ἐκείνη μοῦ δηγᾶται
Ἄρμενη εἶχε πατέρα τση κι Ἄρμενισσα εἶχε μάνα,
μὰ δὲν ἤξεύρει ἢ ἀρφανὴ γῆ ζιοῦ γι' ἀποθάνα.
- ΑΡΜ.ΣΑ Ὡφου, καρδιά μου, πὼς βαστάς, πὼς δὲν ἐβγαίνεις, ψή μου, 235
εἰς τὸ μαντάτο πού ἄκουσα σήμερο στὸ παιδί μου!
Ἄρμενη, ἔλα παραμπρός, κόπιασε πρὸς ἐμένα,
νὰ πᾶ τινὲ χρουσώσομε τὴν κερὰ Πουλισένα,
ὄπῳχει τὴν Κασσάντρα μας σήμερο τόσους χρόνους
κ' ἐμεῖς οἱ καχορίζικοι ἐπαίρναμε τοὶ πόνους. 240

- ΑΡΜ. Δόξα νά ἔχει ὁ Θεός, ὁποῦ πριχοῦ ἀποθάνω
 μέ τὸ παιδί μας σμίγομε στὸν κόσμον τὸν ἀπάνω.
 Μούστρουχε, πλιὸ μὴν καρτερεῖς, μὰ πᾶμε, σὰν τοκάρει,
 καὶ δέϊπνον ἀκριβότατον ἄμε νὰ παρεκιάρεις.
- ΜΟΥ. Δῶσ' μου τορνέσα, ἀφέντη μου, κ' ἐγὼ πὰ προσπαθῆσω 245
 κι ὄ,τί 'ναι τὸ καλύτερο νὰ πὰ νὰ σοῦ ψωνίσω,
 νὰ βρω λαγοὺς καὶ πέρδικες, κατσίκια καὶ καπόνους,
 νὰ πρήξω τὴν κοιλιούλα μου, ὁπῶχ τόσους χρόνους.
- ΑΡΜ. Νά, θές τορνέσα; Ἐπαρε, καὶ γλάκα νὰ ψωνίσεις
Τοῦ δίνει ἄσπρα.
 κι ὄ,τι κι ἂν εὔρεις, γλήγορα ὀρδίνιασ' το, νὰ ζήσεις. 250
 Ὡ Πουλισένα, σήμερο περίσσα ἐβόθησές με,
 κι ἀποῦ τοῦ Ἄδη τὰ κλειδιά μου φαίνεται ἐβγαλές με,
 καὶ ἔπαρ' μας νὰ πηαίνομε στὸ σπίτι σου ἀπάνω,
 κι ὄ,τι κι ἂν ἔχω, σήμερο στὸ νοῦ μου δὲν τὸ βάνω.
- ΑΡΜ.ΣΑ Ὅχι μόν' κείνα τ' ἄμπιτα ποῦ σῶχει χαρισμένα, 255
 μὰ ἔχω κι ἄλλα τέσσερα σ' τοῖ ὀρισμούς σου ἐσένα.
 Τὸ σπίτι μου, τὸ πράμα μου καὶ ἡ συγύρισή μου,
 ὄλα δικὰ σου βρίσκονται, ποῦ 'θρεψες τὸ παιδί μου,
 καὶ κάμε γλήγορα, νὰ ζεῖς, νὰ πὰ τὴν ἀγκαλιάσω,
 νὰ τὴ φιλήσω σπλαχνικά ὥστε νὰ τὴ χορτάσω. 260
- ΑΡΜ. Κ' ἐγὼ ὁ κακορίζικος, ποῦ ἐλόγιαζα ἄλλο πράμα,
 δόξες νὰ ἔχει ὁ Θεός ὁποῦ 'καμε τὸ θάμα
 κ' ἐβγήκα ἀποῦ τὴν ἁμαρτιά ὁποῦ 'θελα νὰ ποίσω,
 κι ἀγάπου τὴν μέ τὴν καρδιὰν ἀπὸ καιρὸ περίσσο. 265
 Φόρσι κ' ἡ μοίρα τση γιὰ 'δὰ νὰ τὸ 'θελε γιὰ μένα,
 γιὰ νὰ τὴν ἀγαπᾶ καλὰ ἐτούτη ἡ Πουλισένα.
- ΠΟΥ. Κοπιάσετε νὰ πηαίνομε, γιατί τὴν ὄρεξή σας
 γνωρίζω, πὼς σπουδάζετε νὰ δῆτε τὸ παιδί σας.
Εἰς τοῦτο ὄλοι μπαίνουν στὸ σπίτι τῆς Πουλισένας.

ΣΕΝΑ ΕΝΑΤΗ

Γιάκουμος, Δάσκαλος, Κατσάραπος καὶ Νικολέτος

- ΓΙΑ. Γὴ νὰ μοῦ πείς ποῦ τὰ 'βρηκες σήμερο τὰ τορνέσα,
 γὴ κάτεχε στὴ φυλακὴ πὼς ἀποθαίνεις μέσα. 270

- ΝΙΚ. Πῶς δὲ σοῦ ἐπῆρα τίβοτας, εἶπι το τσ' ἀφεντιᾶς σου,
 γιὰ γύρῃψε καὶ θὲς ἰδεῖ ἀποῦ τὲ πρῶματά σου
 πῶς δὲ σοῦ λείπει τίβοτας, κι ὀλείπει, τὴ ζωὴ μου
 ἔπαρε, γὴ σ' μιὰ φυλακὴ σφάλισε τὸ κορμί μου.
- ΓΙΑ. Σῶνει τὰ λόγια, γλήγορα, δὲς σ' ἴντα σ' ἀνιμένει, 275
 γιὰτὶ ἀποῦ τὸ στόμα σου θωρῶ ἀλήθεια δὲ βγαίνει.
 Κ' ἐσύ, κακὲ Κατσάραπε, θέλω στὴν ψῆ μου ἀπάνω
 νὰ κάμω νὰ φουρκίσου σε, γιὰί, κακὲ ρουφιάνο,
 βλέπω πῶς εἶσαι ἢ ἀφορμὴ σ' ἴαθε κακὴ του στράτα.
 Σῶνει γιὰ 'δά! Γυρέψετε νὰ βρῆτε τὰ δουκάτα! 280
- ΚΑ. Ἀφέντη, ἐγὼ δὲ σοῦ 'φταιξα νὰ θὲ νὰ μὲ φουρκίσεις,
 κι ἂν ἔν', ἐτοῦτον κρέμασε τὸ δάσκαλο, νὰ ζήσεις,
 γιὰτὶ ὀπροχθὲς ἐπέρασα ἐκ τὸ σκολειό του μέσα
 κ' ἐδιάβαξέ του μοναχὰς ὄλο ἰσ' ἀγάπης βέρσα,
 καὶ τὰ κοπέλια ἐμαύλιζε κ' εἰς τὸ κακὸ τὰ ἐκίνα, 285
 γροικώντας του τ' ἀδιάντροπα κι ἄσκημα λόγια κείνα.
- ΔΑ. Ο fulminantes Jupiter, ο Gione, ο Saturno,
 ο Diana boscareccia, Apolline, Nettuno,
 ἀνίσως κ' εἶναι ἀληθινὰ τοῦτα, καθὼς μ' ἐλέχει,
 ὄλες τοὶ καλοριζικιὲς τοῦ κόσμου αὐτὸς ἄς ἔχει, 290
 μιὰ πάλι ἂν ἔναι ψόματα, μιτ'ite στὸ κορμί του
 τόσα κακὰ, νὰ βαρεθεῖ αὐτὸς τοῦ τὴ ζωὴ του!
- ΓΙΑ. Σῶπασε, δάσκαλε, νὰ ζεῖς, γιὰτὶ θὰ πὰ χτυπήσω
 τὴ Πουλισένας νὰ 'βγει ἐδῶ νὰ τὴ μεταρωτήσω
 γιὰ τοῦτα τὰ τορνέσα μου, φόρσι νὰ μὴ τὰ χάσω. 295
Τοῦ Νικολέτου.
- Μὴν πὰ μισέψεις ἀπὸ 'πὰ καὶ τὰ πλευρά σου σπάσω!
Εἰς τοῦτο χτυπᾷ τὴν πόρτα τῆς Πουλισένας. Τίχ, τόκ.
- ΠΟΥ. Ποιὸς ἔναι ἀτοῦ; Ποιὸς μοῦ χτυπᾷ;
- ΓΙΑ. Κεράτσα Πουλισένα,
 ἃ δὲν περηφανεῖς, νὰ ζεῖς, ἄκουσε λόγον ἕνα.
- ΠΟΥ. Χίλια καλῶς ἀπόσωσε, ἀφέντη, ἢ ἀφεντιᾶ σου,
 πέρασε ἀπάνω, κι ἀκριβὴ μᾶς ἔν' ἢ συντροφιᾶ σου. 300
 Ἔπαρ' καὶ τὸ παιδάκι σου.
- ΔΑ. Μὴν πάγεις, γιὰ καλλιό σου,

- μὴν πέσεις μέσα στὴ φωτιά, σὰν ἔπεσε κι ὁ γιός σου.
- ΓΙΑ. Πῶς νὰ μὴν πᾶμε; Νικολό, ἔλα νὰ πᾶμε ἀπάνω.
Λογιάζω τὰ τορνέσα μου τὸ πῶς ποτὲ δὲ χάνω.
- ΝΙΚ. Γιὰ ποία ἀφορμὴ μᾶς ἔκραξε δὲν ἤμπορὰ λογιάσω, 305
κ' ἔγνοια πολλή μ' ἐπλάκωσε καὶ δίκια ἀνατρομάσω.
- ΔΑ. Πᾶς πούρι. Nunc χειρότερος εἶν' παρὰ τὸ κοπέλι.
Non dubito, ma certus sum πῶς τῶς γελάσει θέλει.

ΣΕΝΑ ΔΕΚΑΘΗ

Κατσάραπος καὶ Δάσκαλος.

- ΚΑ. Ὅγιάντα, δάσκαλε. κ' ἐμᾶς ἀπάνω δὲ μᾶς παῖρνα;
Θέλεις νὰ πάμενε κ' ἐμεῖς νὰ βροῦμε μιὰ ταβέρνα,
νὰ τρώμε καὶ νὰ πίνουμε πεισματικῶς τως τῶρα; 310
- ΔΑ. Non ti vergogni, bestia? Vattene in malora!
Πῶς μοῦ μιλεῖς, πῶς μοῦ μιλεῖς, ὁ parassito vero!
- ΚΑ. Ποῦ 'ναι τὸ παρασύκωτο κ' ἐγὼ πᾶ νὰ τὸ φέρω.
- ΔΑ. Δὲν εἶπα παρασύκωτο, μὰ λέγω σε γουλάρη,
adulatore καὶ φαγά, καθὼς σοῦ μεριτάρει. 315
- ΚΑ. Καὶ γιάντα μὲ καταφρονᾶς, ἀφέντη δάσκαλέ μου;
Καὶ πούρι τίβοτσι κακὸ δὲ σοῦ 'καμα ποτέ μου.
- ΔΑ. Δὲ μοῦ 'καμες ποτέ κακὸ, forfante, νὰ χαλάσεις
τὸ Νικολό μὲ ρουφιανιές κι ἄλλα κακὰ πού πράσσεις,
καὶ νὰ δηγᾶσαι πῶς ἐγὼ ὅλα τοῦ τ' ἀρμηνεύγω
μὲ βέρσα ἀγάτης, γάιδαρε, ὅπου τοῦ δασκαλεύγω; 320
- ΚΑ. Δάσκαλε, γιὰ τὰ γράμματα τὰ λίγα πού κατέχεις,
σοῦ συμπαθῶ τηνε κι αὐτὴ, μ' ἄδικο πλησον ἔχεις
τόσα νὰ μὲ καταφρονᾶς καὶ νὰ μηδὲ μ' ἀφήνεις
κ' ἐμὲ νὰ ζήσω τὸ φτωχό, μὰ θὰ μὲ κατακρίνεις. 325
- ΔΑ. Ἐσύ 'σαι αἰτιά κι ὁ κύρης του θεὲ νὰ τὸν καρτσεράρει,
κ' ἐσένα σ' ἓνα κάτεργο θέλει νὰ σὲ πετάρει.
- ΚΑ. Γιατί ἐβγήκε ὁ Νικολός κ' ἐσὲ δὲ θὰ πλερώσει,
γιὰ κείνο, ἄζάπη, σὰ θωροῶ, ἔχεις τὴν πρίκα τόση,
κι ὡσὰ νὰ μὴ σ' ἐκάτεχα, γενολογᾶς με μόνο, 330

πούρι γνωρίζομέστανεπλιότερο παρὰ χρόνο.
 Δὲν ξεύρεις πῶς καλότιτα κατέχω τοῖ δουλειές σου
 κι ἄ θέλω, κακορίζικε, μὴ μὴν ἐβγεις ποτέ σου
 σὲ κάνω σ' ἓνα κάτεργι, γῆ νὰ σὲ κάτσου μέσα 335
 σ' ἓνα βουτσι! Γροικᾶςμου τα τοῦτα τὰ λίγα βέρσα;
 ΔΑ. Intelligo, γροικῶ σου τι, ψευδόλογε, mendace,
 κι ἀνὲν καὶ θέλεις, γάιδαρε, non vapulare, tace!
 ΚΑ. Γιὰ γάιδαρο, γιὰ πούλερο, γιὰ χοῖρο πάντα σ' ἔχω,
 τῆ βιβλογενεσία σου κολὰ τὴνὲ κατέχω. 340
 Μ' ἀργιοῦν αὐτοὶ νὰ κίτεβου, τίς ξεύρει ἀνὲν καὶ τρωσι;
 Πάγω κ' ἐγὼ καὶ θέλωσι λιγάκι σκιάς μου δώσει.
Εἰς τοῦτο μπαίνει ὁ Κατσάρατος στῆς Πουλισένας.

ΣΕΝΑ ΕΝΤΕΚΑΘΗ

Δάσκαλος μοναχός.

Non rispondere, λέσι μας σ' τοῦτο οἱ διδασκάλιοι,
 perchè si parte μ' ἐντροπὴ πάντα κινεῖς μεγάλη.
 Γραμμένον ἤθηκα ποθές: dirmi con chi tu stai, 345
 che subito ti saprò dir quel tutto che tu fai.
 Γιαῦτος cum bonis ambula φωνιάζει κι ὁ Κατόνες,
 κ' ἐτοῦτο κοντσεδέρει το κι ὁ μέγας Τσιτσερόνες,
 γιατί ἔτσι ἡ σπίθα τῆ φωτιάς στὴν ἴσκα δὲν καθίζει,
 σὰν ὁ κακὸς τὸν ἀγαθὸ subito ξετρουμίζει. 350
 Et si quis dubitat de hoc, riguarda πρὸς ἐμένα,
 τὸ πῶς γιὰ νὰ ῥθω σήμερο σ' τούτη τὴν Πουλισένα
 καὶ γιὰ νὰ σμίξω μιὰ φορὰ con certi forfantoni,
 λέγω μὲ κάτι πόρνηδες, della città baroni,
 sento nelli precordii una concupiscenza, 355
 che rompe la mia castità con tanto gran violenza,
 ὅπ' ἀνισῶς κ' εἶχε βρεθεῖ haec mulier πρὸς ἔξω,

337 Καταλαβαίνω... κλέφτη — 338 γιὰ νὰ μὴν τὶς φᾶς, πάψε! — 343 Μὴν ἀπαντᾶς — 344 γιατί φεύγει — 346 «πές μου τὸ φίλο σου, νὰ σοῦ πῶ ποιὸς εἶσαι» — 347 περπάτα μὲ τοὺς ἀγαθοὺς — 350 ἀμέσως — 352 Κι ἂν κάποιος ἀμφιβάλλει γι' αὐτό, ἄς ξανακοιτάξει — 353 μὲ μερικὸν μεγαλοαπατεῶνες — 354-356 τῆς πόλης πρωτοπαλλήκαρο, νοιώθω στὰ σωθικά μιὰ σφοδρὴ ἐπιθυμία, ποὺ σπάζει τὴν ἀγνότητά του μὲ τόσο μεγάλη βία — 357 αὐτὴ ἡ γυναίκα.

κρίνω γυρέψειν ἤθελα carnaliter νὰ παίξω,
 etenim vero τρίχωστα libenter ἔκανά το,
 perchè la mia νὰ χαθεῖ razza l'è gran peccato. 360
 Κρίμα θέλω 'σαι, in verità, nei posteri, ἀπό μένα
 νὰ μὴν ἀρήσω, ἃ μπορῶ, virgulto ἄλλο κιανένα,
 γιὰ νὰ μηδὲν ὀλοχαθοῦ le arti liberali,
 μὰ πάντα νὰ φιορίρουνσι lettere bone, quali
 fiorivan ὄντεν ἦσανε στὸν κόσμον οἱ Ντονάδοι 365
 μὲ τσ' ἄλλους ὅπου ὀρνάρασιν e furon sempre ὀμάδι.
 E per concluderla, ἀνισῶς καὶ θέλει ἡ Πουλισένα,
 θέλω εἰς τὴν ἀλτάνα τση νὰ σπείρω σπόρον ἕνα,
 νὰ ξεφυτρώσει σ' τοῖ ἐννιά μῆνες κιανεῖς Γκουαζίνος,
 ἀποθανόντας μου ἐμὲ νὰ φέγγει πάλι ἐκεῖνος. 370
 Μὰ γιὰ ρεμέδιο τση δουλειᾶς ἤθελα νὰ γυρέψω
 ἐτούτη τὴν πολιτικὴ νὰ τησέ μαντατέψω.
 E perciò voglio battere, γιὰ νὰ 'ρθει νὰ μὲ σμίξει
 καὶ νὰ προβάλει ἐδεπά, τὴν πόρτα νὰ μ' ἀνοίξει,
 perchè dal desiderio m'attrovo μπατσελάδος, 375
 καὶ θώρειε ἐκ τὴν παραλογία πῶς κάνω σὰ σφορτσάδος.
Τίκ, τόκ, χτυπᾶ ὁ δάσκαλος τὴν πόρτα τῆς Πουλισένας.

ΣΕΝΑ ΔΩΔΕΚΑΤΗ

Δάσκαλος καὶ Πουλισένα στὸ παραθύρι.

- ΔΑ. In su la mia grammatica in forma di Scrittura
 σοῦ τάσσω, Πουλισένα μου, d'alcun non hai paura,
 perchè se venirà nissun, μ' ἕνα ἀργομέντο μόνο
 τὸν κάνω νὰ μηδὲ στραφεῖ στὴν πόρτα σου γιὰ χρόνο. 380
 ΠΟΥ. Σώπασε, μὴν πολυλογᾶς, καὶ μὴ μ' ἀγομεντάρεις,
 καὶ δὲ ποιά στράτα σ' ἔφερε, νὰ τινὲ μεταπάρεις,

358 σαρκικά — 359 γιατί ἀληθινά... εὐχαρίστως — 360 γιατί (νὰ χαθεῖ) ἡ ράτσα μου, αὐτὸ εἶναι μεγάλο κρίμα — 361 ἀλήθεια, στοὺς μεταγενέστερους — 362 βλαστάρι — 363 οἱ ἐλευθέρους τέχνες — 364-365 οἱ ἐπιστήμες, πού ἀνθοῦσαν — 366 καὶ ἦταν πάντα — 367 καί, συνελόγντι εἰπεῖν — 373 Καὶ γι' αὐτὸ θέλω νὰ χτυπήσω — 375 γιατί ἀπὸ τὸν πόθο εἶμαι — 377 Στὸ ὄνομα τῆς Γραμματικῆς στὴ θέση τῆς Ἁγίας Γραφῆς — 378 δὲν ἔχεις φόβο ἀπὸ κανένα, γιατί ἀν ἔρθει κανεῖς.

- γιατί ἐγὼ τ' ἀργιμένα σου στὸ νοῦ μου δὲν τὰ ζάνω,
μόνο τορνέσα ἀὲ βαστᾶς σ' ἀνοίγω, κ' ἔλα πάω.
- ΔΑ. Ἔλεγα πὼς τὰ πρῶτα σου ν' ἄφηκες, Πουλισένα, 385
μὰ ἐγὼ θωρῶ ἀληθινὰ πὼς κάνεις τα ὀλονένα.
Ἔνας περφέτος δάσκαλος ὁπού 'ναι ὡσὰν ἐμένα,
δὲν ἐν' πρεπὸ νὲ τοῦ ζητᾶς τορνέσα, Πουλισένα,
καὶ δὲν τοῦ λέγεες: «κόπιασε, κάμε ἓνα ἀργομένο
νὰ δροοιστῶ, καὶ σπίτι μου νὰ 'χω πολὺ contento». 390
- ΠΟΥ. Καλ' ἄμε εἰς τὸ δαίμονα καὶ λείψε ἀπὸ κοντά μου
κ' ἐγὼ μὲ τ' ἀργομένο σου δὲν πρήσκῶ τὴν κοιλιά μου·
κι ἂ θε νὰ μπείς στὸ σπίτι μου, χρειά 'ναι νὰ λγιάσεις
κατσίκια, γουρουνόπουλα, καπόνους ν' ἀγοράσεις.
- ΔΑ. Ah, maladetta femina, πουτάνα ντροπιασμένη, 395
ἐδὰ θαρρεῖς πὼς ἠῦρηκες τὸ γέρο τὸν Ἀρμένη,
ὁπού 'κλεψε τσ' Ἀρμένισσας τ' ἄμπιτα κ' ἔφερε σου,
κ' ἔλεγεες πὼς δι φαίνονται ποτές οἱ ρουφιανιές σου,
κ' ἔκαμες καὶ τὲ Νικολὸ κ' ἦρθε σ' τοῖ δουλεψές σου,
κι ὄ,τι κι ἂν εἶχε σπίτι του, ἔκλεψε κ' ἔφερε σου; 400
Τὸν Κουστουλιέρη ἤθελες, che ier'era un soldato,
πού δὲν εἶχε στὴ μπόρσα του τσεκίνο οὐδὲ δουκάτο,
καὶ μὲ τὸ δάσκαλο δὲ θές, ὁπού 'βαλα στὸ νοῦ μου
νὰ σ' ἀρμηνέψω σήμερον ὀλη μου τὴ virtù μου;
Κι ἂν ἐν' καὶ λαβεις ριζικό νὰ γαστροθεῖς μ' ἐμένα, 405
μεγάλη καλορίζικη θέλει 'σαι, Πουλισένα.
- ΠΟΥ. Δὲν πᾶς ἐκεῖ πνὺ ράφτουσι, καημένε, νὰ ξετάξεις
νὰ βρεῖς παλιομπαλώματα τὴ βέστα σου νὰ ράφεις;
- ΔΑ. Ἄς ἐν', ἄς ἔναι, πολιτική, su la mia disciplina,
θὲ νὰ σὲ κάμω ν' ἀνεβῆς σήμερο στὴ μερελίνα. 410
- ΠΟΥ. Πορπάτει εἰς τὴ στράτα σου κ' ἐγὼ σ' ἀφήνω πούρι,
καὶ χούγιαζε καὶ γκάριζε σὰ γεροντογαῖδούρι.
- ΔΑ. Μὰ μὰ caterna ἐπρόβαλεν ἀπὸ τὴ Πουλισένα.
ἜΩ, πόσο εἶν' χαιράμενος ἀπ' αὐτοὺς πάσα ἔνας!
- Μένει ὁ Δάσκαλος στὴ σένα.*

ΣΕΝΑ ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ

Ἀρμένης, Ἀρμένισσα, Κασσάντρα, Δάσκαλος, Ποιλιμένα, Γιάκουμος, Νικολέτος,
Ἀντίτσα, Ἀννούσα, Μούστρουχος καὶ Κατσάραπος.

- ΑΡΜ. ὦ πόση, πού 'ναι ἀμέτρητη, τὴ σημερινὴν ἡμέρα 415
χαρὲ στὸ σπίτι μου ἄξωσες, Κασσάντρα θυγατέρα!
- ΑΡΜ.ΣΑ Κασσάντρα θυγατέρα μου, θαρῶ τὰ πλουμισμένα
τ' ἄμμάτια σου, πού στὴν καρδιά τὰ 'χω ζωγραφισμένα,
κι ἀ'αστοροῦμαι τα καλά καὶ κλαίγω ἐκ τῆ χαρὰ μου.
- ΚΑΣ. Μὴν κλαίγεις, σὲ παρακαλῶ, σ' τέτοια χαρὰ, κερὰ μου! 420
- ΠΟΥ. Ἀφιντη, ἐτοῦτον ὁ Θεός, κρίνω, ὄρισε κ' ἐγίνη,
γιὰ γὰ 'βγω ἀπὸν τὰ κρίματα, θαρῶ, σ' ἀληθοσύνη.
Δοξίζω τονε, ὅπου 'βρετε σήμερο τὸ παιδί σας
κ' ἔ'α γαμπρὸν ἐκάμετε, σὰ θέλετε ἀπατοί σας,
τὸ Νικολέτο μας ἐδῶ, πού τὴν ἀγάπα πλῆσα, 425
καθὼς τ' ἀφτιά σας σήμερο θαρῶ νὰ τὰ γροικῆσα.
Μὲ τὴν εὐκὴ τ' ἀφέντη του καὶ μὲ τὸ θέλημά του
ἐν τον ἐπὰ τὴ σήμερο πῶς κλαίγει ἐκ τῆ χαρὰ του.
- ΔΑ. Stupisco νὰ τοῖ συντηρῶ, μὰ θὰ τουσὲ σιμώσω,
τὴν ἀφορμὴ στὴν τόση τως concordia νὰ γνῶσω. 430
Γεῖα τσ' ἀφεντιᾶς σας!
- ΓΙΑ. Δάσκαλε, ὅ,τι 'θελα νὰ πέψω,
θαρρώντας πῶς ἐμίσεψες, γιὰ νὰ σ' ἀναγυρέψω.
Τὸ Νικολέτο ἐπάντρεψα μὲ τὴν Κασσάντρα ἀντάμ·
πρὶ νὰ βραδιάσει θὰ γενοῦ χαριτωμένοι γάμοι.
Σήμερο εὐρέθη ὁ κύρης τση κ' ἡ μάνα ἡ ἐδικὴ τση. 435
Ἐν τως ἐπὰ πού κλαίσινε ἐκ τῆ χαρὰ! θαρεῖς τσι,
πλοῦσοι κι ἀρχοντικοὶ πολλὰ, καὶ κοντεντάρουσί μας,
κι ὅ,τι κι ἂν ἔχουσι, προικιό, κάτεχε, τάσσουσί μας.
- ΔΑ. Μεγάλα πράματα γροικῶ, μὰ πέτε μου κ' ἐμένα
τοῦτο τὸ πράμα πῶς περνᾷ.
- ΓΙΑ. Σὰ μποῦμε μέσα, ὡς ἔ'να 440
θέλωμεν ὅλα σοῦ τὰ πεῖ· μὰ τώρα γιὰ νοδάρο,
νὰ γράφεις τούτη τὴ δουλειά, ἔπεψα νὰ σὲ πάρω.

- ΑΡΜ. Σπίτι μου πὰ τὰ γράψιμε, καὶ σπίτι μου τὸ γάμο
θέλω τῇ θυγατέρας μου τῇ ἀκριβῆς νὰ κάμω.
- ΔΑ. Δίκιο, ἄς δώσουνε κ' οἱ δυὸ τὰ χέρια τῶνε μόνο,
τ' ἄλλα, σὰν ἔμπω σπίτι τῶς, ὅλα τῶς τὰ τελειώνω. 445
- ΑΡΜ. Δῶσ' τῇ Κασσάντρα, τὸ λοιπὸ, τὸ χέρι σου, παιδί μου.
Φιλήσετε, παιδάκια μου, κ' ἔχετε τὴν εὐκὴ μου.
- ΝΙΚ. Κόρη μου ἀγαπημένη μου, Κασσάντρα μου, ψυχὴ μοι,
κ' ἴντα καλομοιριά θαρῶ σήμερο στὸ κορμί μου! 450
- ΑΡΜ.ΣΑ Κασσάντρα, θυγατέρο μου, κ' ἴντα χαρὰ γροικοῦσι
τὰ σωθικά μου σήμερο.
- ΑΡΜ. Νὰ στέκου δὲ μποροῦσι
τ' ἀμμάτια μου ἀπὸ τὴν χαρὰ. Ἄφέντη Γιάκουμέ μου,
ἔλα φιλήσομε κ' ἐμεῖς, ἄξε συμπέθερέ μου.
Τάσσω σου, πλοῦσο γίνεταί σήμερο τὸ παιδί σου. 455
- ΑΝΝΙ. Κερά, ὄντε σοῦ ἴπα τ' ὄνειρο, τὸ μοῦ ἴταξες θυμήσου!
- ΑΡΜ.ΣΑ Θυμοῦμαι το καὶ τάσσω σου πὼς θε νὰ σοῦ τὸ κάμω.
Ἄν ἔν' καὶ θέλει ὁ Μούστρουχος, τὸν ἐδικὸ σου γάμο
νὰ κάμω σήμερο κ' ἐσε, Ἄννίτσα, μετὰ κεῖνο.
- ΜΟΥ. Θέλω, κερά, καὶ πεθυμῶ.
- ΑΡΜ.ΣΑ Τὸ λόγο μου σᾶς δίνω 460
τὸ πὼς ταχιά σᾶς εὐλγῶ.
- ΑΝΝΙ. Θέλω κ' ἐγώ, κερά μου,
καὶ ἀπείς με θέλεις, Μούστρουχε, σίμωσε ἴπα κοντά μου.
- ΑΝΝΟ. Κ' ἐμέ, κερά, τί δίδετε, ὅπου κατέχετε ὄλοι
πὼς τὴν Κασσάντρα ἔβλεπα καματερὴ καὶ σκόλη;
- ΓΙΑΝ. Ἐπαρε τὸν Κατσάραπο κ' ἐσύ, ἂ θέλεις, γι' ἄντρα,
γιατὶ ἀναθραφήκετε μαζί με τὴν Κασσάντρα. 465
- ΑΝΝΟ. Θέλω.
- ΚΑ. Δὲν τὴν θέλω ἐγώ, δότε τη τοῦ δασκάλου!
Ἴνους τράγου βουληθήκασι δερμάτι νὰ μοῦ βάλου!
- ΔΑ. Absit, absit a saeculo! Melius est penare.
Digna est ista mulier farmi ζιμιὸ peccare. 470
- ΠΟΥ. Μὴ στέκομέστα πλιὸ ἴδεπά, γιατίι ντροπὴ ἴναι τώρα
τὸ μεσημέρι στὸ στενὸ νὰ μᾶς θωρεῖ ὄλη ἡ χώρα.

469-470 Μαζοριά, μαζοριά, στὸν αἰῶνα τὸν ἄπαντα! Καλύτερα εἶναι νὰ ὑποφέρω. Αὐτὴ ἡ γυναίκα εἶναι ἄξια νὰ με κάνει νὰ ἁμαρτήσω.

- ΑΡΜ. Ἐς πηαίνομε στό σπίτι μας. Παιδάκια μου, ἀκολουθατε,
περάσετε ὄλοι τὸ στενό, ἐλάτε μέσα, ἐλάτε!
- Εἷς τοῦτο πετιέται ὁ Κουστουλιέρης καὶ δίδει τοῦ Δασκάλου μιά ἀμπωσιά κρατώ-
ντας στό χέρι του μιά πιστόλα καὶ ὁ Κατσοῦρομπος μιά παλιόκασα ἀροκομουξιοῦ.*
- ΔΑ. *Osi quis me percusserit? Βόηθα μου, μαθητή μου,* 475
βόηθα μου, ἀφέντη Γιάκουμ!
- ΚΟΥ. Μαριόλο, τὸ σπαθί μου
πέ γλήγορα ἴντα τὸ ἴκαμες, μὴ χύσω τ' ἄντερά σου!
- ΓΙΑ. Ἰντά ἴν' αὐτεῖνη ἡ ἀδιαντροπιά; Στέκε στά τέρεμένα σου!
Τί κάνεις; Τόση μας χαρὰ γιάντα μασέ ξηλώνεις;
- ΚΟΥ. Βλέπε ἀπ' ἐδῶ! Μὴ μὲ κρατεῖς, γὴ ἐσὺ μοῦ τὴν πλερώνεις! 480
Γλήγορα πέ ἴντα τὸ ἴκαμες, μαριόλο, τὸ σπαθί μου,
γὴ ἡ πιστόλα ποῦ κρατῶ κάνει τὴ γδίκωσή μου.
- ΔΑ. Σπίτι μου τὸ ἴχω, κι ὄντα θές, ἔλα νὰ σοῦ τὸ δώσω
μὴ ντουμπιτάρεις.
- ΚΟΥ. Δὲ μπορῶ παρὰ νὰ σὲ σκοτώσω,
γιατί φυλάγω σοῦ τηνε.
- ΑΡΜ. Ἰντά ἴχεις ἀδερφέ μου; 485
Μὲ τὸ καλό, μὲ τὸ καλό, τὸ θέλεις μίλησέ μου.
- ΚΟΥ. Ποιός εἶσ' ἐσὺ π' ἀποκοτᾶς κι ἀπλώνεις στ' ἄρματα μου;
Βλέπε μὴ γνώσεις τὸ θυμόν ὀπῶχει ἡ μάνητά μου.
- ΠΟΥ. Ἀφέντη Κουστουλιέρη μου, συμπαθήσ' μου, νὰ ζήσεις,
δὲν ἔχεις δίκιο μετὰ μὲ σήμερο νὰ μανίσσεις. 490
- ΚΟΥ. Δὲν ἔχω δίκιο, πολιτική, ὄξω νὰ μὲ σφαλίσσεις
καὶ τσ' ἀτσαλιές σου ἀπάνω μου, πουτάνα, νὰ μοῦ χύσεις;
- ΠΟΥ. Τὸ ἴνα καὶ τ' ἄλλο τὸ ἴκαμα γιὰ νὰ σὲ δοκιμάσω
ἂ μ' ἀγαπᾶς ἀπὸ καρδιᾶς. Λίγο ἄς τονέ γελάσω,
μὴ μασέ βγάλει ἀνάαιμα τόση χαρὰ μεγάλη. 495
- ΚΟΥ. Καὶ σ' ἴντα βροσκομέστανε; Κάνομε ἀγάπη πάλι;
- ΠΟΥ. Ἀγάπη πλιά παρὰ ποτέ, πούρι νὰ συμπαθήσεις
καὶ τοῦ δασκάλου, ἂ σοῦ ἴκαμε τίβοτας, καί, νὰ ζήσεις,
κάμε το, σὲ παρακαλῶ.
- ΚΟΥ. Γι' ἀγάπη σου, πουλί μου,
τοῦ συμπαθῶ, μὰ μὴν ἀργεῖ νὰ φέρει τὸ σπαθί μου! 500

- ΔΑ. Μετὰ χαρᾶς, μετὰ χαρᾶς, σήμερο σοῦ τὸ στείλω,
γιατὶ περίσσια πεθυμῶ πάντα νὰ σ' ἔχω φίλο.
- ΚΟΥ. Βλέπεσε μὴ μὲ βλάψεις πλῶ!
- ΔΑ. Libenter, volentieri,
rumores fuge ne incipiam nunc auctor haberi.
- ΚΟΥ. Μὰ γιάντα σᾶς θωρῶ ὄχι ὅλους περιμαζωμένους,
πασίχαρους τέτοιας λογιῆς καὶ καλοκαρδισμένους; 505
- ΠΟΥ. Σήμερον ἢ Κασσάντρα μοι ἢ πολυαγαπημένη
μ' αὐτὸ τὸ νιὸ ποῦ τὴν κραεῖ βρῖσκεται παντρεμένη.
Τ' ἀφέντη ἐπὰ γνωρίστηκε πῶς εἶναι θυγατέρα,
τὸ πρῶμα πολυδήγητο εἶναι, μ' ἄς πᾶμε πέρα 510
στο σπίτι του, θαμάσματα λεγάλα νὰ γροικήσεις.
- ΑΡΜ. Ναῖσκε, παρακαλοῦμε σε, ἴλα κ' ἐσύ, νὰ ζήσεις.
- ΚΟΥ. ὦ πόσα πλῆσα χαίρομαι!
- ΑΡΜ. Παιδάκια μου, ἀκλουθᾶτε,
μὴ στέκομέστα στὸ στενὸ, στὸ σπίτι μέσα ἐμπᾶτε.
*Εἰς τοῦτο μπαίνουν ὅλοι μέσα στὸ σπίτι τ' Ἀρμένη, καὶ μένει
ὁ Κατάρπος στὴ σένα καὶ λέγει.*
- ΚΑΤΣΑ. Τὸ γάμο πᾶ νὰ κάμομε μέσα, κι ὡσάν τυχαίνει,
νὰ τὴν ἐξειπλώσομε, ἄρχοντες τιμημένοι, 515
καὶ μὴ μᾶς ἀνιμένετε νὰ βγοῦμε πλιό, μὰ ἐλᾶτε
κ' ἐσεῖς, ἂ θέλετε, σ' αὐτὸ τὸ γάμο, μὰ βαστᾶτε
τίβοτας κιόλας μετὰ σᾶς, γιατί ἀπὸν τὸν Ἀρμένη
τόσα περίσσια πράματα κιανεῖς μὴν ἀνιμένει. 520
Μ' ἀπέιτις δὲ σηκῶνεστε νὰ ῥθῆτε, ἀφήνομέ σας
νυκτιὰ καλὴ, καὶ φχαριστιῆς περίσσιες δίδομέ σας,
γιατὶ ἐκαταδεχτήκετε τόση ὥρα νὰ σταθῆτε
στὴν κωμῆδία μας σήμερο νὰ μᾶς ἀφουκρασθῆτε,
παρακαλώντας σας πολλὰ νὰ κάμετε ὅλοι ὁμάδι, 525
ἂν ἔναι καὶ σᾶς ἄρεσε, κάποιο μικρὸ σημάδι.

Τέλος τῆς κωμῆδίας τοῦ Κατσούριου.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ᾶ	βλ. ᾶν.
ἄβαντσάρω	περιττεύω, (ιταλ. avanzare).
ἀγάλια ἀγάλια	σιγά σιγά.
ἀγάπη	φιλία, ειρήνη.
ἀγαφτικός	ἀγαπητικός, ἔραστής.
ἀγγελικός	ἴμορφος.
ἀγγίζω	φτάνω, καὶ γγίζω.
ἀγενίζω	φέρομαι μὲ ἀπρέπεια.
ἀγκάλη	ἀγκάλια.
ἀγκωσιὰ	ἀπερισκεψία, ἀνοησία.
ἀγκιμερικός	ποῦ προέρχεται ἀπὸ ἀγκίμι.
ἄγομε	πήγαινε, καὶ ἄμε.
ἀδιὰ	εὐκαιρία.
ἀδέξιος	ἄτυχος.
ἀδιαντροπία	ἔλλειψη ντροπῆς.
ἀδιάντροπος	ἀναιδής, ἀναίσχυντος.
ἀδυνατός	δυνατός, καὶ ἀδυνατότατος.
ἄζάπης	καημένος (ἀραβ. azap).
ἄζιγανεύω	ἔξαπατῶ (ἀραβ. ziyān).
ἄθβολή	λόγος, ὀμιλία.

Συντάχθηκε μὲ βάση τὸ Λεξιλόγιο τοῦ Λίνου Πολίτη, *Κατζοῦρμπος*, σ. 135-169 καὶ τὰ γλωσσάρια ποὺ συνοδεύουν τὶς ἐκδόσεις τῆς *Πανώριας* (Κριαρᾶς, Θεσσαλονίκη 1974), τοῦ *Στάθη* (Martini, Θεσσαλονίκη 1976), τοῦ *Φορτουνάτου* (Vincent, Ἡράκλειο Κρήτης 1980), τοῦ *Ἐρωτοκορίτου* (Ἀλεξίου, Ἀθήνα 1986 καὶ μικρῆς 1993), τῆς *Ἐρωφίλης καὶ τῶν Ἰντερμεδιῶν* τῆς, (Ἀλεξίου-Ἀποσάιτη, Ἀθήνα 1988 καὶ 1992). Συμβουλευτήκα ἀκόμη τὸ *Λεξικό* τοῦ Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶ, (τ. Α΄-ΙΒ΄, Θεσσαλονίκη 1968-1992).

Γιὰ τὶς ἰταλικὲς λέξεις βλ. *Il Nuovo Zingarelli. Vocabolario della lingua italiana*, di Nicola Zingarelli, Undicesima edizione a cura di Miro Dogliotti e Luigi Rosiello, Bologna, Zanichelli, 1986. Γιὰ τὶς λέξεις τῆς βενετικῆς διαλέκτου βλ. Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, seconda edizione aumentata e corretta aggiuntovi l'indice italiano veneto, Venezia 1856 καὶ Eugenio Vittoria, *Piccolo dizionario veneziano-italiano* elaborato dall'edizione originale del 1876, Venezia 1983.

ἀκολουθῶ	ἀκολουθῶ.
ἀκονεῖάρω	κατηγορῶ (βεν. acusat, ἰταλ. accusare).
ἀκριβεία	φιλαργυρία.
ἀκριβός	φιλάργυρος, πολῦτιμος, ἀγαπητός.
ἀλήθει	ἐπίρ. ἀληθινά.
ἀληθοσύνη	ἀλήθεια. ρφ. σ' ἀληθοσύνη ἀληθινά.
ἀλλήλως	μέ προσοπτ. ἄντι. — τως, μεταξύ τους.
ἀλλότες	ἄλλοτε.
ἀλλοτινός	παλιός, τερασμένος, ἄλλου καιροῦ.
ἀλουσά	ξεστό νεῖδὸ μέ στάχτη γιά τό πλύσιμο τᾶν ρούχων (βεν. lissia, ἰταλ. lisciva).
ἀλτάνα	μικρός κήπος στήν αὐλή σπιτιοῦ, μπαρ, αἰτήρα; (ἰταλ. altana).
ἀλύπητος	ἄσπλαχνος.
ἀμά	μά τότε.
ἀμάχι	ἐνέχυρο, ὑποθήκη.
ἄμε	βλ. ἄγωμε.
ἄμετρος	ἄμέτρητος.
ἀμή	ἀλλά, ὁμως.
ἀμορόζος	ἀγαπητικός, ἐρωμένος (ἰταλ. amoruso).
ἄμπιτο	ἔνδυμα, φόρεμα (ἰταλ. abito).
ἄμπόδιτρο	ἐμπόδιο.
ἄμπόθω	σπρώχνα, καταπίνω (τῆ μπουκιά).
ἄμπουκιά	σπρώξιμο.
ἄν	ἄν, καί ἄ, ἀνέ.
ἀναγάλλιαση	χαρά.
ἀναγελῶ	περιγελῶ, κοροῖδεύω, γλευάζω.
ἀναγυρεῦγω	ἀναζητῶ, ψάχνω.
ἀνάδια	ἀπέναντι. ἀντίζου.
ἀνάλαιμα	ἐπίρ. ἀνάποδα, ρφ. μοῦ βγαίνει ἀνάλαιμα μοῦ βγαίνει σέ κακό.
ἀναμεριζῶ	ἀπομακρύνω, ἀποφεύγω.
ἀναμίγι	θόρυβος, ταραχή, φασαρία.
ἀναπαγή	ἀνάπαυση, ἄνεση, ἡ γεν. μέ ἐπίρ. ἄξια: ἡσυχία, ἄνετα.
ἀναπαυμένος	ἀναπαυμένος, ἡσυχος (λατ. quietus).
ἀνασκεπάζω	ξεσκεπάζω, γδίνω.
ἀνασκομπιτώνω	ἀνασηκώνω τά μανίκια τῶν χειρῶν γιά νά κάνω κάτι.
ἀνασπῶ	τραβῶ γιά νά ξεριζώσω κάτι.
ἀναστεναμός	ἀναστεναγμός.
ἀναστοροῦμαι	θιμᾶμαι, ἀναπολῶ.
ἀνατρομάσσω	τρομάζω, φοβᾶμαι.

ἀνέ	καὶ ἀνέν, βλ. ἄν.
ἀνέγλυτος	ἔγαμος, παρθένος.
ἀνιμένω	περιμένω.
ἀνισῶς	ἐν ἴσως.
ἀνόλπιστος	ἐνέλπιστος.
ἀνοστος	σαχλός, ἄχαρος.
ἀντάμι	μαζί.
ἀντζί	κνήμη.
ἀντίδικος	ἀντίπαλος.
ἀντίληψη	μὲ τὴν προσωπικὴ ἀντωνυμία -σου τοῦ λόγου σου, ἐσύ.
ἀντίδικα	ἐναντίον.
ἀντιμεύω	ἀνταμείβω, ἀνταποδίδω.
ἀνθρωμένος	ἀνδρείος.
ἀνύχι	συνήθως στὸν πληθ., νύχια.
ἀνωγαστός	κάμερα ἀνωγαστὴ δωμάτιο ποῦ βρῖσκεται στὸ ἐπάνω πάτωμα διώροφου σπιτιοῦ.
ἄξιᾶ	ἄξια, δύναμη.
ἄξιος	ἄξιος.
ἄξιόνω	ἄξιώνω.
ἀπαθιβολή	λόγος, κουβέντα.
ἀπάκι	παστό, ἢ καπνιστό χοιρινό κρέας.
ἀπαλαίνω	μαλακώνω.
ἀπαρθινός	ἄληθινός, ἐπίθ. ἀπαρθινά βέβαια, ἄληθινά.
ἀπαρνοῦμαι	ἐγκαταλείπω κάποιον.
ἀπαντήχνω	συναντῶ.
ἀπατά	βέβαια, ἀλήθεια, πραγματικά.
ἀπατός	—μοι· μόνος μου, ἀπατός του, ἀπατή σου, ἀπατοί σας.
ἀπεῖς	ἄφοῦ, καὶ ἀπεῖτις.
ἀπεῖτις	βλ. ἀπεῖς.
ἀπίδι	ἄγλαδι.
ἀπλάδενι	πιατέλα (βεν. piadena).
ἀπλιζαῖω	διόζνω (ιταλ. applicare).
ἀποδέχομαι	ὑποδέχομαι.
ἀποκάνω	τελειώνω.
ἀπόκεις	ἴστερα.
ἀποκοτῶ	ἀποτολμῶ.
ἀπολιγανω	λιγροστεύω, λιποθημῶ.
ἀπομένω	μένω, ὑπομένω.
ἀπομονάρι	ὑπόλοιπο.

ἀποσάω

ἀποσαπονάδες
ἀποσαπονάδες
ἀποστα

ἀπόσταω

ἀπὸν
ἀποσώνω
ἀποχίτ

ἀπόσω

ἀργά
ἀπόγη
ἀργομέντο

ἀργονεστόρω

ἀρᾶσσω

ἀρθοῦνι

ἀρᾶρητος

ἀροκοπούζι
ἀργομέντο
ἀροκοπούζια

ἀργομεντάρω

ἀροματόνομαι
ἀρθοῦνι
ἀρηνευγω

ἀρᾶρητος

ἀροῦακι
ἀροκοπούζι
ἀροφανός

ἀροκομπονζία

ἀροχοντικός
ἀρματα

ἀρολιτόνομαι

ἀσπρα
ἀροηνεύγω
ἀροητικός

ἀροπώ

ἀτοῦ

ἀροῦακι

ἀτρο
ἀροφανός
ἀτυχος

ἀροχινίζω

αὐτεῖνος
ἀροχινικός
ἀφεντία

ἀφιδάρομαι

ἀρολιτάρω

ἀσπρα
ἀροστατός
ἀφηνεύω

ἀροστατός

ἀροσπάζομαι

ἀτου

ατσαλιά

ἀτρο

ἀτυχος

ἀτυχονλας

αντείνος

αροπία

τακτοποιῶ, κανονίζω, ἱκανοποιῶ.

τετραπόνη κωνίτσα, τετραπόνημα, ἀποπλύματα.

ἄροτου, ἐπίο, ἐπίτηδες (ἰταλ. a posta),
ἄροτα που μένουσιν μετὰ το σπιδουτῆρα, ἀποπλύματα.
φτάνω.

ἄροτου, ἐπίο, ἐπίτηδες (ἰπλ. a posta).

κρέας παστωμένο καὶ ἀποξείραμένο στὸν ἥλιο.
φτάνω.

ὄρω, καὶ ῥάσσω.

βροῦδου.

ἐπιχείρημα (ἰταλ. argomeno).
κρέας παστωμένο καὶ ἀποξείραμένο στὸν ἥλιο.
μιλῶ με ἐπιχειρήματα (ἰταλ. argomentare).

ἄροχινίω, ῥάσσω.

ἀναριθμητος.

βροῦδου ἐμπροσθογεμῆς τουρέκι (ἰταλ. archibuso, archibugio).

πυροβολισμὸς με ἀροκοπούζι.

ἐπιχειρήματα (ἰταλ. argomeno).

ὄπλα.

ἐπιχειρήματα (ἰταν. argomentare).

συμβουλεύω.

ροθουῦνι.

ἀροπάζω.

ἄροχινίω.

ὄροφανός.

παλιὸ ἐμπροσθογεμῆς τουρέκι (ἰταλ. archibuso, archibugio)

ἀροχίζω, καὶ ἀροχινίω.

αὐτὸς ποὺ ἔχει τὰ ἄροχινίω, τὸς τρόπους καὶ τὴν ἐμφάνιση

ἀροχοντα, εὐγενικός.

ὄπλα

ἐπιτιθεμαι (ἰταλ. assaltare).

ἄροητικός.

ἀσταθής, εὐμετάβλητος.

συμβουλεύω.

— μου μόνος μου.

ἄροπία, αὐτοῦ, ἐκεῖ.

ἀκαθαροσία, ρύπος.

βροῦακι.

πράξη (ἰταλ. atto).

κρέας, δυσάρεστος.

πολὺ δειλός.

ἀροχίζω, καὶ ἀροχινίω.

ἐξουσία, ἀροχοντία, ἄρο, ἢ ἀφεντία σου ἐσὺ.

αὐτὸς ποὺ ἔχει τὰ ἄροχινίω, τὸς τρόπους καὶ τὴν ἐμφάνιση

ἀφιδάρομαι (ἰταλ. affidare).

ἀφότου, ἀπὸ τότε πού.

τρολός, παλαβός.

χάνω τὰ λογικά μου, τρολαινομαι.

ἀκούω, καὶ ἀφονκροῦμαι.

ἄφτω	ἀνάβω.
ἄχορταγιά	ἀπληστία.
ἄψά	γρήγορα, ἁμέσως.
βάβλος	συνήθως στὸν πληθ., <i>βαβη, βιάθητα</i> .
βάνω	τοποθετῶ.
βάρδια	ἀμυντική στάση στὴν <i>ξιφομαχία</i> (βεν. <i>vardia</i> , ἰταλ. <i>guardia</i>).
βαριοῦμαι	στενοχωριέμαι.
βαρίσχω	πληγώνω.
βαριόμοιρος	κακόμοιρος, δυστυχημένος, καπιμένος.
βαστάρω	σηκώνω, ὑπομένω.
βαστῶ	σηκώνω, μιτφ. ὑπομένω, φρ. <i>βαστῶ μαντάτο</i> γέφυρο εἰδηση σὲ κάποιον, <i>βαστῶ τορνέου</i> ἔχω πάνω μου (στὴν τσέπη) χρήματα.
βγοδιώνω	τακτοποιῶ, ἱκανοποιοῦμαι.
βένα	ταλέντο (ἰταλ. <i>vena</i>).
βεντέτι	ἐκδίκηση (ἰταλ. <i>vendetta</i>).
βέρσο	στίχος, πληθ. <i>βέρσα</i> (ἰταλ. <i>verso</i>).
βέστα	μακρὺ μεταξωτὸ ἔνδυμα (βεν. <i>vesta</i>).
βιά	βιασύνη, σπουδή.
βιβλογευσία	καταγωγή, γενιά.
βιτουβάρια	τρόφιμα, “ἐπιτιήδεια” (βεν. <i>vituaría</i>).
βλέπω	προσέχω, φροντίζω.
βοθρακός	βάτραχος.
βολά	φορά.
βολεῖ	φ. ἄπροσ., εἶναι δυνατόν.
βόλι	βλήμα, σφαίρα.
βουβάλι	βουβάλι, μιτφ. γιὰ ἀνόητο, ἄξεστο ἄνθρωπο.
βουλῆ	γνώμη, σκέψη, ἀπόφαση.
βουλώνω	πρωκ. γιὰ γυναίκα: στιγματίζω, διακορεῖω.
βουλόμαι	θέλω, ἐπιθυμῶ.
βουλῶ	βιθίζομαι.
βουρβουραζιάζω	γουργουρίζω.
βουρλιμένος	τρελός.
βουτσι	βαφέλι.
βράκα	τὸ κάτω μέρος τοῦ ἀντρεζοῦ ἔνδυματος.
βρομιῶ	ἀναδίνω δρισομῖα, μιμνῶ ἀσχημα.
βρόχι	θηλειά.
γαζέτα	νόμισμα μισθῆς ἀξίας (βεν. <i>gazeta</i>).
γαζῶ	βλ. <i>ἀγγίζω</i> .

γδέρνω	γδέρνω, μτφρ. κριμεταλλεύομαι οίκονομικά.
γδίκτηση	ἐκδίκτηση.
γδικιώνομαι	ἐκδικούμαι.
γδυμένος	γυμνός.
γεβεντίζω	διαπομπεύω.
γεῖς	βλ. εἶς.
γεμώνω	γεμίζω.
γενολογῶ	βρίζω πολύ βραϊά.
γέρομαι	σηκώνομαι.
γεροδαίμονας	διάβολος (βραϊά).
γεροντογαίδαρος	γέρικος γάιδας, γεροντογαϊδούρι (βραϊά).
για	γιατί, ἰδού, νά
γῆ	ἦ.
γιαγέρνω	ἐπιστρέφω.
γιαίνω	γίνομαι καλά, θεραπεύομαι.
γιαλός	ἡ ζώνη τῆς θάλασσας πού εἶναι κοντά στήν παραλία, θάλασσα.
γιαμιά	ἀμέσως, διαμῆς, γιαμιά γιαμιά.
γιάντα	γιατί, καί ὀγιάντα.
γιαῦτος	γι' αὐτό, γι' αὐτόν τό λόγο.
γιόμα	μεσημέρι.
γκαβαρδίνα	πανωφόρι (βεν. gavardina).
γκρεμίζομαι	γκρεμίζομαι, γκρεμίσου φύγε.
γλακῶ	τρέχω, σπεύδω.
γλικότη	γλύκα.
γλικίς	θηλ. γλυκειά, οὐδ. γλικί, πληθ. γλυκιά, ἐπίφ. γλυκιά, γλικότατα.
γνώθω	γνωρίζω, κατ.λαβαίνω.
γνώρα	γνωριμία, σημάδι γιά ἀναγνώριση.
γνώση	φρόνηση.
γοῖζω	ὀργίζομαι ὑπερβολικά.
γουλάρης	φαγάς, λαίμαργος.
γοιλιά	μπουκιά, ρουφηξιά.
γρά	γριά.
γραφή	ἐπιστολή.
γροικῶ	ἀντιλαμβάνομαι, νιώθω, ἀκούω.
ἴδα	βλ. ἐδά.
δαίμονας	διάβολος.
δακάνω	δαγκώνω.

δαμάκι	λίγο.
δασκάλεμα	διδασκαλία.
δασκαλεύγω	διδάσκω.
δασκαλιά	συμβουλή, όδηγία.
δασκάλισσα	έμπειρη σέ κάτι.
δέμπλα	ραβδί, μτφρ. τά χέρια (λατ. templum).
δεντομάνα	είδος όπλου.
’δεπά	βλ. έδεπά.
δερμάτι	δέρμα.
δεσκριτσιόν	διακριτικότητα, ευγένεια (ιταλ. discrezione).
δηγοῦμαι	διηγούμαι.
διάζω	δρω, ενεργώ.
διακονιάρης	ζητιάνος.
διακονίζομαι	ζητιανεύω, ψωμοζητώ.
διάσκαζε	(προσφώνηση) διάβολε! (βεν. diascase).
διασκορποῦμαι	σκορπίζομαι.
διάταμα	νοθεσία, συμβουλή.
διατάσσω	νοθετώ, προτρέπω, μαλώνω.
διάφορο	κέρδος.
δίδω	δίνω, αποδίδω, μτφρ. χτυπώ, πέφτω επάνω.
δικιοσύνη	δικαιοσύνη.
δίσπουτα	δικανική άγόρευση (ιταλ. disputa).
δίσπουτάρω	άγορεύω, συζητώ (ιταλ. disputare).
δοικῶ	φτάνω, δοικοῦ με μοῦ φτάνει.
δοξαράκι	μικρό δοξάρι.
δοξεύγω	τοξεύω.
δουκάτο	βενετικό νόμισμα, χρυσό ή άργυρό (ιταλ. ducato).
δούκις	ό ανώτατος Βενετός διοικητής τοῦ Χάνδακα.
δουλειῶ	ύπηρετώ, δουλειόμαι έξυπηρετοῦμαι, κάνω τή δουλειά μου.
δουλευτής	ύπηρετής.
δουλεψη	ύπηρεσία.
δροσιζομαι	άμτβ. εύχαριστιέμαι, εύχαρίζομαι.
δρόσις	δροσιά, χιμά, εύχαρίστηση.
δύνομαι	μπορώ.
δῶμα	ταράτσα σπιτιοῦ.
έ	ιδού, νά, και έν.
έγνοιάζομαι	στενοχωριέμαι.
είδι	τήρα, και ’δά.

ἐδεκεῖ	ἐκεῖ.
ἐδεπά	ἐδῶ, καί 'δεπά.
ἐζατσεράρω	ὑπερβάλλω (ἰταλ. esigerare).
ἐξεροτσιάρω	ἀσκῶ, γυμνάζω (ἰταλ. esercitare).
ἐζημιά	ζημιά.
εἶμαι	ἔν', ἄπαρ. εἶσται, μπ. ἔστοντας.
εἶς	ἕνας, γεν. 'νοῦς βλ. καί γεῖς, πάσα εἶς.
ἐκ	ἀπό.
ἐκκλησιαστικός	θεοφοβούμενος.
ἐλέχω	ἐλέγχω, ψέγω, κατααῖρῖνω.
ἐμιλιά	λόγος, ὀμιλία.
ἐμπόρση	δύναμη.
ἐντροπή	ντροπή, προσβολή.
ἐξοδο	δαπάνη, κόπος, πληθ. ἐξοδες.
ἐξά	ἐξουσία.
ἐξυπνος	ξύπνιος, ξυπνητός.
ἐξωφεύγω	βλ. ξωφεύγω.
ἐπά	ἐδῶ.
ἐσοδειά	πρόσοδος, ἔσοδα, εἰσόδημα.
εὔκαιρα	μάταια, ἄδικα, τοῦ κάκου.
εὐλογῶ	παντρεύω.
ζάμινα	ἐξέταση, πληθ. ζάμινες ἐξετάσεις (ἰταλ. esame).
ζαμινάρω	ἐξετάζω (ἰταλ. esaminare).
ζάρω	συνηθίζω (ἰταλ. usare).
ζαφορισμένος	καρυκευμένος με ζαφορά.
ζηλεύγω	ζηλεύω, φθονῶ.
ζηλιαρά	ζηλιάρια, φθονερή.
ζιμιό	ἀμέσως, γρήγορα.
ζό	ζῶο.
ζονγλαίνω	κάνω κάποιον ἀνάπηρο κόβοντάς τον στό χέρι.
ζυγώνω	καταδιώκω.
θά	βλ. θέλω.
θάμα	θαῦμα.
θαμάζομαι	ἀπορῶ, ἐκπλήσσομαι.
θάμασμα	θαῦμα.
θαράπαση	χαρά, ἱκανοποίηση.
θάροος	θάρος, ἐλπίδα, στήριγμα.

θαροῦ	πιστεύω, νομίζω.
θέλημα	θέληση, συγκατάθεση.
θέλω	θέλ' είσαι, θέ θέλω, θα πρέπει να.
θρονί	θρόνος.
θυμοῦμαι	θυμιάμαι, σκέφτομαι, έχω στο νοῦ μου.
θοροῦ	κοιτάζω.
ἴδρος	ιδρώτας.
ἱμιτάρω	μιμοῦμαι (ιταλ. imitare).
ἴντα	τί.
ἰντερέσι	κέρδος, ὠφέλεια (ιταλ. interesse).
ἴσκα	εἶδος μύκητα γιὰ προσάναμα.
καδελέττ	φέρετρο (ιταλ. cataletto).
καδένα	άλυσίδα (ιταλ. catena).
καημός	μεγάλη λύπη.
κάθα	κάθε, κάθε εἶς.
καθαρός	γνήσιος, καθαρός, ἐπίρ. καθάρια, ἀναμφισβήτητα.
καιρός	χρονική στιγμή, εὐκαιρία, φρ. πάσα καιρό κάθε μέρα, σ' ἕναν καιρό συγχρόνως, ἕναν καιρό κάποτε, στόν καιρό μου ὅσο ζῶ.
κακά	ἄσχημα.
κακηώρα	κακή ὥρα, ἀτυχία.
κακόβιος	ἄθλιος, ταλαίπωρος.
κακόλιτρα	νόμισμα μικρῆς ἀξίας, παλιόλιτρα (χλευαστικά).
κακομοιῆς	δυστυχισμένος, ταλαίπωρος, καί κακόμοιρος.
κακομοιριά	δυστυχία.
κακομοιριασμένος	δυστυχής.
κακοπόδαρος	ἄθλιος, κακορίζικος.
κακορίζικος	δυστυχής.
κακοσίγη	κακία, ὀργή.
καλά καί	ἄν καί, μολονότι.
καλάρω	κατεβάζω, χαμηλώνω (ιταλ. calare).
καλλιὰ	ἐπίρ. καλύτερα.
κάλλιος	καλύτερος.
καλοκαρδίζω	κάνω κάποιον εὐτυχισμένο.
καλομοιριά	εὐτυχία.
καλοπίχερος	κατάλληλος.
καλορίζικιά	καλή τύχη, εὐτυχία.
καλορίζικος	τυχερός.

καλοσύνη	εὐτυχία.
καλότατα	πολύ καλά.
καματερή	καθημερινή
κάμερα	δωμάτιο (ιταλ. camera).
καμπόσος	ὄχι λίγος, ἐπίρ. καμπόσο ἀριετιά.
κάμωμα	πράξη, ἔργος, κατόρθωμα.
κανισκεύγω	χαρίζω, κάνω δῶρο.
κανίσι	δῶρο.
καπακιστά	συλλαβιστά
καπετάνιος	ἀνώτατος ἀξιωματικός τοῦ Βενετικοῦ στρατοῦ (ιταλ. capetano).
καπιτάρω	φθάνω (ιταλ. capitare).
κάπνισμα	θυμίαμα.
κάπονας	εὐνουχισμένος πετεινός.
καρτέρι	συννοικία γατονιά, στρατώνας, φρ. ἐπῆγε στό καρτέρι 'βγήκε στό κλαρί', σέ ἀναζήτηση ἐραστῶν (ιταλ. quartiere).
	<i>Καρτέρια:</i> θέση στό Χάνδακα, «συνέχεια τοῦ Φούντικου καί κατά μήκος τοῦ παλιοῦ τείχους ἦταν οἱ λεγόμενοι Ἰταλικοὶ Στρατώνες γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα καρτέρια, παραφθορὰ τοῦ ιταλ. ὀνόματος, ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζονται σήμερα ἐλάχιστα λείψανα». Βλ. Σπανάκης, <i>Κρήτη</i> , τ. Α', σ. 221.
καρτσεράρω	φυλακίζω (ιταλ. carcerare).
κασέλα	μπαούλο (φεν. cassela).
καταβάνω	μαρτυρῶ, καταδίδω, κατηγορῶ.
κατακόβω	κόβω σέ μικρὰ κομμάτια.
κατακρίνω	κατηγορῶ.
καταλῶ	φθείρω, ἀφανίζω, σκοτώνω.
καταμπερδαίνω	εἶμαι μπερδεμένος, εἶμαι σέ πλήρη σύγχυση.
καταξερασμένος	γεμάτος ξερατά.
καταξηλώνω	ἐμποδίζω, ματαιώνω.
καταπῶς	ὄπως.
καταρῶ	καταριέμαι.
κατάσπρος	κατάλευκος.
κατασταίνομαι	γίνομαι.
κατασφαλίζω	φυλακίζω.
καταφρονῶ	περιφρονῶ.
καταχορταίνω	ἀπολαμβάνω, χαίρομαι κάποιον.
κάτεργο	πολεμικό κωπήλατο πλοῖο, μτφρ. φυλακή.
κατέχω	ξέρω, γνωρίζω.
κατίνα	άλυσίδα, μτφρ. σπονδυλική στήλη (ιταλ. catena).

καύκαλο	κροανίο, κεφάλι.
καυχησιά	ἔπαρση, καυχησιολογία.
καυχησάρης	αὐτὸς ποὺ καυχίεται γιὰ κάτι.
κερά	κυρία, καὶ κεράτσα.
κερδαίνω	κερδίζω.
κερελάρω	μηνύω, κατηγορῶ, κινῶ δικαστικὸ ἀγῶνα ἐναντίον κάποιου (ἰταλ. <i>querelare</i>).
κιανεῖς	κανεῖς, <i>κιαμά</i> , <i>κιανένα</i> .
κιβούρι	φέρετρο.
κιλαδισμός	κελάθημα.
κίντυνος	κίνδυνος, πληθ. <i>κίντυνα</i> .
κινῶ	παρακινῶ, ἀρχίζω.
κιτάρα	κιθάρα.
κίτρινος	τὰ κίτρινα χρυσὰ δουκάτα.
κλάημα	κλάμα.
κλάνω	πέρδομαι.
κλιτός	σκυφτός, ταπεινός, ἐπίρ. <i>κλιτότατα</i> μὲ μεγάλη ταπεινότητα.
κλωτσά	κλωτσιά.
κοιλιούλα	κοιλιά (χαϊδευτικά).
κολασιό	πρόγευμα (βεν. <i>colazion</i>).
κολονέλος	ἀνώτερος ἀξιοματικὸς τοῦ Βενετικοῦ στρατοῦ (ἰταλ. <i>colonnello</i>).
κομπανία	λόχος στρατιωτῶν (ἰταλ. <i>compagnia</i>).
κομπώνω	ἔξαπατῶ, ξεγελῶ, ξεγελιέμαι.
κονκλουδέρω	συμπεραίνω (ἰταλ. <i>concludere</i>).
κοντενάρω	εὐχαριστῶ, εὐχαριστοῦμαι (ἰταλ. <i>contentare</i>).
κοντραστάρω	ἐναντιώνομαι (ἰταλ. <i>contrastare</i>).
κοντσεδέρω	παραδέχομαι (ἰταλ. <i>concedere</i>).
κοπανίζω	χτυπῶ.
κοπέλα	κορίτσι, τὸ κοπέλι παιδί, ἢ κοπελιά νέα, <i>κοπελιάρης</i> νεαρός.
κορασιά	κορίτσι, πληθ. <i>κοράσια</i> .
κοράσο	κόρη, βλ. καὶ <i>κορασιά</i> .
κοράτσα	θώρακας, πανοπλία (βεν. <i>corazza</i>).
κόρδα	χορδὴ μουσικοῦ ὄργανου (ἰταλ. <i>corda</i>).
κορόνα	στεφάνι (ἰταλ. <i>corona</i>).
κορσαλέτο	ἔλαφρος θώρακας (ἰταλ. <i>corsaletto</i>).
κότα	ἐπενδύτης, πληθ. <i>κότες</i> (ἰταλ. <i>cotta</i>).
κουζουλιάδα	ἀνοησία, τρέλα (συνήθως στὸν πληθ.).
κουζουλός	τρελός, ἀνόητος (ἰταλ. <i>cucciolo</i>).
κοῖκοινδο	κουκούτσι (βλ. καὶ <i>τάταλο</i>).

κοιλούκι	κουτάβι.
κοιπιά	τὸ ὑγρὸ περιεχόμενον τοῦ ποτηριοῦ.
κουρτέλα	μικρὴ ἀλλή (ἰταλ. <i>cutella</i>).
κουτρουλιή	ὑπηρέτρια, δούλα.
κουτσομυτίζω	κόβω τὴ μύτη κάποιου.
κραάζω	φωνάζω κάποιον γιὰ νὰ ἴρθῃ, <i>κραάζομαι</i> ὀνομάζομαι.
κρατίζω	κρατῶ, ὑστερῶ.
κρατῶ	κρατῶ, ἔχω, θεωρῶ, <i>κρατοῦμαι</i> θεωροῦμαι.
κρεσέρω	αὐξάνω (ἰταλ. <i>crecere</i>).
κριάς	κρέας.
κρίμα	ἁμαρτία.
κρίνω	θεωρῶ, βασανίζω.
κροζέτα	φρ. <i>κάνω τσί κροζέτς</i> πεινῶ, δὲν ἔχω νὰ φάω (βεν. <i>croseta</i>).
κροίρω	κρούω, χτυπῶ.
κρυφά	ἐπίρ. κρυφά.
κρυβέριση	φροντίδα, ἐξυπηρέτηση.
κωλογιρίζω	γιρίζω ἀπὸ τὴν πλειρά τῶν ὀπισθίων.
κωλοσύρνω	σέρνω κάποιον στὴ γῆ.
κωμῶδία	κωμωδία.

λαββαίνω	παίρνω.
λαβῶνω	πληγῶνω.
λαγοῦτο	μουσικὸ ὄργανο (βεν. <i>lauto</i>).
λάθημα	σφάλμα.
λαντουρῶ	σαντίζω, βρέχω.
λάντσα	ἀκόντιο (βεν. <i>lanza</i>).
λαρδομαγερειά	φαγητὸ μαγειρεμένο μὲ λαρδί.
λατίνα	λατινικὴ γλῶσσα.
λαχαίνω	τυχαίνω.
λαχτιά	λάκτισμα, κλοτσιά, πληθ. <i>λαχτζς</i> .
λεημιοσύνη	ἐλεημοσύνη.
λετσιῶ	μάθημα, διδασκαλία, πληθ. <i>λετσιόνες</i> (βεν. <i>lezion</i>).
λέχω	ἐλέγχω.
λιανός	λεπτός, μικρός, λιγνός.
λιμπριά	χτύπημα μὲ βιβλίο.
λίμπρο	βιβλίο (ἰταλ. <i>libro</i>).
λίτρα	νόμισμα μικρῆς ἀξίας (ἰταλ. <i>litra, lira</i>).
λογάδα	εἶδος σταφυλιοῦ.
λογῆς	φρ. <i>τέτοιες λογῆς</i> τέτοιου εἶδους.

λοιάζω	σκέπτομαι, νοιάζω.
λοισμός	έγνοια.
λοιομαι	λοιαριάζομαι, θεωρομαι.
λοιπό	λοιπόν, και τό λοιπονίς.
λοιάγρα	τρέλα, άφροσύνη.
λοός	τρελός, άνόητος, παλαβός.
λυρόνι	μουσικό όργανο, ή λύρα.
λυσιασμένος	μτφρ. μανιακός, παράφορος, όργισμένος.
μά	άλλά, όμως (ιταλ. ma).
μαγάρι	είθε (ιταλ. magari).
μαγερεύω	μαγειρεύω.
μαγερειό	χώρος παρασκευής φαγητών, μαγέριχο.
μαγερευτός	μαγειρεμένος.
μαζώνω	συγκεντρώνω.
μαθαίνω	πληροφορομαι.
μαθές	άληθινά, βέβαια.
μαθημένος	έμπειρος.
μακαρούνα	μακαρόνια (βεν. macaron, ιταλ. maccheroni).
μαλιά	σύγκρουση, συμπλοκή.
μαλλιος	μαλλον.
μάνητα	όργή, θυμός.
μανίζω	θυμώνω, όργίζομαι.
μανίνι	βραχιόλι (βεν. manin).
μανόπολα	σιδερένιο ή δερμάτινο γάντι τών στρατιωτών (ιταλ. manopola).
μαντατεύγω	μαρτυρώ, καταγγέλλω, στέλνω μήνυμα έρωτικό.
μαντάτο	είδηση, μήνυμα (λατ. mandatum, ιταλ. mandato).
μαντατοφοριά	μήνυμα, παραγγελία, μεσολάβηση σέ υπόθεση έρωτική.
μαντρέτο	χτύπημα ξιφομάχου μέ κατεύθυνση από δεξιά προς τά άριστερά (βεν. madrèto).
μαριολιά	παλιανθρωπιά, πανουργία, άπάτη.
μαριόλος	δόλιος, πανούργος, άπατεώνας (βεν. mariol).
μασκάρεμα	κοροϊδία.
μασκαρεύομαι	άστετεύομαι.
μαστόρισσα	τεχνίτρα, πολύπειρη.
ματέρια	υπόθεση, θέμα (ιταλ. materia).
μανλίζω	διαφθείρω, παρασέρνω στην άνηθικότητα.
μερά	μεριά.
μεριάρω	άξιζω (ιταλ. meritare).

μερτικό	μερίδι.
μερώνω	ήμερεύω, ήσυχάζω.
μέσα	ανάμεσα.
μεταγνώθω	μετανεῶ, μετανιώνω καί μεταγνώω.
μετανίζω	προσκινῶ, κάνω 'μετάνοιες'.
μεταπαίρνω	ξαναπαίρνω.
μεταπροβάλλω	ἐμφανίζομαι καί πάλι.
μεταρωτῶ	ξαναρωτῶ.
μεταστέλνω	στέλνω καί πάλι.
μετοχάρης	ἀγρότης πού μένει σέ μετόχι καί τὸ καλλιεργεῖ.
μετόχι	ἐξοχικό κτήμα μὲ σπίτι.
μηδ(έν)	μηδὲ κανεῖς κανέννας, μηδὲ ποσῶς καθόλου, μηδὲ τίβοτας τίποτε ἵπολύτως.
μηδένας	κανέννας, μηδεμιά, μονδεμιά.
μηνῶ	παραγγέλλω, στέλνω μήνυμα.
μιλίτσια	ὁ μισθοφορικός ἰταλικὸς στρατὸς (ἰταλ. milizia).
μισέρ	κύριος, προσφώνηση ἀστού (βεν. misser).
μισεύγω	φεύγω, ἀναχωρῶ, ἀποχωρῶ.
μιτσός	μικρός.
μόδος	τρόπος (ἰταλ. modo).
μοίρα	μερίδιο, χρηματικό ποσὸ γιὰ ἐξαγορὰ αἰχμαλώτου ἢ σκλάβου.
μοιράδι	μερίδιο, μερτικό.
μολογῶ	ὁμολογῶ, ἐξομολογοῦμαι.
μοναχάς	μόνο.
μόνιος	μόνος, θηλ. μόνια.
μορτάρι	γουδι (ἰταλ. mortaro).
μοσχάτο	μοσχάτο κρασί.
μουγκρισματιά	μούγκρισμα.
μούδα	γυναικεῖο ἔνδυμα (βεν. muda).
μουτσουτσούνια	παιγνιδίσματα, νάζια.
μπάντα	ἄκρη, φρ. στή μπάντα παραμέρα (ἰταλ. banda).
μπατσελάδος	τρελός, ξετρελαμένος (βεν. bacilar).
μπερδένω	μπλέκομαι, μπερδεύομαι.
μπερέτα	σκοῦφος, κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ (ἰταλ. beretta).
μπερλίνα	εἶδος τιμωρίας σέ δημόσιο χῶρο, φρ. ἀνεβαίνω ἢ μπαίνο στή μπερλίνα διαπομπεύομαι (ἰταλ. berlina).
μπιστικός	ἔμπιστος, πιστός.
μπόδισμα	ἐμπόδιο.
μπορά	βλ. μπορῶ.

μπουμπάρδα	είδος τηλεβόλου (ιταλ. bombarda).
μπορεμένος	ισχυρός, είναι μπορεμένο είναι δυνατόν.
μπορώ	έχω τη δύναμη, μπορώ μπορεί νά.
μπορεζάμενος	δυνατός, είναι μπορεζάμενο είναι δυνατόν.
μπορετό	δυνιτόν.
μπόρσα	πουγγί (ιταλ. borsa).
μπουζουνάρα	μεγάλη τσέπη, και μπουζινάρα.
μπούρολο	βλαμός, μπουκιά.
μπραβάρω	καυχησιολογώ, περιαιτολογώ, κάνω τὸ μπράβο (ιταλ. bravare).
μπράβος	ένοπλος στήν ύπηρεσία άρχοντα ή ευγενή. Στήν κωμωδία, ό τυπος του ψευτογενναίου και του παλληκαρά (ιταλ. bravo).
μυλωνιστικός	αυτός που χρησιμοποιείται στις έργασίες του μύλου.
ναϊσχε	ναί, βέβαια, μάλιστα.
νίβομαι	πλένομαι.
νιός	νέος.
νοδάρος	συμβολαιογράφος (βεν. nodaro).
ντάνο	βλάβη, ζημιά, καταστροφή (ιταλ. danno).
ντεσβιάρω	παραστρατίζω, άποπλανώ, παραπλανώ (βεν. desviar).
ντήρηση	φόβος.
ντηροῦμαι	δειλιάζω, φοβοῦμαι, διστάζω.
νιοτρίνα	διδασκαλία, γνώσεις, πολυμάθεια (ιταλ. dottrina).
ντουπιτάρω	άμφιβάλλω (ιταλ. dubitare).
ντροπιασμένος	άτιμασμένος.
νυκτικός	νυχτερινός.
ξαγλιῶ	έξαντλῶ, άδειάζω.
ξαγοράζω	άπελευθερώνω άπό τή σκλαβιά κάποιον, παίρνω πίσω τὸ ένέχυρο.
ξάκουστος	ξακουστός, φημισμένος, ένδοξος.
ξαλησιμονῶ	ξεχνῶ.
ξαναστένομαι	άναστατώνομαι, είμαι έκτός έαυτοῦ, τά χάνω.
ξανασφαλίζω	κλείνω.
ξανμιζῶ	πέροδομαι.
ξανοίγω	κοιτάζω.
ξαργιτοῦ	έπίτηδες, σκόπια.
ξαΐτου	γι' αυτό, γι' αυτό τὸ λόγο.
ξεδηγοῦμαι	έκθέτω, διηγοῦμαι.
ξεδιαλύνω	ξεκαθαρίζω.

ξελολαμένος	τρελός.
ξεροτροχάλος	σωρός από πέτρες.
ξεσκολίζω	εκπαιδεύω.
ξεστένω	κατορθώνω, πετυχαίνα.
ξετελειώνω	τελειώνω, πραγματοποιώ.
ξετρέχω	προσπαθώ, επιδιώκω, ψάχνω να βρω κάτιον.
ξετρουμίζω	χάνω τὰ λογικά μου.
ξεύρω	ξέρω.
ξεφαντώνω	διασκεδάζω.
ξεφάντωση	διασκεδάση.
ξηήγηση	ἐξηήγηση, ἐρμηνεία.
ξηλώνω	διαλύω, ἐμποδίζω, ματιώνω.
ξοδιάζω	ξοδεύω, δαπανώ.
ξόμπλι	παράδειγμα, πρότυπο (λατ. exemplum).
ξωμένο	μένω ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι.
ξωφεύγω	ἀποφεύγω, ξεφεύγω, καὶ ἔξωφεύγω.

οἰγιά	γιά.
οἰγιαμιὰ	ἀμέσως, μονομιᾶς.
οἰγιάντα	βλ. γιάντα.
οἰγιατί	γιατί.
οἰγλήγορα	γρήγορα.
οἰγούι	ἀλίμονο.
οἰμέ	ἀλίμονο, οἰμένα (βεν. cime).
οἰήμερα	ὅλη μέρα, καὶ οἰήμερῆς.
οἰλοκοφτός	(προκ. γιά βράκα) με̄ πολλές διτλώσεις (ἐνδειξη πλούτου).
οἰπίδα	ἐλπίδα.
οἰπίζω	ἐλπίζω.
οἰλονομπρός	πρῶτα πρῶτα, πρὶν ἀπ' ὅλα.
οἰμάδι	μαζί.
οἰμπρός	(τοπ.) μπροστά, (χαρ.) προηγουμένος.
οἰντε	ὅταν, ὄντεν, ὄντα.
οἰξω	ἔξω, ὄξω ἀπὸ ἐκτὸς ἀπὸ.
οἰρδιναῖ	διαταγή, ἐτοιμότητα (ἰταλ. ordine).
οἰρδιναίζω	ταξτοποιώ, ἐτοιμάζω, παραγγέλλω (ἰταλ. ordinare).
οἰρεξη	ἐπιθημία.
οἰρίζω	διατάσσω, κυβερνῶ.
οἰρισμός	διαταγή.
οἰρνάρω	στολίζω (ἰταλ. ornare).

ὄσαρία	ταβέρνα (βεν ostaria).
ὄτιμος	ὄμως.
οὐδὲ	οὔτε, οὐδὲ <i>κιανεῖς</i> κανέννας ἀπολύτως.
οἶλος	ὄλος.
ὄσανός	φωτιά, φλόγι, φανάρι.
ὄφελος	ὠφέλεια.
ὄγτός	ψητός.
ὄγές	χθές.
π	βλ. ἐπά.
πεγω	πηγαίνω.
πεθος	βάσανο.
πειδομή	βάσανο, ταλαιπωρία, μαρτύριο.
πεινεμένος	αὐτός πού τὸν ἐπαινοῦν, <i>παινετός</i> ἐπαινετός, γενναῖος.
παιλιός	ἄθλιος, κακός, ἀχρεῖος.
πάντες	μήπως, <i>πάντεση</i> .
παντιέρα	σημαία (ἰταλ. <i>pandiera</i>).
παντοιβανάτος	ἀπὸ τὴν Πάντοβα, <i>αὐγά παντοιβανάτα</i> ἀβγά μεγάλα στὸ μέγεθος.
παραγδίνω	γδύνω ἐντελῶς.
παραγοικῶ	ἀκούω, καταλαβαίνω ἀπὸ αὐτὰ πού ἀκούω.
παραθεσιμίζω	ἀναβάλλω, καθυστερῶ.
παρακακομοίρα	δυστυχής.
παραλογιά	παραφροσύνη, τρέλα.
παραλογίζω	χάνω τὰ λογικά μου, τρελαίνομαι.
παραμάννα	ψυχομάννα.
παραμπρός	προηγουμένως.
παραπόνυση	παρόλοπο.
παραστελιάζω	κατακόπτο, σημαδεύω.
παρασύνκιτο	ἐντόσθια σφραγισμένου ζώου.
πάρωντας	ἄμέσως.
πυρέκει	πιό πέρα.
παρεκιάριω	έτοιμάζω (βεν. <i>parechiar</i>).
πάσα	κάθε, <i>πάσα εἷς</i> , <i>πάσα κιανεῖς</i> , <i>πάσα τίφοσι</i> .
πασίχαφος	χαρούμενος, ὄλος χαρά.
παστρότσα	μεγάλη ψεύτρα (βεν. <i>pastrocia</i>).
πατερομά	προσευχές, κοιμποσχοῖνι.
πάτος	βιθός.
πεδάντες	σχολαστικός (ἰταλ. <i>pedante</i>).

πεθυμιά	ἐπιθυμία.
πεθυμῶ	ἐπιθυμῶ.
πειράζομαι	βασανίζομαι.
πείραξη	ἐνόχληση.
πεισματικῶς	σὲ πείσμα κάποιου.
πελελάδες	ἀνοησίες, τρέλες.
πελελός	τρελός, μεγεθυντικὸ <i>πελέλικας</i> .
πέμπω	στέλνω.
πένα	ποινή, τιμωρία (ἰταλ. pena).
πενάρω	σκέπτομαι (ἰταλ. pensare).
περγελῶ	κοροΐδεύω.
περηφανῶ	εἶμαι ὑπερήφανος, δὲν καταδέχομαι.
περιδιάβαση	διασκέδαση.
περιορίζω	στενοχωροῦμαι, βασανίζω
περίσσος	πολύς, ἐπίρ. <i>περίσσα</i> .
περιστερόπουλο	μικρὸ περιστέρι.
περιτοπλιάς	ἰδιαιτέρα, πρὸ πάντων.
περιτρέχω	τριγυρίζω.
περιχῶ	ραντίζω, βρέχω, περιχύνω
περμαζώνω	συγκεντρώνω, μαζεύω.
περῶ	περῶ τὸν καιρὸ μου.
πέρπερο	νόμισμα.
περφέτος	τέλειος (ἰταλ. perfetto).
πετάρω	δένω (βεν. petar).
πετρίτης	εἶδος γερακιοῦ.
πηλός	λάσπη, πληθ. <i>πηλά</i> .
πιάνομαι	ἐρχομαι στὰ χέρια, μαλώνω.
πίβουλος	ἐπίβουλος, δόλιος.
πινομή	ὄνομα.
πίστη	φρ. <i>στήν πίστη μου</i> ὄρκος.
πλακῶνω	ἀμιτβ. φθάνω μὲ ὄρμη.
πλαντάζω	πνίγομαι, σκάω ἀπὸ ἀγανάκτηση.
πλανῶ	ἐξαπατῶ, ξεγελῶ, πλανεύω.
πλατίνα	γυροῦνα.
πλερωμῆ	πληρωμῆ.
πλερώνω	πληρώνω.
πληθαίνω	αὐξάνω.
πλησος	πολύς, ἐπίρ. <i>πλησα</i> .
πλιός	περισσότερος, θηλ. <i>πλιά, πλιότερος, πλιότερη</i> , ἐπίρ. <i>πλιότερα</i> .

πλουμισμένος	ὄμορφος καὶ πλουμιστός.
πλοῦσος	πλούσιος.
πόδας	πόδι.
ποέτες	ποιητῆς (ιταλ. poeta).
ποθαίνω	πεθαίνω.
ποθῆς	κάπου, πουθενά.
πόθος	ἔρωτας, ἐπιθυμία.
πόληψη	ὑπόληψη, φήμη.
πολιτικῆ	πόρνη, καὶ πολιτικῆ.
πολλά	ἐπίρ. πολύ.
πομένω	ἀπομένω.
πόντια	αἰχμηὶ (βεν. ponta).
πόντος	φρ. πόντος τῆς σκρμιίδας λεπτομέρεια τῆς ξιφομαχίας (βεν. ponto).
πόρος	ἀκόλαστος, ἀσελγής.
πορπατῶ	περιπατῶ, βαδίζω.
πόσα	πόσο.
ποσῶς	καθόλου, οὐδέ ποσῶς.
πούλαρος	μεγάλο πουλάρι.
πουνηάλο	μαχαίρι (ιταλ. pugnale).
πούρι	λοιπόν, ὁμως, τουλάχιστον γῆ ποιῆρι ἢ βέβαια (ιταλ. pure).
πουρνό	πρωί.
πράσσω	πράττω, ἐνεργῶ, κάνω.
πρέντσιπος	ἡγεμόνας. πρίγκιπας (βεν. principe).
πρεπό	σωστό.
πρήσκω	φουσκώνω, πρήζομαι.
πρίζα	πίκρα. στενοχώρια.
πρικαίνομαι	πικραίνομαι.
πικρὸς	πικρός.
πριχοῦ	πρίν νά.
προβαίνω	παρουσιάζομαι.
προικιό	προίκα.
προξενιῆς	αὐτός ποιὸ κάνει προξενιά.
προπομερώνω	ξεπαρθερεύω.
πρωικό	ὀπρωικό, φροῦτο.
ράπη	ξερό χόρτο.
ράσσω	βλ. ἀράσσω.
ραφιγοιράρω	παριστάνω (ιταλ. raffigurare).

ρέγομαι	λαχταρῶ, ἐπιθυμῶ.
ρεκουπεράρω	παίρνω πίσω, ἀποκτῶ καὶ πάλι (ἰταλ. ricuperare).
ρεμέδιο	γιατρικό, θεραπεία (βεν. remedio).
ρεσαλτάρω	ἐπιτίθεμαι (βεν. resslerar).
ρήγας	βασιλιάς.
ριζικό	τύχη, πεπρωμένο.
ρίμα	ποίημα, στίχοι με ὁμοσοκατάληξια (ἰταλ. rima).
ρίφι	ἐρίφιο.
ροβέρω	ἀνάποδο ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ στὰ δεξιὰ κτύπημα με σπαθί (βεν. roverso).
ρογένω	παίρνω ὑπηρετή με μῦθῶ (λατ. roga).
ρούγα	μεγάλος δρόμος, ἴσως ἢ ruga maistra, πού ἔνωσε τὸ λιμῆνι με τὴν κεντρικὴ πλατεία τοῦ Χάνδακα (βεν. ruga).
ρούμπα	ἔνδυμα (ἰταλ. roba).
ρουφιάνος	μεσολαβητῆς σὲ ἐρωτικὲς δουλειές (βρυσιά), ρουφιάνα (ἰταλ. ruffiano).
ρουφιανιά	μεσιτεία σὲ ἐρωτικὲς δουλειές, διαβολή.
σάζω	διορθώνω, τακτοποιῶ.
σαῖτα	βέλος.
σακούλι	πουγγί.
σάλαγος	βοή, θόρυβος, ταραχή.
σαλεύγω	περπατῶ, μετακινουῦμαι.
σάλια	σάλια, μτφρ. ἀνοησίες, φλυαρίες.
σαλιάρης	ἀνόητος, φλύαρος.
σαλιτσάδα	χαλικοστρωμένος δρόμος (βεν. salizada).
σάρτσα	μάλλινο ὕφασμα (βεν. sarza), σαρτσίνα μικρὴ σάρτσα.
σβαλιτσάρω	ληστεύω, λεηλατῶ (βεν. svalisar, ἰταλ. svaligiare).
σέκια	κάδος, δοχεῖο νυκτός (ἰταλ. secchia).
σένα	σκηνή (ἰταλ. scena).
σηκῶνω	παίρνω, ἀφαιρῶ, - τὸ νῶ κάποιου τὸν κἀνω νὰ πιστέψει.
σημάδι	στόχος.
σημερινός	σημερινός.
σιέντσια	ἐπιστήμη, γνώση (λατ. scientia).
σικλιά	ποσότητα νεροῦ πού περιέχεται στὸ σίκλο (κάδος γιὰ τὴν ἀντλῆση νεροῦ ἀπὸ πηγᾶδι).
σινιόρ	προσφώνηση ἀστοῦ, κύριος (ἰταλ. signor).
σιργουλιζῶ	καλοπιάνω, προσπαθῶ νὰ πείσω, ἀποπλανῶ, ἔξαπατῶ (λατ. circulo).

σιργοιλίσμα	καλόπιασμα, άπατηλή έκδήλωση συμπάθειας, άγάπης.
σκαρτάνα	είδος μαχαιριού (ιταλ. squarcina).
σκαρτσιούνι	κάλτσα, (συνήθως στον πληθ.).
σκέπη	είδος λεπτού ύφασματος που καλύπτει τó κεφάλι.
σκιάς	τουλάχιστον, έστω, καθόλου.
σκολαίω	παύω, τελειώνω, σταματώ.
σκολάφος	μαθητής (βεν. scolaro), και σκολίτης.
σκόλη	έορτή, ήμέρα άργίας.
σκόρων	ντροπή, προσβολή, ήτίμωση (ιταλ. scorno).
σκορπύ	άμφ. διασκορπίζομαι, συντριβομαι.
σκοτενάγρα	σκοτεινιά, σκοτάδι.
σκοτιά	σκοτάδι.
σκότιση	μεγάλη έγνοια, σκοτούρα.
σκότωση	σκοτωμός, σφαγή.
σκομιδα	ξίφασκία (βεν. *scrimida, ιταλ. schermita).
σχροφιά	θηλυκό γουρούνι.
σκύλος	προκ. για άνθρωπο, βρυσιά.
σκῶ	σκάζω από άγανάκτηση, στενοχώρια.
σμίγω	συντροφιάζω, συναντιέμαι, ανταμώνω, σμικτός.
σολδάδος	στρατιώτης (βεν. soldado).
σονάρω	παίζω μουσικό όργανο, τó σονάρε τó παίξιμο μουσικού όργανου (βεν. sonare).
σουλατσάρω	περπατώ, βαδίζω πάνω-κάτω (ιταλ. sollazzare).
σουφράγιο	εύνοια, έγκριση, άπόφαση (ιταλ. suffraggio).
σπανιόλα	ίσπανική γλώσσα.
σπελντονάδα	όπλο, ίσως άκόντιο (ιταλ. spendonata ;).
σπετιέρης	φαρμακοποιός (βεν. specier).
σπολλάτη	(είς πολλά έτη) εύχαριστώ, εύγε.
σπουδιάζω	βιάζομαι, σπεύδω, επίρ. σπουδαχτικά βιαστικά.
σπῶ	σπάω, κομματιάζω.
στάμενα	(στον πληθ.) χρήματα.
στανιό	μέ γεν., παρὰ τή θέληση κάποιου.
στέκω	στέκομαι, σταματώ, στέκω νά είμαι έτοιμος νά.
στένω	στήνω, τοποθετώ.
στοιχίζω	ύπηρετώ κάποιον, δουλεύω μέ μισθό ως ύπηρετής.
στόκος	έγχειρίδιο (ιταλ. stocco).
στοιδιάρω	μελετώ (ιταλ. studiare).
στραγγίζω	στάζω.
στρασινάρω	κακοποιώ (ιταλ. strascinare).

στράτα	δρόμος, <i>βρήζα στράτα</i> βρήζα λύση, τρόπο (λατ. strata, ιταλ. strada).
στρέγω	δέχομαι, παραδέχομαι.
στύψη	στυπτηρία. Χρησιμοποιείται στη βαφή των ύφασμάτων για τη στερέωση των χρωμάτων.
συβάξομαι	συμβιβάζομαι, συγκατατίθεται.
συγκλίνω	δέχομαι, συγκατατίθεται, μτβ. κάμπτω.
συγύριση	οίκειακά σζεύη.
σιμπαθῶ	συγχωρῶ.
σύνανα	μέ τὸ χάραμα, μέ τὴν αὐτή.
συναφοριάς	ἔξ αἰτίας.
σινέντυτος	μέ ὄλα τὰ ροῦχα του.
σινήθι	συνήθεια.
σιντηρῶ	βλέπω, κοιτάζω, παρατηρῶ, προσέχω.
σιντροφιάζω	συνοδεύω.
σιντροφιαστά	καὶ οἱ δυὸ μαζί.
σιντυχαίνω	μιλῶ, συζητῶ.
σίρνομαι	ἀποσύρομαι, τραβιέμαι στὴν ἄκρη.
σιχναγωγιάζω	βάζω συχνά σέ ἀγωγή.
σιχναλλάσσω	ἀλλάζω συχνά, μεταβάλλομαι.
σιχνοπορδαλιζώ	πέρδομαι συχνά.
σιμαγή	φόνος.
σιμαιο	σφάλω, κάνω λάθος, ἀστοχῶ, καὶ σφάνω, σφάλλω.
σφάκελο	φάσκελο.
σφαλιζώ	κλείνω καλά.
σφορταάδος	ἀφύσικος, χωρὶς συνείδηση τῶν ἐνεργειῶν μου (ιταλ. sforzato).
σώνω	φτάνω, προφταίνω.
ταβλα	τραπέζι (λατ. tabula).
ταριάζω	συμφωνῶ μέ κάποιον.
ταμπούρο	τύμπανο (ιταλ. tamburlo).
ταριώσω	σπαράζω, σφαιδάζω, σπερταῶ.
ταραχή	ἀναταραχή.
ταραχίζω	προζαλῶ ἀγανάκτηση, ὁδηγῶ σέ κάποιον.
τάργα	ἀσπίδα (ιταλ. targa).
τάσσω	τάζω, ὑπόσχομαι.
τάταλο	χοιριμάξ, γεν. <i>τατάλω</i> (βεν. datolo). Ἀπό τὰ κουκούτσια του (βλ. <i>κοιζουδο</i>) παραγόταν βαθὺ ζόζκινο (πομφυρῶ) χρῶμα ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴ βαφή ὑφασμάτων.

τάχα	ἴσως, μήπως, ᾄθην, καὶ τάχατες.
ταχιά	πρωί, <i>ταχιά κι ἄργά</i> πρωί καὶ βράδυ, καὶ <i>ταχύ, ταχυτέρου</i> .
τέλεια	ἐντελῶς, ὀλότελα.
πέριμενο	χρονικὸ ὄριο, προθεσμία (ἰταλ. termine).
τεσσαρογάζετο	νόμισμα ἄξιας τεσσάρων γαζετών.
τετάρτι	τὸ τέταρτο.
τεταρτιάζω	κόβω στὰ τέσσερα, κατακόπτω.
τίβοτα	τίποτε, καὶ <i>τίβοτας, τίβοτσι</i> .
τιμητικός	ἐντιμιος.
τοκάρω	ἀνήκω, <i>τοκάρει</i> ἀναλογεῖ, ἀρμόζει (ἰταλ. toccare).
τολέλα	συνήθως στὸν πληθ., σανιδένια ἐξώφυλλα βιβλίου (βεν. toleia).
τορνέσι	χάλκινο νόμισμα μικρῆς ἄξιας, πληθ. <i>τορνέσα</i> γενικῶς, τὰ χρήματα (ἰταλ. tornese).
τόσα	τόσο.
τοσοσταλά	τόσο λίγο.
τότες	τότε, καὶ <i>ἐτότες</i> .
τραβοπαλεύγω	παλεύω δυνατὰ καὶ βίαια.
τρατάρω	συζητῶ, διαχειρίζομαι (ἰταλ. trattare).
τρατενίρω	χασομερῶ, ἀναβάλλω (βεν. trategnir).
τρίχωστα	πολύ κρυφά.
τσάκος	ἀλυσιδωτὸς θώρακας (βεν. zaco).
τσαμπουρλί	εἶδος ἐνδύματος (ἰταλ. giamberluccho).
τσαούσης	ὑπαξιωματικὸς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ.
τσάρουκας	φάρυγγας.
τσάφος	κλητήρας ποῦ ἐκτελοῦσε τὶς δικαστικὰς ἀποφάσεις σὲ ποινικὰς καὶ οἰκονομικὰς ὑποθέσεις, ἀστυνόμος (βεν. zafo).
τσεδέρω	ὑποχωρῶ (ἰταλ. cedere).
τσεκίני	χρυσὸ βενετικὸ νόμισμα (βεν. zechin).
τσελαδιά	πηχτὴ (βεν. zeladia).
τσήρνιδα	πολιτοφραζακὴ (βεν. cernida).
τσίκνα	μυρωδιὰ ἀπὸ φαιγητὸ ποῦ καίγεται ἢ ἔχει πιάσει.
τσιλῶ	ἔχω διάρροια.
τσιτόνι	εἶδος ἐνδύματος (βεν. zipon).
τσιταδίνας	ἀσπὸς (ἰταλ. cittadino).
τυχαίνει	ἀπρόσ., πρόπει, σιμβάινει, ἀρμόζει.
ὑστερο	στὸ ὑστερο στὸ τέλος, καὶ στὸ ὑστερο.
φαιμέγος	ἐπιτηρέτης, <i>φαιμέγια</i> ἐπιτηρέτρια (βεν. famegio).

φανίζομαι	φρίνομαι.
φάσκελο	σφάκελο.
φελλός	παντόφλα.
φελῶ	ὠφελῶ, εἶμαι χρήσιμος.
φεραρούλι	μιανδύας (βεν. ferariol, ἰταλ. ferraiuolo).
φηκάρι	θήκη τοῦ σπαθιοῦ.
φισοῦτο	φλογέρα, φλάουτο (ἰταλ. flauo).
φίλαινα	ἔμπιστη φίλη, φιλενάδα.
φινίρω	λήγω, τελειώνω (ἰταλ. finire).
φίνος	λεπτός.
φιορίρω	ἀνθῶ (ἰταλ. fiorire).
φλακή	φυλακή.
φλακιάζω	φυλακίζω.
φλασκάκι	μικρὸ φλασκί.
φοβιζάμενος	φοβισμένος.
φορεσά	ἐνδυμασία.
φόρος	ἡ κεντρικὴ πλατεία τοῦ Χάνθακα, μπροστὰ στοῦ δουκικοῦ παλάτι, ἐκεῖ ποὺ εἶναι σήμερὰ ἡ κρήνη Μοροζίνι (λατ. forum, ἰταλ. foro).
φόρι	ἴσως, καὶ φόρισι (ἰταλ. forsi).
φούγκα	κρεμάλα (ἰταλ. furca).
φοιηκίζω	κρεμῶ, ἀπαγχονίζω.
φουσάτο	στράτευμα (λατ. fossatum).
φράζες	φράσεις (frase).
φράρος	καλόγερος καθολικοῦ δόγματος (ἰταλ. fraro).
φτωχός	δυστυχιμένος.
φρυῶ	ἐλαττώνομαι σὲ δῆλο, ἀδυνατίζω, ἐλαττώνω.
φύση	φυσικό, χαρακτήρας.
φυσικό	ιδιοσυγκρασία, χαρακτήρας.
φχωριστῶ	εὐχωριστῶ.
φωνιάζω	φωνάζω, κραιπάζω.
φῶς	φῶς, ὄραση.
φωτερός	φωτεινός.
χάλασμα	ἐρείπιο.
χαλκιάς	τεχνίτης ποὺ κατεργάζεται τὸ χαλκὸ, χαλκουργός.
χαλιῶ	καταστρέφω, γροεμίζω, διαφθείρω.
χάμαι	χάμω.
χαμπλοφτερουγιάζω	χαμπλώνω τὰ φτερά. πετῶ χαμπιλά.

χάρη	φυσικά χαρίσματα, δύναμη, ικανότητα.
χάρισμα	δῶρο.
χαριτωμένοι	γεμάτος χάρες.
χάρκωμα	οἰκιακὸ σκεῦος ἀπὸ χαλκῶ.
χέρια	χέρι.
χουγιάζω	φωνάζω, ὠρῶμαι.
χρεία	ἀνάγκη.
χρειωμένος	χρεωμένος.
χρουσώνω	χρυσώνω.
χτικιάζω	γίνομαι φθισικός.
χώνω	κρύβω, ἐπίρ. <i>χωστά κρυφά</i> , μυστικά.
χώρα	πολιτεία.
ψαρός	λευκός.
πειριότης	πειριάρης, ἄθλιος.
ψεύγομαι	λέω ψέματα.
ψευδολόγος	ψεύτης.
ψή	ψυχή.
ψηλώνω	ἀνεβάζω, ὑψώνω, δίνω ὕψος σὲ κάτι.
ψηφῶ	λογαριάζω, ὑπολογίζω, ἐκτιμῶ.
ψίχα	καθόλου.
ψόμα	ψέμα.
ψυχικό	εὐεργεσία, ἐλεημοσύνη.
ῶρα	φρ. <i>μὴν ῶρα</i> ἀμέσως.
ῶσάν	ὅπως, καὶ ῶσά, <i>σάν</i> ὅταν.
ῶστε	(χρον.) ἕως, ἕως ὅτου.
ῶφου	ἀλίμονο.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἁγία Σοφία	ἐκκλησία στὸ Ἑξώπορτο τοῦ Χάνδακα.
Ἁγία Παρασκευή	ἐκκλησία στὴν ὑποθεσία Μερκούρι (ὅπου ἔχει στὸ Μερκούρι).
Ἄδης	ὁ κόσμος τῶν ἑκρῶν.
Ajace	ὁ Αἴας.
Ἀλισάντρος	πρῶν ἀγαπητὸς τῆς Πουλισένας (ἰταλ. Allessandro).
Ἄξά	ἡ Νάξος.
Apolline	ὁ θεὸς Ἀπόλλων.
Βαγιά	θέση στὸ Ἑξώπορτο τοῦ Χάνδακα.
Βιρσίλιος	ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Βιργίλιος (ἰταλ. Virzilio).
Catone	ὁ Ρωμαῖος ποιητὸς καὶ συγγραφέας Κάτων.
Γιαζόνες	ὁ Ἰάσων (ἰταλ. Giasone).
Γκουαρίνος	ὁ οὐμανιστὴς καὶ γραμματικὸς Guarinus da Verona.
Δερματᾶς	συνοικία καὶ λιμάνι τοῦ Χάνδακα.
Diana	ἡ θεὰ Ἄρτεμις.
Διγενής	ὁ Διγενὴς Ἀχρεΐτας.
Ἐρωτας	ὁ θεὸς Ἐρῶτας.
Giove	ὁ Δίας, καὶ <i>Jupiter</i> .
Glicere	Γλυκέρα, ἡρωίδα στὴν κωμῶδια <i>Andria</i> τοῦ Τερεντίου (ἰταλ. Glicera).
Instituta	τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ <i>Corpus Juris Civilis</i> .
Jupiter	ὁ Δίας.
Καρτέρι	βλ. <i>καρτέρι</i> .
Κάστρο	ὁ Χάνδακας (σημ. Ἡράκλειο).
Κατόνες	ὁ Κάτων βλ. καὶ <i>Catone</i> .
Κάτουλλος	ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Κάτουλλος (ἰταλ. Valerio Catullo).
Κουβεσιάνος	μπαρβός.
Κοιντιλιάνος	ὁ Ρωμαῖος ρήτορας Κοῖντιλιανός (ἰταλ. Fabio Quintiliano).
Κρήτη	τὸ νησί Κρήτη.
Κωνσταντῆς	ἀγαπητὸς τῆς Ἄννούσας.
Laide	ἡ φημισμένη ἑταῖρα τῆς Κορίνθου Λαΐς.
Λουνός	πρόσωπο(;) ἀπὸ τὴ Χίο.

<i>μαλκουζινάτα</i>	θέση στο χώρο τῶν Σφαγείων τοῦ Χάνδακα, ὅπου ταβερνιάρηδες ἢ πλανόδιοι μικροπωλητές μαγεύρουν κεφάλια καὶ ἐντόσθια ζώων καὶ τὰ πουλοῦσαν στοὺς διερχομένους (βεν. <i>malcusinata</i>).
<i>Μαρτσιάλες</i>	ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Μαρτσιάλης (ἰταλ. <i>Marziale</i>).
<i>Μεγαφέντης</i>	ὁ σουλτάνος Μεχμέτ Γ΄ (ἰταλ. <i>Gransignore</i>)· βλ. καὶ <i>Μεεμέτ</i> .
<i>Μεεμέτ</i>	ὁ σουλτάνος Μεχμέτ Γ΄ (1595-1603).
<i>Μερκούρι</i>	τοπωνύμιο βλ. <i>ἀγία Παρασκευή</i> .
<i>Miteno Andrea</i>	νομοδιδάσκαλος μὲ ἰδιωτικὸ σχολεῖο στὸ Χάνδακα.
<i>Μιχάλης</i>	ὁ Μιχαὴλ ὁ Γενναῖος, ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας (1593-1601).
<i>Μπουγδανιά</i>	Μολδαβία.
<i>Μπρετσαλδής</i>	κάτοικος τοῦ Χάνδακα.
<i>Nettuno</i>	ὁ θεὸς τῆς θάλασσας Ποσειδῶν (ἰταλ.).
<i>Ντία</i>	τὸ νησί Δία, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Χάνδακα.
<i>Ντονάδος</i>	ὁ γραμματικὸς Ντονάτος (<i>Elio Donato</i>).
<i>Ὀβριακή</i>	τὸ Ἑβραϊκὸ γκέτο τοῦ Χάνδακα.
<i>Ὀράτιος</i>	1. ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Ὀράτιος (ἰταλ. <i>Orazio</i>). 2. Ἀγαπητικὸς τῆς Πουλισένας.
<i>Πάμφιλος</i>	ἥρωας στὴν κωμωδία <i>Andria</i> τοῦ Τερεντίου, ἀγαπητικὸς τῆς <i>Glycere</i> (ἰταλ. <i>Pamfilo</i>).
<i>Παναγιά ἢ Τριμάρτυρη</i>	ἐκκλησία στὸ Ἑξώπορτο τοῦ Χάνδακα.
<i>Πανωσπηλιώτισσα</i>	Ἰωσὺς ἢ ἐκκλησία Κυρὰ Σπανοπουλιώτισσα τοῦ Χάνδακα.
<i>Πλάτωνας</i>	ὁ Πλάτων.
<i>Πουλισέτος</i>	μπράβος.
<i>Rangone</i>	ὁ διοικητὴς τῶν μισθοφορικῶν δυνάμεων (<i>milizia</i>) τῆς Βενετίας στὴν Κρήτη <i>marchese Baldissera Rangone</i> ἀπὸ τὴ <i>Modena</i> .
<i>Σαμφών</i>	ὁ βιβλικὸς ἥρωας Σαμφών.
<i>Σαφεντόνα</i>	γριά ρουφιάννα τοῦ Χάνδακα.
<i>Τερέντιος</i>	ὁ Ρωμαῖος κωμωδιογράφος Τερέντιος (ἰταλ. <i>P. Terenzio</i>).
<i>Τίμπουλλος</i>	ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Τίβουλλος (ἰταλ. <i>Albio Tibullo</i>).
<i>Τοῦρκοι</i>	οἱ Τοῦρκοι.
<i>Τροχάλης</i>	μπράβος.
<i>Τσιτσερόνες</i>	ὁ Κικέρων (ἰταλ. <i>Cicerone</i>).
<i>Χιὸ</i>	τὸ νησί Χιὸς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΓΕΝΙΚΑ

- ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ, Ἡ κρητικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς, *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 8 (1954) 91-108 [= *Ἡ κρητικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς. Μελέτη φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ*, Ἀθήνα, 1985].
- ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ, Τὸ Κάστρο τῆς Κρήτης καὶ ἡ ζωὴ του στὸν ΙΣΤ΄ καὶ ΙΖ΄ αἰῶνα, *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 19 (1965) 146-178.
- ΧΡΥΣΑ Α. ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Ἡ Κρήτη στὴ διάρκειά τῆς περιόδου τῆς Βενετοκρατίας (1211-1669), *Κρήτη, Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς*, τ. 2, Κρήτη 1988, σ. 105-161.
- ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ἡ παιδεία κατὰ τὴ Βενετοκρατία, *Κρήτη, Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς*, τ. 2, δ.π., σ. 163-195.
- ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ, Ἡ κρητικὴ λογοτεχνία κατὰ τὴ Βενετοκρατία, *Κρήτη, Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς*, τ. 2, δ.π., σ. 197-229.
- ΜΑΝΟΛΗΣ ΜΠΟΡΜΠΟΥΔΑΚΗΣ, Ἡ τέχνη κατὰ τὴ Βενετοκρατία, *Κρήτη, Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς*, τ. 2, δ.π., σ. 231-288.
- ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ὁ ποιητὴς τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» καὶ ἄλλα βενετοκρητικὰ μελετήματα, Ἡράκλειον Κρήτης 1989.
- ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, Ἡ Μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία. Μαρτυρίες, *Θησαυρίσματα*, τ. 20 (1990) 9-169.
- *Literature and society in Renaissance Crete*, edited by DAVID HOLTON, Cambridge University Press 1991.

ΚΡΗΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Κριτικὴ βιβλιογραφία τοῦ «Κρητικοῦ Θεάτρου»*. Δεύτερη ἔκδοση συμπληρωμένη, Ἀθήνα 1964.
- ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ε. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, *Κριτικὴ βιβλιογραφία τοῦ «Κρητικοῦ Θεάτρου»* (1965-1979), Ὁ Ἐρασιστῆς, τ. 17 (1981) 46-73.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ (1980-1992)

- *Μάρκων Ἀντωνίου Φοσκόλου Φορτουνάτος*. Κριτικὴ ἔκδοση, σημειώσεις, γλωσσάριο ALFRED VINCENT, Ἡράκλειο Κρήτης 1980.
- *Ροδολίνος*, τραγωδία Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρωῦλου (17ου αἰῶνα). Πρόλογος Στυλιανὸς Ἀλεξίου. Ἐπιμέλεια ΜΑΡΘΑ ΑΠΟΣΚΙΤΗ, Ἀθήνα 1978.
- *Ἐρωφίλη*, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτη. Ἐπιμέλεια ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ-ΜΑΡΘΑ ΑΠΟΣΚΙΤΗ, Ἀθήνα 1988.
- *Ζήνων*, κρητοεπτανησιακὴ τραγωδία (17ου αἰῶνα). Ἐπιμέλεια ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ-ΜΑΡΘΑ ΑΠΟΣΚΙΤΗ, Ἀθήνα 1991.

— Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Τὰ τρία τελευταῖα ἀνέκδοτα Ἰντερμέδια τοῦ «Κρητικοῦ Θεάτρου», *Πεπραγμένα τοῦ ΣΤ΄ Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. Β΄, Χανιά 1991, σ. 31΄-342.

— *Γεωργίου Χορτάτση Ἡ Ἐλευθερωμένη Ἱερουσαλήμ. (Τὰ Ἰντερμέδια τῆς Ἐρωφίλης)*. Ἐπιμέλεια ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ-ΜΑΡΘΑ ΑΠΟΣΚΙΤΗ, Ἀθήνα 1992.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΡΤΑΤΣΗΣ

— Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κρητικῆς οἰκογενείας Χορτάτση *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, τ. 26 (1956) 231-301.

— Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Τὰ ἔγγραφα τῶν Χορτάτσηδων τῆς Σμύρνης (Συλλογὴ Whittall), *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τ. 10 (1962) 9-88.

— Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ὁ Μαρκαντώνιος Βιάρος (1542-post 1604) καὶ ὁ χρόνος συγγραφῆς τῶν δραμάτων τοῦ Γεωργίου Χορτάτση, *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 17 (1964) 261-282.

— ΣΠΥΡΟΣ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ, Γεώργιος Ἰωάννη Χορτάτσης (ci. 1545-1610), *Θησαυροίσματα*, τ. 7 (1970) 182-227.

— ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ε. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, Γεώργιος Χορτάτσης (1550-1610 περ.). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, *Διαβάζω*, τεύχ. 27 (Ἰανουάριος 1980) 54-65.

— ROSEMARY E. BANCROFT-MARCUS, *Georgios Chortatsis, 16th-century Cretan Playwright a Critical Study*, Thesis submitted for th degree of Doctor of Philosophy in the University of Oxford, Trinity Term 1978.

— ROSEMARY E. BANCROFT-MARCUS, Georgios Chortatsis and his works, *Μαντατοφόρος*, τεύχος 16 (Ἰούλιος 1980) 13-46.

— ROSEMARY E. BANCROFT-MARCUS, Literary cryptograms and the Cretan academies, *Byzantine and Modern Greek Studies*, τ. 8 (1982-1983) 47-76.

— ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ε. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, Ἔρευνες γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Χορτάτση, ὑπὸ ἔκδοσιν ἀπὸ τὴν Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν.

ΚΑΤΣΟΥΡΜΠΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

— *Γεωργίου Χορτάτση Κατζούρμπος, κωμωδία*. Κριτικὴ ἔκδοσιν, σημειώσεις, γλωσσάριον ΛΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, Ἡράκλειον Κρήτης 1964 [Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν — Κρητικὸν Θεάτρον I].

— Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἀνέκδοτα Ἰντερμέδια τοῦ Ἰντερμέδιου τοῦ «Κρητικοῦ Θεάτρου», *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 1 (1947) 525-580.

ΜΕΛΕΤΕΣ

— LINOS POLITIS, Il teatro a Creta nei suoi rapporti con il teatro italiano del Rinascimento e in particolare con la commedia veneziana, *Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e*

- Rinascimento*, a cura di AGOSTINO PERTUSI, Firenze, Sansoni, 1966, σ. 225-240.
- ALFRED L. VINCENT, Μία πηγή του Κατζούριμπος, *Κρητικά Χρονικά*, τ. 20 (1966) 7-16.
- ΧΡΙΣΤΙΝΑ Β. ΔΕΛΟΥΣΗ, Ὁ Κατζούριμπος καὶ ἡ λιτινικὴ κωμωδία. Συμβολὴ στὴν ἐρμηνεία τῆς κρητικῆς κωμωδίας, *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τ. 10 (1968) 241-279.
- VINCENZO PECORARO, Il Κατζούριμπος et il teatro di G.B. Della Porta, *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici*, περ. Β', τ. 6-7 (1969-1970) 181-197.
- ΝΙΚΗ ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ, Ὅμοιότητες ἀνάμεσα στὸν Πιστικὸ Βοσκό καὶ τὸν Κατζούριμπος, *Ἑλληνικά*, τ. 24 (1971) 374-378.
- ΑΛΕΞΗΣ ΣΟΛΟΜΟΣ, *Τὸ Κρητικὸ Θέατρο ἀπὸ τὴ φιλολογία στὴ σκηνή*, Ἀθήνα 1973.
- MARIO VITTI, Ἡ ἀκμὴ τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ τὸ Εὐρωπαϊκὸ σύνολο (ΙΣΤ' -ΙΖ' αἰ.), *Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. 2, Ἀθήνα 1974, σ. 371-377.
- ΚΟΜΝΗΝΗ ΠΗΔΩΝΙΑ, *Τὰ λόγια γλωσσικὰ σταχεῖα στὰ ἔργα τοῦ Χορτάτση*, Ἰωάννινα 1977 [Ἔρευνες στὴ Νέα Ἑλληνικὴ Φιλολογία 2].
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Π. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, Τὸ ὄνομα Κατζάραπος, *Κρητολογία*, τεύχ. 5 (Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1977) 171-177.
- ΝΙΚΗ ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ, Ὁ Πιστικὸς Βοσκὸς καὶ τὰ ἔργα τοῦ Χορτάτση, *Θησαυρίσματα*, τ. 15 (1978) 80-97.
- ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Γλωσσικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις σὲ κρητικὰ κείμενα. Γ'. Κατζούριμπος, *Κρητολογία*, τεύχος 8 (Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1979) 133-134.
- VINCENZO PECORARO, Bilanci e prospettive sulle commedie cretesi: ovvero il teatro cretese fra commedia erudita e tecniche dell'arte, *Ἑλληνικά*, τ. 32 (1980) 99-116.
- FILIPPO MARIA PONTANI, *Lezioni sul teatro cretese*, Padova 1980 [Università di Padova, Studi Bizantini e Neogreci, Quaderni 17].
- ΠΑΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Τὸ κοινὸ τῶν παραστάσεων τοῦ 'Κρητικοῦ Θεάτρου' (± 1590-1669), *Ἑλληνικά*, τ. 39 (1988) 323-346.
- ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ, *Μελετήματα θεάτρου. Τὸ Κρητικὸ Θέατρο*, Ἀθήνα 1991.
- LIDIA MARTINI, Italianismi nelle commedie cretesi, *III Convegno Nazionale di Studi Neogreci, Atti*, Palermo 1991, σ. 125-133.
- ΣΤΡΑΤΟΣ ΠΑΠΑΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ, Τὸ Δίκαιο στὸ 'Κρητικὸ Θέατρο', *Πεπραγμένα τοῦ ΣΤ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. Β', Χανιά 1991, σ. 438-513

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

ΝΙΚΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ. Γεννήθηκε στο Ρέθυμνο. Φοίτησε στην Akademie der Bildenden Künste στη Βιέννη και στην ΑΣΚΤ στην Αθήνα. Έχει συνεργαστεί ως σκηνογράφος: με το Άνοιχτο Θέατρο, *Πολύ κακό για τίποτα* του Σαίξπηρ, σε συνεργασία με τον Αντώνη Κυριακούλη (1985), με την Ομάδα Έδάφους, *Τά τραγούδια* (1991), με τις Μορφές, *Μικρός Έγιολφ* του Ίψεν (1991), με τη Μνήμη, *Ένα Όραμα* του Γέιτς (1992), με τη Ρούλα Πατεράκη στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών *Ηλέκτρας Κοιμοί* (1992), με το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Ίωαννίνων, *Μήδεια* του Εϋριπίδη, (1992). Έχει δείξει δουλειά του σε πολλές πόλεις της Ελλάδας και του έξωτερικού: Galerie Ynnsprukger Werkstatt Innsbruck (1983), Δεσμώς (1985), Galerie 3 (Αθήνα 1987, 1989), Αίθουσα Τέχνης Αθηνών (1992), κ.ά.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ. Γεννήθηκε στην Αθήνα. Τελείωσε τη Δραματική Σχολή Κ. Μιχαηλίδη (1969) και τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Φοίτησε επίσης στο «Ράινχαρτ Σεμινάρ» της Βιέννης. Συνεργάστηκε με το Άνοιχτο Θέατρο: *Κυριακάτικος περίπατος, Οί μπουλουκσηδες, Κομέντια, Δίκη των Ξε, Ιστορίες από τό δάσος της Βιέννης*· τό Άμφιθέατρο: *Έρωτόκοιτος* (Ποιητής), *Λυσιστράτη* (Λυσιστράτη), *Οδύσσεια, Γενοβέφα, Βάτραχοι* (Εϋριπίδης), *Τίτος Ανδρόνικος, Πλούτος* (Χρειαύλος), *Ταρτούφος* (Ταρτούφος), *Ψυχοστασία*· την Έλεύθερη Σκηνή: *Άναντάμ-παπαντάμ* και με την Έλλη Λαμπέτη στη *Σάρα*.

Τό 1981 ίδρύει την Έταιρεία Θεάτρου ή Σκηνή, με τη συνεργασία Ξε ακόμα ήθοποιων. Σκηνοθέτησε (από κοινού με τον Β. Παπαβασιλείου) και έπαιξε στη *Σπασμένη στάμνα* (Δικαστής Άδάμ), σκηνοθέτησε και έπαιξε στους *Άγροίκους* (Λουνάφντο), στη *Συμφορά από τό πολύ μυαλό* (Φάμουσοφ), *Σέ φιλω* στη *μούρη* (Μήτσος), για τό όποιο τιμήθηκε με τό βραβείο σκηνοθεσίας Καρόλου Κούν για την περίοδο 1986-87.

Τό 1988 ίδρυσε τη νέα ΣΚΗΝΗ. Σκηνοθέτησε και έπαιξε: *Θείος Βάνιας* (Βάνιας), *Ρίττερ, Ντένε, Φός* (Φός). Άπό τό 1989 έως τό 1991 διηύθυνε τό Έργαστήριο Άρχαίου Δράματος τό όποιο και ίδρυσε με συγχρηματοδότηση του ΕΚΤ (ΕΟΚ) και του ΥΠΠΟ. Τό 1992 σκηνοθέτησε και άνέβασε την *Άντιγόνη* του Σοφοκλή.

Ταινίες: *Περιπλάνηση, Μιά θέση στο παράθυρο, Άνατολική περιφέρεια, Μελόδραμα, Βαριετέ, Ονειρεύομαι τούς φίλους μου.* Στην τηλεόραση, έπτός από τις μαγνητοσκοπημένες παραστάσεις με έργα του Άριστοφάνη (*Πλούτος-Βάτραχοι*) που

άνεβηκαν από τὸ Ἀμφιθέατρο, ἔχει ἐμφανστεῖ μία μόνο φορὰ στὸ ἔργο *Δεσποινὶς Τζούλια* τοῦ Στρίντμπεργκ (Ζάν).

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΓΚΑΤΖΙΟΥ. Γεννήθηκε στὸ Λυγουριό τῆς Ἀργολίδας. Ἀπόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (Τμῆμα Φιλοσοφίας). Παράλληλα σπούδασε στὴ Δραματικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου, ὅπου ἀποφοίτησε μὲ ἄριστα (1985). Ἐργάστηκε στὴν ΕΡΤ, στὸ Τμῆμα Εἰδήσεων γιὰ τὸ Ἐξωτερικό. Συνεργάτηκε ἐπίσης στὴ ραδιοφωνικὴ ἐκπομπὴ μὲ θέματα λόγου *Οἱ σπόνδυλοι τῆς πολιτείας*. Ὡς θιατρικὴ ἐμπυχώτρια δίδαξε καὶ σκηνοθέτησε τοὺς Ὀρνίθες τοῦ Ἀριστοφάνη σὲ πιεδιά ἀποδήμων Ἑλλήνων (Κοργιαλένειος — Ἀναργύρειος Σχολὴ Σπετσῶν). Ἀπὸ τὸ 1989 κάνει μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὸ Τμῆμα Θεατρολογίας τοῦ Ἐλεύθερου Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου. Ἐπιμελήθηκε δραματουργικὰ καὶ παρουσίασε ποιήματα τῆς Σαπφούς στὴ μουσικὴ σύνθεση τοῦ Πάολο Τομάσι *Σαπφῶ* ποὺ παρουσιάστηκε στὸ Βερολίνο (1990). Ὡς δραματολόγος συνεργάστηκε μὲ τοὺς σκηνοθέτες Εὔη Γαβριηλίδη καὶ Νεόφυτο Τελιώτη στοὺς *Σφήκες* τοῦ Ἀριστοφάνη ποὺ ἀνέβηκε στὴν Ἐπίδαυρο (1991). Ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1991 ἐργάζεται ὡς βοηθὸς Σκηνοθέτη τοῦ Λευτέρη Βογιατζῆ Ὡς ἠθοποιὸς ἐργάστηκε στὸ Θεατρικὸ Ὀργανισμὸ Κύπρου στὰ ἔργα: *Δεσποινὶς Τζούλια* τοῦ Στρίντμπεργκ (Τζούλι), *Ἦταν ὄλοι τοὺς παιδιὰ μου* τοῦ Μίλλερ (Ἄννυ) καθὼς καὶ στὴν Παιδικὴ Σκηνὴ τοῦ ἴδιου Θεάτρου. Μὲ τὴ νέα ΣΚΗΝΗ βοηθὸς σκηνοθέτη καὶ Εὐριδίκη στὴν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλῆ. Ἐλαβε μέρος στὴν τηλεοπτικὴ μεταφορὰ τῆς παράστασης *Δεσποινὶς Τζούλια* στὸ Ρ.Ι.Κ.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗΣ. Γεννήθηκε στὴν Καβάλα. Ἀριστοῦχος τῆς Δραματικῆς Σχολῆς Βεάκη (1990). Συμμετεῖχε στὸ Ἐργαστήριο Ἀρχαίου Δράματος τοῦ Λευτέρη Βογιατζῆ (1989-1991). Συνεργάστηκε μὲ τὴ νέα ΣΚΗΝΗ στὴν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλῆ (Τειρεσίας).

ΝΙΚΟΣ ΖΟΡΜΠΑΣ. Γεννήθηκε στὴ Βολισσὸ τῆς Χίου. Τελείωσε τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία καὶ τὴ Δραματικὴ Σχολὴ τοῦ Θεάτρου Τέχνης (1987). Συνεργάστηκε μὲ τὸ Θεάτρο Τέχνης στὶς παραστάσεις: *Ἀχαρνεῖς*, *Θεσμοφοριάζουσες*, *Ὀρνίθες*, *Εἰρήνη*, *Φιλοκτήτης*, *Λευκὴ ἀπεργία*, *Ριχάρδος ὁ Γ΄*, *Γκλορίνα*, *Ἐσωτερικὲς φωνές*. Συμμετεῖχε στὸ Ἐργαστήριο Ἀρχαίου Δράματος τοῦ Λευτέρη Βογιατζῆ (1989-1991). Συνεργάστηκε μὲ τὴ νέα ΣΚΗΝΗ στὴν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλῆ (Αἴμωνας).

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ. Γεννήθηκε στὴν Καρυὰ τῆς Λευκάδας (1958). Ἀπόφοιτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (Τμῆμα Βυζαντινὸ-Νεοελληνικὸ) τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1981). Ὑπότροφος ἐρευνητῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας (1984-1987). Διδάκτωρ

της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης (1989). Διδάσκει Νεοελληνική Λογοτεχνία στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης (1989 κ.έ.). Έχει συμμετάσχει σε διεθνή επιστημονικά Συνέδρια με ανακοινώσεις και έχει δημοσιεύσει μελέτες και άρθρα για τη λογοτεχνία και τον πολιτισμό της Κρήτης κατά την περίοδο της Αναγέννησης και για τα λαϊκά λογοτεχνικά έντυπα του 16ου αιώνα και τους δημιουργούς τους.

ΝΙΚΟΣ ΚΥΠΟΥΡΓΟΣ. Γεννήθηκε το 1952 στην Αθήνα. Σπούδασε νομικά και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, και, παράλληλα θεωρητικά της μουσικής και σύγχρονες τεχνικές με τον Γιάννη Α. Παπαϊωάννου. Συνέχισε τις μουσικές του σπουδές στο Παρίσι με υποτροφία του Ίδρυματος Ώνάση, στο Κονσερβατούαρ, καθώς και δίπλα στους Μάξ Ντόυτς, Ίανη Ξενάκη κ.ά. Ασχολήθηκε επίσης με την έθνομουσικολογία και τη μουσική παιδαγωγική. Έχει γράψει φωνητική μουσική: *KNOTS*, χορωδιακό παιχνίδι για 16 φωνές σε στίχους Ρ. Λένγκ (Α΄ Βραβείο στο Διεθνές Βήμα Συνθετών της UNESCO, 1979), *Ωδή στον Πίνδαρο*, για 5 φωνές και χορωδία, *SYMPHONIQUE* για 4 φωνές: μουσική δωματίου: *CHENILLE*, για σύνολο δωματίου, *Πτερόεν*, για σύνολο δωματίου και μαγνητοταινία: τραγούδια: *Έδω Λιλιπούπολη*, *Νανουρίσματα*: μουσική μπαλέτου: *Έν Αθήναις*, Έλληνικό Χορόδραμα της Ραλλούς Μάνου. Τα τελευταία χρόνια ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη μουσική για το θέατρο: *Έξι πρόσωπα ζητούν συγγραφέα* - Κ.Θ.Β.Ε., *Ρωμαίος και Ιουλιέτα* - Έθνικό Θέατρο, *Σωσμένος και Ο μικρός Έγιορφ* - Μορφές, *Ηλέκτρα* - Αμφιθέατρο, *Άμλετ* - Άνοιχτο Θέατρο, *Σαλώμη* - Θέατρο του Νέτου, *Γέριμα* - Θέατρο Τέχνης. Ασχολήθηκε και με τη μουσική για τον κινηματογράφο, για την όποια τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο (*ROM*, 1990· *Το πεθαμένο λικέρ*, 1992) καθώς και με το βραβείο του Κινηματογραφικού Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης (*AENIGMA EST*, 1990· *Ο δραπέτης*, 1991· *Το πεθαμένο λικέρ*, 1992).

ΣΤΑΘΗΣ ΛΙΒΑΘΙΝΟΣ. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1960. Απόφοιτος της Δραματικής Σχολής Πέλου Κατσέλη και της Φιλοσοφικής Αθηνών. Εργάστηκε σαν ηθοποιός με το Έλληνικό Λαϊκό Θέατρο του Μάνου Κατράκη (1981-83). Σπούδασε σκηνοθεσία στο Κρατικό Ίνστιτούτο Θεάτρου της Μόσχας (1984-1990). Βραβεύτηκε με το βραβείο Κριτικών της Μόσχας για τη διπλωματική του παράσταση *Οί Ρόξενκραντς και Γκίλντενστερν* πέθαναν στο θέατρο Μαγιακόβσκι. Συνεργάστηκε με το Άπλο Θέατρο στο *Ρόσιμερχολμ* του Ίψεν, (Ρόσιμερ, την περίοδο 1991-92).

ΤΑΣΟΥΛΑ ΜΑΡΚΟΜΙΧΕΛΑΚΗ. Γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης. Είναι πτυχιούχος του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ. Στη διδακτορική της διατριβή μελέτησε την επίδραση των ποιητικών θεωριών της Ιταλικής Αναγέννησης στις κρη-

τικές κωμωδίες του 16ου και 17ου αιώνα. Έχει μεταφράσει την *Περί Κωμωδίας* πραγματεία του Φραγκίσκου Ρομποτέλλο (1548) [υπό έκδοση στο περιοδικό *Παλίμψηστον*]. Διδάσκει ως ειδικός επιστήμων Νεοελληνική Φιλολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΙΧΕΛΗΣ. Γεννήθηκε στην Αθήνα. Άριστοῦχος τῆς Δραματικῆς Σχολῆς Βεάκη (1990). Στὴ διάρκεια τῶν σπουδῶν του πήρε μέρος στὴν παράσταση *Θεατρικοί κλόουν*. Συνεργάστηκε μετὸ Ἐθνικὸ Θέατρο: *Οἰδίποδας ἐπὶ Κλωνῶν* καὶ στὴν τηλεταινία *Ὁ γάμος* τοῦ Α. Τσέζωφ. Συμμετείχε στὸ Ἐργαστήριο Ἀρχαίου Δράματος τοῦ Λευτέρη Βογιατζῆ (1989-1991). Συνεργάστηκε μετὴν νέα ΣΚΗΝΗ στὴν *Ἀντιγόνη* τοῦ Σοφοκλή (Κρέων).

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΕΛΛΗΣ. Γεννήθηκε στὴν Αθήνα. Τελείωσε τὴν École Nationale de Cinéma καὶ ἐργάστηκε ὡς ὀπαρατέρο σὲ πολλὲς ταινίες στὴ Γαλλία καὶ στὴ Σουηδία. Στὴν Ἑλλάδα ἔχει συνεργαστεῖ στὶς ταινίες: *Παιδεία* τοῦ Τυπάλδου, *Οἱ τιμπέληδες τῆς εὐφορῆς κοιλάδας* τοῦ Παναγιωτέπουλου, *Χρυσομαλλούσα* καὶ *Τὸ αἶμα τῶν ἀγαλμάτων* τοῦ Λυκουρέση, *Περιπλάνηση* καὶ *Ρόζα* τοῦ Χριστοφῆ, *Μήνας* τοῦ μέλιτος τοῦ Πανουσόπουλου, *Ὁ γυρολόγος* τοῦ Γλυκοφρύδη, *Υπόγεια διαδρομὴ* τοῦ Δοξιάδη, *Ρεβάνς* τοῦ Βεργίτη, *Ὁ βιασμός τῆς Ἀφροδίτης* τοῦ Πάντζη, *Sky High* τοῦ Μαστοράκη, *Sweet Country* τοῦ Κακογιάννη, *Ἀλκηστις* τοῦ Λυκουρέση, τὴν τηλεταινία *Τὸ ξυλῆνιο ὄδοι* τῆς Νικολακοπούλου, *Ἀρχάγγελος τοῦ πάθους* τοῦ Ν. Βεργίτη καὶ *Λιποτάχτης* τοῦ Κ. Κόρρα. Συνεργάστηκε μετὴ Σκηνή, τὴν νέα ΣΚΗΝΗ, τὴν Ἐπιθεώρηση Δραματικῆς Τέχνης, τὸ Θεσσαλικὸ Θέατρο, τὸ Θέατρο Πάτρας, τὴν Ἐποχὴ καὶ τὸ Θέατρο Τέχνης.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ. Γεννήθηκε στὸ Ἡράκλειο τῆς Κρήτης (1935). Σπούδασε φιλολογία στὰ Πανεπιστήμια τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Λονδίνου. Ὑφηγητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1966), ἐπισκέπτης καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Τέξας (1968) ἐρευνητῆς τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ Dumbarton Oaks (1969-1970) καὶ καθηγητῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων (1971-1986) καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης (1987 κέ.). Διετέλεσε ἀντιπρόεδρος καὶ μέλος τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης (1974-1986). Εἶναι σήμερα διευθυντῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας. ἔχει συμμετάσχει σὲ πολλὰ διεθνή ἐπιστημονικά Συνέδρια καὶ ἔχει γράψει πλῆθος ἐργασιῶν γιὰ τὸ Βυζαντινὸ Ἑλληνισμὸ καὶ γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς Κρήτης κατὰ τὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας· οἱ σημαντικότερες εἶναι: *Θεοδόσιος ὁ Διάκονος καὶ τὸ ποίημα αὐτοῦ «Ἐλῶσις τῆς Κρήτης»*, Ἡράκλειον 1960. *Λέων ὁ Διάκονος, Α΄. Τὰ βιογραφικά. Β΄. Χειρόγραφα καὶ ἐκδόσεις*, Ἀθῆναι 1965. *Ἡ κρητικὴ περίοδος τῆς ζωῆς*

του *Δομηνίου Θεοτοκοπούλου*, Ρέθυμνο 1986. *Ο ποιητής του «Έρωτοκρότου» και άλλα βενετοκρατικά μελετήματα*, Ήράκλειο Κρήτης 1989. *Η Μουσική στην Κρήτη κατά τη Βενετοκρατία*, Αθήνα 1990. *Φραγκίσκος Λεονταρίτης, Κρητικός μουσικοσυνθέτης του δέκατου έκτου αιώνα. Μαρτυρίες για τη ζωή και το έργο του*, Βενετία 1990. *Το κείμενο της πρώτης έκδοσης του «Αποκόπου»*. *Τυπογραφική και φιλολογική διερεύνηση*, Βενετία 1991.

ΙΩΑΝΝΑ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1936. Είναι ιδρύτρια και πρόεδρος του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ίδρυματος που τιμήθηκε το 1981 με το Ευρωπαϊκό Βραβείο του Μουσείου της Χροιάς. Σπούδασε σκηνογραφία - ένδυματολογία στο Wimbledon School of Art του Λονδίνου (1966-71). Η πρώτη σκηνογραφική της δουλειά ήταν το 1971 στο έργο *Ο κοριός* του Μαγιακόφσκι με το «Προσκήνιο» του Α. Σολομού. Τα πρώτα χρόνια δούλεψε κυρίως με το Θέατρο Τέχνης του Κ. Κούν και με το θίασο Μινωτή-Παξινοῦ, ενώ αργότερα έκανε σκηνικά και κοστουμιά για πολλά έργα στα κρατικά θέατρα και σε ελεύθερους θιάσους. Ήταν συνεργάτης του Michael Eliot στο Royal Exchange Theatre. Το 1982 βραβεύθηκε από την Ακαδημία Αθηνών για την προσφορά της στην επιστήμη και στο θέατρο. Το 1987 βραβεύθηκε με το κρατικό βραβείο για την ένδυματολογική δουλειά της στην ταινία του Φ. Λαμπρινού *ΔΟΞΟΜΠΟΥΣ*. Διδάσκει ιστορία ένδυματολογίας σκηνογραφίας και αρχιτεκτονικής θεάτρου στο Τμήμα Θεατρολογίας του Πανεπιστήμιου Αθηνών. Έχει δημοσιεύσει πολλές μελέτες με θέμα τις ελληνικές τοπικές φορεσιές.

ΚΕΡΑΣΙΑ ΣΑΜΑΡΑ. Γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε βιολογία στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας και στη Δραματική Σχολή Βεάκη, με άριστα (1990). Στη διάρκεια των σπουδών της έλαβε μέρος στην παράσταση *Θεατρικοί κλόουν*. Συνεργάστηκε με το Έθνικό Θέατρο στον *Ιππόλυτο*. Συμμετείχε στο Έργαστήριο Αρχαίου Δράματος του Λευτέρη Βογιατζή (1989-1991). Συνεργάστηκε με την νέα ΣΚΗΝΗ στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή (Ισμήνη).

ΝΑΤΑΣΑ ΣΑΝΙΚΑ. Γεννήθηκε στην Ξάνθη. Απόφοιτος Αγγλικής Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σπούδασε Θεατρολογία στο Πανεπιστήμιο του Leeds, στην Αγγλία, απ' όπου αποφοίτησε το 1986 με το πτυχίο Master of Arts. Τελείωσε τη Δραματική Σχολή Αθηνών του Γ. Θεοδοσιάδη το 1989. Εργάστηκε ως βοηθός σκηνοθέτη στο θέατρο «Ίλίσια» για την παράσταση *Επίσκεψη της γριχαΐς κυρίας* του Ντύρενματ. Συνεργάστηκε με την εταιρεία θεάτρου «Studio Ίλίσια - Διπλούς Έρωτες» στα έργα *Έλευθερία στη Βρέμη* του Ρ.Β. Φασμπτίντεν σε σκηνοθεσία Σ. Παυλίδη και *Μήδεια* του Εύριπιδη σε σκηνοθεσία Μ. Μαυμαζινοῦ. Με τη νέα ΣΚΗΝΗ συνεργάζεται για πρώτη φορά.

ΟΥΡΑΝΙΑ ΣΧΙΖΑ. Γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε μαθηματικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Είναι αριστοϋχοστής Δραματικής Σχολής Βεάκη (1990) Στη διάρκεια των σπουδών της έλαβε μέρος στην παράσταση *Θεατρικοί κλόουν*. Συνεργάστηκε με το ΔΗ.Π.Ε.Θ.Ε. Κομοτηνής στις *Νεφέλες*. Συμμετείχε στο Έργαστήριο Αρχαίου Δράματος του Λευτέρη Βογιατζή (1989-1991). Συνεργάστηκε με την νέα ΣΚΗΝΗ στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή (1992 - *Αντιγόνη / Ξεάγγελος*).

ΧΑΝΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ. Γεννήθηκε στη Μακρορράχη του Πηλίου. Τελείωσε τη Δραματική Σχολή του Πειραιϊκού Συνδέσμου (1989). Συνεργάστηκε με τη Θεατρική ομάδα «Προσωπέιον»: *Κλάξον, Τρομπέτες και πλάκες, Γιουκούμφι Μπέϊμπέ* (έπιθεώρηση) με το «Μοντέρνο Θέατρο»: *Λυσιστράτη*. Συμμετείχε στο Έργαστήριο Αρχαίου Δράματος του Λευτέρη Βογιατζή (1989-1991). Συνεργάστηκε με τη νέα ΣΚΗΝΗ στην *Αντιγόνη* του Σοφοκλή (1992 - *Φύλακας*).

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Σύνθεση έξωφύλλου: Βουβούλα Σκούρα, από τις μακέτες των κοστούμιων της Ίωάννας Παπατωνίου και το σκηνικό του Νίκου Ἀλεξίου.

σ. 14-15 Bernhardus von Breydenbach, *Transmarina Peregrinatio in Terram Sanctam*, Mangonza 1496, φ. 19v. Χάνδακας (λεπτ.).

σ. 22-23 Πόρνη. Εικονογράφηση της εποχής. Giovanni Grevenbroch, *Abiti de' Veneziani*, Βενετία, Βιβλιοθήκη του Museo Correr, χγφ. Gradenigo Dolfin 49 (=191).

σ. 67 Ἀλληγορική παράσταση της Βενετίας με τις θαλάσσιες κτήσεις της. Παρίσι, Ἐθνική Βιβλιοθήκη, *I viaggi e le avventure di Carlo Magi*, χγφ. Dept. Est. Rés. 124, φ. 7

σ. 70 Σύνθεση με τὴν Κρήτη καὶ τὸν πολεμικὸ λέοντα τῆς Βενετίας. Marco Boschini, *Il Regno tutto di Candia*, Ἀθήνα Γεννάδιος Βιβλιοθήκη.

σ. 75 α. Γενική ἄποψη τῆς Βενετίας. 1612. Παρίσι, Ἐθνική Βιβλιοθήκη.

σ. 75 β. Ἡ Κρήτη. Πορτολάνος τοῦ Battista Agnese. (1553). Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, Portolano n. 1.

σ. 79 α. Ὁ Χάνδακας κατὰ τὸ τελευταῖο ἔτος τῆς πολιορκίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, χγφ. It. VII, 200 (10050) φ. 238.

σ. 79 β. Μικρογραφία ἀπὸ χγφ. μετὰ τὰ *Κυνηγετικά* τοῦ Ὀπλιανοῦ. Παρίσι, Ἐθνική Βιβλιοθήκη.

σ. 82-83 Χάρτης τῆς πόλης τοῦ Χάνδακα. Giorgio Corner, *Il Regno di Candia*. Βενετία, Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, χγφ. It. VI, n. 75 (=8303), φ. 6v-7r.

σ. 94 Ἀντώνιος Πάντιμος, *L' amorosa Fede*, Βενετία, 1620.

σ. 102-3 Ἄωνόμου. Το Ρέθυμνο στὶς ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα. Ρέθυμνο, Πινακοθήκη.

σ. 106-7 Ἡ Βενετία (λεπτ.). Τουχογραφία. Ἀμπελάκια, ἀρχοντικό Γ. Σβάριτς.

σ. 114 Γυναίκα ἀπὸ τὴν Κρήτη. Παρίσι, Ἐθνική Βιβλιοθήκη, χγφ. *Costumes de femmes de diverses contrées* (15ος αἰ.).

σ. 123. Δάσκαλος - Pedante. Βενετία, Fondazione Querini Stampalia.

σ. 132. Εἰκονογραφημένες σκηνές ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Δατέρογολο τῆς *Πανόριας*.